

Holdninger til handicappede

***En surveyundersøgelse
af generelle og specifikke holdninger***

Henning Olsen

Socialforskningsinstituttet

00:14

Holdninger til handicappede

Den voksne befolknings holdninger til handicappede er for første gang undersøgt i Danmark. Undersøgelsen tager udgangspunkt i en opdeling af holdninger i generelle og specifikke, hvor de generelle holdninger udtrykker, hvad de adspurgte mener i bred almindelighed, mens de specifikke fokuserer på konkrete sociale situationer, hvor den adspurgte og en handicappet indgår.

Resultaterne giver et nuanceret og komplekst billede af den voksne befolknings holdninger, fx opdelt efter køn, alder, geografisk placering og efter, om den adspurgte forstår sig selv som handicappet. Billedet tegner bl.a. et holdningshierarki, hvor de holdninger, som fremkaldes af kommunikationshandicappede er mest positive. De holdninger, som fysisk handicappede fremkalder, kommer på en andenplads i forhold til positiv imødekommenhed, mens psykisk handicappede viser sig at støde på de mest negative holdninger.

00:14 Holdninger til handicappede

Holdninger til handicappede

***En surveyundersøgelse
af generelle og specifikke holdninger***

Henning Olsen

Holdninger til handicappede

En surveyundersøgelse af generelle og specifikke holdninger

Forskningsleder: Inger Koch-Nielsen
Forskningsgruppen om socialpolitik og marginalisering

Undersøgelsens følgegruppe:

Terkel Andersen, Center for Små Handicapgrupper
Jørgen Bak, De Samvirkende Invalideorganisationer
Steen Bengtsson, Socialforskningsinstituttet
Lene Kann-Rasmussen, Det Centrale Handicapråd
Gunvør Munck, Socialministeriet
Poul Erik Pedersen, De Samvirkende Invalideorganisationer
Frode Svendsen, Socialministeriet
Mogens Wiederholdt, Center for Ligebehandling af Handicappede

ISSN 1396-1810

ISBN 87-7487-647-3

Sats og tilrettelæggelse: Socialforskningsinstituttet efter principlayout af Bysted A/S

Omslagsfoto: Michael Daugaard/BAM

Oplag: 1.000

Trykkeri: Holbæk Center-Tryk A/S

Socialforskningsinstituttet

Herluf Trolles Gade 11

1052 København K

Tlf. 33 48 08 00

Fax 33 48 08 33

E-mail sfi@sfi.dk

www.sfi.dk

Socialforskningsinstituttets publikationer kan frit citeres med tydelig angivelse af kilden. Skrifter, der omtaler, anmelder, henviser til eller gengiver Socialforskningsinstituttets publikationer, bedes sendt til instituttet.

Forord

Efter ønske blandt andet fra Det Centrale Handicapråd og Socialministeriet har Socialforskningsinstituttet gennemført en undersøgelse af voksnes holdninger til handicappede. Undersøgelsen afdækker både generelle og specifikke holdninger til handicappede. Mens generelle holdninger er almene forestillingsbilleder, forudsætter specifikke holdninger, at holdningsbæreren er potentiel aktør i forhold til handicappede. Desuden afdækkes kundskabs- og adfærdsparametre, der er bestemmende for holdninger til handicappede.

Handicappedes ligestillede sociale integration forudsætter, at mennesker, som handicappede søges integreret med, har overvejende positive eller i det mindste ikke modvillige holdninger over for handicappede, fx i lokalmiljøer og i arbejdslivet. Ikke mindst derfor er der behov for troværdige informationer om befolkningens holdninger til handicappede. Da der ikke tidligere i Danmark er gennemført undersøgelser af befolkningens generelle og specifikke holdninger til handicappede, har Det Centrale Handicapråd, Socialministeriet og andre peget på behovet for en landsdækkende undersøgelse heraf.

Undersøgelsen er gennemført og rapporten skrevet af seniorforsker, cand. polit. *Henning Olsen*. Stud.scient.pol. *Nanna Meilbak* har været tilknyttet undersøgelsen som studentermedarbejder og har blandt andet varetaget det omfattende edb-arbejde, herunder konstruktion af holdningsskalaer og gennemførelse af logistiske regressionsanalyser efter forfatterens anvisninger. Cand.polit. *Hans Helmuth Bruhn* har virket som statistisk konsulent, bl.a. ved gennemførelsen af logistiske regressionsanalyser.

Til undersøgelsen har været knyttet en følgegruppe repræsenterende Socialministeriet, Det Centrale Handicapråd, Center for Små Handicapgrupper, Center for Ligebehandling af Handicappede og De Samvirkende Invalideorganisationer (se navneoversigten). Manuskriptet er desuden kommenteret af lektor, mag.scient.soc. *Bjarne Hjorth Andersen* (Sociologisk Institut, Københavns Universitet). Både følgegruppe og referee takkes for konstruktive bemærkninger og forslag.

Undersøgelsen er finansieret af Socialministeriet, Vanførefonden og Sahva Fonden.

København, november 2000
Jørgen Søndergaard

Indhold

Begrebsdefinitioner	9
Kapitel 1	
Hovedresultater og deres anvendelse	13
1.1. Indledning	13
1.2. Generelle holdninger	14
1.2.1. Overordnede generelle holdninger	15
1.2.2. Generelle holdninger inden for særlig områder	16
1.2.3. Sammenfattende om generelle holdninger	18
1.3. Specifikke holdninger	20
1.3.1. Specifikke holdninger til social integration	20
1.3.2. Specifikke holdninger inden for særlige områder	22
1.3.3. Sammenfattende om specifikke holdninger	24
1.4. Generelle og specifikke holdninger	26
1.5. Specifikke holdninger, adfærd og viden	29
1.6. Resultaternes anvendelse	33
Kapitel 2	
Baggrund og begreber	41
2.1. Indledning	41
2.2. Undersøgelsens baggrund	41
2.3. Begrebet handicap	45
2.4. Begrebet holdning	48
Kapitel 3	
Tema, problemstillinger, design og metode	57
3.1. Indledning	57
3.2. Undersøgelsens tema og problemstillinger	57
3.3. Undersøgelsens design og metode	59
Kapitel 4	
Overordnede generelle holdninger	69
4.1. Indledning	69
4.2. Befolkningens forståelse af handicap	69
4.3. Overordnede generelle holdninger	73
4.3.1. Handicappedes forhold i almindelighed	73
4.3.2. Handicappedes sociale integration	75
4.3.3. Handicappedes ligestilling	78
4.3.4. Diskrimination af handicappede	79
4.3.5. Handicappede som forældre	82
4.4. Tværgående overordnede holdninger	85

Kapitel 5	
Generelle holdninger inden for særlige områder	95
5.1. Indledning	95
5.2. Generelle holdninger til det offentlige indsats	95
5.3. Generelle holdninger til handicappede i arbejdslivet	106
5.4. Tværgående generelle holdninger	109
5.5. Generelle holdninger og forståelse af handicap	113
Kapitel 6	
Specifikke holdninger til social integration	121
6.1. Indledning	121
6.2. Specifikke holdninger til social integration	121
6.2.1. Fødsel og barndom	121
6.2.2. Voksenlivet	127
6.3. Tværgående specifikke holdninger til social integration	134
Kapitel 7	
Specifikke holdninger inden for særlige områder	143
7.1. Indledning	143
7.2. Specifikke holdninger til hjælp og omsorg	143
7.3. Specifikke holdninger til handicappede på arbejdspladsen	146
7.4. Tværgående specifikke holdninger	153
7.5. Specifikke holdninger og art af handicap	158
Kapitel 8	
Generelle og specifikke holdninger	171
8.1. Indledning	171
8.2. Generelle og specifikke holdninger	172
8.2.1. Overordnede holdninger	172
8.2.2. Holdninger inden for særlige områder	181
8.2.3. Kontekstuel sensitivitet	188
8.3. Holdningers komponenter	189
Kapitel 9	
Befolkningens viden om handicappedes almene betingelser	203
9.1. Indledning	203
9.2. Viden om handicappedes almene betingelser	203
9.3. Kilder til viden	204
Kapitel 10	
Befolkningens adfærd over for handicappede	215
10.1. Indledning	215
10.2. Barndom og opvækst	215
10.3. Sociale kontakter med handicappede	218
10.4. Handicappede på arbejdspladsen	222

Kapitel 11

Specifikke holdningers bestemmende parametre	233
11.1. Indledning	233
11.2. Fødsel og barndom	234
11.3. Voksenlivet	238
11.4. Hjælp og omsorg	244
11.5. Arbejdslivet	247
11.6. Tværgående tendenser	253
Tabel- og figuroversigt	269
Litteraturliste	281
Socialforskningsinstituttets udgivelser siden 1.1. 1999	289

Vedrørende læsning af tabeller

- En streg (-) betyder, at procenten er nul.
- Nul (0) betyder, at procenten er under 0,5.
- Procenter anført i parentes betyder, at procentbasis er under 25.
- Tre prikker (...) betyder, at procentbasis er under 10.

Begrebsdefinitioner

Ad hoc-holdning

respondentens umiddelbare artikulation i interviewsituationen af en ikke tidligere i hukommelsen tilegnet objektvurdering; ikke-genskabelse af evaluering af et objekt uden for den evaluerende.

Affektiv holdning

emotional, følelsesmæssig og/eller stemningsbaseret evaluering af et objekt uden for den evaluerende; se også: kognitiv og konativ holdning.

Essens, handicap som

lidelse, sygdom eller defekt; særlig kropslig og/eller psykisk egenskab ved individet.

Fordom

negativ/aversiv ikke-vidensbaseret evaluering af et objekt eller af grupper af objekter uden for den evaluerende.

Generel holdning

objektvurdering, der ekskluderer den evaluerende som aktør i forhold til objektet; almen dekontekstualiseret evaluering af et objekt uden for den evaluerende.

Genskabelse af information

rekonstruktion i interviewsituationen af tidligere i hukommelsen tilegnet information.

Handicap

en relativt autonom legemlig og/eller psykisk mangel eller svaghed, der fører til en i sidste instans socialt konstrueret funktionshæmning.

“Handicap”

i alle tilfælde, hvor “handicap” er i anførselstegn (kapitel 2-11), baseres analyserne på respondenterne egne betydningskonstruktioner af handicap.

Holdning

kognitiv, affektiv og/eller konativ evaluering af et objekt uden for den evaluerende; *posture of the mind* (Oskamp, 1977).

Holdningskomponent

kognitiv, affektiv og/eller konativ evaluering af et objekt uden for den evaluerende.

Holdningsobjekt

konkrete og abstrakte genstande uden for den evaluerende, fx fysiske genstande, enkeltpersoner, persongrupper, institutioner, organisationer, principper, regelsæt og begreber - endda holdninger.

Holdningsspørgsmål

spørgsmål sigtende mod respondenters genskabelse af kognitiv, affektiv og/eller konativ information om evaluering af et objekt uden for den evaluerende.

Ikke-holdning

fravær af kognitiv, affektiv og/eller konativ evaluering af et objekt uden for den evaluerende.

Informationsgenskabelse

se: genskabelse af information.

Kognitiv holdning

evaluerende opfattelser eller overbevisninger rettede sig mod objekter uden for den evaluerende; se også: affektiv og konativ holdning.

Kognitiv magelighed

respondentens afgivelse af tilfældigt svar; manglende/utilstrækkelig genskabelse af information, herunder om evaluering af objekter.

Komparativt-relationelt handicap

en i sidste instans socialt konstrueret funktionshæmning.

Komponent

se: holdningskomponent.

Konativ holdning

potentiel handleparathed, men ikke faktisk adfærd; forudbestemmelse til specifik form for adfærd; se også: affektiv og kognitiv holdning.

Måleproblem

validitets- og/eller reliabilitetsproblem i surveyundersøgelse, fx grundet respondenters sprogforståelse og hukommelse.

Objekt

se: holdningsobjekt

Parat-holdning

respondentens interview-situationelle genskabelse (rekonstruktion) af informationer om evaluering af et objekt uden for den evaluerende.

Skala/skalering

en flerhed af holdningsspørgsmål/holdningspåstande, der ved besvarelse sigter mod konstruktion af et aggregeret mål for evaluering af et objekt uden for den evaluerende.

Specifik holdning

objektevaluering, der forudsætter den evaluerende som tænkt aktør i forhold til evaluering af et objekt uden for den evaluerende; kontekstuel forestillingsbillede om et objekt uden for den evaluerende.

Hovedresultater og deres anvendelse

1.1.

Indledning

Ordet *holdning* er velkendt i hverdagsproget, hvor det anvendes i flere betydninger. Når en far siger om sit barn, at det har en rank holdning, omtaler faderen barnets måde at føre kroppen på. Når en kvinde beskriver sin samlever som en mand med holdninger, er det ikke mandens krop, hun har i tankerne, men en fast personlighed. Hvis samleveren omvendt indtager vaklende holdninger i mange spørgsmål, opfattes han som havende ubeslutsomme personlighedstræk. Når samleveren glæder sig over en vens imødekommende holdninger til handicappede, er det vennens *indstilling* til handicappede, som er glædens grundlag. I en undersøgelse af voksnes holdninger til handicappede er det sidstnævnte betydning, der tænkes på.

I forskningskredse er der forskellige opfattelser af holdninger. Der synes dog at være enighed om, at holdninger er *evalueringer*, fx af enkeltpersoner, befolkningsgrupper, adfærd og fysiske genstande. Men herefter skilles vandene. Mens nogle forskere finder, at holdninger ikke er andet end evalueringer, går andre et skridt videre og opfatter nogle holdninger som *almene forestillingsbilleder*. Billederne er almene, fordi den, der evaluerer, er uden for billedet. Når den, der evaluerer, ikke selv er deltager i det, der evalueres, er forestillingsbilleder *generelle holdninger*, fx ved besvarelse af følgende spørgsmål: "Er handicappedes forhold efter Deres mening alt i alt så gode her i landet, som det er muligt?". Omvendt forudsætter *specifikke holdninger*, at den evaluerende er

hypotetisk deltager i forhold til det, der evalueres, fx: "Hvad er det nærmeste sted i forhold til Dem, en handicappet passagerer kunne sidde på en længere togrejse, hvis De skulle føle Dem tilpas under rejsen?"

Andre forskere rejser det spørgsmål, om holdninger har én eller flere bestanddele, fx fornuftsprægede *opfattelser*, *følelser* eller *potentielle handleparathed*. Men de tilbyder ikke samme svar. Ét svar er, at holdninger på ét og samme tidspunkt er opfattelser, følelser og potentielle handleparathed, mens andre begrænser holdninger til én eller to af bestanddelene. Det sidste sker med henvisning til, at socialpsykologer og andre forskere gentagne gange har påvist uoverensstemmelser mellem, hvad mennesker tror *om* noget, føler *for* noget og hvordan de mener at ville handle *i forhold til* noget. I denne undersøgelse forstås holdninger som opfattelser, følelser og handleparathed, dog uden at der nødvendigvis er overensstemmelse mellem de tre bestanddele.¹⁾

Også ordet *handicap* har flere betydninger, der alle hidrører fra et gammelt engelsk byttespil: *hand in cap*. I forhold til en undersøgelse af holdninger til handicappede mener det til eftertanke, at ordet fra begyndelsen henviser til et spil om penge. Én nutidig betydning er at give stærke mere modstand end svage for at udligne de to parter muligheder for at vinde. Det gælder fx visse former for sport og væddeløb. I denne undersøgelse kommer andre betydninger dog på tale. I hverdagsproget forstås handicap undertiden som kropslige og psykiske svagheder, mangler eller ligefrem "defekter".

Andre gange har ordet bredere henvisninger, fx til socialt og samfundsmæssigt betingede funktionshæmninger. Til enhver tid og i sociale sammenhænge af enhver slags findes der altid særlige opfattelser af, hvad det vil sige at være handicappet og desuden er forskellige opfattelser virksomme på ét og samme tidspunkt. Betydningen af, hvad det vil sige at være handicappet, skabes og genskabes stedse, fx ved handicappedes og andres tvister om den "rigtige" forståelse.

Heller ikke i forskningskredse er der enighed om, hvad det er at være handicappet. Ligesom holdningsbegrebet ikke har én videnskabelig betydning, gælder det samme handicap. Dog synes *egenskabsopfattelser*, der sætter fokus på den varige lidelse eller skade, at være på tilbageslag, mens forskellige *relationsopfattelser*, hvis afsæt er forholdet mellem nedsatte fysiske eller psykiske forudsætninger og omgivelsernes sociale krav, er i fremvækst. Den sidste slags opfattelser betvivler ikke handicaps fundamentale betingelser i form af varige fysiske og/eller psykiske problemer, men lader samtidig begrebet henvise til sociale og samfundsmæssige betingelser.

Blandt nyere teoretiske tilgange, som er relevante for synet på handicap, skal nævnes socialkonstruktivismen, der findes i flere afskygninger. Nogle forskere afviser, at sociale fænomener har essens, dvs. en kerne. I så fald er det at være handicappet alene sociale "bygningsværker", hvilket dog forekommer at være en *for* ekstrem opfattelse. Derimod er det mindre urimeligt at hævde, at det at være handicappet ikke i sidste instans skabes af varige fysiske og/eller psykiske problemer, men af sociale og samfundsmæssige betingelser. Forstået på dén måde har handicap essens, men er også samfunds-

mæssigt skabte "bygningsværker" – og derfor foranderlige. Essensen er varige fysiske og/eller psykiske træk, mens handicappets skabelse er konkrete sociale og samfundsmæssige sammenhænge, hvori handicappede indgår.

De indledende ord om to temmelig drilske ord antyder, at det ikke er et enkelt forehavende at måle befolkningens holdninger til handicappede. Ét er imidlertid sikkert: holdninger er ikke umiddelbart tilgængelige. Holdninger er ikke som nyudsprungne blomster på en mark. De er ikke synlige og kan ikke "plukkes". Da holdninger er mentale fænomener, må udsørgere på "omvejsbesøg" i et antal hjerner. Kun ved at lytte til, hvad mennesker har at sige om egne evalueringer eller mangel på samme, kan holdninger måles. Den undersøgelse, hvis hovedresultater findes på de følgende sider, bygger på udsørgeres lidt over 1.000 "besøg" i 18-75-årige hjerner. Antallet af besøg, der har ført til besvarelse af omkring 100 spørgsmål, er så stort, at målingerne angår alle, der bor i Danmark i den pågældende alder.

1.2.

Generelle holdninger

Forståelse af, hvad det er at være handicappet, er i sig selv én slags generel holdning. Adspurgt herom er de fleste voksne i stand til at forklare ordet, mens et mindretal har uklare eller ingen forståelser af ordets betydning. Blandt uklare forståelser er fx henvisninger til bestemte former for handicap. De forståelser, der oftest nævnes, svarer i hovedtræk til de nævnte relationsopfattelser. Handicappede ses fx som mennesker, der afviger fra det "normale" eller "gennemsnitlige", som ikke kan klare sig uden hjælp fra andre, eller som har nedsat eller ingen

erhvervsevne og derfor vanskeligt ved at opnå en placering i arbejdslivet.²⁾

Opfattelsen af, at handicappede er mennesker med hjælpebehov, findes især blandt voksne uden eller med begrænset erhvervsuddannelse. Derimod opfatter langvarigt uddannede især handicappede som unormale eller afvigende. Andre – ikke mindst unge – tilslutter sig ikke sjældent egenkabsopfattelser og henviser til forskellige former for essens, fx: “det er mennesker med fysiske eller psykiske mangler” og “det er mennesker med medfødte eller erhvervede defekter”. De fleste voksne, der er i stand til at forklare, hvad handicap er, forstår dog handicap som sociale “bygningværker”.

1.2.1.

Overordnede generelle holdninger

Voksnes generelle holdninger til handicappede handler om almene evalueringer af forhold uden for den, der evaluerer. Nogle evalueringer angår overordnede forhold, mens andre retter sig mod specielle områder. Når det handler om voksnes holdninger til *handicappedes forhold i almindelighed*, er størstedelen af den voksne befolkning – det gælder ikke mindst kvinder – forholdsvis eller særdeles kritiske over for de betingelser, handicappede tilbydes. Desuden er handicappede mere kritiske end andre, ligesom også geografisk placering spiller en rolle.³⁾ Læseren vil erfare, at geografisk placering langt fra er uden betydning for holdninger til handicappede.

Når handicappede indgår i forskellige sociale sammenhænge sammen med andre, er handicappede *socialt integrerede*. Bortset fra at et mindretal ikke er i stand til at forholde sig til seks holdningspåstande herom, er

den generelle tendens, at meget få voksne er neutrale eller direkte afvisende over for sociale fællesskaber, hvori handicappede indgår. Ligeledes på dette område er kvinder mere positive end mænd. Desuden spiller også alder en vis rolle. Mennesker, der har passeret ungdomsårene, er mest positive over for handicappedes sociale integration.⁴⁾

Social integration og ligestilling er forbundne kar. Hvis handicappede og andre skal *ligestilles*, bør handicappede både indgå i sociale fællesskaber og dér have samme rettigheder og muligheder som andre. Næsten alle har holdninger til spørgsmålet, og et betydeligt overtal – ikke mindst kvinder – er af den opfattelse, at handicappedes ligestilling lader en del eller ganske meget tilbage at ønske. Inden for dette område er handicappede desuden mere kritiske end andre, ligesom også uddannelse spiller ind. Navnlig mange med lang erhvervsuddannelse er *uden* indvendinger over for handicappedes nuværende ligestilling eller mangel på samme, mens voksne med kort eller mellem-lang erhvervsuddannelse hører til de mest kritiske. Holdningerne til ligestilling afhænger også af hvor i landet, man bor.⁵⁾

Hvis handicappede skal have samme muligheder som andre, forudsætter det, at handicappede ikke udsættes for negativ forskelsbehandling. Stort set alle i Danmark har holdninger til *diskrimination af handicappede* med udtalte afvisninger af negativ forskelsbehandling. Navnlig kvinder er stærkt afvisende. Blandt mænd spiller alder også en rolle. I den del af befolkningen er unge *mindre* kritiske end andre over for negativ diskrimination. Desuden er der lidt flere udtalte kritikere af diskrimination blandt handicappede. Endelig spiller også geografisk placering en rolle.⁶⁾

Befolkningens overordnede generelle holdninger er med andre ord meget eller overvejende positive over for handicappede. Går man imidlertid på tværs af holdningerne og fx ser på andelen af voksne, der på ét og samme tidspunkt mener, at handicappedes forhold kan blive bedre, har positive holdninger til handicappedes sociale integration og samtidig har en opfattelse af, at ligestillingen er for ringe, er tendensen ikke den samme. Andelen med positive overordnede holdninger falder nemlig til et noget lavere niveau, når der stilles betingelser om *tværpositive* holdninger. Blot hver tredje voksen opfylder de tre nævnte krav.

Det er derfor tvivlsomt, om voksne i almindelighed kan siges at have positive eller i det mindste ikke-modvillige generelle holdninger til handicappede. Det beror på, om der tænkes på holdninger inden for enkeltområder eller på tværgående holdninger.

Kvinder har tværpositive holdninger markant oftere end mænd. Som kvinde er man almindeligvis mere kritisk over for handicappedes generelle forhold, handicappedes sociale integration og ligestilling. Desuden spiller både alder og uddannelse en rolle for, hvilke holdninger en *voksen* har. Tværpositive holdninger findes især blandt voksne, der har lagt de første voksenår bag sig, mens unge – navnlig unge mænd – sjældent bifalder holdninger af den type. Anskuet som samlet gruppe er handicappede derimod ikke mere tværpositive end andre mennesker.⁷⁾ Hvad endelig uddannelse angår, er tværpositive holdninger mest udbredt blandt mennesker med kort eller mellem-lang erhvervsuddannelse, mens langvarigt erhvervsuddannede indtager sidstepladsen.

1.2.2.

Generelle holdninger inden for særlige områder

Generelle holdninger inden for særlige områder handler om det offentlige indsats over for handicappede samt holdninger til handicappede i arbejdslivet. Hvad *det offentlige indsats* angår, er ét vigtigt spørgsmål, om politikerne gør tilstrækkeligt for handicappede. Et beslægtet spørgsmål angår tildeling af økonomiske ressourcer til handicappede. Andre emner er tilfredshed med den offentlige omsorg og service. Set med handicapøjne er det også af betydning, hvad befolkningen mener om indsatsen for, at handicappede har mulighed for at bevæge sig omkring på egen hånd.

Selv om ikke alle kan tage stilling, er der udbredt utilfredshed i befolkningen med hensyn til, *hvad danske politikere gør* for handicappede. Stort set ingen er af den opfattelse, at politikerne gør for meget, mens langt de fleste – det gælder ikke mindst kvinder – finder, at politikerne gør lidt for lidt eller alt for lidt. Desuden spiller såvel alder som handicap en rolle. Mennesker, der har lagt de yngre år bag sig, er mere forbeholdne over for politikernes indsats end andre, ligesom handicappede er mere skeptiske. Både uddannelse og geografisk placering spiller også en rolle. Langvarigt uddannede er atter de sjældneste kritikere.⁸⁾

Nogle danskere tilslutter sig forslag om reduktion af de offentlige udgifter eller er fortalere for "nulvækst". Gælder det også *udgifter til handicappede*? Stort set ingen voksne ønsker at reducere statens og kommunernes handicapudgifter, mens omkring halvdelen peger på udækkede udgiftsbehov. Hvis regeringen skulle påtænke at reducere handicapudgifterne, er det i udtalt uover-

ensstemmelse med befolkningens ønsker. Navnlig kvinder efterlyser øgede udgifter på området. Ligesom unge er mindre kritiske end andre over for det offentlige handicapindsats som sådan, er de også mindre indstillet på at ville øge de offentlige handicapudgifter. Endelig spiller også geografisk placering en rolle⁹⁾, men ikke, om man er handicappet. Godtnok peger handicappede, der bor sammen med andre handicappede, oftere end ikke-handicappede på udækkede udgiftsbehov, men dette gælder ikke handicappede som helhed.

Er befolkningen ligeså kritisk, når det handler om generelle holdninger til *offentlig omsorg og service* over for handicappede, fx hjemmehjælp og hjælpemidler? Da ikke alle mennesker har erfaringer med den slags omsorg, er et betragteligt mindretal uden holdninger. Men blandt voksne *med* holdninger er kritikerne også her i overtal. Dog peger et lille mindretal på forskellige tænkelige alternativer til offentlig omsorg og service, fx øget hjælp fra familie eller venner.

Navnlig kvinder og dernæst mænd i moden alder finder den offentlige handicapomsorg mangelfuld. Endelig spiller også handicap og uddannelse en rolle for synet på omsorgen. Navnlig handicappede mænd er mere skeptiske end andre over for den offentlige omsorg. Der er også en tendens til, at langvarigt uddannede sjældnere end andre finder omsorgen utilfredsstillende.

Såvel handicaporganisationer som regering er optaget af at finde løsninger på tilgængelighedsproblemet, så handicappede selv kan *komme omkring og ind forskellige steder*, fx i offentlige bygninger. Selv om et mindretal intet mener herom, er der efter befolkningens opfattelse åbenbare mangler. At der

bør gøres mere for at løse problemet bifaldes navnlig af kvinder. Alder spiller også ind. Unge – navnlig unge mænd – er atter mindre kritiske end folk i moden alder. Mere påfaldende er det dog, at handicappede ikke er mere kritiske end andre. Heller ikke uddannelse påvirker den opfattelse, man har af tilgængelighedsproblemet alvorlighed, hvorimod offentligt ansatte funktionærer som helhed er mest kritiske. Endelig har også geografisk placering en vis betydning.¹⁰⁾

Befolkningens generelle holdninger til det offentlige indsats er altså meget eller overvejende kritisk. Går man imidlertid på tværs af holdningerne og fx ser på andelen af voksne, der på ét og samme tidspunkt finder, at politikerne gør for lidt, at der bruges for få økonomiske midler inden for handicapområdet, og at den offentlige omsorg er utilfredsstillende, ændres tendensen. Andelen med kritiske holdninger falder nemlig til et noget lavere niveau, når der stilles betingelser om tværkritiske holdninger. Blot hver fjerde voksen opfylder de tre betingelser. Det skal dog samtidig nævnes, at tværkritiske holdninger forekommer markant hyppigere end tværgående ikke-kritiske. Alligevel er det tvivlsomt, om voksne i almindelighed kan siges at have kritiske generelle holdninger til det offentlige indsats over for handicappede.¹¹⁾

Kvinder er oftere end mænd tværkritiske over for den offentlige handicapindsats. Desuden spiller også alder, handicap og geografisk placering en rolle. Tværkritiske holdninger findes navnlig blandt mennesker i moden alder, mens unge – navnlig unge mænd – er mindre kritiske. Endelig skal nævnes, at handicappede anskuet under ét er en anelse mere tværkritiske end

andre over for det offentlige handicapindsats, ligesom også geografi spiller en rolle.¹²⁾

Det andet særlige holdningsområde er *handicappede i arbejdslivet*. Er voksne alt i alt af den opfattelse, at handicappedes arbejdsmuligheder er tilstrækkelige, eller er der behov for ændringer? Hvis befolkningen er kritisk over for handicappedes muligheder på arbejdsmarkedet, gælder det så også, hvis ansættelse af handicappede udelukker andre fra at få arbejde? Hvad mener voksne om private arbejdsgivere, der tænker mere på virksomhedsøkonomi end på hensynet til handicappede, når de ansætter nye medarbejdere? Selv om ikke alle kan tage stilling til spørgsmålet om *handicappedes arbejdsmuligheder*, finder over halvdelen – nogenlunde lige mange mænd og kvinder – at mulighederne er utilstrækkelige. Som tidligere er unge – fx uddannelsessøgende – mindre handicapvenlige end andre, mens især pensionister og efterlønsmodtagere efterlyser øget plads til handicappede i arbejdslivet. Det samme gælder offentlige og private funktionærer.

Går man tættere på og spørger, om holdninger til det at ansætte handicappede, *der udelukker andre fra at få arbejde*, kan kun få ikke tage stilling, og et flertal forbliver positive. Her er kvinder mere positive end mænd, mens der hverken er forskelle med hensyn til alder, handicap, uddannelse, hovedbeskæftigelse eller geografisk placering. Altså er der – bortset fra kønsspecifikke forskelle – på tværs af befolkningsgrupper overvejende enighed om, at danske virksomheder skal ansætte handicappede, selv om det kan udelukke andre fra arbejde. Der er også overvejende kritiske – ikke mindst kvindelige – røster i forhold til *private arbejdsgivere*, der måtte tænke mere på

egen virksomhed end på hensynet til handicappede. Forholdsvis kritiske over for den slags tænkning er også voksne uden eller med kort og mellemlang erhvervsuddannelse.¹³⁾

Hver for sig peger svarene på de tre holdningsspørgsmål på overvejende positive generelle holdninger til handicappede i arbejdslivet. Det samme gælder, hvis man fx går på tværs af de to første spørgsmål. Da er hver anden fortsat tværgående positiv og næsten ingen af den opfattelse, at handicappedes arbejdsmuligheder er tilstrækkelige. Samtidig finder de det forkert at ansætte handicappede, hvis det skulle udelukke andre fra at få arbejde. Navnlig kvinder, hvor tværpositive er i overtal, ønsker handicappedes arbejdsmuligheder fremmet yderligere.¹⁴⁾ Derimod spiller det ingen rolle, om man i egen selvforståelse er handicappet eller ikke.

1.2.3.

Sammenfattende om generelle holdninger

De generelle holdningsmålinger sammenfattes i *oversigt 1.1*. Betragtet under ét er køn oftere forklarende end alle andre baggrundsforhold, fx uddannelse og geografisk placering. Inden for stort set alle generelle holdningsområder overhaler kvinder det andet køn med hensyn til velvillige holdninger over for handicappede. Dertil kommer, at der ret ofte er forskelle med hensyn til alder og handicap/ikke-handicap. Sidstnævnte sondring bidrager ligeså ofte som alder til at forklare variationer i holdninger. Generelle holdninger, der er velvillige over for handicappede er altså langt fra lige udbredte i forskellige befolkningsgrupper.

Derimod er det mere tvivlsomt, om voksne i almindelighed kan siges at have velvillige

Oversigt 1.1.

Generelle holdninger til handicappede. Særskilt efter holdningstendenser og tendensernes overhyppighed i særlige befolkningsgrupper.^{*)}

	Holdningstendens	Overhyppighed
<i>Overordnede holdninger</i>		
Handicappedes almindelige forhold	Kan blive en del/meget bedre	Kvinder; handicappede; københavnere
Handicappedes sociale integration	Særdeles/meget integrativ (mange <i>ved ikke-svar</i>)	Kvinder; 35-54-årige
Handicappedes ligestilling	Ret/meget ringe ligestilling	Kvinder; handicappede;
Diskrimination af handicappede . . .	Særdeles/meget kritisk	mellemuddannede; sjællændere Kvinder; 25-75-årige mænd; handicappede; ikke-fynboer
Tværpositive holdninger	Hver tredje 18-75-årig	Kvinder; 35-75-årige mænd; mellemuddannede
<i>Det offentliges indsats</i>		
Politikernes indsats for handicappede	Politikerne gør lidt for lidt/ alt for lidt	Kvinder; 35-75-årige mænd; handicappede; ikke-erhvervsuddannede; ikke-faglærte og pensionister mv.; københavnere
Offentlige udgifter til handicappede	Alt for få/lidt for få penge	Kvinder; 25-75-årige mænd; sjællændere
Offentlig omsorg for handicappede	Ret/meget utilfredsstillende (mange <i>ved ikke-svar</i>)	Kvinder; 35-75-årige mænd; handicappede mænd; ikke-højtuddannede
Indsats for at kunne komme omkring	Der gøres for lidt (mange <i>ved ikke-svar</i>)	Kvinder; 45-64-årige; offentlige funktionærer; ikke-fynboer
Tværpositive holdninger	Hver fjerde 18-75-årig	Kvinder; 25-75-årige; handicappede mænd; københavnere
<i>Handicappede i arbejdslivet</i>		
Handicappedes arbejdsmuligheder . .	Ret/helt utilstrækkelige	25-75-årige; funktionærer og pensionister
Ansæt handicappede selv om det udelukker andre fra at få arbejde	Helt/overvejende enig	Kvinder
Arbejdsgivere tænker mest på penge	De tænker forkert	Kvinder; ikke-erhvervsuddannede og mellemuddannede; arbejdere; pensionister
Tværpositive holdninger	Hver anden 18-75-årig	Kvinder
<i>Tværpositive generelle holdninger . . .</i>	Hver tiende 18-75-årig	Kvinder; 35-75-årige mænd

* Ved "overhyppighed" forstås grupper, der er mest positive/mindst forbeholdne. Tværpositive overordnede holdninger: handicappedes almindelige forhold, social integration og ligestilling. Tværpositive holdninger til det offentlige indsats: politikernes indsats, offentlige udgifter og offentlig omsorg. Tværpositive holdninger til handicappede i arbejdslivet: arbejdsmuligheder og ansættelse af handicappede, der udelukker andre fra arbejde. Tværpositive generelle holdninger: social integration, ligestilling, politikernes indsats, offentlig omsorg, arbejdsmuligheder samt ansættelse af handicappede trods udelukkelse af andre.

generelle holdninger til handicappede. Det afhænger i al fald af, om man ser på ét

holdningsmål ad gangen eller på tværgående mål. Gør man det sidste, er befolkning-

gens generelle holdninger ikke udtalt velvil- lige over for handicappede. Kun omkring hver tiende er – som vist i *oversigt 1.1* – på ét og samme tidspunkt af den opfattelse, at der er *mangler* med hensyn til handicappedes sociale integration, ligestilling, politikernes indsats, den offentlige omsorg over for handicappede, handicappedes arbejdsmuligheder samt ansættelse af handicappede trods mulig udelukkelse af andre fra at få arbejde.

1.3. Specifikke holdninger

Den, der evaluerer nogen eller noget, har *specifikke holdninger*, når han eller hun ind- tænker sig selv som aktør i forhold til det, der evalueres. Specifikke holdninger kommer derfor tættere end generelle på potenti- el handleparathed. Holdningerne i det føl- gende handler først om handicappedes mu- ligheder for social integration fra livets be- gyndelse og frem til voksenalderen. Der indledes med to temaer om fødsel og barn- dom – graviditeter med handicappede fo- stre og handicappedes egnethed som foræl- dre. Så fortsættes med tre slags specifikke holdninger i voksenlivet: holdninger til ind- gåelse af handicapægteskaber, til placering af bofællesskaber for handicappede samt til at sidde i umiddelbar nærhed af en handi- cappedet på en længere togrejse.

1.3.1. Specifikke holdninger til social integration

I sidste instans handler social integration også om *retten til liv*. Det er også et etisk spørgsmål, om handicappede fostre skal kunne komme til verden. Er det godt for forældre og for det danske samfund, at han- dicappede fostre ikke bliver til børn, eller kræver verden mangfoldighed for at være *en verden*? Selv om ganske mange ikke kan for- holde sig til spørgsmålet herom, har såvel

mænd som kvinder overvejende negative holdninger til gennemførelse af “handicap- graviditeter”. Om generelle holdninger er nævnt, at kvinder ofte har mere positive holdninger end mænd. Det gælder dog ikke med hensyn til “handicapgraviditeter”. Hvor unge inden for en række generelle holdningsområder er mere kritiske over for handicappede end mennesker i moden al- der, gælder det ikke holdninger til “handi- capgraviditeter”. Her er ældre mest forbe- holdne. Handicappede er ikke mere åbne end andre over for den slags graviditeter.¹⁵⁾ Derimod har uddannelse en vis betydning, da mellemuddannede er mindre forbehold- ne end andre.

Når børn først er kommet til verden – han- dicappede eller ikke – er et andet vigtigt spørgsmål, om handicappede forældre er bedre eller dårligere end andre mennesker til *at opdrage børn*. Heller ikke dette spørgs- mål har alle voksne en fast mening om, men neutrale og ikke mindst skeptiske holdninger er fremherskende, fx til spasti- ske og udviklingshæmmede forældre. Kvin- der er en anelse mere positive end mænd over for handicappede forældre, ligesom også alder spiller en rolle. Her er unge *mindst* positive. Blandt ældre er der en tendens til mindre skepsis over for handi- cappede som forældre. Mange unge har alt- så ikke reservationer over for at sætte handi- cappede børn i verden, men ser til gengæld nødtigt, at handicappede forældre opdrager børn. Heller ikke her spiller det en rolle, om man er handicappet eller ikke.¹⁶⁾

Der findes mange måder, hvorpå handicap- pede kan diskrimineres i *voksenlivet* og dermed udelukkes fra social integration. Man kan fx afvise at omgås en slægtning, der gif- ter sig med en kørestolsbruger. Man kan

forsøge at undgå at blive nærmeste nabo til et bofællesskab af psykisk udviklingshæmmede. Eller under en længere togrejse kan man undgå at sidde i nærhed af en spastiker. Når det handler om voksnes villighed til at omgås nære slægtninge, der indgår *ægteskab med en handicappet*, har langt de fleste holdninger hertil. Ret få er uden forbehold over for mødet med et nyt handicappet familiemedlem. De oftest forekommende holdninger er overvejende neutrale. Hverken køn eller alder spiller en rolle, mens handicappede er mindre forbeholdne end andre. Desuden er der uddannelsesmæssige og geografiske forskelle. Voksne med kort eller mellemlang erhvervsuddannelse giver udtryk for den højeste grad af forventet velbefindende over for et nyt handicappet familiemedlem, mens langvarigt uddannede er mindst positive. Også geografisk placering spiller en rolle.¹⁷⁾

En anden måde, man kan diskriminere på, er ved at modsætte sig *oprettelse af et bofællesskab for handicappede* i nærheden af, hvor man bor. Påfaldende få er uden meninger om dette spørgsmål, og voksne, der fx bifalder bofællesskaber for blinde, døve, spastikere eller udviklingshæmmede som nærmeste nabo, er i overtal. En majoritet af den danske befolkning – omtrent lige mange mænd og kvinder – har med andre ord ingen betænkeligheder over for otte forskellige handicapbofællesskabers geografiske placering. Hvad alder angår, er yngre *mænd* mindre imødekommende end andre af samme køn. Endelig er mennesker i Hovedstadens forstæder mere kritiske end den øvrige befolkning.

Handicappede har samme formelle ret som andre til at lade sig befordre med offentlige transportmidler, men bliver en handicappet

altid *accepteret som ligestillet passager*, hvis pågældende fx skal ud på en længere togrejse? Også dette spørgsmål har næsten alle en fast mening om, og kun et mindretal – nogenlunde lige mange mænd og kvinder – er uden forbehold overhovedet, når de skal tilbringe fem timer i nærheden af en handicappet. Mange har tydelige forbehold over for den slags social kontakt og ønsker fx hverken spastikeren, den udviklingshæmmede eller manio-depressive inden for syns- og hørevidde. Det gælder ikke mindst unge, navnlig unge mænd. Heller ikke her er der forskelle med hensyn til den ret grove sondring mellem handicappede og andre.¹⁸⁾ I sidste instans spiller også geografisk placering en rolle.¹⁹⁾

Bortset fra direkte negative holdninger til gennemførelse af “handicapgraviditeter”, er der tegnet et billede af overvejende neutrale – undertiden mere forbeholdne – specifikke holdninger til handicappedes sociale integration. At befolkningens mulige handleparathed i forhold til handicappede ikke er uden forbehold kan tydeliggøres ved at sætte fokus på *tværgående positive holdninger* til handicappedes sociale integration. Hvor mange har fx på ét og samme tidspunkt ingen indvendinger mod en indgiftet handicappet, mod bofællesskabers placering i umiddelbar nærhed af, hvor man bor, og mod at sidde i nærheden af en handicappet på en længere togrejse? Svaret er omkring hver sjette voksen. Ikke overraskende falder andelen med positive holdninger til et noget lavere niveau, når der stilles betingelser om flere samtidige positive specifikke holdninger. Langt færre – omkring hver tiende – har dog tværnegative holdninger.²⁰⁾

1.3.2.

Specifikke holdninger inden for særlige områder

Blandt særlige former for specifikke holdninger, som skal nævnes, er ydelse af hjælp og omsorg over for handicappede samt erhvervsaktives holdninger til handicappede, hvor de arbejder. Hvordan er befolkningens specifikke holdninger til at træde hjælpende til over for handicappede slægtninge, venner o.l., der måtte have behov herfor?

Hjælpsomhed kan desuden være at hjælpe andre handicappede end ens nærmeste. Hvem er fx interesseret i at udføre frivilligt arbejde sammen med handicappede?

Næsten alle har en holdning til at *træde hjælpende til* over for handicappede slægtninge og venner. Langt de fleste mener sig parate til at udføre midlertidig praktisk hjælp og at tilbyde følelsesmæssig omsorg, hvorimod færre er åbne over for en handicappets indflytning af højst én måneds varighed. Hvis man mindst skal hjælpe to – et familiemedlem, en ven eller en nabo – og samtidig hjælpe praktisk, følelsesmæssigt og med midlertidig indflytning, er hver anden maksimalt hjælpsom. Det gælder omtrent lige mange mænd og kvinder. Mens der ikke er forskelle mellem kønnene, spiller alder imidlertid en rolle. Ikke overraskende er ældre *mindst* hjælpsomme. En del mennesker i dén alder har selv hjælpebehov og derfor vanskeligt ved at hjælpe andre. I andre sammenhænge har unge – ikke mindst unge mænd – vist sig mest forbeholdne over for handicappede. Det gælder imidlertid ikke hjælpsomhed over for handicappede slægtninge og venner – snarere tværtimod. Hvad sondringen mellem handicappede og andre angår, bidrager den ikke til forklaring, mens geografi gør.²¹⁾ Befolkningens interesse for at *udføre frivilligt ulønnet*

arbejde sammen med og til gavn for handicappede er af betydeligt omfang. Omkring hver femte er stærkt/ret interesseret i at udføre den slags arbejde – eller gør det allerede. Det kan betvivles, om alle, der tilkendegiver interesse for at udføre frivilligt handicaparbejde, i praksis kommer til at udføre det. Ikke desto mindre peger holdningerne på manges potentielle hjælpsomhed. Navnlig kvinder er interesseret i at udføre frivilligt handicaparbejde. Hvad alder angår tilkendegiver især unge og ældre betydelig interesse, mens yngre er mere forbeholdne.²²⁾ Endvidere ønsker relativt flere handicappede at udføre frivilligt arbejde, hvorimod interessen ikke varierer med art af uddannelse. Endelig har også geografisk placering en vis betydning.²³⁾

Et andet særligt holdningsområde er *handicappede på ens arbejdsplads*. Der er tidligere peget på, at voksnes generelle holdninger til handicappede i arbejdslivet er overvejende positive. Heraf følger ikke nødvendigvis lige så positive holdninger, når fokus sættes på *erhvervsaktives* potentielle handleparathed i forhold til handicappede kolleger. Voksne kan meget vel mene, at handicappede i almindelighed bør have ligeså gode arbejdsmuligheder som mennesker uden handicap, men gælder det stadig, når det handler om handicappede på ens egen arbejdsplads? Til trods for positive generelle holdninger er det ikke sikkert, at den enkelte byder handicappede velkommen, hvor pågældende selv arbejder. Hvis en medarbejder skal være med til at afgøre, hvilken af to lige kvalificerede ansøgere, der skal ansættes, kan det så fx være en blind eller en kørestolsbruger, som får jobbet? Hvis en handicapet kommer i betragtning til en ledig stilling, er kollegerne da villige til at samarbejde?

Når erhvervsaktive spørges, om handicappede bør have *samme muligheder som andre for at få arbejde* på deres respektive arbejdssteder, er positive specifikke holdninger dominerende såvel blandt mænd som kvinder. Erhvervsaktive, der mener, at handicappede bør have mindst ligeså gode muligheder, er i markant overtal. Meget få er af den opfattelse, at handicappedes muligheder ikke bør være mindst ligeså gode som andres. Mens alder og handicap ikke spiller en rolle for voksnes holdninger, har uddannelse en vis betydning. Erhvervsaktive, hvis baggrund alene er folkeskolen, er mest kritiske over for at få handicappede kolleger, mens folk med lang erhvervsuddannelse *inden for dette særlige område* hører til de mest positive. Endelig spiller også geografisk placering en rolle, dog kun blandt mænd.²⁴⁾

Går man en anelse tættere på erhvervsaktive og spørger, om de som tænkte chefer ville gøre det *lettere at ansætte handicappede*, er det typiske svar imødekommende såvel blandt mænd som kvinder, mens nogle svarer mere undvigende. Tre femtedele vil gøre det lettere, mens hver fjerde er uden holdninger eller mener, at det må komme an på arten af handicap. Her spiller køn ikke nogen rolle. Det gør derimod alder. Navnlig unge og yngre mænd er mere forbeholdne end andre. Om man i egen selvforståelse er handicappet eller ikke, er ikke afgørende for ens svar, mens uddannelse spiller en rolle blandt mænd. Navnlig erhvervsaktive med kort/mellemlang erhvervsuddannelse ønsker at gøre det meget lettere at ansætte handicappede.

Endnu tættere på erhvervsaktives potentielle handleparathed kommer følgende spørgsmål: Hvis der var to lige kvalificerede ansøgere – den ene handicappet, den anden ikke

– *hvem skulle så have stillingen?* Således adspurgt er erhvervsaktives holdninger til handicappede kolleger mindre imødekommende, og forbavsende mange er ude af stand til at besvare spørgsmålet. Når kun få mener sig i stand til at ansætte én af to ansøgere, kan det blandt andet skyldes, at det er en situation, de ikke tidligere har været i. Dertil kommer, at det blandt erhvervsaktive, der kan tage stilling, langt fra i alle tilfælde er den handicappede, som vil få stillingen. Mens køn og alder ikke spiller en rolle, har uddannelse en vis betydning. Erhvervsaktive med faglig erhvervsuddannelse bag sig er mest kritiske over for at ansætte en handicappet.

Et sidste spørgsmål angår, om man – når handicappede først er ansat på virksomheden – er imødekommende over for at *arbejde sammen med og hjælpe* disse kolleger. Dette spørgsmål opleves som mere personligt vedkommende, hvorfor næsten alle har holdninger til det. Selv om erhvervsaktive, der er imødekommende over for at indgå i et samarbejde med og eventuelt hjælpe en handicappet kollega, er i overtal, har hver fjerde forbehold eller er helt afvisende over for et sådant samarbejde. Handicappede møder altså fortsat ganske megen modstand i arbejdslivet – både fra mænd og kvinder. Alder spiller en vis rolle for forbeholdenes udbredelse. Blandt erhvervsaktive mænd og kvinder under ét er yngre mest forbeholdne eller afvisende, mens det modsatte gælder midaldrende. Ses der samtidig på køn, er unge og yngre mænd mest forbeholdne. I sidste instans spiller også geografisk placering en rolle.²⁵⁾

At erhvervsaktives potentielle handleparathed i forhold til handicappede kolleger ikke er uden forbehold, kan tydeliggøres ved at

sætte fokus på udbredelsen af tværgående positive holdninger. Hermed menes erhvervsaktive, der er af den opfattelse, at de som tænkte chefer ville gøre det lettere at ansætte handicappede *samt* er uden forbehold over for at arbejde sammen med og hjælpe handicappede kolleger. Målt således har blot omkring hver anden erhvervsaktiv tværpositive specifikke holdninger til handicappede i arbejdslivet. Den overvejende – men ikke udtalt – positive tendens understreges af, at kun få har tværnegative holdninger.

1.3.3.

Sammenfattende om specifikke holdninger

De specifikke holdningsmålinger sammenfattes i *oversigt 1.2*. Geografisk placering spiller ofte en rolle for specifikke holdningers udbredelse. Det gælder fx indgåelse af ægteskab med en handicappet og hjælp-somhed over for en handicappet slægtning eller ven. Tillige yder faktorer som alder og handicap/ikke-handicap bidrag til forklaring. Alder spiller fx en rolle for synet på, om handicappede er egnede som forældre samt på villigheden til at arbejde sammen med en handicappet kollega. Også sondringen mellem handicappede og andre bidrager i flere tilfælde til beskrivelse af specifikke holdningers forskellige udbredelse.

Mest bemærkelsesværdigt er det dog, at køn i alt væsentligt ikke ser ud til at spille en rolle for specifikke holdningers udbredelse.²⁶⁾ Ved de generelle holdningsmålinger viste køn sig *oftere* forklarende end alle andre baggrundsforhold. Så længe man ved holdningsmålinger forbliver inden for rammerne af almene forestillingsbilleder, giver kvinder åbenbart oftere end mænd udtryk for “socialt anstændige” holdninger. Men når holdningsmålinger ændrer retning og

fokuserer på hypotetiske former for socialt samspil, hvori handicappede indgår, mindskes eller forsvinder i næsten alle tilfælde kvinders overtilbøjelighed til at give udtryk for “sympatiske” holdninger. Alene derfor har opdelingen mellem generelle og specifikke holdninger vist sig afgørende.

At positive specifikke holdninger til handicappede ikke er lige udbredte i forskellige befolkningsgrupper, er én vigtig iagttagelse. Hertil kommer, at det i høj grad kan betvivles, at voksne i almindelighed skulle have positive holdninger af den type til handicappede. Det har inden for en række enkeltområder vist sig, at holdninger langt fra er imødekommende, men neutrale eller præget af betænkeligheder. Dertil kommer, at kun få voksne har tværpositive specifikke holdninger til handicappede. Som vist i *oversigt 1.2* har blot hver tiende voksen på ét og samme tidspunkt meget/overvejende positive holdninger over for et nyt handicappet familiemedlem, et bofællesskab af handicappede, en længere togrejse sammen med en handicappet samt hjælp-somhed over for en handicappet slægtning eller ven. På den anden side har endnu færre dog tværgående negative holdninger.

Der er hidtil sat fokus på specifikke holdninger til handicappede i almindelighed. Imidlertid afhænger specifikke holdninger i høj grad af det handicap, voksne har i tanker, når de ytrer holdninger. Når emnet i et *tværgående mål* er holdninger til “handicapgraviditeter” tillige med handicappede som forældre, findes en rangorden af specifikke holdninger – et holdningshierarki – hvor kommunikationshandicappede – fx blinde og døve – er højest placeret, dvs. fremkalder den største andel af tværpositive holdninger. Dernæst følger fysisk handicap

Oversigt 1.2.

Specifikke holdninger til handicappede. Særskilt efter holdningstendenser og tendensernes overhyppighed i særlige befolkningsgrupper.^{*)}

	Holdningstendens	Overhyppighed
<i>Social integration</i> "Handicapgraviditeter"	Overvejende negativ (mange <i>ved ikke-svar</i>)	18-54-årige (55-75-årige mest forbeholdne); mellemuddannede
Handicappede som forældre	Overvejende neutral/negativ	Kvinder; 65-75-årige; pensionister mv.
I familien indgiftet handicappet . . .	Overvejende neutral	Handicappede; mellemuddannede; sjællændere mv. og østjyder
Bofællesskab for handicappede	Meget/overvejende positiv	35-75-årige blandt mænd; voksne <i>uden for Hovedstadens forstæder</i>
Handicappede som medpassagerer . .	Meget/overvejende positiv	45-54-årige; pensionister mv. blandt mænd; nord- og vestjyder
Tværintegrative holdninger	Hver sjette 18-75-årig	Handicappede; offentlige funktionærer blandt mænd; sjællændere mv.
<i>Hjælp og omsorg</i> Potentiel hjælpsomhed	Særdeles/meget hjælpsom	18-64-årige (65-75-årige mindst hjælpsomme); vestjyder
Frivilligt arbejde	Hver femte udfører det eller er stærkt/ret interesseret	Kvinder; 18-24- og 55-64-årige; handicappede; vestjyder
<i>Handicappede på arbejdspladsen</i> Samme arbejdsmuligheder	Handicappede bør mindst have ligeså gode muligheder	Højtuddannede; københavnere blandt mænd
Lettere at ansætte handicappede . .	Vil gøre det meget/lidt lettere	35-64-årige blandt mænd (18-34-årige mest forbeholdne); mellemuddannede blandt mænd
Ansættelse af en handicappet	Overvejende positiv/neutral (mange <i>ved ikke-svar</i>)	Ikke-fagligt uddannede (fagligt uddannede mest forbeholdne)
Samarbejde med en handicappet . . .	Meget/overvejende positiv	45-54-årige (25-34-årige mest forbeholdne); vestjyder
Tværpositive holdninger	Hver anden erhvervsaktiv	<i>Ingen overhyppigheder</i>
<i>Tværpositive specifikke holdninger . . .</i>	Hver tiende 18-75-årig	Handicappede; sjællændere mv. (ekskl. Hovedstaden) og vestjyder

* Ved "overhyppighed" forstås grupper, der er mest positive/mindst forbeholdne. Tværintegrative holdninger omhandler følgende holdningsmål: en i familien indgiftet handicappet, et bofællesskab for handicappede og handicappede som medpassagerer. Tværpositive holdninger til handicappede på arbejdspladsen: lettere at ansætte handicappede samt at samarbejde med en handicappet (kun erhvervsaktive). Tværpositive specifikke holdninger: som tværintegrative holdninger med tilføjelse af potentiel hjælpsomhed.

pede, hvor fx kørestolsbrugere uden "usædvanlige" ydre kendetegn, kan imødeses forholdsvis tværpositive holdninger. Anderle-

des forholder det sig fx med spastikere, der nærmer sig psykisk handicappedes lave placering i hierarkiet.²⁷⁾

Et andet *tværgående mål*, der sætter fokus på voksne, som på ét og samme tidspunkt vil føle sig tilpas sammen med en i familien indgiftet handicappet, uden videre acceptere et bofællesskab for handicappede som nærmeste nabo og desuden sidde lige ved siden af en handicappet på en længere togrejse, viser en lidt anden tendens. Bortset fra holdninger til spastikere synes der ikke at være væsentlige forskelle med hensyn til måden, hvorpå kommunikationshandicappede og fysisk handicappede anskues. Derimod er psykisk handicappede atter placeret lavest i holdningshierarkiet. Blot hver tiende voksen er fx tværpositiv over for psykisk udviklingshæmmede og manio-depressive, mens det gælder hver tredje, når det handler om blinde, døve, stammere, kørestolsbrugere og leddegigtramte.

Specifikke holdninger til handicappede er som regel konkrete. Selv om et éntydigt holdningshierarki ikke er afdækket, må psykisk handicappede foreløbig "affinde" sig med en placering lavest i holdningshierarkiet, hvor de fremkalder den laveste andel af tværpositive holdninger. Derimod risikerer mennesker med kommunikationshandicap sjældnere at blive udsat for negative specifikke holdninger og muligvis heraf følgende angst og fordomme. Også fysisk handicappede med "afvigende" kropslig adfærd eller udseende – fx spastikerens savlen og ukontrollerede muskelbevægelser – findes i et potentielt fordomsfuldt felt. Mest udsatte for negative holdninger er dog psykisk handicappede.

1.4. Generelle og specifikke holdninger

De tendenser, der har vist sig med hensyn til generelle og specifikke holdninger til handicappede, rejser spørgsmålet om over-

ensstemmelse mellem dem. Hvis mennesker fx har positive generelle holdninger til handicappede, er de specifikke holdninger da af samme slags? Kan generelle holdninger anvendes til forudsigelse af specifikke, eller har generelle holdninger meget lidt at gøre fx med parathed til handlen? Et andet spørgsmål angår holdningers forskellige bestanddele, nemlig opfattelser, følelser og handleparathed.²⁸⁾

Én slags generel holdning angår *handicappedes sociale integration*. Når generelle holdninger af dén type sammenholdes med tilsvarende specifikke, burde en høj grad af overensstemmelse forventes. Holdningsmålene angår nemlig rimeligvis det samme. Men sådan er det ikke. Hvis man generelt bifalder handicappedes sociale integration, er det ganske vist mere sandsynligt, at man er imødekommende over for en nyindgiftet handicappet, men langtfra altid. Det samme gælder, når det generelle mål for holdninger til social integration sammenholdes med specifikke holdninger til bofællesskaber for handicappede eller til en togrejse sammen med en handicappet. Positive generelle holdninger til social integration fører ikke nødvendigvis til positive specifikke holdninger til nærliggende handicapbofællesskaber og togrejser sammen med handicappede.

En anden slags generel holdning retter sig mod handicappedes *ligestilling*. Er man fx af den generelle opfattelse, at ligestillingen mellem handicappede og andre lader noget tilbage at ønske, øges sandsynligheden for imødekommende holdninger over for at omgås et nyt handicappet familiemedlem. Samtidig mindskes sandsynligheden for negative holdninger, men er samtidig langt fra nul. Generelle holdninger til handicappedes

ligestilling forudsiger altså ikke specifikke holdninger til nærliggende handicapbofællesskaber. Andelen med maksimalt positive specifikke holdninger er stort set den samme, uanset arten af generel holdning.²⁹⁾

Yderligere et eksempel – en undtagelse – skal nævnes. Det drejer sig om generelle holdninger til *handicappedes egnethed som forældre* sammenholdt med specifikke holdninger til en handicappet slægtning eller vens børneopdragelse. Når mennesker har positive generelle holdninger til handicappede som forældre, har meget få samtidig negative specifikke. Eksemplet anskueliggør, at generelle og specifikke holdninger *undertiden* er så beslægtede, at der er betydelig overensstemmelse mellem svarene. Hvis man ønsker at afdække menneskers potentielle handleparathed, er generelle spørgsmål altså *ikke altid* uanvendelige. Problemet er imidlertid, at generelle holdningsmålinger ofte i praksis anvendes til forudsigelse af handleparathed inden for mere snævert afgrænsede områder.

Et andet holdningsområde er *det offentliges indsats over for handicappede*. Er man fx af den generelle opfattelse, at handicappede bør kunne klare sig med *mindre offentlig omsorg og service* til gengæld for mere hjælp fra familie og venner, kunne det formodes, at folk med netop dén opfattelse i højere grad er indstillet på at træde hjælpende til over for handicappede slægtninge og venner. Sammenhængen er imidlertid en helt anden. Hvis man kender en handicappet og ønsker, at pågældende bør kunne klare sig med mindre offentlig omsorg, er det ikke nødvendigvis én selv, der skal hjælpe. Eksemplet anskueliggør, at generelle holdninger *undertiden* er uden forudsigelseskraft overhovedet.

Et tredje holdningsområde er *handicappede i arbejdslivet*. Hvis man som erhvervsaktiv er af den generelle opfattelse, at *handicappedes arbejdsmuligheder er utiltrækkelige*, bifalder man måske i højere grad end andre, at handicappede bør have bedre muligheder for at få arbejde netop dér, hvor man selv arbejder? Heller ikke her kan generelle holdninger dog uden videre forudsige specifikke. Uanset arten af generel holdning er erhvervsaktive, der tilslutter sig, at handicappede bør have mindst ligeså gode beskæftigelsesmuligheder på ens egen virksomhed, i nogenlunde samme overtal. Kritiske generelle holdninger over for handicappedes arbejdsmuligheder øger med andre ord ikke sandsynligheden for imødekommende specifikke holdninger.³⁰⁾

Yderligere et spørgsmål angår generelle holdninger til ansættelse af handicappede under den forudsætning, at det kan *udelukke ikke-handicappede fra at få arbejde*. Under dén forudsætning ses andre sammenhænge. Er man helt afvisende over for at udelukke andre fra arbejde til gengæld for flere handicappede i beskæftigelse, er man også mere afvisende over for handicappede kolleger på virksomheden. Bifalder man omvendt mulig udelukkelse af ikke-handicappede, har man også en større tilbøjelighed til at ville ansætte en handicappet ansøger. Det samme gælder i forbindelse med villighed til at arbejde sammen med en handicappet. Generelle holdninger af dén skærpede type er altså *noget bedre* til at forudsige specifikke.

Trods enkelte undtagelser er hovedtenden- sen, at der kun er delvis overensstemmelse mellem voksnes generelle forestillingsbilleder om handicappedes vilkår og specifikke holdninger til handicappede inden for en-

keltområder. Hvis en gruppe i befolkningen har positive generelle holdninger til handicappede, er det altså langt fra sikkert, at den samtidig har imødekommende specifikke holdninger. Derfor kan generelle holdningsmålinger kun med væsentlige forbedhold – undertiden slet ikke – anvendes til forudsigelse fx af adfærd i forhold handicappede. Det er derfor vigtigt at sondre mellem generelle og specifikke holdninger. “Som man spørger, får man svar”, hedder det. Det er i al fald ikke det samme, man får noget at vide om, når folk besvarer generelle og specifikke holdningsspørgsmål.

Et sidste problem er *holdningers bestanddele*: opfattelser, følelser og potentiel handleparathed. Er et menneske fx af den opfattelse, at handicappedes livskvalitet lader ganske meget tilbage at ønske, er den første bestanddel – opfattelsen af, hvordan noget er – positivt rettet i forhold til handicappede. Heraf kan imidlertid næppe udledes, at personen nødvendigvis nærer positive følelser over for handicappede. Endelig kan helt andre forhold være afgørende for, om pågældende er handleparat i forhold til handicappede. I forskningskredse er der som nævnt ikke enighed om holdningers bestanddele. Hvis de tre bestanddele er udtryk for én og samme holdning, bør der imidlertid være en betydelig grad af overensstemmelse mellem dem.

Befolkningens holdninger til *handicappedes ligestilling* afhænger i nogen grad af, om der spørges til opfattelser, følelser eller potentielle handlinger. Ganske vist er tendensen i alle tre tilfælde overvejende positive holdninger, men spørgsmålets handlingsversion – om man i egenskab af politiker ville gøre ligestillingen større eller mindre – fører fx til mere positive holdninger til ligestilling

end de to øvrige. Navnlig den følelsesmæssige version – om ligestillingens omfang vækker behagelige eller ubehagelige følelser – modificerer den positive holdningstendens. Det sidste skyldes navnlig, at fravær af holdninger er et udbredt fænomen i tilknytning til besvarelse af denne version. Kun få har problemer med at udtrykke meninger om, hvordan noget er. Derimod er det problematisk for mange – ikke mindst for mænd – at give udtryk for følelser – i al fald i en interviewsituation.

Også voksenbefolkningens holdninger til *politikernes indsats over for handicappede* afhænger af, om spørgsmålet retter sig mod opfattelser, følelser eller potentiel handleparathed. Tendensen er i alle tilfælde overvejende kritiske holdninger, men svarene er forskellige desuagtet. Spørgsmålets opfattelses- og handlingsversioner fører til mere kritiske holdninger end den følelsesmæssige, fordi fravær af holdninger er udbredt ved besvarelse af spørgsmålets følelsesversion. Forholdsvis få har problemer med at udtrykke opfattelser og handleparathed, men vanskeligere ved at artikulere følelser. Det gælder især mænd. I det sidste eksempel om *handicappedes arbejdsmuligheder* er tendensen en lidt anden.

Meget tyder således på, at holdninger ikke nødvendigvis angår samtidige opfattelser, følelser og potentiel handleparathed. Det betyder fx, at “opfattelsesholdninger” ikke med sikkerhed kan anvendes til forudsigelse af “følelsesholdninger”, og at de sidste ikke altid kan anvendes til forudsigelse af potentiel handleparathed. Det er med andre ord tvivlsomt, om opfattelses-, følelses- og handlingsholdninger er udtryk for én og samme holdning og derfor også usikkert, om de tre bestanddele *aldrig, undertiden*

eller *ofte* sammensmeltes i én og samme holdning. Heraf følger ikke, at opdelingen er irrelevant. Ud over opdelingen mellem generelle og specifikke holdningsspørgsmål kan også holdningers bestanddele nemlig bidrage til præcisering af, hvad en given holdningsundersøgelse sigter mod at belyse.

1.5. Specifikke holdninger, adfærd og viden

Er der særlige former for adfærd og viden, som er bestemmende for eller i det mindste statistisk sammenhængende med holdninger til handicappede? Generelle holdninger har som nævnt begrænset forudsigelseskraft i forhold til specifikke. Derfor retter besvarelsen af spørgsmålet sig alene mod specifikke holdninger, altså de i *oversigt 1.3.* viste.³¹⁾ De muligt bestemmende faktorer er voksnes viden om handicappedes almene betingelser³²⁾ samt fire slags kundskabsadfærd inden for det sidste år. Fire andre faktorer retter sig mod barndomsadfærd, fx kontakter med handicappede og handicappede venner i skolealderen. Et tilsvarende antal omhandler adfærd i civilsamfundet inden for det sidste år, fx sociale kontakter og hjælpsomhed. De tre sidste faktorer er adfærd uden for civilsamfundet, fx udførelse af arbejdsopgaver sammen med handicappede.

I *oversigt 1.3* handler to holdninger om *fødsel og barndom*, hvoraf den første er holdninger til egen eller ægtefælles tænkte graviditet med et handicappet foster. De faktorer, der påvirker holdninger til "handicapgraviditeter", er udelukkende *positivt virkende*. Herved forstås, at kundskab om og/eller adfærd i forhold til handicappede fører til eller er statistisk sammenhængende med mere positive holdninger, hvorimod kundskab og/eller adfærd, der fører til mere for-

beholdne holdninger, kaldes negative.

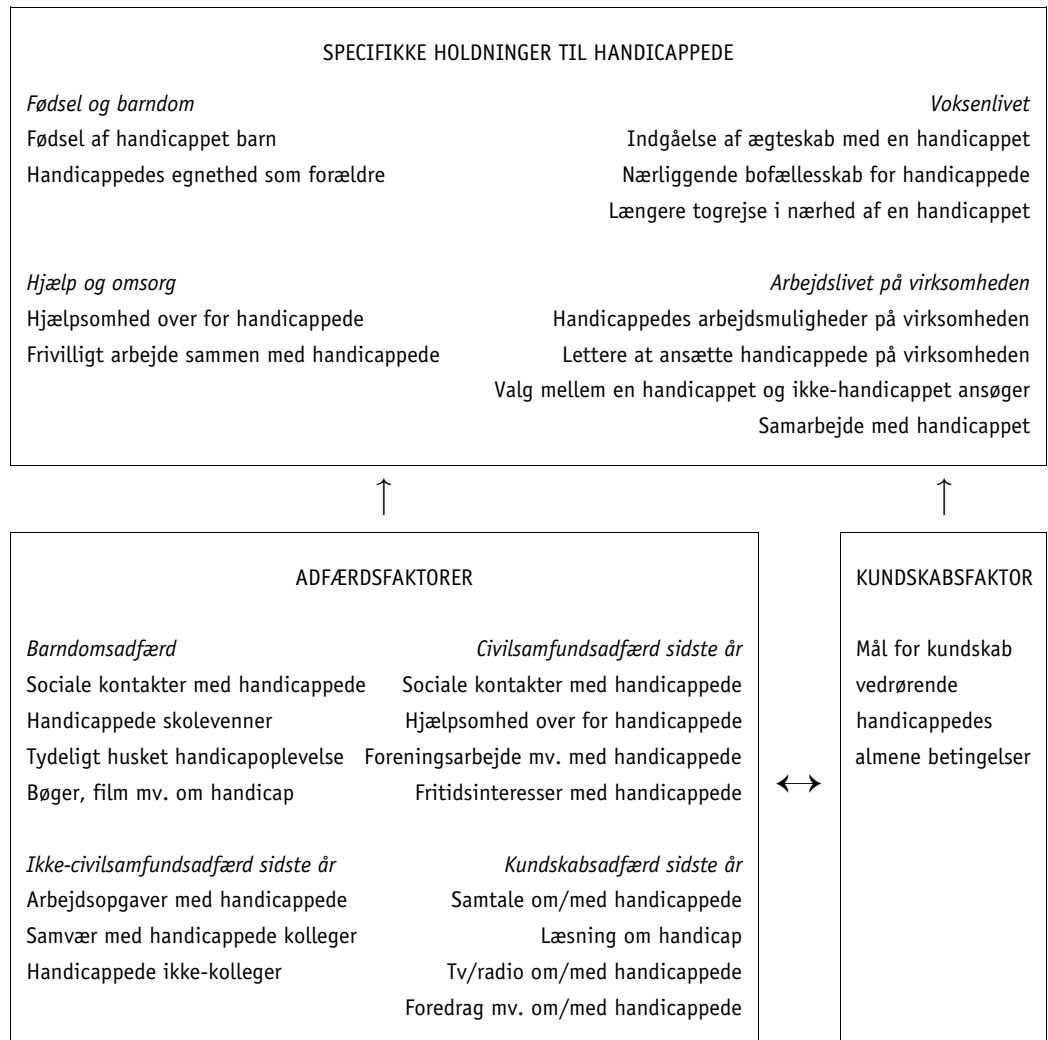
Mens voksnes kundskab om handicappedes almene betingelser ikke spiller en rolle for holdninger til "handicapgraviditeter", har samtaler om eller med handicappede samt læsning om handicap inden for det sidste år forklaringskraft. Også visse forhold i barndommen – sociale kontakter og venskaber med handicappede samt læste bøger, sete film mv. om handicap – har positive virkninger på holdninger, som mennesker langt senere i livet får til handicappede børns ret til livet. Endelig spiller også nuværende sociale kontakter med handicappede en positiv forklarende rolle.³³⁾

Når det handler om *handicappedes egnethed som forældre*, bidrager kundskab om handicappedes almene betingelser ikke til forklaring. Det gør derimod både barndomskontakter med handicappede og dengang læste bøger og/eller sete film om handicap. Begge faktorer har en negativ tendens og fører altså til *mere kritiske holdninger* over for handicappede som forældre. Hvis positive holdninger til handicappede forældre er ønskelige, kan det med andre ord være en fordel, at man ikke har haft kontakt med handicappede i barndommen.³⁴⁾

Tre andre holdningsmål handler om faktorer, der bestemmer handicappedes sociale integration i *voksenlivet*. Med hensyn til holdninger til at omgås slægtninge, der indgår *ægteskab med en handicappet*, spiller kundskab som sådan ikke en forklarende rolle, hvorimod to andre *positivt virkende* sammenhænge sætter sig igennem. De angår handicappede venner i barndommen og aktuelle fritidsinteresser med handicappede. Hvis man har haft handicappede venner i barndommen, øger det sandsynligheden for imødekommende holdninger over for en i

Oversigt 1.3.

Mulige sammenhænge mellem specifikke holdninger til handicappede, adfærd i forhold til handicappede og viden om handicappedes almene betingelser.

familien indgiftet handicappet, ligesom også nuværende fritidsinteresser, der dyrkes sammen med handicappede, gør.³⁵⁾

Voksnes holdninger til *oprettelse af bofællesskaber for handicappede* har positiv tendens. Atter bidrager kundskab ikke i sig selv til forklaring af, om holdninger er positive eller ikke. Derimod er der positive sammenhænge mellem otte adfærdsfaktorer og hold-

ninger til bofællesskaber for handicappede, men *ingen negative*. Såvel venskaber som andre barndoms-kontakter med handicappede er fremmede for positive holdninger til bofællesskaber. Det samme gælder nyere sociale kontakter, fx hjælpsomhed over for handicappede. Også kundskabsadfærd inden for det sidste år – samtale, læsning og foredrag om handicap – virker positivt. Endelig er også sociale kontakter med han-

dicappede, der jævnligt kommer på ens eventuelle arbejdsplads, fremmende for imødekommende holdninger.³⁶⁾

Hvad bestemmer voksnes holdninger til *handicappede som medpassagerer* på en længere togrejse? Når de seksten faktorer i *oversigt 1.3.* inddrages, er der kun positive sammenhænge. En af disse angår *for første gang* kundskabs positive rolle. Fremmende for imødekommende holdninger over for handicappede medpassagerer er desuden: handicappede barndomsvenner, nuværende sociale kontakter med handicappede, hjælpsomhed over for og fritidsinteresser sammen med handicappede, samtaler om eller med handicappede, læsning om handicap samt foredrag mv.³⁷⁾

Et tredje holdningsområde er *hjælp og omsorg*. Såvel mænd som kvinder har gennemgående vist sig villige til at *træde hjælpende til* over for handicappede slægtninge og venner. Når de seksten faktorer inddrages med sigte på at forklare udbredelsen af potentiel hjælpsomhed, er der flere positivt virkende sammenhænge, men ikke kundskab om handicappedes almene betingelser. Hvis man har haft jævnlig kontakt med handicappede i barndommen, handicappede skolevenner og dengang har læst bøger, set film mv. om handicap, øger det sandsynligheden for senere hjælpsomme holdninger. Det samme gælder nutidige sociale kontakter med, faktisk hjælpsomhed over for handicappede og foreningsarbejde sammen med handicappede. Nogle af faktorerne er mere interessante end andre. Det er fx bemærkelsesværdigt, at barndomskontakter med handicappede adskillige år senere øger sandsynligheden for hjælpsomhed over for handicappede. Derimod er det mindre overraskende, at faktisk hjælpsomhed er

positivt sammenhængende med potentiel hjælpsomhed.³⁸⁾

Befolkningens interesse for at *udføre frivilligt ulønnet arbejde* sammen med handicappede er mindre end direkte hjælpsomhed over for eventuelle handicappede slægtninge eller venner. Hvilke faktorer forklarer voksnes interesse for at udføre den slags arbejde til gavn for handicappede? Heller ikke på dette område spiller kundskab en selvstændig rolle, hvorimod otte andre faktorer er fremmende for ønsker om at udføre den slags arbejde. Igen har forhold i barndommen – handicappede skolevenner og bøger/film om handicap – positive virkninger. Det gælder også faktorerne om civilsamfundsadfærd samt to om kundskabsadfærd.³⁹⁾

Det sidste specifikke holdningsområde er *arbejdslivet* og angår kun erhvervsaktive. Når disse spørges, om handicappede bør have *samme muligheder som andre for at få arbejde*, hvor de arbejder, er positive holdninger fremherskende. Navnlig to faktorer er afgørende: udførelse af arbejdsopgaver sammen med handicappede og selvvalgt samvær med handicappede kolleger uden for den egentlige arbejdstid. Erhvervsaktive, der udfører arbejdsopgaver med handicappede og er sammen med dem uden for arbejdstiden, er oftere af den opfattelse, at handicappede bør have ligeså gode muligheder som andre for at få arbejde på virksomheden.⁴⁰⁾

Når erhvervsaktive spørges, om de som tænkte chefer ville gøre det *lettere at ansætte handicappede*, er såvel mænd som kvinder overvejende positive. Ingen af faktorerne er forklarende blandt mænd og kvinder under ét – og blot én blandt mænd: deltagelse i

foredrag mv. om eller med handicappede.⁴¹⁾ En anden specifik holdning angår *ansættelse af en handicappet* på virksomheden af to lige kvalificerede ansøgere – den ene handicappet, den anden ikke. To barndomsfaktorer og tre former for kundskabsadfærd er afgørende for, om den handicappede ansøger ville få stillingen, men ikke kundskab i sig selv. Barndomskontakter og venskaber med handicappede er med andre ord fremmende for holdninger, som mennesker mange år senere har til ansættelse af handicappede ansøgere. Det samme gælder samtaler, læsning og tv/radio om handicap inden for det sidste år.⁴²⁾

Selv om erhversaktive, der er imødekomme over for at indgå i et *arbejdsomt samarbejde* med en handicappet kollega, er i overtal, er et betydeligt mindretal forbedne. Også her genfindes to velkendte tendenser: For det første virker de forklarende faktorer udelukkende positivt, og for det andet bidrager kundskab om handicappedes almene betingelser ikke i sig selv til at forklare variationer i specifikke holdninger til handicappede. Det gør derimod fire andre faktorer, der alle angår kommunikation om eller med handicappede. Der tegner sig derfor efterhånden et billede af, at samvær med handicappede i almindelighed er *fremmende* for positive holdninger over for den del af befolkningen.

Set under ét peger eksemplerne på flere interessante tendenser. Den *første tendens* omhandler kundskabs betydning. Kun i ganske få tilfælde bidrager faktisk viden om handicappedes almene betingelser til at forklare, om befolkningens specifikke holdninger til handicappede er positive eller negative, hvorimod adfærd i forhold til handicappede ofte spiller en rolle. Meget tyder derfor

på, at kundskab om handicappedes betingelser i sig selv er af begrænset vigtighed for befolkningens holdninger til handicappede, mens adfærd har forrang. Det skal dog nævnes, at tendensen afhænger af, hvordan kundskab måles.⁴³⁾

Den *anden tendens* angår betydningen af sociale relationer mellem handicappede og andre. Da langt de fleste adfærdsfaktorer har positive virkninger, er erfaringer og samvær med handicappede i almindelighed fremmende for positive holdninger, mens "fjerne" og "ukendte" handicappede fører til mere kritiske holdninger og måske ligefrem kan skabe fordomme. I voksenbefolkningen som helhed er handicappede barndomsvenner samt kontakter med og samtaler om eller med handicappede inden for det sidste år de oftest virkende positivt virkende faktorer. Men også aktuel hjælpsomhed over for handicappede såvel som sociale kontakter med handicappede i barndommen fremmer ofte positive holdninger. Dertil kommer, at andre former for adfærd, som ikke altid indebærer direkte social kontakt mellem handicappede og andre, ikke sjældent fører til positive holdninger. Det gælder fx læsning om handicap samt i barndommen læste bøger og sete film mv. om handicap.⁴⁴⁾

En *tredje tendens* er, at konkrete barndoms-erfaringer med handicappede ikke sjældent har positive langsigtede virkninger på specifikke holdninger til handicappede. Det gælder fx, at man har haft handicappede skolevenner og kontakt med handicappede i og uden for familien. Endelig kan det ikke afvises, men er på den anden side ikke endeligt påvist, at kvinder er mest påvirkelige af samvær med handicappede. Det underbygges af, at antallet af positivt virkende sam-

menhænge er markant større blandt kvinder. Navnlig kvinder, der indgår i forskellige sociale sammenhænge med handicappede, synes positivt påvirkede heraf.⁴⁵⁾

1.6.

Resultaternes anvendelse

Undersøgelsens resultater sigter mod anvendelse i sammenhænge af forskellig type, hvoraf den vigtigste er forståelse og accept af handicappede og dermed så vidt muligt på længere sigt af *alle* handicappedes ligestillede sociale integration i det danske samfund.⁴⁶⁾ Selv om voksnes holdninger på mange enkeltområder er overvejende imødekommende over for handicappede, peger undersøgelsen på områder, hvor det i mindre grad er tilfældet. Der kan derfor være et *behov for holdningsændringer* i mere positiv retning. Det gælder såvel generelle som specifikke holdninger, men navnlig de sidste, da de kommer tættere på potentiel handleparathed og dermed på faktisk adfærd. Der ses navnlig betydelig skepsis i forhold til handicappede fostres ret til livet, men også specifikke holdninger til handicappede forældre, nye handicappede familiemedlemmer, bofællesskaber for handicappede og handicappede som ligestillede passagerer lader en del tilbage at ønske. Heller ikke holdningerne til handicappede i arbejdslivet er uproblematisk. Ganske vist er mange erhvervsaktive imødekommende over for handicappede kolleger, men når det fx kommer til ansættelse af handicappede, er der betydelig usikkerhed og forbehold.

Et andet resultat peger på, at nogle voksne er forholdsvis imødekommende over for handicappede, mens andre er mere forbeholdne. Såfremt holdninger ønskes ændret, er behovet for ændringer derfor *ikke det samme i forskellige befolkningsgrupper*. Når

det handler om *generelle holdninger* til handicappede, er kvinder i almindelighed mere kritiske end mænd over for de forhold, som handicappede tilbydes her i landet. Hvis det anses for vigtigt at påvirke generelle holdninger, kan *et særligt behov* derfor være at ændre mænds – navnlig unge mænds – holdninger i mere positiv retning. Ved gennemførelse af holdningsændrende tiltag bør det tillige indtænkes, at ikke alle handicappede nødvendigvis har positive generelle holdninger til andre handicappede. Endelig kan bestræbelser i retning af at fremme mere handicapvenlige generelle holdninger rette sig mod særlige landsdele.⁴⁷⁾

Drejer det sig derimod om ændring af *specifikke holdninger* til handicappede, er der ikke væsentlige forskelle mellem mænds og kvinders holdninger. Men afhængigt af hvilke specifikke holdninger, det drejer sig om, kan holdningsændrende tiltag også her målrettes mod særlige grupper. Når det fx handler om handicappede som forældre eller om at tilbringe en togrejse i umiddelbar nærhed af en handicappet, er navnlig unges – ikke mindst unge mænds – holdninger ret negative. Unge erhvervsaktive mænd er også mere forbeholdne end andre, når det handler om at gøre det lettere at ansætte handicappede, hvor de arbejder. På nogle områder er ikke-handicappedes holdninger mere negative end handicappedes, mens handicappede i andre tilfælde har samme holdninger som andre. Når det fx handler om holdninger til et nyt handicappet familiemedlem, er handicappede mindre forbeholdne end andre, mens det samme ikke gælder nærliggende placeringer af bofællesskaber for handicappede. Endelig kan holdningsændrende tiltag også målrettes, så de sigter geografisk.

Specifikke holdninger til handicappede er som regel konkrete. Derfor bør eventuelle informationsindsatser også målrettes i forhold til *særlige grupper af handicappede*. Selv om det afdækkede holdningshierarki ikke er uden forbehold, tyder meget på, at mennesker med kommunikationshandicap – fx blinde og døve – sjældnere end andre handicappede udsættes for negative holdninger og fordomme. Det samme gælder mange fysisk handicappede uden andre "afvigende" kendetegn end fx brug af en kørestol. Derimod udsættes fysisk handicappede med usædvanlig kropslig adfærd og/eller udseende – fx spastikerens ukontrollerede muskelbevægelser – i højere grad for negative holdninger. Endnu mere problematiske vilkår har psykisk handicappede, fx udviklingshæmmede. Behovet for eventuelle holdningsændringer synes størst i forhold til handicappede, der i særlig grad udløser usikkerhed, forlegenhed, stress, frygt, ubehag eller væmmelse i omgivelserne.

Én sag er at pege på et forskningsbegrundet behov for målrettede holdningsændrende tiltag. Noget andet er, *hvordan specifikke holdninger til handicappede kan ændres*. Også i så henseende er undersøgelsens resultater anvendelige. De peger nemlig på, at viden om handicappedes almene betingelser spiller en stærkt begrænset rolle for positive holdninger, mens samvær og samtale mellem handicappede og andre er afgørende for dannelse af den slags holdninger. Selv om det ikke kan udelukkes, at andre former for mere praktisk erfarede viden om handicappede måske kan være fremmende for imødekommende holdninger, tyder meget på, at initiativer i retning af øget formel paratviden om handicappedes vilkår ikke er en farbar vej.⁴⁸⁾

I undersøgelsen peges på behovet for personlig kontakt mellem handicappede og ikke-handicappede, fx i civilsamfundet, i arbejdslivet og på uddannelsesinstitutioner. Forskellige former for *konkret socialt samvær* er udslagsgivende for imødekommende holdninger over for handicappede, mens handicappede som "fjerne" og "ukendte" gennemgående har den modsatte virkning. Hvis det anses for ønskeligt, at voksne er mere åbne fx over for bofællesskaber for handicappede eller handicappede som lige-stillede medpassagerer, fordrer det, at mennesker møder og taler med handicappede i forskellige hverdagssammenhænge. Kun på den måde kan forholdet mellem holdninger og adfærd udvikle sig til en selvvirkende *god cirkel*, hvor samvær skaber mere imødekommende holdninger, og hvor den slags holdninger fører til øget social integration. Derfor kan også handicappede påvirke andres holdninger: "People with disabilities can influence just by showing themselves outside, so that other people understand that they can take care of themselves. People will then realize that people with disabilities are not especially strange and definitely do not deserve to be discriminated against or looked down upon." (Berglund, 1995:14).

Undersøgelsen viser desuden, at konkrete barndomserfaringer med handicappede undertiden har positive virkninger på langt sigt. Holdninger skabes ikke kun i voksenlivet, men grundlægges i barndomsårene, om end de naturligvis senere kan ændres. Derfor dannes voksnes positive holdninger til handicappede også ved i barndomsårene at give dem mulighed for at *møde og være sammen med handicappede*, fx handicappede børn. Nogle børn er i den gunstige situation, at de – ved fx jævnligt at omgås han-

dicappede slægtninge – får et ligefremt forhold til handicappede og dermed i mange tilfælde udvikler positive holdninger allerede i barndommen. Andre børn, der er uden handicappede i den umiddelbare omgangskreds, er i denne sammenhæng mindre heldigt stillet. Det er derfor vigtigt, at de andetsteds – fx i børnehaver, fritidshjem og folkeskoler – får mulighed for at omgås mennesker med mange forskellige slags handicap.⁴⁹⁾

Endnu en måde, hvorpå positive holdninger over for handicappede kan fremmes, er ved at *læse artikler og bøger* eller ved at *se film* om handicappede. Det gælder såvel i barndommen som i voksenlivet. Der er adskillige eksempler på, at den slags er med til at skabe større imødekommenhed over for handicappede. Hvis man ikke som barn eller senere hen møder handicappede, er det formodentlig endnu vigtigere at gøre den slags indirekte handicaperfaringer. Når det handler om børn, har forældre, daginstitutioner, folkeskoler og skolebiblioteker et særligt ansvar for, at artikler, bøger, film o.l. om handicappede indgår som én naturlig del af hverdagen. Voksne tager naturligvis i sidste ende selv stilling til, hvad de ønsker at læse, men dog har både medier og

folkebiblioteker et medansvar for, at der tilbydes passende mængder af artikler og bøger om handicappede. Mængde alene gør det imidlertid ikke. Hvis de skrevne ord tegner vrængbilleder af handicappede, indvirker læsning næppe positivt på holdninger. Til sådanne vrængbilleder, der undertiden formidles i dagspressen og andre medier, hører, at nogle handicappede – fx dværge – tildeles kerner af dårlige egenskaber, mens andre påstås af have fremragende evner, fx epileptikeres “iboende” tranceevne (se fx: Clausen et al., 1998).

Hvad det handler om, er at *se* handicappede som “almindelige” mennesker med særlige problemer. Nogle påpeger i den forbindelse et behov for nøgtern og alsidig informationsvirksomhed om handicappede, fx gennem dagspresse, tv og radio: “Framförallt är det viktigt att denna information ges på et vederhäftigt sätt, så att man inte anammar den gamla snyftjournalistiken om handikapp, att slags tycka-synd-om-journalistik.” (Kohlström, 1996:217). Også på dette område har handicappede et medansvar. Handicappede er ikke passive ofre, der intet kan gøre for egne rettigheder eller for at bidrage til, at andres mere imødekommende holdninger kan udfoldes.

Noter:

- 1) Når generelle og specifikke holdninger forstås som nævnt, er handleparathed i forhold til det, der evalueres, altid specifikke holdninger, mens opfattelser og følelser både kan være generelle og specifikke.
- 2) Det gælder fx følgende svar: "det er mennesker, der ikke lever op til det i samfundet gængse", "det er folk, som fortjener støtte og omsorg" og "det er folk, der ikke kan tjene til dagen og vejen".
- 3) Københavnerne er mere kritiske end andre over for handicappedes forhold i almindelighed.
- 4) Holdninger til social integration påvirkes derimod ikke af, om den evaluerende er handicappet eller ikke. Det samme gælder med hensyn til geografisk placering.
- 5) Sjællændere – herunder også københavnerne – finder oftest handicappedes ligestilling mangelfuld.
- 6) Det viser sig, at fynboer – af årsager, som kun supplerende undersøgelser kan afdække – er mindst afvisende over for negativ diskrimination af handicappede.
- 7) Handicappede, der bor sammen med mindst én anden handicappet, er dog mere positive end folk i andre husstande. Hvis man er handicappet, er man altså ofte - men langt fra altid - mere kritisk over for handicappedes generelle forhold, end hvis man ikke tilhører kategorien af handicappede.
- 8) Hvad geografisk placering angår, er københavnerne mest skeptiske over for politikernes indsats.
- 9) Sjællændere – herunder også københavnerne – bifalder øgede udgifter oftere end andre.
- 10) Fynboer skiller sig atter ud ved at høre til de mest beherskede kritikere.
- 11) Det afhænger som tidligere af, om fokus er på enkeltholdninger eller på tværgående holdninger.
- 12) Som flere gange tidligere skiller københavnerne sig ud ved at være mere tværkritiske end andre, mens fynboer og vestjyder hører til de mindst kritiske.
- 13) Det modsatte gælder langvarigt uddannede, selvstændigt erhvervsdrivende og privatansatte funktionærer.
- 14) Der er hverken forskelle med hensyn til alder, handicap/ikke-handicap, uddannelsesmæssig baggrund, hovedbeskæftigelse eller geografisk placering.
- 15) Det gælder navnlig aleneboende handicappede, mens handicappede, der bor sammen med mindst én anden handicappet - ofte et barn - hører til de mest positive.
- 16) Det skal dog nævnes, at handicappede, der lever sammen med mindst en anden handicappet, vurderer handicappedes forældrerolle mindre kritisk end andre. Hvis man selv er handicappet og har et handicappet barn, påvirker det ens opfattelse af forældrerollen i positiv retning.
- 17) Sjællændere og østjyder er mest positive, mens andre jyder sammen med fynboer hører til de mest skeptiske.
- 18) Derimod er handicappede passagerer, som lever sammen med mindst én anden handicappet, *mindst* forbeholdne over for at tilbringe en togrejse i umiddelbar nærhed af en anden handicappet.
- 19) Ved multivariat analyse viser nord- og vestjyder sig at have færrest forbehold.

- 20) Alligevel antyder tendenserne et behov for ændringer såvel af mænds som kvinders specifikke holdninger til handicappedes sociale integration. Selv om også nogle handicappede er forbeholdne over for andre handicappedes sociale integration, er behovet for holdningsændringer i almindelighed størst blandt ikke-handicappede.
- 21) Til forståelse af, at opdelingen mellem handicappede og andre ikke bidrager til forklaring, må den rummelige afgrænsning bringes i erindring. Afgrænset således er handicappedes villighed til at hjælpe andre handicappede ikke mindre, hvis de er i stand til det. Hvad geografi angår, er vestjyder mest hjælpsomme, mens fynboer – navnlig fynske mænd – atter indtager en sidsteplads.
- 22) Med yngre menes 25-34-årige.
- 23) Andelen, der er stærkt eller ret interesseret i at udføre frivilligt arbejde, er størst i Vestjylland, mens der kun er moderate forskelle de øvrige landsdele imellem.
- 24) Københavnske mænd er mest imødekommende over for handicappede kolleger, mens sønderjyske hører til de mest kritiske.
- 25) Ved gennemførelse af multivariat analyse viser vestjyder sig mest imødekommende over for at ville arbejde sammen med en handicappet.
- 26) Ved gennemførelse af multivariate analyser yder køn kun i ét tilfælde forklaringsbidrag i sidste instans.
- 27) At psykisk handicappede har den laveste placering viser sig fx i det tværgående mål ved, at meget få er imødekommende over for, at der fødes udviklingshæmmede børn, eller ønsker, at mennesker med den slags handicap skal opdrage børn.
- 28) Se afsnit 1.1. samt nedenfor.
- 29) Hvad specifikke holdninger til en længere togrejse i nærhed af en handicappet angår, findes samme tendens.
- 30) Det samme gælder en påtænkt ansættelse af en handicappet blandt to ansøgere. Er man af den generelle opfattelse, at handicappedes arbejdsmuligheder er utilstrækkelige, måtte det forventes, at man i højere grad end andre er indstillet på at arbejde sammen med og hjælpe en handicappet kollega. Der er imidlertid ikke sandsynligt, at erhvervsaktive, der er indstillet på at fremme handicappedes muligheder for beskæftigelse, samtidig er mere positivt indstillet end andre over for at samarbejde med disse nye kolleger.
- 31) Det formodes, at undersøgelsens brugere er mindre interesseret i forhold, der er bestemmende for befolkningens almene forestillingsbilleder om handicappedes forhold.
- 32) Med sigte på afdækning af befolkningens viden om aspekter af handicappedes almene betingelser er svarpersonerne stillet ti spørgsmål herom. Spørgsmålene er karakteriseret ved en forholdsvis høj grad af "abstrakt" generalitet, hvorfor det kundskabsmål, der konstrueres, ikke retter sig mod mere praktisk erfaret viden om handicappede.
- 33) Såvel blandt mænd som kvinder fører samtaler om eller med handicappede samt læsning om handicap til mere positive holdninger over for handicappede børns ret til livet. Mens mænds holdninger påvirkes i positiv retning af tv- og radio-udsendelser om handicap, påvirkes kvinders i samme retning af barndomskontakter med handicappede, bøger/film om handicap i barndommen samt nuværende sociale kontakter og fritidsinteresser med handicappede.

- 34) Med fokus alene på mænd påvirker sociale barndoms-kontakter med handicappede fortsat holdninger til handicappede som forældre i negativ retning, mens samtaler om eller med handicappede og samvær med handicappede kolleger inden for det sidste år har den modsatte virkning. Blandt kvinder fremmer én faktor positive holdninger til handicappede børneopdragere, mens to andre hæmmer: Mens dyrkelse af fritidsinteresser sammen med handicappede fører til mere positive holdninger blandt kvinder, gælder det modsatte med hensyn til udførelse af arbejdsopgaver sammen med handicappede og selvvalgt samvær med handicappede kolleger.
- 35) Blandt mænd er kun den første faktor forklarende, mens begge faktorer genfindes blandt kvinder. Nogle erhvervsaktive kvinder kan dog udsættes for arbejdsmæssige påvirkninger, der fører til mere negative holdninger over for eventuelle nye handicappede medlemmer af familien. Således har kvinder, der arbejder sammen med handicappede, og som selvvalgt omgås disse uden for den egentlige arbejdstid, *mindre* imødekommende holdninger.
- 36) Med fokus alene på mænd forsvinder samtlige otte forklarende faktorer, mens kun én faktor – handicappede skolevenner i barndommen – udgår blandt kvinder. Ingen af de seksten faktorer bidrager altså til forklaring blandt mænd, mens kvinders holdninger synes mere oplevelsespåvirkelige.
- 37) Som tidligere mindskes antallet af forklarende faktorer væsentligt blandt mænd, mens én faktor – foredrag mv. om handicap – udgår blandt kvinder og erstattes af en anden positivt virkende: handicappede, der kommer på virksomheden uden at være kolleger. Kvinder synes altså mere holdningspåvirkelige af personlige erfaringer med handicappede.
- 38) Når køn inddrages, forbliver de fleste positive sammenhænge blandt kvinder imod kun to forklarende mandlige faktorer med positiv og én med negativ tendens. Blandt mænd er både barndoms-kontakter med handicappede og nylige samtaler om eller med handicappede fremmende for positive holdninger, mens det modsatte gælder viden om handicappedes betingelser. Når det handler om kvinder, er såvel barndoms-kontakter og skoleven-skaber med handicappede som læste bøger og sete film om handicap fremmende for langt senere positive holdninger til hjælpsomhed. Det samme gælder nuværende kontakter med og faktisk hjælpsomhed over for handicappede samt læsning om handicap.
- 39) Desuden genfindes de fleste faktorer med samme positive tendens separat blandt mænd og kvinder, dog især blandt kvinder.
- 40) De to faktorer genfindes blandt mænd, hvortil kommer yderligere én positivt virkende faktor: fritidsinteresser sammen med handicappede. Erhvervsaktive mænd, der dyrker fritidsinteresser med handicappede, er med andre ord mere positive end andre over for nye handicappede kolleger.
- 41) Erhvervsaktive mænd, der inden for det sidste år har overværet den slags foredrag, ønsker oftere end andre at gøre det *meget lettere* at ansætte handicappede.
- 42) Blot én faktor – tv/radio om handicap – genfindes blandt mænd, mens tre forbliver forklarende for kvinders vedkommende. Hertil kommer yderligere tre for kvinder gældende faktorer med positiv tendens: barndomsbøger og -film om handicap samt sociale kontakter med og hjælpsomhed over for handicappede inden for det sidste år. Som tidligere ses også her et eksempel på, at kvinder synes mere holdningspåvirkelige end mænd.
- 43) De spørgsmål, der indgår i kundskabsmålet er som nævnt forholdsvis generelle og retter sig ikke mod mere praktisk erfaret viden.
- 44) Derimod synes tv- og radiovaner at være af mindre betydning for positive holdninger til handicappede.

- 45) Den opmærksomme læser har bemærket, at tendenserne angår faktorer, der er bestemmende for *bele* voksenbefolkningens specifikke holdninger til handicappede. Derfor kunne tendenserne være anderledes, når der alene sættes fokus på bestemmende faktorer blandt ikke-handicappede. Sådan er det imidlertid ikke. Også blandt mennesker, der ikke i egen selvforståelse er handicappede, har forskellige former for handicaprettet adfærd holdningspåvirkende forrang i forhold til kundskab om handicappedes almene betingelser. Blandt ikke-handicappede er samvær mellem handicappede og andre mennesker desuden som altovervejende tendens fremmede for positive holdninger til handicappede. Endelig har ikke-handicappedes erfaringer i barndommen med handicappede samt læste bøger, sete film mv. om handicap i en del tilfælde positive langtidsvirkninger på specifikke holdninger til handicappede. Der er med andre ord ikke iøjnefaldende forskelle mellem faktorer, der bestemmer hele voksenbefolkningens henholdsvis ikke-handicappedes holdninger til handicappede.
- 46) Undersøgelsen sigter tillige mod anvendelse i forskningssamfundet, herunder til videreudvikling og forbedring af danske holdningsundersøgelser, hvor holdningsbegrebet almindeligvis tages for givet, og hvor der normalt ikke skelnes mellem generelle og specifikke holdningsmålinger.
- 47) På mange områder er sjællændere – navnlig københavnere – mest imødekommende over for handicappede.
- 48) Eksempelvis har universitetslæreren, der er ekspert i handicapregler, ikke nødvendigvis positive holdninger til handicappede.
- 49) Det kan derfor overvejes, om yderligere integration af handicappede i daginstitutioner og folkeskoler bør fremmes, hvorved den *gode cirkel* forstærkes.

Baggrund og begreber

2.1.

Indledning

I dette kapitel skitseres undersøgelsens baggrund og begrebslige forforståelse. Med henvisning til dansk såvel som udenlandsk handicapforskning argumenteres der for en ikke tidligere i Danmark gennemført landsdækkende undersøgelse af holdninger til handicappede. Dernæst rettes opmærksomheden mod undersøgelsens to centrale begreber: *handicap og holdning*. Refleksioner om disse begreber skyldes, at der ikke er koncensus om begrebernes definatoriske afgrænsning.

Med hensyn til handicapbegrebet peges der på, at demarkationslinjen mellem handicappede og andre i sidste instans beror på *sociale konstruktioner*, men at handicap samtidig har fysisk og/eller psykisk "essens".¹⁾ Også holdningsbegrebet er omdiskuteret, og der findes ingen almen definition heraf. Med socialpsykologisk afsæt peges på, at sondringen mellem generelle og specifikke holdninger er central ved måling af holdninger – en sondring, der anvendes i hele rapporten.

2.2. Undersøgelsens baggrund

Handicapforskning, der i termens brede betydning fokuserer på sociale og hermed beslægtede forhold, er særdeles bredspektret. Det gælder såvel dansk som udenlandsk handicapforskning, fx norsk, svensk og britisk (se fx: Olsen, 1999). I disse fire lande spreder handicapforskningen sig over mange forskellige temaer, fx offentlig omsorg og service, handicappedes arbejde og arbejdsforhold, handicappedes levevilkår og trivsel,

handicappedes barndom, ungdom og familie etc. – om end med markante forskelle og betydelige tematiske variationer.²⁾

Dette til trods har ét forskningstema hidtil haft marginal bevågenhed. Det gælder navnlig Danmark, men også de øvrige lande. Det drejer sig om holdninger til handicappede, herunder holdningers sammenhænge med befolkningens viden om handicappedes samfundsmæssige vilkår samt om befolkningens adfærd i forhold til handicappede.³⁾ Det er overraskende, at kun få forskere hidtil har interesseret sig for holdninger, som handicappede konfronteres med, og som må formodes at ligge til grund for mange handicappolitiske tiltag. Det kan skyldes, at forestillingen om negative holdninger og fordomme over for handicappede er en robust myte, der kun anfægtes af få: "I debatten om integrering har man snarare tenderat att förutsätta att dessa attityder är fördomsfullt negativa, en bild som kunnat finna visst stöd i internationell kvantitativt inriktad attitydforskning." (Hjelmquist et al., 1994:13).

De få eksisterende undersøgelser tegner til sammen et broget billede af holdningerne og deres bestemmende parametre. En dansk undersøgelse af ældre dato angår ikke handicappedes reaktioner over for handicappede med ansigtsdefekter (Hviid, 1972; se også: Halse & Kjerulf, 1976). Hviid fremhæver omgivelsernes betydning og peger på, at andres reaktioner overfor "afvigelsen" skaber "afvigeren". En fysisk defekt er ikke et handicap *per se*, men bliver det i social interaktion med andre. En handicapet kan

Typiske reaktioner over for handicappede med ansigtsdefekter:

- Nysgerrighed, fx spontane blikke og stirren
- Medlidenhed, ofte kombineret med identifikation
- Indlevelse, fx spørgende, hvordan det ville være selv at have det pågældende handicap
- Usikkerhed, fx i samværsituationer med handicappede
- Agression, fx for at fjerne handicappede fra bestemte sociale situationer
- Væmmelse, fx i forbindelse med angst
- Depression, ofte i forbindelse med medlidenhed
- Hjælp, dvs. en trang til at hjælpe handicappede
- Skyldfølelse, fx i form af egen skyld over væmmelse
- Forsvarsmekanismer, fx benægtelse eller fortrængning
- Afvisning, som udtrykkes af de fleste ikke-handicappede
- Fortolkning, dvs. at tillægge handicappede særlige egenskaber.

Kilde: Hviid, 1972

fx anskues som et menneske, der afviger væsentligt fra gældende normer og værdier. Hos andre udløser misdannede ansigter reaktioner, som griber forstyrrende ind i den handicappedes forhold til andre og vanskeliggør social integration. Omgivelsernes reaktioner er det væsentligste i interaktionen, om end også handicappedes adfærd spiller en rolle. Hviid peger i forbindelse hermed på nogle typiske reaktioner over for handicappede med ansigtsdefekter (se rammen).

Holdninger til handicappede kan hidrøre fra mange kilder, fx fra adfærd, viden og personlige erfaringer. Negative holdninger til handicappede kan fx spores tilbage til barndommens socialiseringsproces, fx ved tilegnelse af mangelfulde eller fejlagtige informationer om handicappede (se fx: Fee-rup, 1998). Mange ikke-handicappede undgår kontakt med handicappede grundet forlegenhed, stress, frygt og/eller ubehag. Angst for det anderledes er én årsag til negative holdninger. Derfor peger undersøgelser på behovet for personlig kontakt mellem handicappede og andre, fx i sociale netværk i civilsamfundet og i arbejdssituatio-

ner. Kendskab til handicappede og dermed mere positive holdninger fordrer mellem-menneskelig interaktion. Desuden kan holdninger ændres ved i højere grad at fokusere på handicappedes ressourcer i stedet for personernes mangel på samme.

En anden årsag til holdninger er fortællinger, fremhæves det i en norsk tekstsamling (Clausen et al., 1998). Det kan være selvbiografiske beretninger skrevet af handicappede eller af forældre til handicappede børn. Andre fortællinger findes i casebeskrivelser og biografier. Også i skønlitteratur, sagn og folkeeventyr findes den slags fortællinger. Nogle fortællinger er bestemt af tid og sted, mens andre er mere universelle. De er blevet til myter, som præger menneskers forestillinger. Normative forestillinger om handicappede synes i mange tilfælde robuste over for forandringspres: "Handicappede bliver mødt med usikkerhed, foragt, medlidenhed, overdreven hjælpsomhed osv. Ukendskab til handicappede giver grobund for fordomme. Handicappede bliver enten tillagt negative egenskaber (fx tillægges dværge og pukkelryggede dårlige egenska-

ber) eller opfattes som hjælpeløse. Det modsatte forekommer også. De tillægges særlige evner, fx sansekompensation hos "blinde seere", evne til at komme i trance hos epileptikere osv." (Clausen, i: Clausen et al., 1998:41).

En undersøgelse, der har virket som inspiratorisk afsæt for de følgende kapitler, er et svensk casestudie (Berglund, 1995). Om end undersøgelsen er kvalitativ og angår holdninger til handicappede langt fra Danmark, indeholder den resultater, der er relevante for gennemførelse af en dansk holdningsundersøgelse.⁴⁾ Forfatteren afdækker holdninger til handicappede og beskriver, hvorledes negative holdninger påvirker og diskriminerer handicappede. Der peges desuden på forskellige måder, hvorpå holdninger kan ændres i positiv retning. En fremgangsmåde er at lovfæste regelsæt, der straffer personer, som diskriminerer handicappede. I Danmark er det fx ikke tilladt at diskriminere efter køn eller etnisk tilhørsforhold, men ingen regelsæt forhindrer, at handicappede diskrimineres – i det mindste verbalt.

En anden måde, hvorpå negative holdninger kan ændres, er "... to try to influence people through information and increased knowledge, by informing about what a disability is, what it can be caused by, etc. People with disabilities are the ones who have the greatest possibility to influence. They must refuse to see themselves as victims and to feel sorry for themselves." (Berglund, 1995:14). En tredje fremgangsmåde er sociale kontakter mellem handicappede og andre: "People with disabilities can influence just by showing themselves outside, so that other people understand that they can take care of themselves. Pe-

ople will then realize that people with disabilities are not especially strange and definitely do not deserve to be discriminated against or looked down upon." (Berglund, 1995:14.).

I en anden svensk undersøgelse afdækkes naboers reaktioner og holdninger i tilknytning til social integration af handicappede i boligområder (Gustavsson, i: Hjelmquist et al., 1994). Det anskueliggøres, at problematiske relationer mellem handicappede og andre ikke beror på stereotype holdninger og fordomme over for handicappede, som søges integreret: "Attityderna til dessa (handicappede, h.o.) är snarast osäkra och ambivalenta. Ställningstagandet är snarare baserat på ett värnande om det egna privatlivet – ett defensivt skyddande av bostaden och närmiljön som en av de sista arenor där man själv kan styra sitt liv." (Hjelmquist et al., 1994:13).

I yderligere en svensk rapport peges på det forhold, at stereotype perceptioner af handicappede – fx som ynkværdige og hjælpeløse – fører til negative holdninger og fordomme (Kohlström, 1996). Blandt ikke-handicappede kan det fx være urovækkende, hvis handicappede agerer i uoverensstemmelse med rigide skabeloner, dvs. anfægter "det normale". Derfor er handicapet ikke per se det største problem. Problemet er andre menneskers holdninger. Andre forskere peger på, at ikke-handicappedes holdninger til handicappede snarere er ambivalente og findes i et spændingsfelt mellem potentiel velvilje og reelt eksisterende usikkerhed. Mennesker føler usikkerhed over for handicappede, som klarer sig udmærket. Ikke-handicappede foretrækker at anskue handicappede som ulykkelige. Det forstærker nemlig deres opfattelse af, at

“normalitet” er værd at efterstræbe. Det kan imidlertid også være et tegn på empati over for handicappede, når ikke-handicappede tror, at handicap er noget tragisk. Da handicaps er ikke-kontrollerbare, bliver de en trussel mod ikke-handicappede, hvilket virker skræmmende på mange ikke-handicappede og kan føre til, at ikke-handicappedes adfærd præges af usikkerhed.

I enkelte britiske undersøgelser peges der på, at ikke-handicappede gennemgående har negative holdninger til handicappede (se fx: Ferguson, i: Brown, 1997). Der er en tendens til at stemple handicappede enten som mindre- eller mereværdige, fx rarere, mere sensitive, modigere etc. Den slags stereotype holdninger er i nogen grad afspejlinger af “handicapbilleder” skabt af medier. Brown peger på, at handicappede sjældent beskrives som “almindelige” mennesker, mens handicappedes mulige bidrag til holdningsændringer nævnes andetsteds: “One of the central themes .. is that disabled people have to take the initiative in changing attitudes, starting with themselves, because if they don’t do it, no one else will.” (Coleridge, 1993:192). Forfatteren fremhæver samtidig, at ikke-handicappedes holdninger bidrager til social konstruktion af handicap: “If able-bodied people did not react with horror, fear, anxiety, distaste, hostility, or patronising behaviour towards disabled people, then there would not be a problem. Discrimination and prejudice create the sense of being disabled that leads to further discrimination and prejudice.” (anf.skr.:36).

En anden britisk undersøgelse afdækker negative holdninger og fordomme over for forskellige befolkningsgrupper (Hogg & Vaughan, 1995). Ifølge forfatterne er for-

domme holdninger af særlig beskaffenhed, *in casu* negative ikke-vidensbaserede holdninger over for specifikke grupper. Fordomme over for handicappede synes stadig udbredte. Det gælder ikke mindst psykisk handicappede: “Western societies still appear to want to overlook the existence of mental illness and to abdicate responsibility for the mentally ill.” (Hogg & Vaughan, 1995:294). Fordomme over for handicappede påvirker den befolkningsgruppe, som udsættes for fordommene, fx i form af reduceret selvagtelse, selvopfyldende negative profetier, depressive tilstande og ringere samfundsmæssige muligheder.

Et overordnet mål om handicappedes lige-stillede sociale integration forudsætter, at mennesker, som handicappede søges integreret med, har overvejende positive eller i det mindste ikke modvillige holdninger over for handicappede, fx i arbejdslivet og i forskellige sociale netværk. Hvis dansk handicappolitik skal understøtte handicappedes sociale integration, må politikken have bred folkelig opbakning. Der er derfor behov for troværdige informationer om befolkningens holdninger til handicappede. På hvilke måder møder ikke-handicappede handicappede? Hvilke almene forestillingsbilleder har ikke-handicappede om forskellige grupper af handicappede? Er befolkningen villig til at afsætte de nødvendige ressourcer til handicappede? Er mennesker uden handicap fx af den opfattelse, at “handicappede er da helt i orden for mig, men det passer mig ikke, hvis én af dem skal giftes med min datter” eller “skal vi nu også til at møde handicappede her i Netto?”. Disse ubesvarede spørgsmål peger på behovet for en undersøgelse.

2.3.

Begrebet handicap

I dette og det følgende afsnit reflekteres over undersøgelsens bærende begreber: handicap og holdning. Refleksionerne gennemføres under inddragelse af definitioner fra det videnskabelige samfund.⁵⁾ Der sættes først fokus på handicapbegrebet. Som de fleste andre ord i det danske sprog har også *handicap* flere *intensioner*.⁶⁾ Substantivets oprindelige *ekstension*⁷⁾ er et gammelt byttespil: *hånd i huen*.⁸⁾ Det maner til eftertænk-somhed, at begrebet fra begyndelsen refererer til et spil om penge! Begrebet handicap forekommer allerede i 1500-tallets England i forbindelse med spil. I nutiden – fx inden for sport, væddeløb o.l. – er handicap at give stærke deltagere vanskeligere forhold end svage, så parternes muligheder for at vinde søges udlignet. Det gælder fx handicapløb og handicapsejlad, hvor stærke deltagere stilles mindre favorabelt og dermed har større vanskeligheder at kæmpe imod end andre. I sidstnævnte betydning anvendes det også som verbum, fx i følgende citat af ældre dato: "Kapsejlerne handicappes efter deres Tonsdrægtighed" (Det danske Sprog- og Litteraturselskab, 1975: 838).

Det er selvsagt en anden intension, som er relevant i en undersøgelse om holdninger til handicappede: Handicap defineres i Politikens betydningsordbog som en legemlig eller psykisk mangel eller svaghed (Bang, 1995). I så fald konnoterer handicap fx til *skavanker og defekter* knyttet til det enkelte individ. Derimod definerer Gyldendals fremmedordbog handicap som funktionshæmning (Gyldendal, 1993). De to forskellige betydninger anskueliggør begrebets kompleksitet og dermed dets diffuse ekstension. Mens den første intension betoner handicap som en egenskab – muligvis end-

da "essens" – knyttet til det enkelte menneske, peger den anden på, at handicap kan anskues som sociale og samfundsmæssige konstruktioner. Den slags konstruktioners forskellighed afspejles åbenbart også i semantiske ordbøger.

I en norsk rapport om handicappede i Europa (Fløtten, 1992) peger forfatteren på, at det ikke er muligt at definere begrebet handicap almengyldigt. Forståelsen af handicapbegrebet afhænger af tid og rum og varierer med kulturelle og situationelle omstændigheder: "Begrebet og definitionerne av det reflekterer holdninger og politiske tradisjoner. Definitionens utforming vil avhenge av hvem som definerer, hva som vektlegges og for hvilket formål definisjonen er utformet." (Fløtten, 1992:19). Blandt andet derfor er det problematisk at gennemføre internationale sammenligninger af antallet af handicappede i forskellige lande. Når det er forbundet med problemer at afgrænse handicappede fra ikke-handicappede, er det endnu sværere at differentiere handicapbegrebet og dermed at opgøre størrelsen af forskellige grupper af handicappede.

I en anden norsk rapport peges der på to hovedgrupper af handicapdefinitioner (Andreassen, 1993). Den første type – såkaldte *egenskabsdefinitioner* – fokuserer på sygdommen, skaden eller helbredssvækkelsen per se. Egenskabsdefinitioner er beslægtet med definitionen i Politikens betydningsordbog. Den anden type af definitioner er kontekstuelle *relationsdefinitioner* beslægtet med definitionen i Gyldendals fremmedordbog. Relationsdefinitioner retter opmærksomheden mod forholdet mellem reducerede fysiske og/eller psykiske forudsætninger og omgivelsernes krav. Relationelle

definitioner anskuer mennesker som individer formet i interaksjon med omgivelsene: "Relasjonsforståelsen synes å være nær knyttet til et *normalitetsbegreb*. Gapet mellom forutsetninger og krav oppstår på bakgrunn av at det finnes noen slags normalitetsforutsetninger som kravene er tilpasset, noen gjøremål som er normale for mennesker i ulike livsfaser, og noen normale måter å utføre disse gjøremålene på. Det forutsetter altså en forestilling om en standard. Hva da, om vi går mot et samfunn der det unormale blir like normalt som det normale, der ulike avvik er like alminnelig som standarden, der normen forsvinner for det "normale" og vi bare kjenner det "marginale". Da blir det ikke like lett å definere hva som er avvik og problem." (Andreassen, 1993:62). Derfor peger forfatteren på, at handicaps nødvendige betingelser er varige fysiske og/eller psykiske træk ved det enkelte menneske, men at begrebet samtidig refererer til samfundsmæssige forhold.

Andre refleksjoner hidrører fra yderligere en norsk undersøgelse (Solvang, 1993). Solvang peger på, at handicap i et vist omfang kan forstås som en afvigelse fra "normaliteten". Handicap må også forstås som et forhold mellom individ og omgivelser. Hvorvidt en dysfunksjonel egenskap ved et individ transformeres til et handicap, afhænger af hvorledes pågældende mestrer egenskapen. Dette perspektiv – *mestringsperspektivet* – opfattes som frugtbart, da det retter opmærksomheden mod handlingspotentialer. Desuden kan handicap anskues som sociale konstruktioner. Handicap er da en "socialt meningsbærende betegnelse" omfattende hele individet: "Den sosialkonstruksjonistiske tilnærmingen blir sentral i forståelsen av de omgivelsene som den handicappede handler i forhold til, at de arbeider etter sin

egen logikk, som på et systemnivå kan innebære kategorisering og fortolkning av en person med et handicap som en handicappet person, rent bokstavelig talt." (Solvang, 1993:30). Solvang reflekterer sig frem til, at handicap er en distinkt social kategori, der også inneholder aspekter af medicinsk anomalitet: "Handicap er en fysisk eller psykisk tilstand som stiller individet overfor problemer i forholdet til omgivelsene, det vil si i forhold til forventinger om normalitet." (anf.skr.:31).

Også svenske forskere har ydet bidrag til begreblige refleksjoner. Det gælder fx Peterson, som peger på, at der til enhver tid og i kulturelle kontekster af enhver type altid er særlige opfattelser af handicap (Peterson, 1996). Eksempelvis er dysleksi og psykisk utviklingshæmning alvorlige handicap i samtiden, da psykiske og intellektuelle kompetencer er viktigere end nogensinde, mens fysiske funksjonsnedsettelse spillede en større rolle i rurale samfund, hvor forsørgelsesgrundlaget primært var hårdt kropsarbejde: "Det säger oss något om hur handikapp kan variera under olika tidsepoker och i olika sammanhang." (anf. skr.:5). Måden, et samfund betrakter handicappede på, afspejles desuden i hverdagssproget. Ret få bruger fx i dag termerne åndssvag og idiot, men oftere evnesvag eller udviklingshæmmet. Derfor bliver handicappedes vilkår også et spørgsmål om, hvem der vinder definitionsdysten.

Yderligere et bidrag til refleksjoner om handicapbegrebet er dansk og sammenholder begrebet med invaliditetsbegrebet (v. d. Lieth, 1992). Forfatteren pointerer, at en handicappet er et menneske, i hvis *life space* der eksisterer en invaliditet, som kan være psykisk, fysisk og/eller social. Der er ikke

nødvendigvis overensstemmelse mellem handicappets og invaliditetens sværhedsgrad. Eksempelvis kan alder og personlighed påvirke oplevelsen af invaliditeten: "Denne brug af begreberne invaliditet og handicap understreger, at handicappet for den enkelte kan skifte karakter i livsforløbet, også selvom invaliditeten forbliver den samme. Modsat er der også tilfælde, hvor invaliditeten skifter, f.eks. gennem behandling, proteser eller ved forstærket invaliditet, men hvor der ikke sker en tilsvarende ændring af handicappet." (v.d. Lieth, 1992: 20). Forfatteren her drager den vidtgående og tvivlsomme konklusion, at handicap skulle være en psykologisk overbygning på invaliditet.

I en britisk undersøgelse ses handicap som komplekse former for samfundsmæssig undertrykkelse og diskrimination (Barton, 1996).⁹⁾ I forlængelse heraf søges handicappedes vilkår forstået sociologisk via fokusering på specifikke former for kulturel undertrykkelse: "At its (western society, h.o.) core lies the myth of bodily and intellectual perfection or the 'able-bodied' ideal. Although historically this construct has been interpreted in a variety of ways and finds expression in several different forms, there can be little doubt that it exercises a considerable influence on the lived experience of disabled people as well as on other oppressed groups ... " (Colin Barnes, i: Barton, 1996:11). Kulturelle undertrykkelsesformer og hermed forbundne fordomme er ikke invariante fænomener, men fænomener, som kan og bliver ændret, fx ved at kritiske samfundsforskere bidrager til at afdække fordomme over for handicappede.¹⁰⁾

Handicap forstås altså forskelligt over tid og opfattes ikke ens i forskellige dele af ver-

den. Eksemplerne peger på, at der ikke er videnskabelig koncensus om begrebet handicap og dermed heller om om den operationelle afgrænsning af handicap versus ikke-handicap. Det skyldes, at enhver definition og operationalisering af begrebet nødvendigvis må være normativ. Blandt nyere sociologiske teorier, som skal inddrages her, er socialkonstruktivismen, der ikke er én teoretisk retning, men forskellige – ofte ad hoc-prægede – teoretiske tilgange. Én socialkonstruktivistisk tese er afvisningen af "essentialisme". Ontologisk er virkeligheden ikke allerede på forhånd eksisterende, men skabes af den erkendelse, der har "virkeligheden" som genstand. Epistemologisk er teorier og dertil hørende begreber betinget af forskningsprocessen snarere end af "virkeligheden", hvis objektive eksistens mange socialkonstruktivister anfægter (se fx: Collin, i: Järvinen & Bertilsson, 1998).¹¹⁾

At bifalde socialkonstruktivistiske tilgange får konsekvenser for forståelsen af handicap: I sidste instans konstrueres "handicap" ikke af skavanker, men af sociale og samfundsmæssige betingelser. Dertil kommer, at "samme" handicap ikke nødvendigvis virker på samme måde i forskellige situationer. Hvis begrebet handicap ikke refererer til objektive og invariante fysiske og/eller psykiske træk ved mennesker, men til omgivelser og til samspillet mellem mennesker og omgivelser, har "handicap" ikke "essens", men er snarere sociale "bygningsværker", hvis bagvedliggende processer handicapforskningen kan bidrage til at afdække.

Andreassen (1993) peger som nævnt på, at handicaps forudsætninger er varige fysiske og/eller psykiske kendetegn ved det enkelte menneske, men pointerer samtidig, at be-

grebet også refererer til sociale og samfundsmæssige vilkår. Forstået således har handicap "essens", men er samtidig sociale konstruktioner. "Essens" er varige fysiske og/eller psykiske kendetegn knyttet til individet, mens handicappets sociale konstruktion er de konkrete sociale og samfundsmæssige kontekster, hvori handicap genereres. I så fald konstrueres og rekonstrueres begrebet handicap kontinuerligt, herunder i et relationelt samspil mellem handicappedes og ikke-handicappedes tvistigheder om retten til at definere begrebet.¹²⁾

2.4.

Begrebet holdning

Ordet *holdning* er velkendt i hverdagsproget og har mindst tre forskellige intensio-ner: særlige kropslige karakteristika, personlighedstræk samt indstillinger eller måder at forholde sig på (se fx: Bang, 1995).¹³⁾ I de følgende kapitler er sidstnævnte betydning i fokus, eller hvad Oskamp kalder *posture of the mind* (Oskamp, 1977:9). Heller ikke om holdningsbegrebet er der konsensus blandt socialpsykologer og andre, som anvender begrebet. Om end holdningsbegrebet har en central placering inden for betydelige dele af samfundsvidenskaberne og tilgrænsende discipliner, er det fortsat præget af betydelig diffusitet.

Nogle definitioner er meget generelle og abstrakte. Det gælder fx Oppenheims: ".. an attitude is a state of readiness, a tendency to respond in a certain manner when confronted with certain stimuli." (Oppenheim, 1992:14). Dog peger de fleste definitioner på, at holdninger er *evalueringer af objekter*. Det gælder fx Ajzen's: "An attitude is an individual's disposition to react with a certain degree of favorableness or unfavorableness to an object, behavior,

person, institution, og event – og to any other discriminable aspect of the individual's world." (Ajzen, i: Krebs & Schmidt, 1993:41). En tilsvarende opfattelse fremhæves af Alwin & Krosnick, der definerer begrebet som ".. a latent, unobserved predisposition to respond along a positive or negative dimension .. toward an attitude object." (Alwin & Krosnick, 1991:18). De anfægter samtidig nødvendig tilstedeværelse af stabile holdninger og peger på, at ikke alle har manifesterede holdninger, men praktiserer kognitiv magelighed.¹⁴⁾ I stedet for at genskabe holdningsinformationer, konstrueres skrøbelige *ad hoc*-holdninger.

I andre tilfælde udvides definitioner til påstande om *holdningers herkomst*. Allports klassiske definition fra 1935 peger fx på, at holdninger er erfarede, nemlig ".. a mental and neural state of readiness, *organized through experience*, exerting a directive or dynamic influence upon the individual's response to all objects and situations with which it is related." (Ajzen & Krebs, i: Borg & Mohler, 1994:251). I så fald tilegnes holdninger via informationer, som mennesker modtager fra, eller i form af erfaringer, mennesker gør i forhold til omverdenen.¹⁵⁾ En tredje type af definitioner opretholder holdninger som evalueringer, men differentierer begrebet yderligere ved at medinddrage *andre teoretiske begreber*, fx *kognition* og *affekt*. Eksempelvis gjorde Thurstone i 1930'erne holdninger til genuint affektive fænomener. Han hævdede at: ".. An attitude is an affect for or against a psychological object" (Thurstone, i: Borg & Mohler, 1994:251).¹⁶⁾

Eagly & Chaiken kritiserer den slags reduktionisme og peger på, at: ".. Attitude is a psychological tendency that is expressed by

evaluating a particular entity with some degree of favor or disfavor (...) Psychological tendency refers to a state that is internal to the person, and evaluating refers to all classes of evaluative responding, whether overt or covert, cognitive, affective, or behavioral." (Eagly & Chaiken, 1993:1). Beslægtet hermed er Krech et al.'s definition, hvor holdninger er "... an enduring system of positive or negative evaluations, emotional feelings, and pro or con action tendencies with respect to a social object" (Krech et al. (1962), i: Antonak & Livneh, 1988:9). En ofte citeret affektiv/kognitiv definition er Katz' fra 1960: "Attitude is the predisposition of the individual to evaluate some symbol or object or aspect of his world in a favorable og unfavorable manner... Attitudes include the affective, or feeling core of liking or disliking, and the cognitive, or belief, elements which describe the effect of the attitude, its characteristics, and its relation to other objects." (Lindzey & Aronson, 1985:510).

I det videnskabelige samfund er der altså ikke enighed om, hvad holdninger er. Ligesom psykiatere "differentialdiagnosticerer", er det – ved at fokusere på begreber, der ofte nævnes samtidig med holdningsbegrebet – måske muligt at præcisere holdningsbegrebet? Blandt sådanne begreber er: mening (*opinion*), værdi (*value*) og personlighed (*personality*). Det første begreb er velkendt i hverdags sproget, fx fra meningsmålinger. I det videnskabelige samfund synes den dominerende opfattelse at være, at også meninger er holdninger, men mere overfladiske. Andre hævder dog, at begreberne har samme betydning: "Opinions and attitudes tend to be synonymous." (Baker, 1992:14). Da der ikke er enighed om definitionen af mening, kan begrebet ikke bidrage til præ-

cisering af holdningsbegrebet. Det kan derimod værdibegrebet, der almindeligvis anskues som overordnet holdningsbegrebet. Aikens definition synes dækkende for mange socialpsykologers afgrænsning af værdibegrebet, der refererer til "... the usefulness, importance, or worth associated with particular activities or objects." (Aiken, 1997). I overensstemmelse hermed peger Hogg & Vaughan (1995) på, at værdier overskrider holdninger, idet de fx omfatter ønskværdig adfærd, ønskværdige mål, godhed og ondskab. Overordnet holdningsbegrebet er desuden begrebet *personlighedstræk*, som allerede Allport definerede: "... personality is the dynamic organization within the individual of those psychophysical systems that determine his unique adjustments to his environments" (Allport (1937), i: Gilbert et al., 1998:640). Senere definitioner er dog vagere, fx følgende: "... regularities in feeling, thought, and action that are characteristic of an individual" (Snyder & Cantor, i: Gilbert et al., 1998:635). Om end demarkationslinjerne er tvetydige, er holdninger ikke værdier og personlighedstræk, men har dem som forudsætning.

Der er med andre ord ingen almen definition af holdningsbegrebet, kun normative. Dog kan det næppe anfægtes, at holdningsbegrebet refererer til *evalueringer af objekter*: "Given the nature of the construct, these responses must reflect positive or negative evaluations of the attitude object. Beyond this requirement, however, there is virtually no limitation on the kinds of responses that can be considered." (Ajzen, 1988:4). Der er næppe heller tvivl om, at holdningsbegrebet er en abstrakt-teoretisk konstruktion med specifikke kendetegn, fx *indhold* (det objekt, holdningen retter sig imod), *intensitet* (holdningens styrke), *ændringer* og varig-

hed: "Attitude is one of the .. implicit states or dispositions that psychologists have constructed to explain why people react in certain ways in the presence of certain stimuli." (Eagly & Chaiken, 1993:2). Da holdningsbegrebet er en abstrakt konstruktion, kan holdninger ikke observeres direkte. Afdækning af holdninger fordrer derfor indirekte metoder. Af hvilken art indirekte metoder end måtte være, har de *sproglig inferens* – dvs. verbale spor af holdninger – som nødvendig forudsætning.¹⁷⁾

Hvilke objekter kan gøres til genstand for evaluering, og hvilke psykologiske implikationer har det at evaluere holdningsobjekter? Hvad spørgsmålets første del angår, er der næppe grænser for arten af holdningsobjekter – bortset fra det vigtige forhold, at holdninger altid retter sig mod "objekter" uden for den person, der er bærer af holdningerne. Det falder med andre ord uden for holdningsbegrebet at have holdninger til sig selv.¹⁸⁾ Holdningsobjekter kan være fysiske, enkeltpersoner, persongrupper, institutioner, organisationer, tilstande, adfærd og begivenheder. Holdningsobjekter kan desuden være abstrakte eller konkrete, fx holdninger til demokrati som princip eller til handicappede naboer. Muligvis kan mennesker endog have holdninger til andres holdninger. Det er med andre ord svært at forestille sig "objekter", som mennesker ikke kan have holdninger til.¹⁹⁾

Med hensyn til evalueringers psykologiske dimensioner er en sondring, som kan føres tilbage til det antikke Grækenland, vigtig til forståelse af holdningsbegrebets kompleksitet, nemlig sondringen mellem kognition, affekt og konation.²⁰⁾ *Kognition* er opfattelser eller overbevisninger, som retter sig imod et holdningsobjekt: "The cognitive

category consists of responses that reflect perceptions of, and information about, the attitude object." (Ajzen & Krebs, i: Borg & Mohler, 1994: 257). Affekt er emotioner, følelser og stemninger med fokus på et givet holdningsobjekt. Den tredje komponent – *konation*²¹⁾ – er potentiel handleparathed, men ikke faktisk adfærd. Ajzen & Krebs karakteriserer potentiel handleparathed som ".. behavioral inclinations, intentions, commitments, and actions with respect to the attitude object." (op.cit, s. 257).²²⁾

Hvad holdningers styrke angår, er det efterhånden blevet et centralt socialpsykologisk tema, hvilket skyldes to forhold. For det første antager mange socialpsykologer, at holdningers styrke er afgørende for, om holdninger overskrider *potentiel* handleparathed og resulterer i faktisk adfærd. Eksempelvis peger Hogg & Vaughan på, at mennesker, som har personlig erfaring med et holdningsobjektet, alt andet lige har stærkere holdninger, som direkte påvirker deres adfærd: "Attitudes formed through actually experiencing the attitude object show more consistent relationships to behaviour than do those formed less directly." (1995:122). For det andet er det velkendt, at navnlig stærke holdninger fører til selektiv tilegnelse af informationer og derfor er vanskeligere at ændre.²³⁾

De nævnte holdningsdefinitioner kan herefter placeres i to hovedgrupper. I den ene findes definitioner, som ikke specificerer, hvad evaluering af objekter er, mens definitionerne i den anden gruppe ekspliciterer evalueringers beskaffenhed, fx som affektive og/eller kognitive. Når Thurstone fx fremhæver evalueringer som affektive, synes han at reducere holdninger til ikke-kognitive fænomener, mens andre peger på, at evalu-

eringer udelukkende eller også er af kognitiv beskaffenhed. Endelig peger mange forskere på, at holdninger er konative. I så fald er de potentiel adfærd eller forudbestemmelse til specifikke handlemåder. Hermed er der peget på behovet for at præcisere holdninger i forhold til de tre begreber kognition, affekt og konation.

Hvordan afgøres det, om holdninger har én, to, tre eller endnu flere komponenter? Baseres afgørelsen på teoretiske antagelser, eller kan spørgsmålet besvares empirisk? Når socialpsykologer definerer holdninger som indeholdende tre bagvedliggende komponenter, er det en teoretisk antagelse, der fastsætter en normativ ramme for forståelse af, hvad holdninger er. Forskere skal kunne argumentere for, at definitioner er relevante i forhold til deres fokus, men definitioner skal også opfylde en række formelle krav, herunder være logisk konsistente. At bifalde tre-komponent-definitionen, der findes i næsten alle socialpsykologiske lærebøger, har som formallogisk betingelse, at kognition, affekt og konation er udtryk for én og samme holdning. De tre komponenter integreres i så fald "...into a single construct of attitude at a higher level of abstraction." (Baker 1992:13).

Forudsætningen om sammensmeltning er fx opfyldt hos Krech et al.: "Efterhånden som et individ udvikles, bliver hans viden (*cognitions*), følelser (*emotions*) og handlingsimpulser (*action tendencies*) organiseret i de forskellige sagsforhold i hans verden i vedvarende systemer, som kaldes holdninger (*attitudes*). Når vi definerer holdninger som systemer, understreger vi forbindelsen mellem de tre holdningskomponenter. Disse komponenter bliver gensidigt afhængige af hinanden, når de er indlejret i et

system. Et individs tanker om et sagsforhold influeres af hans følelser og handlingsimpulser over for sagsforholdet. Og en ændring af hans tanker om sagsforholdet vil have en tendens til at ændre hans følelser og handlingsimpuls over for dette sagsforhold." (Krech et al. (1962), i: Ljungstrøm, 1989:103). Andre peger imidlertid på, at holdninger ikke nødvendigvis har konsonante²⁴⁾ kognitive, affektive og konative komponenter: "...attitudes do not necessarily have all three aspects, either at the point of their formation or at the point of attitudinal responding." (Eagly & Chaiken, i: Gilbert et al., 1998:272). Heraf følger ikke, at sondringen mellem de tre komponenter er irrelevant. Den kan tværtimod bidrage til forståelse af holdningers kompleksitet.²⁵⁾

Hvis holdninger er i overensstemmelse med tre-komponent-definitionens antagelse om konsonans, bør en høj grad af korrelation komponenterne imellem kunne sandsynliggøres. Hvis holdninger derimod er så komplekse, at de tre komponenter ikke altid er konsonante, findes empiriske spor af enkeltkomponenters dominans.²⁶⁾ Der findes undersøgelser, hvor tre-komponent-definitionen afprøves empirisk (se fx: Hogg & Vaughan, 1995). På den ene side hævder Ajzen, at definitionen understøttes empirisk: "At a general level .. most of the data reported in the literature is quite consistent with the hierarchical model in that a single factor is found to account for much of the variance in attitudinal responses, and the correlations among measures of the three components, although leaving room for some unique variance, are typically of considerable magnitude." (Ajzen, i: Krebs & Schmidt, 1993:44). Andre undersøgelser peger på komponentiel multidimensionalitet. Holdninger er nogle gange éndimensio-

nelle, mens de i andre tilfælde har to eller tre bagvedliggende komponenter. Eagly & Chaiken peger fx på, at " ..To the extent that classes of responses display some inconsistency, a multidimensional solution would be obtained. As we have indicated, statistical analyses of attitudes have yielded solution of varying dimensionality. Thus, responses associated with some attitudes are quite consistent across response classes (dvs. komponenter, h.o.), and responses associated with other attitudes are less consistent." (Eagly & Chaiken, 1993:17).²⁷⁾

Alt i alt er holdningers komponenter og dermed deres dimensioner et såvel teoretisk som empirisk uafklaret spørgsmål. Nogle gange måler de tre komponenter samme underliggende holdning, andre gange ikke. Hvor ofte og under hvilke vilkår komponentkorrelationer nærmer sig koefficienten 1 henholdsvis 0 (nul)²⁸⁾, er med andre ord et uafklaret spørgsmål. Dertil kommer, at nogle forskere problematiserer dimensionsbegrebet *per se*. Kerlinger peger fx på, at der er tvivl om, hvorvidt " .. people's knowledge structures for representing attitudes are dimensional in nature .. the assumption that they adopt dimensional representations of their attitudes may not be valid." (Kerlinger, cit.: Eagly & Chaiken, 1993:99). Det er et åbent spørgsmål, om holdninger altid eller kun i nogle tilfælde er placerbare i evaluerende bipolære svarkategorier, som respondenter ofte skal vælge imellem.²⁹⁾

Alt i alt synes der at være et uafklaret forhold mellem teoretiske socialpsykologiske antagelser og empiriske observationer, ligesom undersøgelser af relationen holdningskomponenter imellem fører til modsætningsfyldte resultater. Det ville derfor være nærliggende at reducere holdningsbegrebet

til enten kognition, affekt eller konation. Man kunne fx gøre den normative antagelse, at holdninger er én type af kognitive skemaer, nemlig " .. cognitive structures of organized prior knowledge, abstracted from experience with specific instances" (Eagly & Chaiken, 1993:18), eller man kunne – som fx Thurstone – anskue holdninger som affektive. Med refleksionerne ovenfor in mente kan ingen af delene dog anbefales, men derimod, at undersøgelsen tager trekomponent-definitionen *ad notam*, dog med den tilføjelse, at holdninger ikke nødvendigvis har alle tre komponenter, og at der ikke altid er indbyrdes overensstemmelse mellem dem.

En anden sondring er *generelle* versus *specifikke holdninger*. Heller ikke denne i socialpsykologien velkendte sondring er éntydig.³⁰⁾ Derimod er der enighed om sontringens vigtighed: " .. a key element in attitude measurement is the generality or specificity of the attitude in question." (Baker, 1992: 16). Sondringens vigtighed begrundes især ved, at generelle holdningsmålinger almindeligvis er uanvendelige til forudsigelse af adfærd.³¹⁾ I størstedelen af den socialpsykologiske litteratur forstås generelle holdninger som holdninger, der ekskluderer holdningsbæreren som tænkt aktør i forhold til et givet holdningsobjekt. Generelle holdninger kan derfor anskues som *almene forestillingsbilleder*. Når billeder af den type er kontekstoverskridende, kan de ikke være konative, men kun af kognitiv og/eller affektiv beskaffenhed. Hvad specifikke holdninger angår, afgrænser nogle forskere disse til alene at omhandle konative holdninger. Forstået på denne måde er specifikke holdninger *potentiel handleparathed*. Andre forskere har dog bredere af grænsninger. I *oversigt 2.1* anskueliggøres sammenhængen

Oversigt 2.1.

Holdningskomponenter. Særskilt efter generelle og specifikke holdninger.

	Kognitiv komponent	Affektiv komponent	Konativ komponent	Komponent-kombinationer
Generel holdning	Ikke-kontekstuel opfattelse	Ikke-kontekstuel emotion	<i>Logisk udelukket</i>	Ikke-kontekstuel opfattelse og emotion
Specifik holdning	Kontekstuel opfattelse	Kontekstuel emotion	Potentiel handleparathed	Kontekstuel opfattelse, emotion og/eller konation

mellem generelle og specifikke holdninger på den ene side og holdningskomponenter på den anden.

I de følgende kapitler er generelle holdninger almene forestillingsbilleder, hvis artikulering forudsætter, at holdningsbæreren ikke indtænker sig selv som aktør. Omvendt

forudsætter specifikke holdninger holdningsbæreren som potentiel aktør. Sondringen mellem generelle og specifikke holdninger er central i forhold til en undersøgelse af holdninger til handicappede, hvorimod sondringen mellem kognitive, affektive og konative holdningskomponenter har en mindre central placering.³²⁾

Noter:

- 1) Se definitionen forrest i rapporten.
- 2) Arbejdsnotatet, hvori tendenser i dansk, anden nordisk og britisk handicapforskning afdækkes, er ikke offentliggjort, men kan rekvireres ved henvendelse til forfatteren (Olsen, 1999).
- 3) Et andet tema, der også har en tilbagetrukket placering i Skandinavien og Storbritannien, men som overskrider denne undersøgelses problematik, er handicappedes økonomiske forhold, herunder handicappedes pensionsforhold (se: Olsen, 1999).
- 4) Undersøgelsen er gennemført i det sydvestlige Mexico.
- 5) Dog skal nævnes Verdenssundhedsorganisationens definition af handicap. WHO-definitionen, der hidrører fra 1980, afgrænser begrebet handicap/funktionshæmmet ved at sammenholde følgende tre begreber (se fx: Fløtten, 1992): (1) Svækkelse (*impairment*) er en mangel/unormalitet i psykologiske, fysiologiske eller anatomiske funktioner. Er svækkelsen så alvorlig, at den påvirker evnen til at gennemføre aktiviteter inden for et normalt aktivitetsområde, foreligger der: (2) Funktionsnedsættelse (*disability*). (3) Handicap (funktionshæmning) er de problemer, et individ har som følge af svækkelse og funktionsnedsættelse, og som gør det vanskeligt eller umuligt at leve et normalt liv i forhold til alder, køn, sociale og kulturelle forhold. WHO-definitionen er i øvrigt under revision. Den kaldes foreløbig ICHIDH-2 og påtænkes at være en klassifikation med tre dimensioner (kropsfunktioner, dagligdags aktiviteter og deltagelse i samfundslivet). Ved anvendelse af ICHIDH-2 kan man fastlægge et niveau for en persons måde at fungere på i disse tre dimensioner. Afhængig af hvor alvorlige begrænsninger den enkelte har på en eller flere af dimensionerne, kan der siges at foreligge funktionsnedsættelse/handicap (kilde: informationer fra Det Centrale Handicapråd).
- 6) Intension er ordforståelse, dvs. hvad mennesker forstår, når de forstår et bestemt ord.
- 7) Ekstension er ords reference eller henvisning til forhold i den ydre verden, fx *stols* reference til alle møbler af en bestemt beskaffenhed.
- 8) Engelsk: *hand in cap*.
- 9) Ét sigte med denne britiske tekstsamling er at fremme integration af sociologisk teori og forskning om og med handicappede (Barton, 1996). Det påpeges, at amerikanske og britiske sociologer hidtil har udvist forholdsvis ringe interesse for handicappede. Eksempelvis nævnes handicappede overhovedet ikke i Giddens' sociologiske standardværk (Giddens, 1989). En årsag til den sparsomme interesse er den hidtil dominerende opfattelse af handicap som et individuelt biologisk og/eller psykologisk problem. Hvis handicap-forskningen også skal have et sociologisk sigte, fordrer det en anden forståelse af handicap: "Disability is a social and political category in that it entails practices and regulations and struggles for choice, empowerment and rights." (Barton, anf.skr.:8).
- 10) Rapporten kan anskues som et dansk bidrag hertil.
- 11) Eksempelvis kan kategorien homoseksualitet anskues som en social konstruktion, hvilket vil sige, at homoseksualitet ikke per se findes som en kerne – som "essens" – i mennesker. Forstået således er homoseksualitet en historisk konstruktion, der i sidste instans – hævder nogle socialkonstruktivister – ikke benævner det skabte, men skaber, hvad den benævner (Lützen, i: Järvinen & Bertilsson, 1998).
- 12) En forståelse af handicap som relativt autonom "essens", men i sidste instans som social konstruktion får konsekvenser for gennemførelse af en surveyundersøgelse af holdninger til handicappede. Hvis handicap er sociale "bygningværker", afspejles disse også i befolkningens forståelse af begrebet. Mens nogle respondenter måske forstår handicap som "essens", er andre muligvis *common sense*-"socialkonstruktivister" (se kapitel 4, afsnit 4.2.).

- 13) Når en far ser på sit barn og siger, at barnet har en rank holdning, omtaler faderen barnets særlige *måde at føre kroppen på* (kropslige karakteristika). Når en mand beskriver sin samlever som en kvinde med holdninger, er det formodentlig ikke kvindens krop, han tænker på, men en *personlighed med fasthed* (personlighedstræk). Hvis samleveren omvendt indtager vakkende holdninger i mange anliggender, opleves hun som ubeslutsom (personlighedstræk). Hvis samleveren måske endda er holdningsløs, er hun *vankelmodig og usikker* (personlighedstræk). Når endelig en ven glæder sig over en anden vens positive holdninger til indvandrere, er vennens særlige *indstilling* til indvandrere glædens grundlag (evaluering). Vennen *forholder sig til* en befolkningsgruppe på en måde, der vækker genklang (evaluering).
- 14) Se definitionen forrest i rapporten.
- 15) En tilsvarende definition findes hos Breckler & Wiggins: "Attitudes are mental and neural representations, organized through experience, exerting a directive or dynamic influence on behavior." (Breckler & Wiggins, i: Pratkanis et al., 1989:409).
- 16) Når Thurstone forenkledede begrebet, beroede det på hans ønske om at udvikle metoder, der muliggjorde præcise holdningsmålinger. Også andre forskere reducerer begrebet til affekt: "Social psychologists have sometimes regarded affect as isomorphic with evaluation itself and used the terms interchangeably." (Eagly & Chaiken, 1993:12).
- 17) Se fx: Henerson, 1987; Oskamp, 1977; Sudman & Bradburn, 1982. I en del af metodelitteraturen sondres der ikke desto mindre mellem indirekte og direkte metoder, men med en anden betydning end den ovenfor nævnte (se fx: Antonak & Livneh, 1988). Eksempelvis peger Yuker (1988) på, at indirekte metoder – fx *projective techniques* og *disguised measures* – fordrer, at undersøgelsespersoner ikke har kendskab til, at deres holdninger måles, mens direkte metoder indebærer kendskab til en given holdningsundersøgelser formål.
- 18) Individeksterne objekter, der kan gøres til genstand for evaluering, er fx *Den sorte diamant*, Poul Nyrup Rasmussen, grupper af handicappede, Den sociale Ankestyrelse, trivsel på arbejdspladsen og det politiske indgreb i 1998 over for efterlønsordningen. Eksemplerne er legio.
- 19) Da holdninger er komplekse og kan rette sig mod flere objekter, kan det derimod være vanskeligt at afgrænse holdninger i forhold til enkeltobjekter (se fx: Katz, i: Pratkanis et al., 1989).
- 20) Se definitionerne forrest i rapporten.
- 21) Ifølge Gyldendals fremmeordbog betyder konation bestræbelse, anstrengelse eller stræben mod et mål (Gyldendal, 1995)
- 22) Antonak & Livneh peger samstemmende på, at den konative komponent "... is conceived as the individual's intent or readiness to behave in a certain manner with respect to the attitude object. Is is a preparatory tendency, orientation, or predisposition rather than the behavioral act itself." (Antonak & Livneh, 1988:8).
- 23) Holdninger, der er karakteriseret ved stor styrke, er ikke nødvendigvis ekstremt positive eller negative, men kan være det: "Extremity would provide an economical definition of strength in a practical sense because strength would be assessed with the very same measure used to assess valence. Extremity is thus the deviation of a respondent's score from the attitude scale's midpoint, or neutral value. Nonetheless, there are good reasons to avoid equating strength with extremity." (Eagly & Chaiken, i: Gilbert et al., 1998:287). Til afgørelse af, om holdninger er stærke eller svage, peger Eagly & Chaiken på to typer af parametre, hvoraf den første omhandler en given holdnings internt-strukturelle kohærens: "In general, to the extent that the intra-attitudinal structure is extensive and evaluatively coherent, an attitude possesses strength." (op.cit., s. 288). Den anden type angår ekstern kohærens, dvs. graden af sammenhæng mellem forskellige holdninger (inter-attitudinal structure). En given

holdning er stærk, hvis den er systematisk og konsistent forbundet med andre holdninger.

- 24) Dvs. sammensmeltede eller "samklingende" komponenter.
- 25) Hvis en respondent fx er af den opfattelse, at handicappedes livskvalitet er problematisk, er den kognitive komponent positiv over for handicappede. Det kan ikke heraf udledes, at respondenterne samtidig har positive følelser (affekt) over for svært handicappede. Endelig kan andre forhold være afgørende for, om respondenterne er potentielt handleparat i forhold til handicappede (konation). Om holdningers komponenter, se: kapitel 8, afsnit 8.3.
- 26) En mere vidtgående fortolkning er en anfægtelse af holdningsdefinitionen *per se*.
- 27) Også Rajecki underbygger de tre komponenters relative autonomi: "That is, they (de tre komponenter, h.o.) correlate more highly with themselves than with any other component over different methods of measurement." (Rajecki, 1990:51).
- 28) Perfekt korrelation versus nul-korrelation.
- 29) Det er langt fra sikkert, at mennesker altid tilegner sig holdninger og genskaber informationer herom inden for psykologiske rammer af bipolære kontinua (se fx: Ostrom, i Pratkanis et al., 1989). Hvis respondenter ikke har tilegnet sig holdninger i overensstemmelse med bipolære kontinua, men ikke desto mindre anmodes besvare holdningsspørgsmål, der forudsætter eksistensen af sådanne kontinua, kan det være én årsag til måleproblemer. Der findes ganske vist en del empirisk forskning, som underbygger forekomsten af bipolære kontinua, mens andre undersøgelser peger på, at holdninger i nogle tilfælde tilhører én af følgende tre ikke-gradualistiske kategorier: accept af et givet holdningsobjekt, afvisning af objektet samt holdningsfravær, undertiden kaldet *nonattitudes*.
- 30) Se fx: Eagly & Chaiken, i: Gilbert et al., 1998; Eiser, 1986; Hogg & Vaughan, 1995.
- 31) Se fx: Eiser, 1986; Hogg & Vaughan, 1995; Katz, i: Pratkanis et al., 1989; Ljungstrøm, 1989.
- 32) Om generelle holdninger til handicappede, se: kapitel 4-5. Specifikke holdninger til handicappede, se: kapitel 6-7. I det efterfølgende kapitel 8 om sammenhænge mellem generelle og specifikke holdninger sættes der afslutningsvis fokus på holdningskomponenter (afsnit 8.3.).

Tema, problemstillinger, design og metode

3.1.

Indledning

I det følgende redegøres der for undersøgelsens tema, problemstillinger og hypoteser (afsnit 3.2). Mens et tema fastlægger det overordnede fokus, er problemstillinger almindeligvis spørgesætninger, men kan også være hypoteser. At formulere problemstillinger er at udarbejde, afgrænse og præcisere de spørgsmål, som en undersøgelse sigter mod at belyse empirisk. Jo mere præcist problemstillinger formuleres, desto lettere er det at pege på et anvendeligt metodologisk design. I så henseende argumenteres der for surveymetoden (afsnit 3.3).

3.2.

Undersøgelsens tema og problemstillinger

Undersøgelsen, hvis overordnede tema ses i rammen nedenfor, retter sig mod afdækning af voksnes generelle og specifikke holdninger til handicappede med fokus på en række specificerede holdningsområder samt mod lokalisering af parametre, der er bestemmende for positive henholdsvis negative holdninger til handicappede.

At afdække den voksne befolknings holdninger til handicappede og holdningernes bestemmende parametre

Hvis parametre, der er bestemmende for holdninger til handicappede, skal kunne afdækkes empirisk, er det nødvendigt at kortlægge aspekter af befolkningens viden

om handicappedes samfundsmæssige vilkår samt forskellige befolkningsgruppers adfærd i relation til handicappede. Fordringen følger af, at såvel viden som adfærd er potentielt holdningsbestemmende parametre. Undersøgelsen får dermed et erkendelsesgenererende sigte, men også et anvendelsesorienteret, idet afdækning af holdningers bestemmende parametre forventeligt kan anvendes i holdningsændrende øjemed, fx ved gennemførelse af informationskampagner. Undersøgelsen har i alt syv problemstillinger med dertil knyttede hypoteser:

1. Hvad forstår befolkningen ved at være handicappet?

Den første problemstilling er semantisk og sigter mod at afdække forskellige sprogbrugeres forståelse af handicapbegrebet. Hvad forstår voksne ved det at være handicappet? Hvorfor opfattes nogle mennesker som handicappede, mens andre ikke tildeles denne karakteriserende betegnelse? Den første problemstilling inkluderes i undersøgelsen, fordi forskellige forståelser af handicapbegrebet forventeligt er afspejlinger af holdninger til handicappede. I tilknytning til problemstillingen er den første hypotese, at handicapbegrebet har adskillige betydninger, fx også "essens". Hypotesen afprøves i kapitel 4 (afsnit 4.2). I den anden hypotese hævdes, at der er en sammenhæng mellem forståelse af handicapbegrebet og generelle holdninger til handicappede. Sidstnævnte hypotese afprøves i kapitel 5 (afsnit 5.5).

2. Hvem har positive respektive negative generelle holdninger?

Generelle holdninger er almene evalueringer, hvor holdningsbærere ikke indtænker sig selv som potentielle aktører i forhold til holdningsobjekter.¹⁾ Undersøgelsens anden problemstilling sigter mod at lokalisere befolkningsgrupper, som har positive henholdsvis negative generelle holdninger, fx med hensyn til handicappedes sociale integration og ligestilling, det offentlige indsats over for handicappede samt handicappede i arbejdslivet. I undersøgelsen lægges vægt på, at fravær af holdninger – *ikke-holdninger* – er ligeså vigtige som holdninger (se fx: Olsen, 1998). Derfor undersøges ikke-holdningers samlede udbredelse. Den bærende hypotese er, at voksne i almindelighed har positive eller i det mindste ikke-modvillige generelle holdninger til handicappede, men at holdningerne ikke er lige positive i forskellige befolkningsgrupper, fx med hensyn til køn, alder, uddannelsesmæssig baggrund og geografisk placering. Hypotesen bliver afprøvet på forskellig måde i kapitel 4-5.

3. Hvem har positive respektive negative specifikke holdninger?

Specifikke holdninger forudsætter, at holdningsbærere indtænker sig selv som potentielle aktører i forhold til holdningsobjekter. Analyserne sigter mod at afdække befolkningsgrupperes specifikke holdninger til handicappede. Afdækningen retter sig fx mod specifikke holdninger til handicappedes sociale integration, hjælpsomhed over for handicappede samt handicappede i arbejdslivet. Også ved belysningen af denne problemstilling undersøges ikke-holdningers udbredelse. I tilknytning til problemstillingen er én hypotese, at voksne i almindelighed har overvejende positive eller ikke-

modvillige specifikke holdninger til handicappede, men at heller ikke positive specifikke holdninger er lige udbredte i forskellige befolkningsgrupper. Hypotesen afprøves på forskellige måder i kapitel 6-7. En anden hypotese, der afprøves til sidst i kapitel 7, er, om specifikke holdninger afhænger af arten af handicap, og om psykisk handicappede fremkalder holdninger, som befinder sig lavest i et "holdningshierarki".

4. Er der en sammenhæng mellem generelle og specifikke holdninger?

Undersøgelsens fjerde problemstilling integrerer de to foregående, hvormed spørgsmålet om overensstemmelse mellem generelle og specifikke holdninger rejses. Hvis voksne har positive generelle holdninger til handicappede, er specifikke holdninger da tendentielt af samme art? Kan generelle holdninger med andre ord anvendes til forudsigelse af specifikke, måske endda til forudsigelse af adfærd? Den bærende hypotese er, at positive generelle holdninger til handicappede ikke nødvendigvis fører til specifikke holdninger af samme beskaffenhed. Hypotesen afprøves på flere forskellige måder i kapitel 8. En anden hypotese knytter sig til tidligere refleksioner om holdningers komponenter. Hypotesen, der afprøves til sidst i kapitel 8, er, at holdningers kognitive, affektive og konative komponenter ikke er kongruente (afsnit 8.3). Hermed antages fx, at kognitive holdninger ikke nødvendigvis kan forudsige emotioner i relation til holdningsobjekter.

5. Hvad véd befolkningen om handicappedes almene betingelser?

Den femte problemstilling, der sigter mod at afdække aspekter af befolkningens viden om handicappedes almene betingelser, belyses på forskellige måder (kapitel 9). Hvad

véd voksne fx om regler af relevans for handicappede, fx om handicappedes ret til førtidspension og invalidebil? Det forventes, at voksne i almindelighed har moderat viden om handicaprelevante regelsæt mv., og at vidensomfanget blandt andet afhænger af uddannelsesmæssig baggrund. Inden for denne problemstilling placeres også en belysning af, hvorfra den viden, voksne har om handicappedes almene betingelser, hidrører; er det fx fra tv, radio og/eller andre medier?

6. Hvilken adfærd har befolkningen i forhold til handicappede?

Den sjette problemstilling sigter mod at afdække forskellige typer af adfærd i forhold til handicappede, herunder sociale kontakter i barndommen og nuværende sociale kontakter (kapitel 10). Hvor mange og hvem har i barndommen haft eller har sociale kontakter med handicappede i hverdagen, fx i den nærmeste familie eller blandt venner? Hvem yder hjælp over for handicappede?

7. Hvilke parametre er bestemmende for holdninger til handicappede?

Ved analysen af den syvende problemstilling integreres flere af de foregående problemstillinger. Som anskueliggjort i *oversigt 3.1* fokuserer problemstillingen på et komplekst spændingsfelt mellem holdninger til, viden om og adfærd i forhold til handicappede. Sigtet er at lokalisere typer af adfærd i forhold til handicappede såvel som viden om handicappedes almene betingelser, der forklarer – eller i det mindste er statistisk sammenhængende med – holdninger af forskellig beskaffenhed.

Én hypotese er, at holdninger til handicappede såvel bestemmes af adfærd som af vi-

den, men at adfærd er mere afgørende end viden. I yderligere en hypotese antages, at sociale relationer mellem handicappede og andre mennesker øger sandsynligheden for positive holdninger over for handicappede (kapitel 11). Det endelige valg af generelle og/eller specifikke holdningsmålinger afhænger af, om generelle holdninger er anvendelige til forudsigelse af specifikke holdninger (kapitel 8). Undersøgelsens problemstillinger og hypoteser sammenfattes i *oversigt 3.2*.

Som det vil fremgå af de følgende kapitler, sigter undersøgelsen mod at bidrage til fremme af positive holdninger over for handicappede og dermed så vidt muligt på længere sigt til alle handicappedes ligestillede sociale integration i det danske samfund. At undersøgelsen således har normative forudsætninger viser sig ved, at eventuelle holdningsproblemer søges anskuet ud fra handicappedes synsvinkel. Dette afspejles også i den sproglige fremstillingsform. Ofte anvendte udtryk af typen *positive* eller *imødekommende* holdninger har nemlig som normativ forudsætning, at handicappedes ligestillede sociale integration er ønskelig. Hvis det omvendte var ønsket, ville den slags holdninger være *negative*.

3.3.

Undersøgelsens design og metode

De fleste forskere synes af den opfattelse, at undersøgelser af handicappedes forhold ikke fordrer særlige metodologiske strategier, om end enkelte anfægter dette. Der kan fx være særlige problemer ved interview med handicappede. Desuden peger nogle forskere på, at undersøgelser af handicappedes forhold bør gennemføres i et samarbejde med handicappede.²⁾ Undersøgelsens tema og problemstillinger, der omhandler klassi-

Oversigt 3.1.

Mulige sammenhænge mellem holdninger til handicappede, adfærd i forhold til handicappede og viden om handicappedes betingelser.

ficerbare fænomenerens udbredelse og sammenhænge, peger på, at undersøgelsen bør gennemføres som et klassisk surveydesign, der almindeligvis gennemløber følgende faser: en forberedelsesfase, en populations- og stikprøvefase, en spørgeskema- og interviewfase samt en analysefase (se: Olsen, 1998).³⁾

Undersøgelsens problemstillinger og hypoteser er formuleret i *forberedelsesfasen* og fordrer ikke yderligere bemærkninger (afsnit 3.2). Den næste opgave er at fastlægge undersøgelsens *population* og *stikprøve*. Med udgangspunkt i en veldefineret population skal der udtrækkes en stikprøve, hvis respondenter alle stilles en række standardiserede spørgsmål i samme rækkefølge. Den analytiske bestræbelse er således induktiv, nemlig at drage statistiske slutninger fra stikprøve til population. Populationen afgrænses ved at besvare følgende spørgsmål: Blandt hvilke enheder skal problemstillingerne belyses? Enhederne fastlægges som *alle i Danmark bosiddende i alderen 18 år og derover*, herunder også handicappede. Der er dog indlagt en øvre aldersgrænse ved det 75. år.⁴⁾

For at kunne udtrække en stikprøve, er det nødvendigt at skaffe adgang til populationens enheder. Da populationen er voksne i alderen 18-75 år pr. 1. august 1999, er *Be-*

folkningsstatistikregisteret anvendeligt. Før stikprøvens udtrækning må der træffes beslutning om stikprøvestørrelse og stikprøvekriterier. Hvad det første angår, er der taget afsæt i, med hvilken statistisk sikkerhed sammenhænge af forskellig type ønskes afdækket. I så henseende er en bruttostikprøve omfattende *1.500 voksne* skønnet tilstrækkelig. Med hensyn til kriterier kan stikprøven udtrækkes simpelt tilfældigt og desuden på grundlag af visse strukturkriterier, fx stratifikationskriterier. Med problemstillingerne *in mente* ville det være ønskeligt at stratificere stikprøven efter, om respondenterne er handicappede eller ikke, men da der hverken i Befolkningsstatistikregisteret eller i andre offentlige registre findes informationer herom, er stikprøven udtrukket simpelt tilfældigt, dvs. at alle enheder har haft samme udtræks sandsynlighed.

En veldefineret population og relevant stikprøve sikrer ikke, at surveymålinger er uproblematisk.⁵⁾ I så henseende er den næste fase – *spørgeskema- og interviewfasen* – afgørende. Der er gjort en betydelig indsats for at konstruere et spørgeskema, som er egnet til at afdække generelle og specifikke holdninger til, viden om og adfærd i forhold til handicappede. I forbindelse hermed er der udviklet særlige spørgemetoder, som bidrager til at reducere måleproblemernes omfang.⁶⁾ Potentielle måleproblemer er

Oversigt 3.2.

Undersøgelsens problemstillinger og hypoteser.

<p><i>Første problemstilling: Hvad forstår befolkningen ved at være handicappet?</i></p> <p>Hypotese 1: Handicapbegrebet har adskillige betydninger blandt voksne.</p> <p>Hypotese 2: Der er en sammenhæng mellem forståelse af handicapbegrebet og generelle holdninger til handicappede.</p>
<p><i>Anden problemstilling: Hvem har positive versus negative generelle holdninger?</i></p> <p>Hypotese 3: Voksne har i almindelighed positive eller ikke-modvillige generelle holdninger til handicappede, men holdningerne er ikke lige positive i forskellige befolkningsgrupper.</p>
<p><i>Tredje problemstilling: Hvem har positive versus negative specifikke holdninger?</i></p> <p>Hypotese 4: Voksne har i almindelighed positive eller ikke-modvillige specifikke holdninger til handicappede, men holdningerne er ikke lige positive i forskellige befolkningsgrupper.</p> <p>Hypotese 5: Specifikke holdninger til handicappede afhænger af arten af handicap og danner et "handicaphierarki".</p>
<p><i>Fjerde problemstilling: Er der en sammenhæng mellem generelle og specifikke holdninger?</i></p> <p>Hypotese 6: Positive generelle holdninger fører ikke nødvendigvis til specifikke holdninger af samme beskaffenhed.</p> <p>Hypotese 7: Holdningers kognitive, affektive og konative komponenter er ikke kongruente.</p>
<p><i>Femte problemstilling: Hvad véd befolkningen om handicappedes almene betingelser?</i></p>
<p><i>Sjette problemstilling: Hvilken adfærd har befolkningen i forhold til handicappede?</i></p>
<p><i>Syvende problemstilling: Hvilke parametre er bestemmende for holdninger til handicappede?</i></p> <p>Hypotese 8: Holdninger til handicappede bestemmes både af adfærd og viden, men adfærd er mere afgørende end viden.</p> <p>Hypotese 9: Sociale relationer mellem handicappede og ikke-handicappede øger sandsynligheden for positive holdninger over for handicappede.</p>

blandt andet søgt forebygget ved at konstruere spørgeskemaet på basis af strategier, der sigter mod at reducere enkeltords og enkeltspørgsmåls betydningsvidde, negative konteksteffekter, hukommelsesproblemer og kognitiv magelighed (se: Olsen, 1998).

Som forventeligt er spørgsmålene afledt af undersøgelsens problemstillinger.⁷⁾ De er derfor af forskellig type. Nogle *faktuelle spørgsmål* angår adfærd, fx følgende *episodi-*

ske spørgsmål: "Har De inden for de sidste 12 måneder deltaget i foreningsarbejde, hvor der er handicappede?". Når faktuelle spørgsmål overskrider et tidsligt-rumligt koordinatsystem er de *ikke-episodiske*, fx: "Når De tænker tilbage på Deres barndom, var der så nogen, De så jævnligt, som have et handicap?" Da undersøgelsen sigter mod at afdække holdninger, er de fleste spørgsmål uden ydre reference. Spørgsmål af den type – *holdningsspørgsmål*⁸⁾ – kan som

nævnt være generelle eller specifikke. Mens specifikke holdningsspørgsmål angår forhold, hvor respondenter forestiller sig som aktør, overskrider generelle spørgsmål dette kriterium. Et par eksempler på den sidste type: "Er handicappedes forhold efter Deres mening alt i alt så gode her i landet, som det er muligt?" og "I hvor høj grad mener De, der er ligestilling mellem handicappede og andre mennesker her i landet, så mennesker med og uden handicap har samme muligheder?" Nogle eksempler på specifikke holdningsspørgsmål er: "Tænk på en nær slægtning eller ven, De holder meget af. Hvis vedkommende var handicappet og havde børn, ville De så mene, at han/hun var bedre eller dårligere til at opdrage børn end andre slægtninge/venner?" og "Hvor tilpas eller utilpas tror De, De ville føle Dem, hvis én af Deres nære slægtninge skulle giftes med én af følgende handicappede, og De jævnligt skulle omgås denne person?"

Et særligt måleproblem angår holdninger til handicappede *in abstracto* versus holdninger til specifikke grupper af handicappede. Hvis undersøgelsen alene fokuserede på handicappede i almindelighed, ville den kun mangelfuldt kunne bidrage til at afdække specifikke holdninger, blandt andet fordi respondenterne ikke ville indtænke de samme typer af handicap.⁹⁾ Det er derfor nødvendigt at differentiere mellem forskellige grupper af handicappede og dermed overveje hvilke grupper, som skal inddrages. Ved det endelige valg har det været afgørende, at eksemplerne skulle indfange *niveauerne* i det, der undertiden kaldes "handicaphierarkiet", samt at eksemplerne er velkendte "prototyper". På grundlag af disse kriterier omfatter en del af holdningsspørgsmålene – næsten udelukkende de

specifikke – otte "prototyper", nemlig blinde, døve, kørestolsbrugere, leddegigttramte, stammere, spastikere, udviklingshæmmede og manio-depressive.¹⁰⁾

Enkelte spørgsmål er konglomerater af faktualiteter og holdninger. Et eksempel på den slags *kombinationsspørgsmål* er: "Har De nogensinde været i en situation, hvor De følte, at De var med til at diskriminere, altså forskelsbehandle en/flere handicappede?" Spørgeintentionen er faktuel, men relevante informationer kan tydeligvis ikke genskabes af respondenterne uden implicite artikuleringer af holdninger. Endelig indeholder spørgeskemaet også faktuelle spørgsmål af særlig type, nemlig *kundskabsspørgsmål*, fx: "Ved De, om handicappede med invalidebil får bilen gratis eller selv skal betale noget for den?" og "Ved De, om det her i landet ved lovgivning er tilladt eller forbudt, at foreninger og partier udbreder synspunkter, der diskriminerer, altså forskelsbehandler, handicappede?". Kundskabsspørgsmål er sjældent forekommende i surveys (se fx: Olsen, 1998), men vigtige i denne undersøgelse af hensyn til afdækningen af holdningers bestemmende parametre.

Et foreløbigt udkast til spørgeskema er afprøvet på 10 prøverespondenter, hvis svar har givet anledning til revision af en række spørgsmål, svarkategorier og overgangstekster samt til en interviewerinstruktion, der findes nederst på hver side i spørgeskemaet.¹¹⁾ Prøveinterviewene sikrer imidlertid ikke, at målinger er uden mangler, men yder dog et vist bidrag til, at det reviderede spørgeskema "fungerer" i interviewsituationen. Derfor er spørgeskemaet også afprøvet ved gennemførelse af et par laboratorieinterview med det formål at reducere spørgsmåls betydningvidde og respondenteres mu-

lige hukommelsesproblemer (se: Olsen, 1998).¹²⁾ De to interview peger blandt andet på, at besvarelse af enkelte spørgsmål kan føre til hukommelsesproblemer. Endvidere er der afdækket risici for negative konteksteffekter ved besvarelse af visse tematiske beslægtede spørgsmål, der derfor er placeret forskellige steder i spørgeskemaet.

Ikke blot problemstillingerne, men også måden, hvorpå respondenter skal interviewes, har fungeret som ledetråd ved spørgeskemaets konstruktion.¹³⁾ Med undersøgelsens problemstillinger *in mente* er det vurderet, at besøgsinterview er den mest hensigtsmæssige måde at tilvirke data på. Én væsentlig begrundelse herfor er det forhold, at spørgeskemaet indeholder kundskabs-spørgsmål. En anden vigtig begrundelse er, at der udleveres svarkort i tilknytning til udvalgte spørgsmål. I løbet af efteråret 1999 indkom besvarelser fra i alt 1.035 respondenter, hvilket svarer til en opnåelsesprocent på 68,2. Svaropnåelse og bortfald fremgår af *tabel 3.3*.

Et selektivt bortfald kan true generaliseringsmulighederne og analyseresultaternes validitet. Der er derfor gennemført bortfaldsanalyse omfattende variabler, om hvilke der fra Befolkningsstatistikregisteret findes oplysninger i bruttostikprøven, dvs. køn, alder, civilstand, geografisk placering og urbaniseringsgrad. I nettostikprøven er der en moderat underrepræsentation af mænd, men forskellen er ikke signifikant.¹⁴⁾ Der er heller ikke statistisk signifikante forskelle mellem nettostikprøvens og bortfaldets aldersfordeling.¹⁵⁾ Det samme gælder forskelle med hensyn til civilstand.¹⁶⁾ Derimod er forskellen mellem nettostikprøve og bortfald signifikant med hensyn til geografisk placering,¹⁷⁾ hvilket primært skyldes et

stort bortfald i Hovedstaden. I bruttostikprøven udgør alle potentielle respondenter 12 pct. i Hovedstaden, mens nettostikprøvens andel er 10 pct. og bortfaldet 19 pct. Af samme grund er også fordelingen med hensyn til urbaniseringsgrad signifikant forskellig, når nettostikprøve og bortfald sammenholdes.¹⁸⁾ Der kan således kun i nogen grad ses bort fra bortfaldsskævheder.¹⁹⁾

Tabel 3.3.
Svaropnåelse, bortfald og bortfaldsårsager (procent).

	Stikprøve
Besvaret (nettostikprøve)	68
Nægter	20
Syg	1
Bortrejst/hospitalsindlagt	2
Ikke truffet	4
Flyttet (herunder flyttet til udlandet)	2
Handicap	1
Andet	2
I alt	100
Bruttostikprøve	1.521

Sidste fase – *analysefasen* – beskrives summarisk her, men udfoldes i de følgende kapitler. For hver af problemstillingerne og dertil hørende hypoteser er der – baseret på granskning af samtlige variabelers marginalfordelinger – udarbejdet et større antal tabeller. Tabellerne indeholder både uændrede variabler direkte fra spørgeskemaet, rekodede variabler samt nye variabler, hvor svar på to eller flere spørgsmål er aggregeret, fx ved konstruktion af holdnings-skalaer²⁰⁾ og tværgående holdningsmål.

Når holdningsmålinger gennemføres ved brug af alenestående holdnings-spørgsmål, er sigtet, at respondenteres svar på ét spørgsmål måler holdninger i relation til ét hold-

ningsobjekt. Denne *single item*-metode kan være problematisk, da det er tvivlsomt, om blot ét spørgsmål pr. holdningsobjekt er tilstrækkeligt. Det skyldes blandt andet respondenteres *response set*, herunder ikke-stigmatiserende svar i overensstemmelse med "socialt ønskede" holdninger: "People may respond to an attitude test in a way that makes them appear more prestigious, more good than is real." (Baker, 1992:18). Desuden kan forskellig reception af enkeltspørgsmål samt afgivelse af kognitivt mægtelige svar i skikkelse af ad hoc-holdninger føre til måleproblemer.

På den anden side er heller ikke tematiske spørgeforløb uproblematisk. Det skyldes, at navnlig besvarelse af holdningsspørgsmål er kontekstsensitiv, dvs. påvirkes af den sammenhæng, hvori spørgsmål optræder. Den slags sensitivitet kan føre til måleproblemer (se fx: Olsen, 1998). Med sigte på at undersøge "the full range of issues and ideas involved in a topic" (Baker, 1992:19) anvendes forskellige *multi item*-metoder. Ved skalering forstås "how we get numbers that can be meaningfully assigned to objects (...) scaling involves procedures that you do independent of the respondent so that you can come up with a numerical value for the object." (Trochim, 1999). Én begrundelse for skalakonstruktion er, at måleproblemer almindeligvis reduceres, når en flerhed af spørgsmål retter sig mod samme holdningsobjekt: "If responses are averaged or summed across a number of questions, a more valid measure is obtained because the error inevitably associated with the individual items tends to cancel out across a number of items." (Hogg & Vaughan, 1995:133). De anvendte holdningsskalaer omtales, hvor det er relevant (kapitel 4-7).

I kapitel 4-10 kombineres variabler vedrørende generelle holdninger, specifikke holdninger, viden og adfærd bivariat – undertiden trivariat, når køn anvendes som filtervariabel – med otte baggrundsvariabler: køn, alder, husstandssammensætning, uddannelsesmæssig baggrund, aktuel hovedbeskæftigelse, "handicap/ikke-handicap", "handicaphusstande/andre husstande" og geografisk placering. De otte variabler anvendes som baggrundsvariabler med sigte på måle holdnings-, videns- og adfærdsniveauer i forskellige befolkningsgrupper. *Oversigt 3.4* anskueliggør baggrundsvariablers udfaldsmuligheder. I kapitel 11 om holdningers bestemmende parametre virker videns- og adfærdsvARIABLENE ikke længere som afhængige variabler, men ændres til forklarende baggrundsvariabler.

Den oftest anvendte bi- og trivariate testmetode er χ^2 -test, der anvendes til test af forskelle mellem fordelinger (se fx: Wonnacott & Wonnacott, 1990). Hvor variabelers måleniveau gør det muligt – fx ved konstruktion af forholdstalsskalaer – testes endvidere for signifikante forskelle mellem gennemsnit (m). Ved test af m -forskelle anvendes t -test. Hvad χ^2 -test angår, fører testmetoden til forkastelse af nulhypotesen – H_0 – om ikke-signifikant forskel mellem svarfordelinger, hvis χ^2 -størrelsen ved det valgte signifikansniveau – 95 pct. i overensstemmelse med oftest forekommende praksis – er større end eller lig med den kritiske χ^2 -værdi. I så fald er χ^2 -størrelsen en statistisk indikator for, men ikke en endelig verifikation af signifikans. Hvis H_0 er falsk, er det alt andet lige lettere at forkaste H_0 , jo større en stikprøve er. En moderat forskel mellem to fordelinger kan være statistisk signifikant, hvis blot stikprøven er tilstrækkelig stor. Hvis en stikprøve fx fordobles, så for-

Oversigt 3.4.

Anvendte baggrundsvariabler og deres kategorielle udfald.

<i>Baggrundsvariabler</i>	<i>Kategorielle udfaldsmuligheder</i>
Køn	Mand; kvinde
Alder	18-24 år; 25-34 år; 35-44 år; 45-54 år; 55-64 år; 65-75 år
Husstands-sammensætning	Enlig; enlig med barn/børn; samlevende uden børn/andre; samlevende med barn/børn; residualkategori
Uddannelses-mæssig baggrund	Folkeskole uden erhvervsuddannelse; folkeskole med faglig uddannelse mv.; kort/mellemlang videregående uddannelse; lang videregående uddannelse; residual-kategori
Aktuel hoved-beskæftigelse	Selvstændig erhvervsdrivende; faglært arbejder; ikke-faglært arbejder; privatansat funktionær; offentligt ansat funktionær; anden erhvervsaktivitet; under uddannelse; pensionist mv.; anden ikke-erhvervsaktivitet
“Handicappet” versus ikke	“Handicappet” i egen selvforståelse; “ikke-handicappet” i egen selvforståelse*)
“Handicap-husstande”	Ikke-enlig “handicappet”; enlig “handicappet”; anden “handicappet”; ikke-enlig/ingen “handicappede”; enlig/ingen “handicappede”
Geografisk placering	Hovedstaden; Hovedstadens forstæder; Sjælland mv. (inkl. omkringliggende øer samt Bornholm); Fyn; Sønderjylland; Vestjylland; Nordjylland; Østjylland

* Overalt i rapporten, hvor “handicappet” er anført i citationstegn, refereres til respondenters egne intentionelle konstruktioner af begrebet. Der er i undersøgelsen tilstræbt en bred afgrænsning af, hvad det vil sige at være “handicappet”, hvilket illustreres af følgende mellemtæst fra spørgeskemaet: “Når jeg fra nu af taler om handicap, er det ikke kun Deres egen forståelse af, hvad handicap er, De skal svare ud fra. Jeg er også interesseret i mennesker, som fagfolk – fx læger – mener er handicappede. Det kan fx være mennesker med leddegigt, spastikere, allergikere, mennesker med sukkersyge, stammere, skizofrene og manio-depressive”. Det er imidlertid et uomgængeligt træk ved surveymetoden, at respondenter selv under receptionsprocessen fastlægger enkeltords endelige intensioner.

dobles også den til en given – i de to tilfælde identiske – tabel med et givet antal frihedsgrader knyttede χ^2 -værdi. Med et konstant antal frihedsgrader og en øget teststørrelse vil der være en tendens til signifikans. Hvis en given statistisk sammenhæng genfindes i en dobbelt så stor stikprøve, er det imidlertid blot et udtryk for, at sammen-

hængen sandsynligvis ikke skyldes tilfældigheder (se fx: Nielsen et al., 1973).

Det er velkendt, at χ^2 -test bør anvendes med forsigtighed (se fx: Hellevik, 1991; Nielsen et al., 1973; Wonnacott & Wonnacott, 1990). Det skyldes blandt andet, at testmetoden baseres på approksimation,

dvs. er en test via tilnærmelse til normalfordelingen. Testmetoden afhænger desuden af svarkategorier og efterfølgende rekodninger samt ekskluderer såvel fortegn som svarkategoriers rækkefølge. I tilfælde, hvor H_0 forkastes, er udfaldet af de gennemførte χ^2 -test derfor suppleret med vurderinger af karakteristiske træk ved de afdækkede fordelinger.

De bi- og trivariate analyser af statistiske sammenhænge og tendenser er nødvendig, men står ikke alene. I kapitlerne om generelle og specifikke holdninger (kapitel 4-7) samt i kapitlet om holdningernes bestemmende parametre (kapitel 11) suppleres

fremstillingen med multivariate statistiske analyser. Disse analyser gennemføres ved *logistisk regression*, som gør det muligt at lokalisere variabler, som *i sidste instans* "forklarer" variationer i en given afhængig variabel. Til illustration heraf skal nævnes et hypotetisk eksempel: Hvis der alene fokuseres på baggrundsvariablen køn, har kvinder muligvis mere positive generelle holdninger til handicappede end mænd. Heraf følger ikke, at køn har *selvstændig betydning*, når andre baggrundsvariabler medinddrages. En beskrivelse af de multivariate analyser findes, hvor det første gang er relevant (kapitel 4, afsnit 4.1).

Noter:

- 1) Uddybende herom, se: kapitel 2, afsnit 2.4.
- 2) Se fx: Hjelmquist & Kebbon, 1998. En af artikelsamlingen forfattere nævner fx de særlige reliabilitetsproblemer, der kan være knyttet til at interviewe afhandicappede. Det kan fx være problematisk at interviewe udviklings- og kommunikationshæmmede, der undertiden må have andre til at svare for sig på deres vegne: "Who has the prerogative to formulate and express the points of view, wished, attitudes, criticisms etc. of persons who themselves are limited in their ability to argue and discuss, let alone and write?" (Hjelmquist & Kebbon, 1998:27). En undersøgelse om handicappedes evaluering af en svensk handicapreform rejser et interessant spørgsmål om handicappedes aktive deltagelse i handicapforskningen (Forsberg & Hall-Lord, 1997). Deltagerforskning indebærer, at en gruppe af mennesker – fx handicappede – gennemfører et forskningsprojekt sammen med én eller flere forskere. Gruppen deltager både i projektplanlægning, dataindsamling, analyse og formidling, hvorved forskerens kontrol over generering af erkendelse delvis ophæves (anf. skr.).
- 3) Af fåtallige i Skandinavien og Storbritannien gennemførte undersøgelser af holdninger til handicappede gør de fleste da også brug af surveymetoden, om end andre metoder undertiden bringes i anvendelse, fx sociometriske. I Storbritannien er der udviklet særlige surveybaserede skalaer (fx ATDP, IDP og DSDS) til måling af holdninger til handicappede (se fx: French, i: Hales, 1996).
- 4) Hvis den ældste del af befolkningen blev inkluderet i populationen, ville for mange "alderdomssvækkede" blive kategoriseret som handicappede.
- 5) Måleproblemer kan fx skyldes, at respondenterne forstår spørgsmål på en anden måde end tilsigtet af forskeren, at respondenterne har hukommelsesproblemer, eller at respondenterne svarer uden tidligere på noget tidspunkt at have overvejet de stillede spørgsmål (se fx: Olsen, 1998).
- 6) Se definitionen af "måleproblem" forrest i rapporten.
- 7) Med sigte på at præcisere undersøgelsens problemstillinger er der forud for spørgeskemaets udarbejdelse gennemført interview med en række nøglepersoner.
- 8) Se definitionen af "holdningsspørgsmål" i rapportens begyndelse. Som andre spørgsmål anmoder også holdningsspørgsmål og holdningspåstande om at "komme på besøg" i respondentens hukommelse, men på en måde, der adskiller sig fra faktuelle. Ved besvarelse af holdningsspørgsmål findes der ikke eksterne *true values*, som genskabte eller i interviewsituationen konstruerede holdninger kan sammenholdes med. I rendyrket form er sondringen mellem holdningsspørgsmål og faktuelle spørgsmål forholdsvis enkel. I praksis er det imidlertid ikke altid muligt at kategorisere spørgsmål dikotomt som enten holdningsspørgsmål eller faktuelle spørgsmål.
- 9) Jf. tidligere refleksioner om handicap som *social konstruktion* (se: kapitel 2, afsnit 2.3).
- 10) De fleste "prototyper" er præcist afgrænsede. Kørestolsbrugere er dog en bredt sammensat gruppe, der overlader den endelige afgrænsning til respondenterne.
- 11) I tilknytning til et spørgsmål om samvær med handicappede i barndommen viste der sig fx behov for en præcisering af ordet "jævnligt", hvilket blev afhjulpet ved en interviewerinstruktion. I et spørgsmål om handicappede, der er ansatte, hvor respondenterne arbejder, er det i en interviewerinstruktion præciseret, hvad "hvor De arbejder" betyder. I et spørgsmål om handicappedes egnethed som forældre viste der sig usikkerhed om spørgsmålets forståelse, hvilket også er afhjulpet. Den oprindelige version af et spørgsmål om at medvirke til handicappedes ligestilling var ikke talesprogsvenlig og blev derfor ændret. I et spørgsmål om en handicappets børneopdragelse viste der sig behov for at ændre spørgsmålet, da to af prøverespondenterne tænkte på en forkert person. I et spørgsmål om ansættelse af handicappede kunne der være usikkerhed om, hvad "virksomhed" betyder. Usikkerheden er søgt afhjulpet ved en interviewerinstruktion. Også enkelte svarkategorier er ændret i

det endelige spørgeskema. Det gælder fx kategorierne i et spørgsmål om invalidebil. Kategorierne i tilknytning til et spørgsmål om tilfredshed med forskellige offentlige indsatser og institutioner er også justeret. Endelig er et par overgangstekster ændret.

- 12) Laboratorieinterview kan fx afdække måleproblemer grundet respondenteres forståelse af spørgsmål. Når båndoptageren er startet, anmoder forskeren informanten om at tænke højt, mens informanten besvarer spørgsmålene eller opfordres til at parafrasere spørgsmålene. Interviewet kan også være et fokusinterview om spørgeskemaet. Disse og andre metoder – fx *verbal probing* – er anvendt.
- 13) Respondenter kan interviewes ved besøg, telefonisk eller via postvæsenet – i alle tilfælde med potentielle, men forskellige måleproblemer til følge (se fx: Olsen, 1995). Ved besøgsinterview kan samspillet mellem respondent og interviewer være én årsag til måleproblemer. Også ved telefoninterview kan samspillet føre til måleproblemer, fx grundet fonetiske misforståelser. Hvad postspørgeskemaer angår, stiller de undertiden for store krav til ens læsevnen, fx på grund af funktionel analfabetisme. Man regner med, at omkring hver tiende voksne dansker er funktionel analfabet (se fx: Elbro et al., 1991).
- 14) Den til χ^2 -test svarende P-værdi er 0,07 (se nedenfor om anvendelse af statistiske test).
- 15) P = 0,46.
- 16) P = 0,07.
- 17) P = 0,00.
- 18) P = 0,00.
- 19) Navnlig når analyser fokuserer på geografisk placering, bør bortfaldet medindtænkes i form af analytiske forbehold.
- 20) Se definitionen forrest i rapporten.

Overordnede generelle holdninger

4.1.

Indledning

I dette og det følgende kapitel afdækkes voksnes *generelle holdninger* til handicappede. Holdninger af dén type er evalueringer, der ikke forudsætter, at holdningsbærere forestiller sig selv som aktører, der indgår i social interaktion med én eller flere handicappede.¹⁾ Der fokuseres først på, hvad forskellige grupper i befolkningen forstår ved at være handicappet (afsnit 4.2). Kapitlets afsæt er semantisk, fordi forskellige forståelser af handicap forventeligt er afspejlinger af generelle holdninger. Hypotesen er, at handicapbegrebet har adskillige betydninger. I de følgende afsnit er temaet generelle holdninger til handicappede med fokus på en række delområder, fx handicappedes forhold i almindelighed og handicappedes ligestilling (afsnit 4.3). Hypotesen er, at en majoritet af befolkningen har positive eller i det mindste ikke-modvillige generelle holdninger til handicappede, men at holdningerne ikke er lige positive i forskellige befolkningsgrupper. Analyserne sammenfattes i et tværgående mål for overordnede generelle holdninger (afsnit 4.4).²⁾

Der er flere måder, hvorpå generelle holdninger til handicappede kan afdækkes. Én anvendelig – i dette og de tre følgende kapitler ofte anvendt – tilgang er at fokusere *separat på hver baggrundsvariabel* og afdække holdninger i subgrupper med hensyn til denne variabel, fx blandt mænd eller unge. I så fald angår analyserne, om bivariate holdningsforskelle overskrider statistiske tilfældigheder. Fokus på forskelle mellem svarfordelinger og på separate baggrunds-

variabler bevirker, at analyserne angår statistisk signifikante *niveauforskelle* med hensyn til enkeltvariabler. Begrundelsen for bivariate analyser – undertiden trivariate, når køn inddrages sammen med en anden baggrundsvariabel – er pragmatisk, da det formodes, at undersøgelsens brugere har interesse i at kende holdningers udbredelse i forskellige befolkningsgrupper.

Bivariate analyser afdækker således ikke de træk ved voksne, som har *størst betydning* for holdninger, når baggrundsvARIABLE og sammenhænge mellem dem anskues under ét. En anden analysemetode er derfor multivariat. For hvert generelt holdningsmål er fokus ikke længere på én baggrundsvariabel ad gangen, men på multiple statistiske sammenhænge. Den anvendte tilgang er *logistisk regressionsanalyse*, hvor der gensidigt betinges med baggrundsvARIABLENE (se fx: Hosmer & Lemeshow, 1989; Menard, 1995). Logistisk regressionsanalyse er egnet til at afdække, om nogle baggrundsvARIABLE har *samme forklaringskraft* i forhold til generelle holdninger af forskellig type, når *andre* baggrundsvARIABLE inddrages. Metoden muliggør lokalisering af variable, der påvirker holdninger til handicappede med størst mulig sandsynlighed.³⁾

4.2.

Befolkningens forståelse af handicap

Forskellige befolkningsgruppers forståelse af, hvad handicap er, kan anskues som semantiske afspejlinger af generelle holdninger til handicappede. Hypotesen er som nævnt, at handicapbegrebet har adskillige betydninger, og at der er sammenhænge

Tabel 4.1.
Definitioner af handicappede. Totalprocent.

<i>Underordnet dimension</i>	Fysisk og psykisk	Fysisk	Psykisk	Uspecificeret	Ved ikke	I alt
<i>Overordnet dimension:</i>						
Unormale/afvigende	6	1	-	13	-	20
Ikke-selvhjulpne	2	0	-	8	-	10
Nedsat/ingen arbejdsevne	1	-	-	3	-	4
Lidelse/sygdom/defekt	11	4	0	6	-	22
Funktionshæmmede mv.	3	1	-	6	-	10
Ikke-definition v/eksempler	5	6	0	0	-	11
Cirkulær ikke-definition	12	2	0	1	-	15
Ved ikke	-	-	-	-	6	6
Anden definition	0	-	-	1	-	2
I alt	40	14	0	40	6	100
Antal svarpersoner	414	140	5	414	62	1035

mellem forskellige befolkningsgruppers forståelse af handicapbegrebet og de samme gruppers generelle holdninger til handicappede. Den første hypotese afprøves i dette afsnit, den anden i kapitel 5 (afsnit 5.5).

Der er stillet to spørgsmål om, hvad det er at være handicappet.⁴⁾ De åbne besvarelser er efterkodet under iagttagelse af følgende retningslinjer: Kodningens grundlag er besvarelserne af det første spørgsmål, hvor der spørges om, hvad handicappede er. Besvarelserne af det følgende er anvendt til sikring af efterkodningens pålidelighed. Trods opfordringen til ikke at nævne eksempler på handicap, peger den åbne kodning af de udskrevne besvarelser på hyppig forekomst af to svardimensioner. Den første dimension er overordnede træk ved handicappede, mens den anden er handicap af forskellig type – med en ofte forekommende sdring mellem fysiske og psykiske handicap. En samlet oversigt over efterkodningen ses i tabel 4.1.

Med hensyn til den underordnede dimension fremhæver to femtedele, at det at være handicappet både angår fysiske og psykiske forhold, mens en tilsvarende andel ikke specificerer dimensionen. Mere bemærkelsesværdigt er det, at hver syvende reducerer handicap til alene at omfatte forhold angående kroppens beskaffenhed, hvorved mennesker med varige psykiske problemer altså ekskluderes af gruppen af handicappede. Hvad den anden dimension – den overordnede – angår, peger hver femte på, at handicappede er *unormale eller afvigende*. Der kan være tale om fysisk og/eller psykisk unormalitet, idet dimensionen dog ekskluderes i de fleste tilfælde. Den pågældende kode er tildelt, når besvarelser er af følgende type:

“det er psykisk og fysisk unormale mennesker”;
“det er mennesker, der ikke lever op til det gængse”;
“det er mennesker, der ikke har samme fordele som os andre”;
“fysisk og psykisk afvigende mennesker”;
“mennesker, der afvi-

ger fysisk eller mentalt fra normen”; “mennesker med mangler i forhold til det normale”; “mennesker, der ikke fungerer fysisk og psykisk efter samfundets forventninger”; “mennesker, der har mistet noget af normaliteten”.

Andre peger på, at handicappede *ikke* er selvhjulpne og derfor kan have behov for hjælp. Det sker oftest uden reference til, om handicap er fysiske og/eller psykiske. Den pågældende kode er tildelt åbne besvarelser af følgende type:

“mennesker, der er ude af stand til at klare sig selv her i tilværelsen”; “mennesker med behov for hjælp”; “mennesker, der ikke kan fungere uden hjælpemidler”; “folk, som fortjener støtte og omsorg”; “mennesker, der ikke kan klare sig selv i hverdagen”; “mennesker, der ikke magter tilværelsen uden hjælp”; “folk med problemer, som de ikke selv kan styre.”

Andre – om end relativt få – forstår handicap som *nedsat eller ingen arbejdsevne* (4 pct). Nogle illustrative eksempler er:

“mennesker, der ikke kan tjene til dagen og vejen”; “folk, der ikke kan passe deres arbejde”; “mennesker, der ikke kan fungere normalt på arbejdsmarkedet”; “folk uden fuld arbejdsevne”; “mennesker, der ikke kan udføre et job så godt som andre”; “kan ikke klare at arbejde”.

Mens definitionerne ovenfor er komparative og/eller relationelle, forstår andre det at være handicappet som en egenskab knyttet til selve individet. I så fald er det at være handicappet at have en fysisk, psykisk eller uspecificeret *lidelse, sygdom* eller endog *defekt*. Forholdsvis mange voksne afgrænser handicappede på dén måde (22 pct.). Nogle typiske åbne besvarelser er:

“det er mennesker med fysiske eller psykiske mangler”; “retarderede og fysisk inhabile mennesker”; “folk med fysiske eller psykiske defekter”; “fysisk eller psykisk syge”; “folk med fysiske eller psykiske skavanker”; “mennesker, der ikke kan bruge deres hjerne eller krop fuldt ud”; “mennesker med psykiske eller fysiske diagnoser”; “fysisk eller psykisk udviklings-hæmmede”; “folk med en fysisk eller psykisk brist”; “mennesker med varige skader”; “folk, der er fysisk eller psykisk i uorden”; “mennesker med medfødte eller erhvervede defekter”.

I atter andre tilfælde er det mindre tydeligt, om forståelsen af handicap er komparativ eller ikke. Omkring hver tiende peger på, at handicappede er funktionshæmmede o.l. – oftest uden reference til fysiske og/eller psykiske forhold. Nogle illustrative svar er:

“mennesker, hvis funktioner er nedsat”; “folk, der er hæmmet i deres udfoldelse på en eller anden måde”; “mennesker med begrænsede udfoldelsesmuligheder”; “folk med fysiske eller psykiske funktionshindringer”; “fysisk eller psykisk hæmmede”; “mennesker, der ikke kan bevæge sig omkring”; “mennesker, der ikke er fuldt ud funktionsdygtige”; “folk, der ikke fungerer optimalt”; “mennesker, der er hæmmet i visse situationer”.

For definitionerne ovenfor gælder, at de alle er generelle afgrænsninger af handicappede i forhold til ikke-handicappede. Trods opfordringen til at svare uden eksempler er hver tiende svar *eksemplificerende ikke-definitioner*, fx:

“det er kørestolsbrugere og spastikere”; “kan ikke gå, kan ikke høre, kan ikke se”; “der er mange forskellige slags handicap, fx udviklingshæmmede og fysiske vanskeligheder”; “det

er ulykkesramte og folk med psykiske problemer; "det er gangbesværede, sindslidende og trafikofre"; "rullestolsbrugere og blinde".

Hertil kommer en relativt stor andel *circulære ikke-definitioner* – for så vidt som der i "definitionen" gøres brug af ordet handicap (15 pct.). Nogle eksempler er:

"det drejer sig om fysisk og psykisk handicappede"; "man kan sige, det er fysiske og psykiske handicap"; "det er synlige og ikke synlige handicap"; "mennesker med et fysisk eller psykisk handicap"; "mennesker med medfødte eller senere handicap".

Hver tredje voksen kan således ikke definere handicappede eller formulerer ikke-definitioner. Blandt de øvrige logisk gyldige definitioner udgør *komparative og/eller relationelle definitioner* omkring halvdelen, mens hver tredje afgrænsning er *essensdefinitioner*. De første definitioner forstår handicappede som unormale/afvigende, ikke-selvhjulpne eller med nedsat/ingen erhvervsevne og er beslægtet med de tidligere nævnte *relationsdefinitioner*. Derimod peger *essensdefinitioner*, der er beslægtet med *egenskabsdefinitioner*, på, at handicap er specifikke kendetegn ved individet.⁵⁾ De resterende definitioner – *funktionshæmning mv.* – kan anskues som forskellige miks af komparation og *essens*. Hvad enten fokus er på alle voksne eller alene på voksne, som kan formulere logisk gyldige definitioner, er *essensdefinitioner* derfor et ret sjældent fænomen.

Befolkningen synes med andre ord overvejende at forstå handicap som *samfundsmæssige konstruktioner*, mens færre alene associerer til menneskelige skavanker og defekter. En nødvendig forudsætning for at være

handicappet er som tidligere nævnt "essens", dvs. visse varige fysiske og/eller psykiske kendetegn ved det enkelte menneske (se fx: Andreassen, 1993), men for de fleste er begrebet sociale "bygningværker".

Har forskellige befolkningsgrupper samme forståelse af handicap? Med fokus på handicapbegrebets overordnede dimension er der ikke signifikante forskelle mellem mænds og kvinders forståelser.⁶⁾ Der er derimod signifikante aldersforskelle.⁷⁾ Unge formulerer *oftere* end andre *essensdefinitioner* af typen fysiske og/eller psykiske sygdomme og defekter.⁸⁾ I den anden ende af aldersspekteret formulerer færre logisk gyldige definitioner. Ældre i alderen 65-75 år fremkommer hyppigere med eksemplificerende ikke-definitioner eller er tavse.

Som anskueliggjort i *tabel 4.2* er der tillige en signifikant sammenhæng mellem uddannelsesmæssig baggrund og måden, hvorpå handicap afgrænses. Logisk ugyldige eller fraværende definitioner forekommer oftest blandt mennesker med folkeskolen som eneste uddannelsesbaggrund og sjældnest blandt højtuddannede.⁹⁾ Der er dog ikke markante forskelle mellem hyppigheden af komparativt-relationelle definitioner under ét henholdsvis *essensdefinitioner* under ét med hensyn til uddannelsesmæssig baggrund. Sættes derimod fokus på typer af komparativt-relationelle definitioner, opfatter flere med lang videregående erhvervsuddannelse handicappede som unormale eller afvigende, mens flere med ingen/begrænset erhvervsuddannelse bag sig fremhæver, at handicappede ikke er selvhjulpne og har hjælpebehov. Måske opfatter mange højtuddannede sig i særlig grad som "normalitetens" bærere?

Tabel 4.2.

Definitioner af handicappede. Særskilt efter uddannelsesmæssig baggrund. Procentuel fordeling (P = 0,00).

	Folkeskole/ ingen erhvervs- uddannelse	Folkeskole/ faglig uddannelse	Kort/mellem- lang videre- gående uddannelse	Lang videre- gående uddannelse	Residual- kategori
Unormale	15	21	20	32	17
Ikke-selvhjulpne	14	12	8	5	8
Nedsat arbejdsevne	2	6	5	-	3
Lidelse/sygdom/defekt	19	20	23	17	33
Funktionshæmning mv.	8	9	11	14	11
Ikke-def. v/eksempler	17	14	8	5	3
Cirkulær ikke-definition	12	12	18	21	20
Ved ikke	12	6	4	2	2
Anden definition	1	1	2	3	3
I alt	100	101	99	99	100
Antal svarpersoner	241	291	296	92	115

Alt i alt har analysen ikke falsificeret hypotesen om handicapbegrebets mange betydninger og har samtidig bidraget til at lokalisere forskellige ofte henholdsvis sjældnere forekommende betydninger. Oftest forekommede betydninger er komparativt-relationelle. Det er betydninger, der synes at matche forståelser af handicap som konstruktion af sociale "bygningværker".

4.3.

Overordnede generelle holdninger

I det følgende lokaliseres befolkningsgrupper, som har positive henholdsvis negative overordnede generelle holdninger til handicappede. Ét mangefacetteret spørgsmål er, om handicappedes betingelser alt i alt er gode nok i Danmark. Andre væsentlige spørgsmål er holdninger til handicappedes sociale integration, til ligestilling mellem handicappede og andre samt til diskrimination af handicappede. Afsnittet afsluttes

med tværgående analyse af de nævnte holdninger.

4.3.1.

Handicappedes forhold i almindelighed

Når voksne anmodes om at artikulere holdninger til *handicappedes forhold i almindelighed*, er meget få uden meninger herom, jf. *tabel 4.3.*¹⁰⁾ Kun få finder spørgsmålet for overordnet og svarer, at forskellige grupper af handicappede ikke har samme forhold, og at de derfor ikke har meninger om det stillede spørgsmål. Langt de fleste voksne kan med andre ord genskabe eller i det mindste artikulere holdningsinformationer. Blandt disse er størstedelen temmelig eller meget kritiske over for de betingelser, som handicappede tilbydes i Danmark. Det gælder navnlig kvinder, hvoraf to femtedele er af den mening, at forholdene kan blive *meget bedre*, mens den tilsvarende andel blandt mænd er én fjerdedel.

Tabel 4.3.

Generelle holdninger til, om handicappedes forhold alt i alt er så gode, som det er muligt.*) Særskilt efter køn (P = 0,00).

	Mænd	Kvinder	I alt
Kan ikke blive bedre	3	1	2
Kan ikke blive ret meget bedre	9	6	7
Kan blive en del bedre	45	38	42
Kan blive meget bedre	26	39	32
Forskelligt for forskellige grupper	9	12	10
Ved ikke	8	4	6
I alt	100	100	99
Antal svarpersoner	518	517	1035

* Spørgsmålet stillet første gang.

Holdninger til handicappedes forhold varierer ikke med alder. Både blandt mænd og kvinder er der imidlertid en tendens til, at unge og ældre¹¹⁾ er mindre kritiske over for handicappedes betingelser end andre, men tendensen er dog ikke signifikant.¹²⁾ Ikke overraskende påvirkes generelle opfattelser af handicappedes vilkår derimod af, om holdningsbæreren opfatter sig selv som handicappet eller ikke.¹³⁾ Forskellen mellem "handicappedes" og andres holdninger er signifikant, men mindre end forventet.¹⁴⁾ Blandt voksne, der i egen selvforståelse er "handicappede", svarer fire femtedele (82 pct.), at handicappedes forhold kan blive en del eller meget bedre, mens andelen er 11 procentpoint mindre blandt "ikke-handicappede".¹⁵⁾

Der er ikke sikre forskelle med hensyn til uddannelsesmæssig baggrund,¹⁶⁾ men derimod hvad *hovedbeskæftigelse* angår. Især kvindelige ikke-faglærte arbejdere og private funktionærer har markant kritiske holdninger til handicappedes forhold i almindelighed, mens de sjældnere findes blandt mandlige arbejdsløse og uddannelsessøgen-

de, jf. *tabel 4.4*. Det fremgår samtidig, at kvinder i hver af beskæftigelseskategorierne – på én undtagelse nær – har *mere* kritiske holdninger end mænd. Endelig varierer holdningerne til handicappedes forhold også med *geografisk placering*.¹⁷⁾ Mens mænd i Hovedstaden, men ikke i dens forstæder, er mest kritiske over for handicappedes forhold, er mandlige fynboer, øst- og sønderjyder mindst kritiske. Blandt kvinder er der flest kritiske i Hovedstaden og dens forstæder. Når det handler om vurderinger af handicappedes forhold i almindelighed, varierer befolkningens holdninger således med køn, "handicap/ikke-handicap", beskæftigelse og geografisk placering. Baggrundsforhold, der spiller en rolle *i sidste instans*, kan som nævnt afdækkes ved gennemførelse af logistisk regressionsanalyse, hvor ikke-forklarende variabler successivt elimineres. Den valgte regressionsprocedure forudsætter imidlertid dikotomisering af holdningsvariablen.¹⁸⁾ Som den ene kategori er valgt respondenter med den opfattelse, at handicappedes forhold kan blive *meget bedre*, mens den anden er alle øvrige respondenter (*ved ikke*-svar inklusive).

Tabel 4.4.

Procentuelle andele, hvis generelle holdning er, at handicappedes forhold kan blive meget bedre. Særskilt efter aktuel hovedbeskæftigelse og køn (ekskl. to residual kategorier; N = 980; P = 0,07; P_σ = 0,00; P_φ = 0,02 m/forbehold).

	Mænd	Kvinder	I alt
Selvstændigt erhvervsdrivende	26	...	26
Faglærte arbejdere	26	41	31
Ikke-faglærte arbejdere	23	53	33
Private funktionærer	29	57	39
Offentlige funktionærer	38	34	35
Under uddannelse	18	37	29
Pensionister mv.	25	36	31
Arbejdsløse	17	30	27
I alt	26	39	32

Ved trinvis eliminering af ikke-forklarende baggrundsvariabler forbliver køn, "handicap/ikke-handicap" og geografisk placering i modellen.¹⁹⁾ Hovedbeskæftigelse yder altså ikke et selvstændigt forklaringsbidrag, når andre variabler medinddrages. Givet de seks øvrige baggrundsvariabler har kvinder en oversandsynlighed for at mene, at handicappedes forhold kan blive *meget bedre*.²⁰⁾ Anskuet i forhold til samlevende "ikke-handicappede" har navnlig "handicappede", der bor sammen med mindst én anden "handicappet", en oversandsynlighed for at svare det samme.²¹⁾ I forhold til østjyder har især mennesker i Hovedstaden en oversandsynlighed for at være markant kritiske over for handicappedes forhold.²²⁾

4.3.2.

Handicappedes sociale integration

Når fokus rettes mod holdninger til *handicappedes sociale integration*²³⁾, baseres målingerne ikke længere på besvarelse af ét spørgsmål, men på stillingtagen til seks holdningspåstande, der tilsammen sigter mod konstruktion af en Likert-lignende

holdningsskala.²⁴⁾ Når skalaen kaldes "Likert-lignende", beror det blandt andet på, at de holdningspåstande, som skalaen baseres på, ikke er pilot-testet med henblik på at udelukke tvetydige og ikke-diskriminerende påstande. Skalaen opfylder dog Likerts krav om, at de bagvedliggende påstande skiftevis er éntydigt positive og negative.²⁵⁾ Svarene på de seks holdningspåstande præsenteres i *tabel 4.5*.

Bortset fra den sidste påstand, som hver fjerde ikke har meninger om, er der relativt få svar af typen *ved ikke/ikke tænkt over det*. En stor majoritet er helt eller overvejende uenig i, at handicappede er afvigende og ikke passer ind i samfundet. Omtrent ligeså stor en andel er helt eller overvejende enig i, at den mangfoldighed, som handicappede er med til at skabe, er noget godt for samfundet. Næsten alle voksne afviser, at handicappede ikke skal blande sig for meget med andre mennesker og bifalder, at ikke-handicappede bør medvirke til, at handicappede bliver mere lige med andre. Derimod er der lidt større uenighed om,

Tabel 4.5.

Generelle holdninger til seks påstande om handicappedes sociale integration^{*} (N = 1.035).

	Helt enig	Over- vejende enig	Over- vejende uenig	Helt uenig	Ved ikke	I alt
<i>Handicappede:</i>						
Passer ikke rigtig ind i samfundet	2	7	20	66	4	99
Er med til at skabe god mangfoldighed	53	29	5	2	11	100
Skal ikke blande sig for meget med andre	1	1	7	89	1	99
Bliver også lige ved andres medvirken	73	20	2	2	3	100
Har selv ansvar for samme muligheder	6	18	36	36	5	101
Er for lidt sammen med andre	39	24	8	4	24	99

* *In extenso* og i nævnte rækkefølge er de seks påstande: "Mange handicappede er afvigende af væremåde eller udseende og passer derfor ikke rigtig ind i vores samfund", "Den mangfoldighed, handicappede er med til at skabe, er noget godt for samfundet", "Det er godt, hvis handicappede ikke blander sig for meget med andre mennesker", "Mennesker uden handicap bør medvirke til, at handicappede bliver mere lige med andre", "Hvis handicappede vil have samme muligheder som andre, er det deres eget ansvar" og "Mange handicappede er for lidt sammen med mennesker uden handicap".

hvorvidt det er handicappedes ansvar at opnå samme muligheder som andre. Op imod tre fjerdedele afviser helt eller delvis denne påstand. Endelig er omkring tre femtedele af den sikre eller overvejende opfattelse, at mange handicappede er for lidt sammen med ikke-handicappede.

Svarene er grundlag for konstruktion af en Likert-lignende summeringsskala om generelle holdninger til handicappedes sociale integration. Skalaen integrerer svarene på de seks holdningspåstande på følgende måde: Hvis respondenter har svaret *helt enig* til de positive påstande, scores +2, mens der scores -2, hvis respondenter har svaret det samme til de negative.²⁶⁾ Hvis respondenter har svaret *overvejende enig* til de positive påstande, gælder, at der scores +1 og -1 til de negative. Hvis respondenter svarer *overvejende uenig* til de positive påstande, scores -1, mens der scores +1, når påstandene er negative. Hvis respondenter svarer *helt*

uenig til de positive påstande, scores -2, mens der scores +2 med hensyn til de negative. Skalaen kan således antage scoreværdier fra -12 til +12.

Ved konstruktion af skalaer udgør *ved ikke*-besvarelser et særligt måleproblem. Der er ikke alment anerkendte løsninger på dette problem (se fx: Andersson, 1985; Hellevik, 1991). Nogle forskere "løser" problemet pragmatisk ved at transformere *ved ikke*-svar til *på midten*-svar, dvs. tildeler dem arbitrært – som regel uden begrundelse – scoreværdien nul. Eftersom *ved ikke*-svar er *ikke-holdninger*, kan de imidlertid ikke meningsfuldt tildeles scores og bør derfor ekskluderes af en skala. Endvidere bør den fordring være opfyldt, at ingen respondenter er udelukket fra at få tildelt scores i *hele* intervallet fra -12 til +12. Blot ét af seks mulige *ved ikke*-svar ekskluderer altså en respondenter fra skalaen. At nogle holdningsinformationer hermed "går tabt", følger af

Tabel 4.6.

Generelle holdninger til handicappedes sociale integration. Holdningsskala baseret på stillingtagen til seks påstande. Særskilt efter køn (P = 0,00).

	Mænd	Kvinder	I alt
Særdeles positiv holdning (+11 til +12)	13	24	19
Meget positiv (+8 til +10)	25	24	25
Overvejende positiv (+3 til +7)	21	16	19
Neutral eller negativ holdning (-12 til +2)	3	1	2
1-6 ved ikke-svar	37	35	36
I alt	99	100	100
Antal svarpersoner	517	517	1034
Gennemsnit (ekskl. ved ikke-svar)	7,8	8,9	8,4
P _m	0,00	0,00	

skalaens iboende logik, men kan også argumenteres med ønsket om navnlig at afdække parat-holdninger. Ved fra skalaen at ekskludere ét, to eller flere *ved ikke-svar* øges sandsynligheden nemlig for, at skalaen ekskluderer skrøbelige ad hoc-holdninger. Det påregnes med andre ord, at de fleste respondenter i den endelige skala har stabile holdninger.

Skalaens fordeling såvel som de gennemsnitlige scores fremgår af *tabel 4.6*. Grundet den valgte *ved ikke-procedure* ekskluderes omkring hver tredje respondent fra skalaen.²⁷⁾ Blandt samtlige voksne har hver femte særdeles positive holdninger til handicappedes sociale integration (score +11 til +12), og meget få har neutrale eller negative holdninger (score -12 til +2). Desuden peger mænds og kvinders forskellige placering i de fem kategorier på, at kvinder har mere positive holdninger til handicappedes sociale integration end mænd.²⁸⁾ De køns-specifikke holdningsforskelle underbygges yderligere af de gennemsnitlige scores. Mens gennemsnittet blandt mænd er 7,8

skalapoint, er det omkring ét point højere blandt kvinder.²⁹⁾

Ligesom befolkningens holdninger til handicappedes generelle forhold ikke varierer signifikant med hensyn til alder, gælder det samme holdninger til social integration. Der er ganske vist en tendens til, at en større andel i moden alder (35-54-årige) har særdeles eller meget positive holdninger.³⁰⁾ Men med fokus på voksne med manifesterede holdninger til social integration (selv skalaen), er der med én undtagelse ikke signifikante forskelle mellem scoregennemsnit i subgrupper med hensyn til alder og det overordnede gennemsnit. For mænds vedkommende varierer scoregennemsnit fra 7,3 til 8,5,³¹⁾ mens intervallet er 8,4-9,2 blandt kvinder.³²⁾ Derimod understreges de køns-specifikke forskelle af, at scoregennemsnit er størst blandt kvinder i alle aldre.

Hvad de øvrige baggrundsvariabler angår, er der stort set ingen signifikante variationer med hensyn til forskellige gruppers holdninger til social integration. Eksempel-

Tabel 4.7.**Generelle kognitive holdninger^{*)} til ligestilling mellem handicappede og andre mennesker. Særskilt efter køn (P = 0,00).**

	Mænd	Kvinder	I alt
Meget høj grad af ligestilling	2	0	1
Ret høj grad	16	8	12
Ret ringe grad	52	58	55
Meget ringe grad af ligestilling	18	26	22
Ved ikke	12	8	10
I alt	100	100	100
Antal svarpersoner	518	516	1034

* Se definitionen af begrebet forrest i rapporten.

vis påvirker det ikke dén type af holdninger, om holdningsbæreren er “handicappet” eller ikke. Heller ikke med hensyn til uddannelse, hovedbeskæftigelse eller geografisk placering er der signifikante forskelle.³³⁾ Herefter refter med andre ord kønsspecifikke forskelle som de væsentligste. Det gælder også, når syv baggrundsvariabler anskues under ét ved logistisk regression. Når holdningsvariablen dikotomiseres,³⁴⁾ refter udelukkende køn som meget sandsynlig forklarende baggrundsvariabel, mens alder som forklarende baggrundsvariabel – med selektivt bortfald *in mente* – er mere tvivlsom.³⁵⁾

4.3.3.

Handicappedes ligestilling

Med fokus på holdninger til *ligestilling* mellem handicappede og andre forstås ligestilling som samme muligheder og rettigheder.³⁶⁾ Ligestilling kan fx være, at handicappede og andre mennesker har samme muligheder for at komme omkring og ind forskellige steder, men kan også være gensidig respekt og fravær af stigmatisering af handicappede. Følgelig er der begrebslige overlap mellem ligestilling og social integration. I

undersøgelsen afdækkes holdninger til ligestilling ved besvarelse af tre versioner af “samme” spørgsmål: en kognitiv, affektiv og konativ version.³⁷⁾ Det følgende baseres på den kognitive version, mens besvarelserne af de to andre anvendes i kapitlet om generelle og specifikke holdninger (kapitel 8).

En markant majoritet af den voksne befolkning er af den opfattelse, at handicappedes ligestilling lader en del eller meget tilbage at ønske. Dog mener næsten hver ottende, at der er en meget eller ret høj grad af ligestilling mellem handicappede og andre, jf. *tabel 4.7*. I lighed med tidligere er kvinder også her mere kritiske end mænd. Således mener under hver tiende kvinde, at der er ligestilling i *meget/ret høj grad*, mens dobbelt så mange mænd er af dén opfattelse. Som tidligere er befolkningens holdninger til ligestilling ikke signifikant forskellige med hensyn til alder.³⁸⁾ Derimod spiller det en vis rolle, om voksne opfatter sig selv som handicappede eller ikke. Blandt “handicappede” er over én fjerdedel af den opfattelse, at der er ligestilling i meget ringe grad (29 pct.), mens omkring hver ottende “ikke-handicappet” har samme opfattelse (13 pct.).

Tabel 4.8.

Generelle kognitive holdninger til ligestilling mellem handicappede og andre. Særskilt efter skole- og erhvervsuddannelse (ekskl. residualkategori; P = 0,00).

	Folkeskole/ingen erhvervs- uddannelse	Folkeskole/ faglig uddannelse mv.	Kort/mellemlang videregående uddannelse	Lang videregående uddannelse
Meget høj grad af ligestilling	0	2	1	2
Ret høj grad	11	12	7	24
Ret ringe grad	48	55	63	43
Meget ringe grad	26	21	23	22
Ved ikke	15	10	6	9
I alt	100	100	100	100
Antal svarpersoner	241	291	296	91

Som anskueliggjort i *tabel 4.8* er der tillige en statistisk sammenhæng mellem *uddannelse* og holdninger til ligestilling, om end sammenhængen kun er signifikant blandt kvinder.³⁹⁾ Navnlig blandt voksne med lang videregående erhvervsuddannelse er en relativt stor andel ukritiske over for handicappedes ligestilling, mens mennesker med kort/mellemlang uddannelse hører til de mest kritiske. I sidstnævnte gruppe er næsten alle af den mening, at ligestillingen er meget eller ret ringe, mens det gælder mindre end to ud af tre med lang videregående uddannelse. Også hvad holdninger til ligestilling angår, er kvinder mest kritiske, uanset art af uddannelse. Endelig afhænger éns holdning også af hvor i landet, man bor.⁴⁰⁾ Andelen af mennesker med den opfattelse, at handicappede og andre kun i meget ringe grad har samme muligheder, er mindst i Sønderjylland og på Fyn (11 versus 15 pct.) og størst i Hovedstaden og dens forstæder (28 versus 26 pct.). Også på Sjælland med omkringliggende øer er andelen af markante kritikere betydelig.⁴¹⁾

Befolkningens holdninger til ligestilling varierer således med hensyn til køn, "handicap/ikke-handicap", uddannelse og geografisk placering. Når de syv baggrundsvariable anskues under ét, spiller imidlertid kun køn og "handicap/ikke-handicap" en rolle *i sidste instans*.⁴²⁾ Når de øvrige baggrundsvariable inddrages, bidrager geografisk placering ikke til at forklare variationer i holdninger til ligestilling. Med hensyn til "handicaphusstande" i forhold til andre har "handicappede", der bor sammen med mindst én anden "handicappet", en markant oversandsynlighed for kritiske holdninger til handicappedes ligestilling, når samlevende "ikke-handicappede" anvendes som basisniveau.⁴³⁾

4.3.4.

Diskrimination af handicappede

Hvis handicappede skal have samme muligheder som andre, forudsætter det, at handicappede ikke udsættes for negativ diskrimination. Det vil med andre ord sige, at ikke-handicappede almindeligvis ikke opfører sig dårligere over for handicappede end over

Tabel 4.9.

Generelle konnotative holdninger*) til diskrimination af handicappede. Særskilt efter stillingtagen til seks adjektiviske kontrastpar (N = 1.035).

Diskrimination er:	+2 (positivt ladet)	1	0	-1	-2 (negativt ladet)	Ved ikke	I alt
Rimelig/urimelig	0	1	2	10	86	1	100
Forståelig/uforståelig	5	12	13	16	52	1	99
Tiltalende/utiltalende	0	0	2	6	91	1	100
Retfærdig/uretfærdig	0	1	2	7	89	1	100
Rigtig/forkert	0	1	2	5	91	1	100
Nyttig/unyttig	0	2	5	6	83	3	99

* Konnotative holdninger baseres på bibetydninger/bitoner, som respondenter tillægger adjektiver (tillægsord).

for andre.⁴⁴⁾ Når opmærksomheden først rettes mod voksnes generelle holdninger til *diskrimination af handicappede*, bringes en særlig i Danmark sjældent anvendt skaleringsmetode – *det semantiske differentiale* – i anvendelse.⁴⁵⁾ Når en Osgood-skala anvendes til at afdække holdninger, anmodes holdningsbærere om at besvare et givet holdningsspørgsmål ved efter spørgsmålet at blive konfronteret med et antal adjektiviske kontrastpar, hvorimellem respondenterne konnotativt⁴⁶⁾ skal placere sig: "Because the semantic differential uses adjectives (..) that are very general and heavily saturated with evaluative meaning, specific belief items do not have to be prepared in advance and scaled." (Eagly & Chaiken, 1993: 57).⁴⁷⁾

Osgood-skalaen er konstrueret som følger: For hvert af seks adjektiviske kontrastpar har respondenterne enten valgt en af de foreslåede talstørrelser (+2, +1, 0, -1 eller -2) svarende til den adjektiviske association, der er fundet mest dækkende i forlængelse af spørgsmålet om diskrimination, eller også har de afgivet *ved ikke*-svar. De således

afgivne svar fremgår af *tabel 4.9*, der anskueliggør, at besvarelser af *ved ikke*-typen er et marginalt problem. Den konnoterende opgave har ikke voldt respondenterne nævneværdige problemer. Ligesom i tilknytning til den Likert-inspirerede skala er det ikke muligt meningsfuldt at tildele *ved ikke*-svar talmæssige værdier, hvorfor de udgår af selve skalaen. Da *ved ikke*-svarene varierer fra 1 pct. til 3 pct. i tilknytning til hvert af de seks adjektiviske kontrastpar, er det kun få holdningsinformationer, som "går tabt" under skalakonstruktionen.⁴⁸⁾

Det fremgår af *tabel 4.9*, at befolkningen i almindelighed konnoterer negativt til diskrimination af handicappede. Bortset fra særlige associationer i tilknytning til det adjektiviske kontrastpar forståelig/uforståelig, hvor et relativt stort mindretal konnoterer positivt (17 pct.), er næsten alle voksnes konnotationer helt eller delvist negativt rettede, når de hører og forholder sig til ordet diskrimination. I forlængelse heraf skal der erindres om, at kapitlet omhandler *generelle* holdninger. Som tidligere nævnt afdækker Osgood-skalaer holdningers affektive kom-

Tabel 4.10.

Generelle holdninger til diskrimination. Holdningsskala baseret på stillingtagen til seks adjektivi-ske kontrastpar. Særskilt efter køn (P = 0,14).

	Mænd	Kvinder	I alt
Maksimalt kritisk over for diskrimination (maks. score: -12)	42	47	45
Særdeles kritisk (score -11 til -10)	24	24	24
Meget kritisk (score -9 til -8)	16	16	16
Overvejende kritisk (score -7 til -3)	11	7	9
Neutral/positiv over for diskrimination (score -2 til +12)	2	2	2
1-6 <i>ved ikke</i> -svar	5	4	5
I alt	100	100	101
Antal svarpersoner	518	514	1032
Gennemsnit (ekskl. <i>ved ikke</i> -svar)	-10,0	-10,4	-10,2
P _m	0,02	0,02	

ponenter, men er ikke egnet til afdækning af konative. På tværs af de seks adjektivi-ske kontrastpar er de oplyste talstørrelser summeret til en Osgood-skala, der har +12 som maksimal score (dvs. meget positiv over for diskrimination) og -12 som minimal (meget kritisk over for diskrimination) – med nul som “midtpunkt”. Som forventet er andelen af tværgående *ved ikke*-besvarelser af marginalt omfang, hvilket fremgår af *ta-bel 4.10*. Som Osgood-skalaen måler hold-ninger, kan næsten alle voksne artikulere – gennemgående meget kritiske – affektivt ladede holdninger til diskrimination. Såle-des er omtrent halvdelen af den voksne be-folkning maksimalt kritiske over for den slags diskrimination (score -12), mens næ-sten ingen er neutrale eller positive (score -2 til +12).

Der er tidligere peget på, at kvinder har mere positive overordnede holdninger end mænd. Når temaet er holdninger til diskri-mination målt ved en Osgood-skala, synes *ta-bel 4.10* ikke umiddelbart at underbygge

dette. Om end lidt flere kvinder er maksi-malt kritiske over for diskrimination, peger en sammenligning af de kønsspecifikke sco-refordelinger ikke på statistisk signifikans. Også forskellen mellem mænds og kvinders gennemsnitlige scores er beskednen, men dog signifikant. Den moderate forskel til trods er det atter underbygget, at kvinder har mere positive generelle holdninger over for handicappede end mænd – også hvad holdninger til diskrimination angår. Deri-mod spiller alder ikke en rolle, når voksne anskues under ét. Der er ganske vist en tendens til, at færre unge forholder sig maksimalt kritisk over for diskrimination (32 pct.), men for begge køn under ét er forskellen insignifikant. Den er derimod signifikant, når der alene fokuseres på mænd.⁴⁹⁾ I den halvdel af befolkningen er unge mindre kritiske end andre over for diskrimination.

For begge køn under ét såvel som for kvin-der alene spiller det også en rolle, om hold-ningsbæreren er “*handicappet*” eller ikke⁵⁰⁾.

Tabel 4.11.

Generelle holdninger til handicappede som forældre i forhold til ikke-handicappede forældre. Særskilt efter otte handicap (N = 1.032).

	Handi- cappede er meget bedre	Lidt bedre	Det samme	Lidt dårligere	Handi- cappede er meget dårligere	Ved ikke	I alt
Blinde	1	4	70	11	1	12	99
Døve	1	4	68	15	1	12	101
Kørestolsbrugere	1	4	76	9	1	10	101
Leddegigtramte	1	3	74	10	1	11	100
Stammere	0	2	82	7	0	9	100
Spastikere	1	2	53	20	9	16	100
“Evnesvage”	0	2	11	24	50	13	100
Manio-depressive	0	1	13	28	44	14	100

Det er næppe overraskende, at flest “handicappede” er maksimalt kritiske over for diskrimination. Mere uventet er det, at scoregennemsnit ikke er forskellige mellem “handicappede” og andre.⁵¹⁾ Det skal afsluttende nævnes, at geografisk placering – med én undtagelse – ikke har afgørende indflydelse. Med et scoregennemsnit på -9,7 er fynboer *mindre* kritiske over for diskrimination end folk i andre egne.⁵²⁾ Bivariat afhænger holdninger til diskrimination af handicappede således af køn, alder og geografisk placering. Når der ved logistisk regressionsanalyse gensidigt betinges med syv baggrundsvariabler, forsvinder køn og geografi imidlertid fra modellen, hvorefter alene alder resterer som selvstændigt forklarende.⁵³⁾ Køn og geografisk placering medvirker altså ikke til *i sidste instans* at forklare udbredelsen af holdninger til diskrimination. Med unge som basisniveau har alle øvrige aldersgrupper oversandsynligheder for at være mere kritiske over for diskrimination.⁵⁴⁾

4.3.5.

Handicappede som forældre

Ét eksempel på en måde, hvorpå manglende ligestilling mellem handicappede og andre kan føre til diskrimination, er, hvis handicappede opfattes som dårligere end andre til at opdrage børn. Med dette eksempel er analysen af overordnede holdninger til handicappede nær en afslutning. Afdækningen af *holdninger til børneopdragelse* baseres på besvarelse af et spørgsmål i hvis forlængelse otte grupper af handicap nævnes.⁵⁵⁾ I lighed med tidligere sigter også besvarelserne af dette spørgsmål mod konstruktion af en skala. Skalaen baseres på besvarelser, som fremgår af *tabel 4.11*.

Tabellen anskueliggør, at forskellige grupper af handicappede ikke er lige gode til at opdrage børn.⁵⁶⁾ For så vidt angår blinde, døve, kørestolsbrugere, leddegigtramte og stammere har en majoritet den opfattelse, at der ikke er nævneværdige forskelle mellem handicappede og andre. Derimod er meningerne delte, når opmærksomheden rettes

Tabel 4.12.

Generelle holdninger til handicappede som forældre i forhold til ikke-handicappede forældre. Holdningskala baseret på stillingtagen til otte handicap. Særskilt efter køn (P = 0,00).

	Mænd	Kvinder	I alt
Særligt positive holdninger over for handicappede som forældre (score +4 til +16)	4	1	2
Overvejende neutrale holdninger (score -3 til +3)	27	34	31
Overvejende negative holdninger (score -9 til -4)	34	36	35
Meget negative holdninger (score -16 til -10)	3	2	3
1-7 ved ikke-svar	27	21	24
8 ved ikke-svar	5	6	5
I alt	100	100	100
Antal svarpersoner	517	515	1032
Gennemsnit (ekskl. ved ikke-svar)	-3,6	-3,5	-3,6
P _m	0,53	0,52	

med spastikere, udviklingshæmmede og manio-depressive. Omkring én fjerdedel mener, at spastikere er lidt eller meget dårligere til at opdrage børn end andre, mens omtrent tre fjerdedele påpeger dette om udviklingshæmmede og manio-depressive. Efter de flestes mening gør varige psykiske lidelser altså mennesker særligt uegnede til at opdrage børn.

Den nævnte skala konstrueres på følgende måde:⁵⁷⁾ Respondenter, der har svaret *meget bedre*, tildeles scoreværdien +2, mens *lidt bedre*-svar tildeles +1. Når handicappede og ikke-handicappede er lige gode til at opdrage børn, opnås en score på nul. Endelig tildeles *lidt dårligere* en score på -1 og *meget dårligere* -2. Også ved konstruktionen af denne skala, hvis formelle maksimum er +16 (maksimalt positive holdninger), og hvis minimum er -16 (maksimalt negative holdninger), udgør *ved ikke*-besvarelser et problem, der er løst på samme måde som tidligere med den virkning, at en mindre

andel holdningsinformationer ekskluderes af den endelige skala. Eftersom de enkelte *ved ikke*-andele i *tabel 4.11* er af størrelsesordenen 10-15 pct., bliver andelen af tværgående ved ikke-svar forventeligt større.

Det fremgår af *tabel 4.12*, at omkring én fjerdedel ekskluderes af skalaen grundet *ved ikke*-svar. Desuden sandsynliggøres, at meget få voksne hverken har særligt positive (score +4 til +16) eller meget negative holdninger (score -16 til -10) til handicappede forældre. I flest tilfælde er holdningerne neutrale eller overvejende negative (score -9 til +3), hvilket først og fremmest skyldes holdninger til spastiske, udviklingshæmmede og manio-depressive forældre.

Når der alene fokuseres på de i *tabel 4.12* anførte kønsspecifikke fordelinger, er forskellen mellem disse signifikant, men ikke mellem *scoregennemsnit* blandt mænd og kvinder. I modsætning til tidligere er der ikke kønsspecifikke forskelle, så længe andre

Tabel 4.13.

Generelle holdninger til handicappede som forældre i forhold til ikke-handicappede forældre. Gennemsnitlig score baseret på stillingtagen til otte handicap (ekskl. 1-8 ved ikke-svar). Særskilt efter køn og alder (N = 731)*.

	Mænd	Kvinder	I alt
18-24 år	-5,2	-3,8	-4,4
25-34 år	-4,2	-3,5	-3,9
35-44 år	-3,7	-3,7	-3,7
45-54 år	-3,1	-3,4	-3,2
55-64 år	-3,0	-3,0	-3,1
65-75 år	-2,9	-3,9	-3,4

* Gennemsnit, der er signifikant forskellige fra de/det totale gennemsnit, er anført med fede skrifttyper. Jo mere en gennemsnitlig score nærmer sig +16 (skalaens formelle maksimum), desto mere positive er holdningerne til handicappede forældre.

baggrundsvariabler ikke medinddrages. Derimod spiller alder en rolle for holdninger til handicappede som forældre, jf. *tabel 4.13*. Mens unge inden for dette holdningsområde er mest kritiske over for handicappede med en gennemsnitlig score på -4,4, gælder det modsatte navnlig 55-64-årige med et højere scoregennemsnit på -3,1, men stadig med overvejende kritiske holdninger. Det er dog kun blandt mænd, at der er en sandsynlig sammenhæng mellem alder og holdninger. Unge mænd er særligt kritiske over for, at handicappede opdrager børn. Blandt 18-24-årige mænd er den gennemsnitlige score -5,2. Resultatet afviger signifikant fra gennemsnittet for alle mænd taget under ét.⁵⁸⁾

Der er tidligere peget på, at generelle holdninger påvirkes af, om holdningsbæreren er "handicappet" eller ikke. Når objektet er holdninger til børneopdragelse, er der ikke signifikante forskelle mellem "handicappede" og andre voksne,⁵⁹⁾ men sådanne forskelle forekommer derimod, når opmærksomheden rettes mod "handicaphusstande"

i forhold til andre husstande. Navnlig i husstande, hvor både respondenter og mindst én anden er "handicappet", er holdningerne til handicappede som forældre mere positive end i andre husstande.⁶⁰⁾ Hvad de øvrige baggrundsvariabler – uddannelse mv. – angår, er kun ét gennemsnit signifikant forskelligt fra det overordnede. Det drejer sig om uddannelsessøgende, hvis holdning til børneopdragelse er mere kritisk end i almindelighed.⁶¹⁾

Befolkningens holdninger til handicappede som opdragere af børn er altså næppe forskellig blandt mænd og kvinder, hvorimod holdningerne varierer bivariat med hensyn til alder og variabelen "handicaphusstande/andre husstande". Når der ved logistisk regressionsanalyse gensidigt betinges med samtlige baggrundsvariabler, forbliver kun alder tilbage som forklarende variabel, endda på kanten af signifikans.⁶²⁾ Med unge som basisniveau har alle øvrige aldersgrupper – navnlig 45-64-årige – insignifikante oversandsynligheder for at være positive eller overvejende neutrale over for handicap-

pede som forældre, men grundet selektivt bortfald og andre mulige fejlkilder kan iagttagelsen være tvivlsom.⁶³⁾

4.4.

Tværgående overordnede holdninger

Inden fokus ændres og i næste kapitel rettes mod generelle holdninger inden for særlige områder, sammenfattes de hidtidige analyseresultater i et *tværgående mål*. Målet, der baseres på tre centrale holdningsindikatorer,⁶⁴⁾ sigter mod at lokalisere voksne med tværgående positive versus tværgående negative holdninger. Det tværgående mål har fire udfaldsmuligheder: I den første kategori – *tværgående positive overordnede holdninger* – findes respondenter, der mener, at handicappedes forhold kan blive en del eller meget bedre og har særdeles eller meget positive holdninger til social integration (score +8 til +12) samtidig med en opfattelse af, at handicappedes ligestilling er ret eller meget ringe. I den anden kategori – *tværgående negative overordnede holdninger* – findes respondenter, der mener, at handicappedes forhold ikke kan blive (ret meget) bedre, som har mindre positive holdninger til social integration (score -12 til +7), og som samtidig mener, at handicappede er ligestillede i meget eller ret høj grad. Den tredje kategori – *tværgående ikke-holdninger* – indeholder én eller flere ved ikke-besvarelser mv.⁶⁵⁾ Endelig er den fjerde kategori en *residualkategori*.

En oversigt over svarfordelingerne findes i *tabel 4.14*, der er bemærkelsesværdig på flere måder. Den anskueliggør for det første, at andelen med positive overordnede holdninger falder til et *lavere niveau*, når der stilles samtidige betingelser om positive holdninger inden for forskellige områder. Således er blot hver tredje voksen af den

opfattelse, at handicappedes forhold kan blive en del eller meget bedre, samtidig med at de har særdeles eller meget positive holdninger til social integration tillige med en opfattelse af, at handicappedes ligestilling er ret eller meget ringe.⁶⁶⁾ For det andet peger tabellen på, at tværgående positive holdninger til handicappede forekommer markant oftere end tværgående negative. Endelig er det yderligere underbygget, at kvinders overordnede holdninger til handicappede er signifikant mere positive end mænds. Mens hver fjerde mand har tværgående positive overordnede holdninger, er den tilsvarende andel to femtedele blandt kvinder.

Rettes opmærksomheden dernæst mod *alderens* betydning, har færrest unge tværgående positive overordnede holdninger.⁶⁷⁾ Både blandt 18-24- og 25-34-årige er andelen med holdninger af den type omkring én fjerdedel (26 pct. vs. 27 pct.), mens den er højere i moden alder.⁶⁸⁾ Når køn medinddrages, er der dog kun aldersspecifikke forskelle blandt mænd.⁶⁹⁾ Mens andelen med tværgående positive overordnede holdninger blandt kvinder findes i intervallet 32-44 pct. i forskellige aldersgrupper, er det tilsvarende interval 8-35 pct. blandt mænd. Navnlig mænd i alderen 18-24 år er sjældent bærere af tværgående positive holdninger (8 pct.).⁷⁰⁾

Der er tidligere peget på, at voksnes selvforståelse som "handicappede" undertiden – andre gange gør den det ikke – spiller en rolle for overordnede holdninger. Sondringens betydning forsvinder imidlertid i det tværgående mål. Ganske vist er andelen af "handicappede" med tværgående positive overordnede holdninger nominelt lidt større end blandt "ikke-handicappede" – dog uden at forskellen er signifikant.⁷¹⁾ For-

Tabel 4.14.

Tværgående positive og negative overordnede generelle holdninger.^{*)} Særskilt efter køn (P = 0,00).

	Mænd	Kvinder	I alt
Tværgående positive overordnede holdninger	26	40	33
Tværgående negative overordnede holdninger	4	1	2
Tværgående ikke-holdninger	3	2	3
Residual	67	57	62
I alt	100	100	100
Antal svarpersoner	517	516	1033

* Holdninger til handicappedes forhold i almindelighed, til social integration og til ligestilling.

klaringen kan være, at “handicappede” er en heterogen gruppe, der omfatter handicap i ordets videste betydning, fx fra blindhed til allergi. Med et mere omfattende empirisk grundlag kan det ikke afvises, at nogle handicappede markant oftere end andre har tværgående positive holdninger til *andre* handicappede. Det viser sig da også, at sondringen får betydning, når husstandstyper medinddrages. Navnlige “handicappede”, der bor i husstande med andre “handicappede”, viser sig således at have positive tværgående holdninger.⁷²⁾

Der er desuden en sammenhæng mellem tværgående overordnede holdninger og *uddannelse*.⁷³⁾ Mens to femtedele med kort/mellemlang erhvervsuddannelse har tværgående positive overordnede holdninger, gælder det hver fjerde med lang videregående uddannelse, som anskueliggjort i *tabel 4.15*. At højtuddannede generelt skulle have mere positive holdninger til handicappede end andre, kan altså afvises på det foreliggende grundlag. Det fremgår endvidere, at den nævnte sammenhæng iagttages såvel blandt mænd som kvinder, dog sådan at en lidt større andel kvinder end mænd med lange videregående uddannelser er tværpositive.

Det observerede findes i øvrigt som generel tendens i tabellen, idet kvinder oftere end mænd har tværgående positive overordnede holdninger, uanset arten af uddannelse. Sidstnævnte underbygger atter kvinders generelt mere positive generelle holdninger.

Den sidste problematik, der kort skal nævnes, er tværgående overordnede holdningers geografiske betingelser. Der er tidligere peget på nogle få geografisk specifikke holdningsforskelle, men når temaet er tværgående overordnede holdninger, synes holdningsbæreres geografiske placering i det store og hele at forsvinde som bivariat “forklaring”. Blandt mænd og kvinder under ét er der kun moderate variationer i andelen af voksne med tværgående positive holdninger i forskellige egne af landet, ligesom der heller ikke blandt mænd alene er signifikante forskelle.⁷⁴⁾ Derimod synes der at være flest kvinder med tværgående positive holdninger i Hovedstadens forstæder samt i Nordjylland.⁷⁵⁾ Når det geografisk specifikke bortfald indtænkes, er signifikansen dog tvivlsom.⁷⁶⁾

Sandsynligvis varierer andelen med tværgående positive overordnede holdninger såle-

Tabel 4.15.

Procentuelle andele med tværgående positive overordnede generelle holdninger.*) Særskilt efter uddannelsesmæssig baggrund og køn (ekskl. residualkategori; N = 918; P = 0,01).

	Mænd	Kvinder	I alt
Folkeskole/ingen erhvervsuddannelse	27	41	34
Folkeskole/faglig uddannelse	27	42	33
Kort/mellemlang videregående uddannelse	32	41	38
Lang videregående uddannelse	22	29	24

* Holdninger til handicappedes forhold i almindelighed, til social integration samt til ligestilling.

des med køn, alder, "handicaphusstande" samt uddannelse. Når spørgsmålet er baggrundsforhold, som er forklarende *i sidste instans*, ekskluderes uddannelse dog som forklaringsbidrag.⁷⁷⁾ Mens køn og "handicaphusstande" er højsignifikante, er alder mindre sandsynlig som forklarende variabel, men er dog inkluderet i modellen.⁷⁸⁾ Med samlevende "ikke-handicappede" som basisniveau har samlevende "handicappede" og "handicappede", der bor sammen med andre "handicappede", oversandsynligheder for at have tværpositive overordnede holdninger.⁷⁹⁾ På den anden side har aleneboende "handicappede" en *undersandsynlighed* for at have tværgående positive holdninger til andre handicappede.⁸⁰⁾ Den sidste iagttagelse anskueliggør, at ikke alle handicappede har mere positive holdninger til handicappede end ikke-handicappede. Hvad alder angår, anvendes 18-24-årige som basisniveau. Det viser sig, at alle andre aldersgrupper har en oversandsynlighed for tværgående positive overordnede holdninger – ikke mindst 45-54-årige.⁸¹⁾

Ved logistisk regressionanalyse viser det sig altså, at køn, alder og "handicap" *i sidste instans* spiller en rolle for befolkningens overordnede generelle holdninger til handicappede. Som kvinde er man i almindelighed mere kritisk over for handicappedes generelle forhold, handicappedes sociale integration og handicappedes ligestilling. Hvis man er "handicappet", er man sædvanligvis – men ikke altid – mere kritisk over for disse forhold, end hvis man ikke er "handicappet". Endelig er man som ung mindre kritisk overfor handicappedes forhold, end hvis man har nået en mere moden alder. Den indledende hypotese om, at generelle holdninger til handicappede ikke er lige positive i forskellige befolkningsgrupper, er således ikke falsificeret. Derimod er det mere tvivlsomt, om voksne i almindelighed har positive – eller i det mindste ikke-modvillige – generelle holdninger til handicappede. Som det er fremgået af kapitlets sidste afsnit, afhænger hypotesetestens udfald af, om fokus er på enkeltholdninger eller på tværgående holdningsmål.

Noter:

- 1) Uddybende herom, se: kapitel 2, afsnit 2.4.
- 2) I det følgende kapitel sættes der fokus på generelle holdninger til handicappede inden for særlige områder.
- 3) Hvis de multivariate analyser skal være fyldestgørende, bør baggrundsvariablerne beskrive sandsynlighederne for holdninger til handicappede udtømmende. De baggrundsvariabler, de logistiske regressionsanalyser baseres på, er: køn, alder, husstandssammensætning, uddannelsesmæssig baggrund, hovedbeskæftigelse, "handicaphusstande/andre husstande" samt geografisk placering. Når variabelen "handicap/ikke-handicap" ekskluderes af de multivariate analyser, skyldes det, at den i forhold til variabelen "handicaphusstande/andre husstande" ikke kan bidrage med yderligere statistiske forklaringer. Når én variabel er inkluderet i en anden, bør den første udgå. Det kan ikke udelukkes, at yderligere baggrundsvariabler kunne afdække forhold af betydning for holdninger til handicappede, fx opvækstbetingelser (se: kapitel 11). De multivariate analyser afdækker derfor kun, hvilke *af de syv baggrundsvariabler* som i sidste instans bedst bidrager til at forklare befolkningens generelle holdninger til handicappede. I udgangspunktet indgår alle baggrundsvariabler, men successivt udelukkes variabler, der ikke yder selvstændige forklaringsbidrag, når baggrundsvariablerne anskues under ét. De logistiske regressionsanalyser gennemføres ved estimation af *odds ratio* (OR), dvs. relationen mellem forskellige grupperes odds for holdninger af forskellig type. OR er én indikator for relationen mellem en holdningsindikator og baggrundsvariablerne. OR indeholder fx samme information som den logistiske regressionskoefficient, men med en anden præsentationsmåde (se fx: Menard, 1995). Multiple OR'er er udtryk for én baggrundsvariabels forklaringskraft, når der *samtidig* kontrolleres for andre variabler. Hvis der fx alene fokuseres på køn, har kvinder måske mere positive holdninger til handicappede end mænd. Heraf følger ikke, at køn nødvendigvis har selvstændig betydning, når andre baggrundsvariabler medinddrages. Estimation af OR'er og test af forskelle mellem dem er mulig, når baggrundsvariabler har dikotome kategorielle udfaldsmuligheder (fx køn), men er ikke begrænset hertil. Proceduren kan udvides til baggrundsvariabler med tre eller flere udfaldsmuligheder, fx alder (se fx: Hosmer & Lemeshow, 1989). Derimod anvendes en logistisk regressionsprocedure, som indebærer dikotomisering af holdningsindikatorerne, hvorved en del information selvsagt går tabt. I dette og de tre følgende kapitler redegøres der i hvert enkelt tilfælde for, hvorledes en given holdningsindikator er dikotomiseret.
- 4) Det første åbne spørgsmål er: "Når jeg nu taler om handicappede, hvad er det så alt i alt for en gruppe af mennesker, jeg taler om? Prøv så vidt muligt at svare uden at nævne eksempler på bestemte handicap". Det efterfølgende spørgsmål er: "Hvis De skulle fortælle et 10-årigt barn, der ikke véd, hvad det er at være handicappet, hvordan ville De så forklare det? Prøv stadig at svare uden eksempler på bestemte handicap".
- 5) Om relations- og egenskabsdefinitioner, se: kapitel 2, afsnit 2.3.
- 6) Den til χ^2 -test svarende P-værdi er 0,42.
- 7) $P = 0,00$.
- 8) Blandt unge (18-25-årige) under uddannelse bifalder over én tredjedel (37 pct.) en essensforståelse af handicap (N = 115).
- 9) Det er dog overraskende, at hver femte med lang videregående erhvervsuddannelse formulerer cirkulære ikke-definitioner.
- 10) Spørgsmålet er: "Er handicappedes forhold efter Deres mening alt i alt gå gode her i landet, som det er muligt?". Efter at de øvrige generelle og specifikke holdningsspørgsmål er stillet og besvaret, stilles spørgsmålet én gang til med sigte på at afdække kontekstuel sensitivitet (se: kapitel 8).

- 11) Med unge menes personer i alderen 18-24 år, men ældre i denne sammenhæng er 65-75 årige. Der er tidligere argumenteret for i undersøgelsen at ekskludere over 75-årige (se: kapitel 3, afsnit 3.3.).
- 12) $P_{\sigma} = 0,12$; $P_{\varphi} = 0,10$.
- 13) Verbet *opfatte* anvendes med overlæg, idet dikotomien "handicap/ikke-handicap" altid må baseres på normative kriterier (se: kapitel 2, afsnit 2.3.). I nærværende sammenhæng baseres dikotomien på respondenternes egne kriterier: "Har De efter Deres egen eller fagfolks mening nogen form for handicap, altså en varig funktionsnedsættelse?".
- 14) $P = 0,00$.
- 15) Det skal tilføjes, at 43 pct. af "handicappede" finder, at forholdene kan blive meget bedre, mens den tilsvarende andel blandt "ikke-handicappede" er 28 pct. Blandt voksne mænd er de tilsvarende procentuelle andele 35 versus 22 pct. og blandt kvinderne 51 versus 34 pct. Det spiller også en rolle, om der er (andre) "handicappede" i husstanden ($P = 0,00$). Navnlig i tilfælde, hvor både respondenter og mindst én anden i husstanden er "handicappede", er kritikken af handicappedes forhold dominerende.
- 16) $P = 0,18$.
- 17) $P = 0,00$; $P_{\sigma} = 0,02$; $P_{\varphi} = 0,00$. Da de geografiske forskelle er højsignifikante, er det selektive bortfald næppe en afgørende fejlkilde (se: kapitel 3, afsnit 3.3.).
- 18) Dvs. opdeling i kun to svarkategorier.
- 19) De tre relevante P-værdier er: 0,000; 0,000; 0,003.
- 20) OR (odds ratio) = 1,47.
- 21) OR = 1,75.
- 22) OR = 1,93.
- 23) Handicappedes sociale integration forstås som handicappedes inddragelse i samfundsmæssige helheder, hvori også ikke-handicappede findes. Sociologien fokuserer på sådanne samfundsmæssige kræfter, som genererer social integration, og på modstykket hertil, dvs. kræfter, der fremkalder disintegration. Inden for sociologisk teori er der imidlertid ikke enighed om definitionen og operationaliseringen af begrebet social integration eller om begrebets teoretiske relatering til andre begreber om samfunds sociale kohæsiionskraft, fx inklusion/eksklusion og social differentiering. Social integration forstås fx som fredelige relationer mellem mennesker (David Lockwood), gensidighed i handlinger (Anthony Giddens), kommunikativ handlen (Habermas), repetitiv social aktivitet (Peter Blau) eller koncensus om visse samfundsmæssige kerneværdier, fx demokrati og menneskerettigheder (Etzioni) (se fx: Zeuner, 1997).
- 24) Likert-skalaer sigter mod konstruktion af holdningsskalaer, der ikke er tidskrævende. Likert-skalaer konstrueres ved at formulere et antal éntydigt positive eller éntydigt negative holdningspåstande, som respondenter skal erklære sig mere eller mindre enige i – almindeligvis på en fempunktskala fra meget enig til meget uenig. Forskeren selv må afgøre, hvad der er positive og negative påstande. Fordringen om modsatrettede påstande skyldes ønsket om at forebygge måleproblemer grundet respondenteres særlige svarmønstre (såkaldte *response set*). I en egentlig Likert-skala er de påstande, der inkluderes i skalaen, forudgående pilot-testet med henblik på udelukkelse af tvetydelige og ikke-diskriminerende holdningspåstande: "Items with low or no correlation with the total score are discarded." (Eagly & Chaiken, 1993:53). Hvorfor dette er en vigtig skalabetingelse, begrundes Likert på følgende måde: "Uanset hvilke overvejelser forskeren gør sig på forhånd, så kan de ikke

retfærdiggøre, at man lader holdningsudsagn blive i spørgebatteriet, som ikke måler det, de øvrige statements viser sig at måle. Vi er nemlig til syvende og sidst interesseret i at måle målgruppens holdninger – ikke forskerens." (Likert, i: Ljungström, 1989:117). Ved at tildele afgivne svar scores, er det muligt at beregne en skalasum, en såkaldt *summated rating*, der virker som empirisk indikator på en bagvedliggende holdning. Via udeladelse af tvetydige og ikke-diskriminerende påstande sigter Likert-skalaer mod éndimensionalitet: "Likert assumed that each statement that is used in the scale is a linear function of the same attitude dimension." (Hogg & Vaughan, 1995:136). Kravet om éndimensionalitet har imidlertid vist sig at være vanskeligt at opfylde: ".. it is impossible to make statements about the underlying dimensionality of Likert scales without further statistical analysis." (Eagly & Chaiken, 1993:55). Likert-skalaer placerer respondenter på et ordinalt holdningskontinuum, ".. but cannot precisely indicate how close or far apart different attitudes might be." (Zimbardo & Leippe, 1991:B3).

- 25) Det gælder for en Likert-skala, at ".. stimuli are classified a priori as either favorable or unfavorable toward the attitude object, and the locations of persons on the attitude dimension are determined by number of stimuli with which they agree and the extent of their agreement." (Eagly & Chaiken, 1993:51).
- 26) I spørgsmålsbatteriet med de seks holdningspåstande er første, tredje og femte påstand negativ, mens den anden, fjerde og sjette påstand er positiv.
- 27) Det skyldes navnlig den relativt store andel svar af dén type i tilknytning til den sidste af de seks holdningspåstande. Den store andel kan blandt andet skyldes, at nogle respondenter har opfattet påstanden som faktuel. I så fald er den problematisk som holdningsmål. Imidlertid er det grundlag, hvorpå respondenterne har svaret, ukendt.
- 28) $P = 0,00$.
- 29) Det er ved t-test afprøvet, om forskellen mellem de to gennemsnit er statistisk signifikant.
- 30) Score +8 til +12; $P = 0,00$.
- 31) 25-34-årige ($P = 0,14$) henholdsvis 45-54-årige ($P = 0,02$).
- 32) 25-34-årige ($P = 0,10$) henholdsvis 18-24-årige ($P = 0,49$).
- 33) Personer med folkeskolebaggrund og samtidig faglig uddannelse har dog sandsynligvis mindre positive holdninger til social integration end andre (8,0 svarende til $P = 0,04$).
- 34) Dvs. opdeling i kun to kategorier. Den første er særdeles *positiv holdning* til social integration (score 11-12), mens den anden er alle øvrige respondenter, ved ikke-svar inklusive.
- 35) De to relevante P-værdier er: 0,000 henholdsvis 0,039. Den skaleringsmetode, hvorefter generelle holdninger til social integration måles, kan anfægtes, da andelen af *ved ikke*-svar i tilknytning til det sidste item – *handicappede er for lidt sammen med andre* – udelukker forholdsvis mange respondenter af skalaen. Derfor er skalaen rekonstrueret uden dette item, hvorved antallet af skalaespondenter øges fra 665 til 851. Således rekonstrueret spiller *alder* nu i nogle tilfælde en bivariat rolle for scoregennemsnitlige forskelle. Hvor 45-54 årige scorer signifikant *højere* end gennemsnittet blandt alle voksne under ét ($P = 0,02$), scorer 65-75-årige signifikant *lavere* ($P = 0,02$). Derfor spiller også *hovedbeskæftigelse* en bivariat rolle, da variabelen med hensyn til kategorien *pensionister mv.* overlapper med *alder*. Pensionister mv. er lidt mere kritiske over for handicappedes sociale integration end andre ($P = 0,03$). De øvrige variabler bidrager ikke til bivariat "forklaring" af variationer i de ændrede scoregennemsnit. Det gælder også, om man opfatter sig som "handicappet" eller ikke.
- 36) Ifølge Politikens betydningsordbog er "ligestilling" at have samme rettigheder (Bang, 1995).

- 37) Den kognitive version er: "I hvor høj grad mener De, der er ligestilling mellem handicappede og andre mennesker her i landet, sådan at mennesker med og uden handicap har nogenlunde samme muligheder?", men den affektive er formuleret på følgende måde: "Vækker det behagelige eller ubehagelige følelser i Dem, når De tænker på, hvordan ligestillingen er mellem mennesker med og uden handicap?". Endelig er den konative version, der er et specifikt holdningsspørgsmål: "Hvis De nu var politiker og kunne gøre noget ved handicappedes ligestilling, skulle ligestillingen så være større eller mindre?". Uddybende om holdningsspørgsmåls komponenter, se: kapitel 2, afsnit 2.3.2.
- 38) $P = 0,22$; $P_{\sigma} = 0,09$; $P_{\xi} = 0,15$.
- 39) Derimod er der ingen statistisk sandsynlig sammenhæng mellem aktuel erhvervsmæssig beskæftigelse og generelle holdninger til ligestilling ($P = 0,36$).
- 40) $P = 0,02$; $P_{\sigma} = 0,49$; $P_{\xi} = 0,00$.
- 41) Der er tidligere peget på, at bortfaldsskævheder øger den statistiske usikkerhed (kapitel 3, afsnit 3.3.). Da χ^2 -test ikke tager højde for sådanne skævheder, er der knyttet nogen usikkerhed til de geografiske forskelligheder Hovedstaden og andre geografiske områder imellem.
- 42) De to relevante P-værdier er: 0,001 henholdsvis 0,012. Ligestillingsvariablen er dikotomiseret som følger:
- Den første kategori er *meget ringe grad af ligestilling*, mens den anden er alle øvrige respondenter.
- 43) OR (odds ratio) = 1,48.
- 44) I Politikens betydningsordbog defineres diskrimination som *forskelsbehandling* (Bang, 1995). At diskriminere er derfor at gøre forskel, fx mellem mennesker af forskellig hudfarve, forskellig religion etc.
- 45) Det spørgsmål, hvorpå Osgood-skalaen baseres er: "Hvad mener De om, at nogle mennesker uden handicap opfører sig dårligere over for handicappede end over for andre? For hvert af de ord, der står på kortene, bedes De nævne ét af de fem tal. Er den slags diskrimination af handicappede: rimelig/urimelig, forståelig/uforståelig, tiltalende/utiltalende, retfærdig/uretfærdig, rigtig/forkert, nyttig/unyttig".
- 46) Konnotation: bibetydning; bitone; til ord knyttede associationer bestemt af personlige oplevelser, sociale forhold mv.
- 47) Osgood-skalaen blev udviklet i 1950'erne (se fx: Osgood et al., 1971). Metoden havde oprindeligt et genuint lingvistisk sigte, idet Osgood ville afdække konnotationer, som mennesker associativt tildeler enkeltord. Når skalaen bruges til at måle holdninger, anmodes respondenter som nævnt om at besvare et holdningsspørgsmål ved efter spørgsmålet at blive konfronteret med et antal adjektive kontrastpar, fx god/dårlig, smuk/grim etc., hvorimellem respondenterne skal placere sig. For hvert adjektivisk par scores almindeligvis fra +3 over 0 til -3, hvorefter de enkelte scores adderes til en skala. Med sigte på reduktion af måleproblemer er det en fordel at anvende så stor et antal adjektive kontrastpar som muligt. Osgood-skalaer er forholdsvis enkle at konstruere og benævnes undertiden holdningsforskerens *ever-ready batteries* (Eagly & Chaiken, 1993:57). Men desværre er det usikkert, hvad Osgood-skalaer egentlig måler: "... it is not exactly clear how the concept's meaning for a person is related to opinion statements they make about it." (Hogg & Vaughan, 1995:140). Osgood-skalaer har som normativ forudsætning eksistensen af et flerdimensionelt semantisk rum, inden for hvilket adjektive konnotationer tildeles numeriske værdier. Antallet af Osgood-skalaers bagvedliggende komponenter er ukendt, men nogle forskere peger på, at skalaerne er mindre egnede til at måle holdningers kognitive og konative komponenter: "The semantic differential is generally regarded as a good tool for measuring *affect* – people's positive and negative feelings towards an attitude object. Its score represents the respondent's general impression about the attitude object. Because of this, it is

useful in situations where people are likely to have strong emotional reactions to a topic but not well thought out opinions." (Henerson, 1987:89). Af hvilken beskaffenhed Osgood-skalaers komponenter end måtte være, er kravet om éndimensionalitet sjældent opfyldt. Selv pegede Osgood på tre ofte forekommende holdningsdimensioner: en evaluerende (fx god/dårlig og behagelig/ubehagelig), en potensdimension (fx stærk/svag) samt en aktivitetsdimension (fx hurtig/langsom).

- 48) Det var på forhånd forventet, at ikke så få respondenter ville finde denne særlige måde at afdække holdninger til diskrimination på "mærkelig" og derfor foretrak at svare ved ikke. Således forholder det sig imidlertid ikke.
- 49) De to relevante P-værdier er: 0,12 henholdsvis 0,03.
- 50) $P = 0,00$; $P_{\sigma} = 0,32$; $P_{\tau} = 0,02$.
- 51) Den gennemsnitlige score blandt "handicappede" er -10,4 ($P = 0,13$), mens den blandt "ikke-handicappede" er -10,1 ($P = 0,21$).
- 52) $P = 0,04$. Når de øvrige baggrundsvariabler (uddannelse og aktuell hovedbeskæftigelse) ikke nævnes i denne analytiske sammenhæng, skyldes det, at der hverken er afdækket signifikante forskelle fordelinger imellem eller forskelle mellem gennemsnitlige scores.
- 53) $P = 0,007$. Ved dikotomiseringen sondres mellem *maksimalt kritiske* over for diskrimination (score -12) og alle øvrige respondenter, ved ikke-svar inklusive.
- 54) Det gælder navnlig 45-64-årige ($OR = 1,19-1,66$).
- 55) Det generelle spørgsmål er: "Mener De, at de handicappede forældre, jeg nu nævner, i det store og hele er bedre eller dårligere til at opdrage deres børn end forældre uden handicap?", hvorefter der nævnes otte eksempler på handicappede: blinde, døve, kørestolsbrugere, leddegigtramte, stammere, spastikere, "evnesvage" og manio-depressive.
- 56) Hvad befolkningens holdninger til mennesker med bestemte former for handicap angår, gøres denne problematik til genstand for nærmere analyse i kapitel 7 (afsnit 7.5.).
- 57) Som skalaen konstrueres, er der ikke analogier til i metodelitteraturen nævnte skalaer, fx Likert- eller Osgood-skalaer. Med hensyn til skalaens dimensionalitet, er den éndimensionel givet en forudsætning om, at de otte grupper, hvorpå skalaen baseres, alle er handicappede.
- 58) $P = 0,02$.
- 59) Blandt "handicappede" er den gennemsnitlige score -3,5 ($P = 0,85$), mens den blandt "ikke-handicappede" er -3,6 ($P = 0,86$). Det skal dog nævnes, at voksne med sansehandicap (blinde, døve etc.) er markant mere positive end andre over for handicappede som opdragere af børn. Den gennemsnitlige score er i dette tilfælde -1,6 med en til t-test svarende P-værdi på 0,01.
- 60) I "handicaphusstande" af den type er scoregennemsnittet -2,8 ($P = 0,04$).
- 61) Blandt uddannelsessøgende under ét er den gennemsnitlige score -4,5 ($P = 0,01$). Blandt uddannelsessøgende mænd er det tilsvarende gennemsnit -5,4 ($P = 0,01$), mens uddannelsessøgende kvinder ikke på dette område adskiller sig signifikant fra kvinder i almindelighed (den gennemsnitlige score er -3,9 med en til t-test svarende P-værdi på 0,19).
- 62) $P = 0,043$. Ved dikotomiseringen sondres mellem på den ene side *særligt positive* og *overvejende neutrale* holdninger til handicappede som forældre (score -3 til +16) og alle øvrige respondenter på den anden, *ved ikke-svar* inklusive.

- 63) OR = 1,12-1,48.
- 64) Osgood-skalaen og det mere specielle spørgsmål om holdninger til handicappede som forældre er ekskluderet af de tværgående mål for overordnede holdninger til handicappede.
- 65) I tilknytning til spørgsmålet om handicappedes forhold i almindelighed findes følgende svarkategori: *forskelligt for forskellige grupper af handicappede*. Kategorien er inkluderet i kategorien *tværgående ikke-holdninger*.
- 66) Som det ses i *tabel 4.14* er andelen med tværgående positive overordnede holdninger 33 pct., dvs. lavere end det formelle maksimum (44 pct., jf. *tabel 4.6*), men højere end ved rent stokastiske overlap mellem de tre holdningsindikatorer, der indgår i det tværgående mål (25 pct.). Der er med andre ord en vis ophobning af positive overordnede holdninger.
- 67) P = 0,00.
- 68) Andelen er fx to femtedele blandt 45-54-årige (40 pct.).
- 69) P = 0,00.
- 70) Hvis det anses for ønskeligt at ændre befolkningens overordnede holdninger i mere positiv retning, er det altså især unge mænds holdninger, der skal ændres. Mange unge mænd synes at leve i en "machokultur", hvor fysisk fremtrædelsesform er altafgørende.
- 71) 39 pct. versus 31 pct.; P = 0,20.
- 72) P = 0,01.
- 73) Derimod er der ikke statistisk signifikante forskelle med hensyn til aktuel hovedbeskæftigelse. Blandt faglærte og ufaglærte arbejdere er andelen af simultant positive 39 pct. henholdsvis 33 pct., mens den blandt private og offentlige funktionærer er 31 pct. henholdsvis 29 pct. (P = 0,36).
- 74) De to relevante P-værdier er: 0,17 henholdsvis 0,79.
- 75) 46 pct. i begge områder, dvs. 6 procentpoint højere end andelen blandt samtlige kvinder; P = 0,03.
- 76) Se kapitel 3, afsnit 3.3.
- 77) Ved dikotomiseringen sondres der mellem *tværgående positive overordnede holdninger* som den ene kategori og alle øvrige svar som den anden.
- 78) De tre relevante P-værdier er: 0,000; 0,007; 0,032.
- 79) OR = 1,47 henholdsvis 1,25.
- 80) OR = 0,86.
- 81) OR = 1,05-1,50. Det sidste er muligt, fordi basisniveauet (unge) har den laveste sandsynlighed, hvorfor alle andre aldersgrupper får større sandsynligheder.

Generelle holdninger inden for særlige områder

5.1. Indledning

I dette kapitel er fokus fortsat på generelle holdninger, men inden for særlige områder. Også i det følgende er sigtet at lokalisere forskellige befolkningsgrupper, som har negative eller positive generelle holdninger til handicappede. Som i kapitel 4 sker det såvel ved bivariate analyser som ved logistisk regressionsanalyse.¹⁾ Det første område er holdninger til det offentlige indsats over for handicappede (afsnit 5.2) og det andet holdninger til handicappede i arbejdslivet (afsnit 5.3). Med disse afsnit er analysen af generelle holdninger til handicappede tilendebragt, hvorpå resultaterne sammenfattes ved dannelse af et tværgående mål (afsnit 5.4). Som nævnt i kapitel 4 afsluttes kapitlet med afdækning af sammenhænge mellem generelle holdninger og forståelser af, hvad det er at være handicappet (afsnit 5.5).

5.2. Generelle holdninger til det offentlige indsats

Når det handler om befolkningens holdninger til det offentlige indsats over for handicappede, er to centrale spørgsmål, om politikerne gør tilstrækkeligt for handicappede, og om det offentlige indsats over for handicappede opleves som tilfredsstillende. Hermed forbundet er holdninger til omfanget af økonomiske ressourcer til handicappede. Bruges der for få eller for mange penge? Blandt mere specifikke emner er tilfredshed eller utilfredshed med den of-

fentlige omsorg, fx kommunal hjemmehjælp. Endelig er det heller ikke uvæsentligt, hvad befolkningen mener om indsatsen for, at handicappede selv kan bevæge sig omkring.

For at belyse befolkningens generelle holdninger til, *hvad danske politikere gør* for handicappede, er der stillet tre versioner af "samme" spørgsmål. Her anvendes alene den kognitive version, mens de to øvrige inddrages i den senere analyse af statistiske sammenhænge mellem generelle og specifikke holdninger.²⁾ Det fremgår af *tabel 5.1*, at utilfredsheden med danske politikeres indsats over for handicappede er udbredt. Stort set ingen mener, at politikerne gør for meget, mens en majoritet finder, at politikerne gør for lidt. Hver fjerde ser sig ikke i stand til at artikulere en holdning, fordi de finder spørgsmålet *for* generelt eller ikke har nogen mening om det. Desuden er kvinder mere kritiske end mænd.

Også *alder* spiller en rolle for opfattelsen af politikernes indsats.³⁾ Unge og yngre (18-34-årige) er mindre kritiske end mennesker i mere moden alder. Mens omkring hver sjette i denne aldersgruppe mener, at politikerne gør *alt for lidt*, er det hver tredje i andre aldre.⁴⁾ Alderssammenhængen er dog primært et mandligt fænomen, mens den er mere usikker blandt kvinder.⁵⁾ De kønsspecifikke forskelle underbygges yderligere af, at kvinder er mere kritiske end mænd i alle aldre. Om end forskellene ikke er nominelt markante, påvirkes synet på politikernes

Tabel 5.1.

Generelle kognitive holdninger til politikeres indsats over for handicappede. Særskilt efter køn (P = 0,00 m/forbehold).

	Mænd	Kvinder	I alt
Politikerne gør alt for meget	0	1	0
Lidt for meget	1	1	1
Passende	18	10	14
Lidt for lidt	34	31	32
Alt for lidt	20	34	27
Forskelligt for forskellige grupper	9	10	10
Ved ikke	18	14	16
I alt	100	101	100
Antal svarpersoner	518	517	1035

indsats også af, om holdningsbæreren er “handicappet” eller ikke.⁶⁾ Mens hver tredje “handicappet” mener, at politikerne *gør alt for lidt* (35 pct.), er den tilsvarende andel mindre blandt “ikke-handicappede” (24 pct.). Betinges der samtidig med køn, ændres den bivariate sammenhæng dog til et rent kvindeligt anliggende.⁷⁾

Generelle holdninger til politikernes indsats har tillige statistisk sammenhæng med *uddannelsesmæssig baggrund*. I tabel 5.2 viser det sig ved, at andelen af voksne, der mener, at politikerne *gør alt for lidt*, er *mindre*, desto længere uddannelsen er. Eksempelvis mener hver tredje med folkeskole som eneste uddannelsesbaggrund, at politikerne *gør alt for lidt*, mens andelen er omkring én sjettedel blandt mennesker med lang videregående erhvervsuddannelse.⁸⁾ Heller ikke her fører lang uddannelse til mere positive holdninger. Også *hovedbeskæftigelse* spiller en rolle.⁹⁾ Andelen af markant kritiske røster er størst blandt pensionister, efterlønsmodtagere og ikke-faglærte arbejdere. Omvendt er den mindst blandt uddannelsessø-

gende. Endelig påvirkes generelle holdninger til politikernes indsats også af *geografisk placering*.¹⁰⁾ Andelen af kritikere er størst i Hovedstaden, hvor under hver tiende mener, at politikernes indsats er passende eller for stor.¹¹⁾

Befolkningens holdninger til politikernes indsats er altså bivariat sammenhængende med køn, alder, “handicap/ikke-handicap”, uddannelse, beskæftigelse og geografisk placering. Når disse variabler sammen med de øvrige baggrundsvariabler ansues under ét ved logistisk regressionsanalyse, ekskluderes kun hovedbeskæftigelse.¹²⁾ Med andre ord er både alder, køn, uddannelse, “handicap” og geografi relativt autonome bidrag til forklaring af varierende opfattelser af politikernes indsats over for handicappede.¹³⁾

På den baggrund må der også forventes kritiske holdninger til måderne, hvorpå *offentlige handicapindsatser og -institutioner fungerer*. I så henseende er voksnes holdninger afdækket komparativt, idet respondenterne er anmodet om at artikulere holdninger til

Tabel 5.2.

Generelle kognitive holdninger til politikeres indsats for mennesker med handicap. Særskilt efter skole- og erhvervsuddannelse (ekskl. residualkategori; P = 0,01 m/forbehold).

	Folkeskole/ ingen erhvervs- uddannelse	Folkeskole/ faglig uddannelse mv.	Kort/ mellemlang videregående uddannelse	Lang videregående uddannelse
Politikerne gør alt for meget	0	-	1	1
Lidt for meget	1	1	1	1
Passende	13	15	12	18
Lidt for lidt	25	34	35	37
Alt for lidt	33	29	27	16
Forskelligt for forskellige grupper	9	7	13	14
Ved ikke	18	14	12	12
I alt	99	100	101	99
Antal svarpersoner	241	291	296	92

fire typer af indsatser og institutioner.¹⁴⁾ Ef- tersom daginstitutioner, folkeskoler og sy- gehuse nævnes *før* offentlige indsatser og institutioner for handicappede, må det på- regnes, at svarene på det sidste spørgsmål kan påvirkes af svarene på de tre foregæn- de, hvilket i givet fald er en tilsigtet positiv konteksteffekt. De således afgivne svar fremgår af *tabel 5.3*.

En sammenligning af generelle holdninger til daginstitutioner, folkeskoler, offentlige sygehuse og handicapindsats peger på, at befolkningen er *mindst* kritisk over for dag- institutioner for børn, men *mest* kritiske over for indsatser og institutioner for han- dicappede. Hvad den sidstnævnte type af indsats angår, deler befolkningen sig i tre lige store grupper: én tredjedel finder ind- satsen helt/overvejende tilfredsstillende, en anden tredjedel er utilfredse, mens den sid- ste tredjedel finder spørgsmålet *før* generelt eller af andre årsager ikke ser sig i stand til

at svare. Ligesom kvinder er mere utilfredse end mænd med politikernes indsats, gælder det også offentlige handicapindsatsers virkemåde. Mens mere end hver tredje mand artikulerer varierende grader af til- fredshed, er den tilsvarende andel blandt kvinder omkring én fjerdedel. På dette område er der ikke sandsynlige bivariante forskelle med hensyn til alder,¹⁵⁾ men til gengæld, når "handicappede" og andre voksne ytrer holdninger.¹⁶⁾ Mens op imod halvdelen af "handicappede" er overvejende eller meget utilfredse (46 pct.), gælder det hver tredje uden "handicap" (32 pct.).¹⁷⁾

Begrænsninger af offentlige udgifter er et politisk tema, der nyder jævnlig omtale i dagblade og andre medier. Nogle danskere bifalder reduktion af de offentlige udgifter. Gælder det også *udgifter til handicappede*? Hvis der er indre konsistens mellem gene- relle holdninger til det offentliges indsats på den ene side og holdninger til udgifter på

Tabel 5.3.

Generelle holdninger til den offentlige handicapindsats sammenlignet med holdninger til tre andre offentlige indsatsers virkemåde. Særskilt efter køn ($P_{hand.indsats} = 0,00$; $N = 1.033$).

	Meget tilfredsstillende	Ret tilfredsstillende	Ret utilfredsstillende	Meget utilfredsstillende	For-skelligt	Ved ikke	I alt
<i>Daginstitutioner for børn</i>							
Mænd	15	39	10	3	7	25	99
Kvinder	10	41	14	4	11	21	101
I alt	12	40	12	4	9	23	100
<i>Folkeskolen</i>							
Mænd	9	47	19	5	6	14	100
Kvinder	5	38	21	6	12	17	99
I alt	7	43	20	5	9	16	100
<i>Offentlige sygehuse</i>							
Mænd	14	47	20	7	5	8	101
Kvinder	9	39	21	12	9	10	100
I alt	12	43	21	9	7	9	101
<i>Handicapindsatsen</i>							
Mænd	3	33	25	5	10	24	100
Kvinder	3	25	29	11	13	19	100
I alt	3	29	27	8	11	21	99

den anden, bifalder forventeligt kun få, at de offentlige udgifter til handicappede skal reduceres. Befolkningens holdninger hertil er afdækket ved besvarelse af to spørgsmål.¹⁸⁾

Hvis den nuværende eller en kommende regering skulle påtænke at reducere de offentlige handicapudgifter, er det i markant uoverensstemmelse med befolkningens ønsker. *Tabel 5.4* peger på, at stort set ingen ønsker at reducere statens og kommunernes udgifter, mens halvdelen peger på behovet for lidt eller stærkt øgede udgifter. Navnlig kvinder peger på, at der findes større eller mindre udækkede udgiftsbehov. Desuden

spiller også *alder* en rolle for holdninger til dens slags udgifter. Ligesom unge på en række områder er mindre kritiske end andre over for det offentliges indsats, er unge også mindre tilbøjelige til at ville øge de offentlige udgifter (40 pct.), mens over halvdelen i mere moden alder ønsker flere ressourcer. Når køn medinddrages, genfindes den bivariate sammenhæng dog kun blandt mænd.¹⁹⁾ Sandsynligvis har unge kvinder ligeså positive holdninger som andre kvinder til øgede udgifter.²⁰⁾

Bivariat hænger holdninger til det offentliges anvendelse af økonomiske midler til handicappede altså sammen med køn, alder

Tabel 5.4.

Generelle holdninger til statens og kommunernes anvendelse af økonomiske midler til handicappede. Særskilt efter køn (P = 0,00).

	Mænd	Kvinder	I alt
Alt for få penge	13	24	18
Lidt for få penge	33	33	33
Passende	26	12	19
For mange penge	2	1	1
Ved ikke hvor mange penge, der bruges	17	20	18
Har ikke tænkt over det/kan ikke svare	10	10	10
I alt	101	100	99
Antal svarpersoner	516	515	1031

og geografi, men ikke med sondringen “handicap/ikke-handicap”. Ikke desto mindre indgår den sidste variabel, når alle baggrundsvARIABLES inddrages i en logistisk regressionsmodel. Det skyldes måden, hvorpå holdningsvariablen er dikotomiseret.²¹⁾ I regressionsmodellen indgår køn, “handicap-husstande/andre husstande” og geografisk placering²²⁾. Også når de to øvrige baggrundsvARIABLES inddrages, har kvinder en markant oversandsynlighed for at svare *alt for få* penge. Hvis samlevende “ikke-handicappede” anvendes som basisniveau, har “handicappede”, der bor sammen med mindst én anden “handicappet”, den mest markante oversandsynlighed for at svare *alt for få* penge.²³⁾

Befolkningens holdninger til statslige og kommunale udgifter på handicapområdet er belyst ved yderligere et spørgsmål herom. Respondenterne opfordres til at vælge to af syv områder, hvor offentlige udgifter bør reduceres: daginstitutioner for børn, folkeskoler mv., voksenuddannelser, arbejdsløshedsdagpenge, pensioner, sygehuse og handicapudgifter. Når voksne skal vælge to

nedsæringsområder, kan to tredjedele træffe et valg, og stort set ingen nævner – som *tabel 5.5* anskueliggør – udgifter til handicappede som ønsket nedsæringsområde.²⁴⁾ To forskellige målemetoder har således ført frem til samme resultat, nemlig at økonomiske reduktioner på handicapområdet er uønskede.

Analysen underbygger, at der er udbredt utilfredshed med danske politikeres indsats over for handicappede, at mange desuden er kritiske over for måden, hvorpå offentlige handicapindsatser som helhed fungerer, og at omkring halvdelen af befolkningen peger på behovet for øgede offentlige udgifter på handicapområdet. Er voksne lige så kritiske, når der sættes fokus på generelle holdninger til to mere specifikke typer af indsatser? Mens den første er *offentlig omsorg og service*, fx hjemmehjælp og hjælpemidler til handicappede, er den anden tiltag til sikring af, at handicappede har mulighed for at bevæge sig omkring og komme ind, fx i offentlige kontorer og biblioteker. Generelle holdninger til den første indsatstype afdækkes ved et alenestående spørgsmål

Tabel 5.5.

Generelle holdninger til reduktion af offentlige udgifter til handicappede i forhold til reduktion af udgifter inden for seks andre udgiftsområder. Særskilt efter køn (P = 0,23).

	Mænd	Kvinder	I alt
Udgifter til handicappede skal ikke nedsættes	74	74	74
Udgifter skal nedsættes	1	1	1
Ved ikke	15	11	13
Kan/vil ikke tage stilling	10	14	12
I alt	100	100	100
Antal svarpersoner	516	515	1032

herom.²⁵⁾ Ikke alle har erfaringer med offentlig omsorg og service over for handicappede, hvorfor nogle er ude af stand til at besvare spørgsmålet.²⁶⁾ Hver tredje mener sig – som det ses i *tabel 5.6* – ikke i stand til at besvare spørgsmålet, enten fordi de ikke tidligere har tænkt over det, eller fordi spørgsmålet opleves som *for* generelt. Men blandt voksne, der har en mening, er kritikerne i overtal. Som i mange andre anliggender er kvinder også på dette område mere kritiske end mænd.²⁷⁾

Blandt alle voksne under ét er der ikke sandsynlige bivariater sammenhænge mellem alder og holdninger til hjemmehjælp mv. Når køn medinddrages, er unge og yngre mænd dog mindre kritiske end andre mænd, der igen er mindre kritiske end kvinder.²⁸⁾ Bivariat påvirker det også ens holdninger, om man er “handicappet” eller ikke, dog kun blandt mænd.²⁹⁾ Blandt “handicappede” mænd er to femtedele af den opfattelse, at omsorgen er ret/meget tilfredsstillende (41 pct.), mens andelen blandt “ikke-handicappede” er cirka én fjerdedel (28 pct.).³⁰⁾ Tilsvarende forskelle findes, når “handicaphusstande” sammenholdes med andre husstande.³¹⁾ Inden for

dette holdningsområde spiller også *uddannelse* en bivariat rolle.³²⁾ Mens andelen, der oplever omsorgen som ret/meget utilfredsstillende, varierer ubetydeligt blandt voksne med baggrund alene i folkeskolen, med faglig uddannelse samt med kort/mellemlang videregående erhvervsuddannelse (39-43 pct.), er andelen lavere blandt personer med højere uddannelse (29 pct.). Navnlig kvinder med højere uddannelse fremkommer sjældent med kritik af omsorgen over for handicappede.³³⁾

Bivariat varierer voksnes holdninger til offentlig handicapomsorg og -service således både med køn, “handicap/ikke-handicap” og uddannelsesmæssig baggrund. I en logistisk regressionsmodel er både køn, “handicaphusstande” og uddannelse relativt autonome forklarende variable.³⁴⁾ Når der ved holdningsvariablen dikotomisering sondres mellem *meget utilfredsstillende* omsorg og alle andre besvarelser, har kvinder en betydelig oversandsynlighed for at svare *meget utilfredsstillende*.³⁵⁾ Med hensyn til “handicap” har alle fire typer af “handicaphusstande” – med samlevende “ikke-handicappede” anvendt som basisniveau – en oversandsynlighed for at svare *meget utilfredsstillende*.³⁶⁾

Tabel 5.6.

Generelle holdninger til offentlig omsorg og service over for handicappede, fx hjemmehjælp og hjælpemidler. Særskilt efter køn (P = 0,00).

	Mænd	Kvinder	I alt
Meget tilfredsstillende omsorg og service	5	2	4
Ret tilfredsstillende	29	19	24
Ret utilfredsstillende	24	27	25
Meget utilfredsstillende omsorg og service	9	19	14
Forskelligt fra kommune til kommune	17	21	19
Ved ikke	16	12	14
I alt	100	100	100
Antal svarpersoner	518	516	1034

Befolkningens holdninger til offentlig omsorg og service over for handicappede er afdækket ved yderligere et spørgsmål herom.³⁷⁾ Bør handicappede kunne klare sig med mindre offentlig omsorg til gengæld for mere privat hjælp? Som anskueliggjort i *tabel 5.7* er langt de fleste af den opfattelse, at omsorgen mv. anstændigvis ikke kan være mindre. Dog peger omkring hver sjette på forskellige alternativer til den offentlige indsats. Overraskende nok er der ikke sandsynlige forskelle mellem mænd og kvinder. Det er også tankevækkende, at et aneligt mindretal ønsker at reducere den offentlige omsorg mv. Dette synes umiddelbart at modsige en tidligere iagttagelse, nemlig at økonomiske reduktioner er uønskede på handicapområdet. Svarene *kan* være inkonsistente grundet *ad hoc*-holdninger konstrueret i interviewsituationen. De påpegede forskelle er dog ikke nødvendigvis udtryk for inkonsistens, da svar af typen “der bruges alt for få penge” og “offentlige udgifter til handicappede skal ikke nedsættes” kan sigte mod andre udgiftskrævende aktiviteter end kommunal omsorg og service.³⁸⁾ Trods analytiske forbehold forbliver den overord-

nede tendens dog uanfægtet, nemlig at en stor majoritet i den danske befolkning afviser økonomiske nedskæringer på handicapområdet.³⁹⁾

Før dette afsnits resultater sammenfattes ved tværgående analyse, sættes der fokus på et problem, som mange handicappede – fx blinde og kørestolsbrugere – er stærkt optaget af at få løst, nemlig *tilgængelighedsproblemet*. I ordets videste betydning angår tilgængelighed ikke kun fysisk-rumlige vilkår. Tilgængelighed kan fx også være tekstning af en tv-udsendelse, så en døv far eller mor har mulighed for at følge med i og tale om udsendelsen sammen med resten af familien. I biografteatre er tilgængelighed ikke kun, at der er afsat plads til kørestole, men også, at en kørestolsbruger kan sidde i nærheden af en ven eller et familied medlem.

I det følgende begrænses tilgængelighed til handicappedes muligheder for *at komme omkring og ind forskellige steder*. Befolkningens holdninger til, om der i så henseende gøres for lidt, afdækkes via besvarelse af et

Tabel 5.7.

Generelle holdninger vedrørende mindre offentlig omsorg og service til handicappede til gengæld for mere hjælp fra familie, venner og private hjælpeorganisationer. Særskilt efter køn (P = 0,20).

	Mænd	Kvinder	I alt
Ikke mindre offentlig omsorg og service	73	79	76
Kun mere hjælp fra familie og/eller venner	7	7	7
Andre hjælpeformer, herunder også familie og venner	11	9	10
Ved ikke	9	6	7
I alt	100	101	100
Antal svarpersoner	517	515	1032

spørgsmål, i forlængelse af hvilket der spørges til fire grupper.⁴⁰⁾ De afgivne svar, der ses i *tabel 5.8*, peger på evidente mangler, hvis befolkningen skulle bestemme. Hvad enten der sættes fokus på blinde, døve, kørestolsbrugere eller gangbesværede, er en majoritet af den opfattelse, at der i varierende grader gøres for lidt for, at handicappede kan komme omkring. Spørgsmålet er lettest at besvare, når det retter sig mod kørestolsbrugere, hvor *ikke-holdninger* blot udgør 4 pct., og sværest for så vidt angår døve.⁴¹⁾

Befolkningens evaluering af indsatsen for rumlig tilgængelighed kan præsenteres på en mere overskuelig måde, nemlig ved at konstruere en skala, der aggregerer holdningerne til indsatsen for blinde, døve, gangbesværede og kørestolsbrugere: Hvis respondenter har svaret *alt for meget*, scores -2, mens der scores -1, hvis svaret er *lidt for meget*. Hvis indsatsen menes at være *passende*, scores 0. Tilsvarende scores +1 og +2, hvis svaret er *lidt for lidt* henholdsvis *alt for lidt*. Da der er fire items, er skalaens maksimum +8 (maks. kritiske) og dens minimum -8 (maks. ukritiske). Scoreværdier med plusfortegn er derfor udtryk for varierende grader af kritik af tilgængelighedsindsatsen.

Som skalaen er konstrueret, ekskluderes *ved ikke*-svar efter samme retningslinjer og med samme begrundelse som tidligere.

For så vidt angår mænd og kvinder ses både scorefordelinger og gennemsnit i *tabel 5.9*. Tabellen peger på, at kvinder med holdninger til tilgængelighedsindsatsen såvel over for blinde, døve, gangbesværede som kørestolsbrugere er mere kritiske over for indsatsen end mænd. Dette fremgår blandt andet af forskellen mellem de gennemsnitlige scores blandt mænd og kvinder. Med fokus på scoregennemsnit spiller også *alder* en rolle. Unge viser sig atter at være mindre kritiske end mennesker i mere moden alder. Mens 18-24-åriges gennemsnit er 3,4, er det fx 5,1 blandt 45-64-årige.⁴²⁾ Navnlig unge og yngre *mænd* scorer ret lavt.⁴³⁾ Mere bemærkelsesværdigt er det, at "handicappede" ikke er mere kritiske end andre.⁴⁴⁾ Hvad de øvrige baggrundsvariabler angår, er der ikke er signifikante gennemsnitlige forskelle med hensyn til uddannelse, hvorimod *aktuel hovedbeskæftigelse* spiller ind. Offentligt ansatte funktionærer er mest indsatskritiske, mens uddannelsessøgende sjældnere anfægter indsatsen for, at handicappede selv kan komme omkring.⁴⁵⁾ Endelig har også

Tabel 5.8.

Generelle holdninger til, om der gøres for meget eller for lidt for, at handicappede selv kan bevæge sig omkring og komme ind på lige fod med andre. Særskilt efter fire slags handicap samt efter køn (alle fire handicap: P = 0,00 m/forbehold).

	Der gøres alt for meget/ lidt for meget	Pas- sende	Lidt for lidt	Der gøres alt for lidt	Ved ikke	I alt	N
<i>Blinde</i>							
Mænd	0	33	31	22	14	100	517
Kvinder	0	19	36	31	14	100	516
I alt	0	26	33	26	14	100	1033
<i>Døve</i>							
Mænd	1	27	29	18	25	100	517
Kvinder	0	17	27	26	30	100	516
I alt	0	22	28	22	27	99	1033
<i>Gangbesværede</i>							
Mænd	0	26	40	23	11	100	517
Kvinder	0	18	40	34	8	100	516
I alt	0	22	40	29	9	100	1033
<i>Kørestolsbrugere</i>							
Mænd	1	23	38	33	4	99	516
Kvinder	0	13	37	45	5	100	516
I alt	0	18	38	39	5	100	1032

geografisk placering betydning, da fynboer atter er de mest beherskede kritikere.⁴⁶⁾

Der er således signifikante bivariate sammenhænge med hensyn til køn, alder, hovedbeskæftigelse og geografisk placering. De fire variabler indgår da også i en logistisk regressionsmodel, hvori alle baggrundsvARIABLER i udgangspunktet inddrages. Geografisk placering er højsignifikant, mens køn, alder og hovedbeskæftigelse er mindre signifikante.⁴⁷⁾ Med Østjylland som basisniveau er der en oversandsynlighed for, at mennesker i Hovedstaden og det øvrige

Sjælland mv. svarer, at der gøres for lidt (score 3-8) for at handicappede kan komme omkring og ind forskellige steder, mens fynboer sammenlignet med østjyder har en markant undersandsynlighed for at svare det samme.⁴⁸⁾

Som tidligere konstrueres også et tværgående mål for holdninger til det offentlige indsats. Målet, der baseres på tre centrale holdningsindikatorer, sigter mod at lokalisere mennesker med tværgående positive henholdsvis negative holdninger og har følgende kategorier: I den første – tværgående

Tabel 5.9.

Generelle holdninger til, om der gøres for meget eller for lidt for, at handicappede selv kan bevæge sig omkring og komme ind forskellige steder. Holdningsskala baseret på spørgsmål om blinde, døve, gangbesværede og kørestolsbrugere.⁴⁹⁾ Særskilt efter køn (P = 0,00).

	Mænd	Kvinder	I alt
Der gøres for lidt (score +3 til +8)	46	53	50
Passende/der gøres for meget (score -8 til +2)	24	12	18
1-3 ved ikke-svar	28	33	30
4 ved ikke-svar	3	2	2
I alt	101	100	100
Antal svarpersoner	516	516	1032
Gennemsnit (ekskl. ved ikke-svar)	3,8	4,9	4,4
P _m	0,00	0,00	

* Jo nærmere gennemsnittet er ved indeksets maksimum +8, desto mere kritiske er svarpersonerne over for, hvad der gøres for, at handicappede selv kan komme omkring.

de kritiske holdninger – findes personer, der mener, at politikerne gør lidt for lidt/alt for lidt for handicappede, som finder omsorgen for handicappede ret/meget utilfredsstillende, og som samtidig er af den opfattelse, at der bruges lidt for få/alt for få penge på handicapområdet. I den anden kategori – *tværgående ikke-kritiske holdninger* – er mennesker, som mener, at politikerne gør nok for handicappede, som finder den offentlige omsorg meget eller ret tilfredsstillende, og som mener, at de offentlige økonomiske midler øremærket til handicappede er passende eller for mange. Den tredje kategori – *tværgående ikke-holdninger* – indeholder tværgående ved ikke-svar mv. i tilknytning til de tre nævnte variabler. Den fjerde kategori er en *residualkategori*.

Tabel 5.10 anskueliggør, at andelen af voksne med kritiske holdninger til det offentlige indsats falder til et *lavere niveau*, når der stilles samtidige betingelser. Omkring hver fjerde voksen er af den opfattelse, at politi-

kerne gør for lidt, at den offentlige omsorg er utilfredsstillende, og at der bruges for få økonomiske ressourcer inden for handicapområdet.⁴⁹⁾ For det andet peger tabellen på, at tværkritiske holdninger til det offentlige indsats forekommer markant oftere end ikke-kritiske. Endelig er det yderligere empirisk underbygget, at kvinders tværgående holdninger til indsatsen er signifikant mere kritiske end mænds.⁵⁰⁾ Handler det om *alderens* betydning, er færrest unge tværkritiske. Blandt 18-24-årige er andelen med holdninger af den type under én sjettedel (17 pct.), mens den er større i mere moden alder. Når køn inddrages, er der signifikante aldersforskelle såvel blandt mænd som kvinder.⁵¹⁾ Mens andelen med tværkritiske holdninger blandt kvinder findes i intervallet 23-34 pct. i seks aldersgrupper, er det tilsvarende variationsbredde større – nemlig 8-23 pct. – blandt mænd. Især mænd i alderen 18-34 år har sjældent tværkritiske holdninger (9 pct.).

Tabel 5.10.

Tværgående kritiske og ikke-kritiske generelle holdninger til det offentlige indsats over for handicappede.^{*)} Særskilt efter køn (P = 0,00).

	Mænd	Kvinder	I alt
Tværgående kritiske holdninger	17	29	23
Tværgående ikke-kritiske holdninger	9	4	7
Tværgående ikke-holdninger	8	8	8
Residual	66	59	62
I alt	100	100	100
Antal svarpersoner	516	515	1031

* Holdninger til politikernes indsats, til offentlig omsorg/service samt til det offentlige brug af penge.

Det er påpeget, at voksnes selvforståelse som "handicappede" spiller en rolle for generelle holdninger til politikernes indsats over for handicappede og til måden, hvorpå den offentlige handicapindsats virker, mens sondringen fx ingen betydning har på udgiftsområdet. Med fokus på det tværgående mål for holdninger til det offentlige indsats er andelen af kritikere størst blandt "handicappede",⁵²⁾ om end forskellene er moderate og kun gælder for mænd.⁵³⁾ Såvel placering med hensyn til uddannelsesmæssig baggrund som art af aktuel hovedbeskæftigelse spiller en bivariat rolle for holdninger til politikernes indsats over for handicappede, men ikke med hensyn til synet på handicapindsatsens virkemåde eller for holdninger til udgifter på handicapområdet. De to variabler forsvinder da også som korrelede variabler, når der sættes fokus på det tværgående mål for holdninger til det offentlige indsats.⁵⁴⁾ Derimod har *geografisk placering* stadig betydning blandt mænd og kvinder under ét.⁵⁵⁾ Som flere gange tidligere skiller københavnere sig ud ved at være mere kritiske end andre, mens fynboer og vestjyder hører til de mindst kritiske.⁵⁶⁾

Alt i alt har tværgående kritiske og ikke-kritiske holdninger til det offentlige indsats over for handicappede således bivariat sammenhæng med køn, alder, "handicap" og geografi. Når baggrundsvariablerne inddrages i en logistisk regressionsmodel, hvori ikke-forklarende variabler elimineres, består dog kun køn og "handicaphusstande" "regressionsprøven".⁵⁷⁾ Som det tværgående mål er dikotomiseret, er der en markant oversandsynlighed for, at kvinder er mere *tværkritiske* end mænd.⁵⁸⁾ Med samlevende "ikke-handicappede" som basisniveau er der desuden en oversandsynlighed for, at navnlig samlevende "handicappede" og "handicappede", der bor sammen med mindst én anden "handicappet", er tværkritiske.⁵⁹⁾

I sidste instans spiller køn og "handicap" altså den mest afgørende rolle for befolkningens syn på statens og kommunernes indsats over for handicappede. Hvis man er kvinde, er man mere kritisk over for indsatsen, end hvis man er mand, og er man handicappet, er ens generelle holdninger til indsatsen mere kritiske.

Tabel 5.11.

Generelle kognitive holdninger til handicappedes arbejdsmuligheder. Særskilt efter køn (P = 0,20).

	Mænd	Kvinder	I alt
Helt tilstrækkelige arbejdsmuligheder	4	3	3
Ret tilstrækkelige	12	10	11
Ret utilstrækkelige	45	44	45
Helt utilstrækkelige	13	18	16
Forskelligt for forskellige grupper	16	16	16
Ved ikke	10	9	10
I alt	100	100	101
Antal svarpersoner	517	515	1032

5.3.

Generelle holdninger til handicappede i arbejdslivet

Den sidste holdningstype i dette kapitel er befolkningens almene forestillingsbilleder om handicappede i arbejdslivet. I så henseende er det mest overordnede spørgsmål, om handicappede alt i alt har tilstrækkeligt gode arbejdsmuligheder. Hvis befolkningen er kritisk over for handicappedes muligheder på det private såvel som det offentlige arbejdsmarked, er den så lige så kritisk, hvis ansættelse af handicappede udelukker andre fra at få arbejde? Hvad mener voksne om, at nogle private arbejdsgivere tænker mere på virksomhedens økonomi og overskud end på hensynet til handicappede, når de ansætter nye medarbejdere?

For at belyse voksnes generelle holdninger til *handicappedes arbejdsmuligheder* er der som tidligere stillet tre versioner af "samme" spørgsmål, hvoraf dog kun den kognitive version anvendes her, jf. *tabel 5.11*.⁽⁶⁰⁾ Selv om hver fjerde artikulerer ikke-holdninger,⁽⁶¹⁾ mener over halvdelen, at handicappedes muligheder for at få arbejde er utilstrækkelige. I modsætning til, hvad der

gentagne gange er påpeget ovenfor, er der ikke sandsynlige kønsspecifikke forskelle, hvorimod opfattelserne af handicappedes arbejdsmuligheder varierer med hensyn til *alder*. Som inden for andre holdningsområder hører unge også her til de *mindst* kritiske.⁽⁶²⁾ Hvad sondringen mellem "handicappede" og "ikke-handicappede" angår, er de afgivne svar ikke signifikant forskellige.⁽⁶³⁾

Mens uddannelsesmæssig baggrund ikke spiller en sandsynlig bivariat rolle for holdninger til handicappedes arbejdsmuligheder,⁽⁶⁴⁾ gælder det omvendte *aktuel hovedbeskæftigelse*.⁽⁶⁵⁾ Eksempelvis er ret få uddannelsessøgende og arbejdsløse af den opfattelse, at arbejdsmulighederne er *helt utilstrækkelige*, mens forholdsvis flere private og offentlige funktionærer samt pensionister mv. har en anden opfattelse.⁽⁶⁶⁾

Én forklaring kan være, at mennesker, der allerede har arbejde eller har afsluttet deres erhvervskarriere, lettere ytrer sig kritisk om handicappedes arbejdsmuligheder end mennesker uden arbejde. Endelig er der ikke geografiske forskelle.⁽⁶⁷⁾

Tabel 5.12.

Generelle holdninger til en påstand om at arbejdsgivere bør ansætte handicappede, selv om det kan udelukke andre fra at få arbejde. Særskilt efter køn (P = 0,01).

	Mænd	Kvinder	I alt
Helt enig	42	50	46
Overvejende enig	28	27	27
Overvejende uenig	9	6	7
Helt uenig	6	2	4
Det afhænger af handicappene	13	14	13
Ved ikke	3	2	2
I alt	101	100	99
Antal svarpersoner	516	515	1031

Når interviewereren går en anelse tættere på respondenten og anmoder denne om at tage stilling til en påstand om ansættelse af handicappede, *der udelukker andre fra at få arbejde*, viser svarene – som vist i *tabel 5.12* – voksnes overvejende positive holdninger over for handicappede i arbejdslivet.⁶⁸⁾ Tre fjerdedele er helt eller delvist enig i påstanden, og relativt få artikulerer ikke-holdninger. I modsætning til det første holdningsmål viser der sig her kønsspecifikke forskelle, idet mænd oftere end kvinder er helt eller delvist uenige i påstanden. Derimod er der hverken sandsynlige forskelle med hensyn til alder, “handicap”.⁶⁹⁾ uddannelse, aktuell hovedbeskæftigelse eller geografisk placering.⁷⁰⁾

Bortset fra bivariate kønsspecifikke forskelle er der med andre ord på tværs af befolkningsgrupper almindelig enighed om, at danske virksomheder skal ansætte handicappede, også selv om det kan udelukke andre fra at få arbejde. Når baggrundsvariablerne ved logistisk regressionsanalyse ansues under ét og holdningsvariablen dikotomiseres som forholdet mellem *helt enig-*

svaret og alle andre svar, virker køn da også som eneste i sidste instans forklarende parameter.⁷¹⁾ Kvinder har en oversandsynlighed for at erklære sig enig i påstanden om, at danske virksomheder skal ansætte handicappede, selv om det kan gå ud over andres beskæftigelse.⁷²⁾ En sidste måde, hvorpå befolkningens generelle holdninger til handicappedes placering i arbejdslivet afdækkes, angår det private arbejdsmarked. Som det anskueliggøres i *tabel 5.13*, konfronteres svarpersonerne i et spørgsmål med en hypotetisk påstand om *private arbejdsgiveres tænkemåde* i forhold til handicappede og anmodes om påfølgende at tage stilling.⁷³⁾ Mens hver ottende artikulerer *ikke-holdninger*, og næsten ingen afviser, at arbejdsgivere *de facto* tænker mere på egen virksomhed og penge end på hensynet til handicappede, når de ansætter nye medarbejdere, er voksne, der finder en sådan tænkemåde fejlagtig, i overtal. Ligesom flest kvinder finder, at virksomheder skal ansætte handicappede, selv om det kan udelukke andre fra at få arbejde, afviser også flest kvinder påstanden om private arbejdsgiveres tænkemåde.

Tabel 5.13.

Generelle holdninger til en hypotetisk påstand om, at private arbejdsgivere tænker mere på egen virksomhed og penge end på hensynet til handicappede ved ansættelse af nye medarbejdere. Særskilt efter køn (P = 0,00).

	Mænd	Kvinder	I alt
Arbejdsgivere tænker helt rigtigt	7	4	6
Tænker overvejende rigtigt	27	17	22
Tænker ikke rigtigt	51	63	57
Sådan tænker arbejdsgivere ikke	3	3	3
Ved ikke	11	12	12
I alt	99	99	100
Antal svarpersoner	516	515	1031

Når mennesker ytrer sig om den nævnte påstand, er der ikke signifikante aldersforskelle,⁷⁴⁾ ligesom "handicap" heller ikke spiller en rolle.⁷⁵⁾ Derimod er der sammenhæng mellem holdninger og *uddannelse*.⁷⁶⁾ Navnlig mange uden anden uddannelsesmæssig baggrund end folkeskolen og med kort/mellemlang erhvervsuddannelse er afvisende over for private arbejdsgivers tænkemåde (64 pct. versus 60 pct.), mens kun et mindretal med lang videregående uddannelse er afvisende (40 pct.). Tillige spiller *hovedbeskæftigelse* en bivariat rolle for, hvad man svarer.⁷⁷⁾ Ikke overraskende er selvstændigt erhvervsdrivende mest afvisende, men også mange private funktionærer.⁷⁸⁾ Holdningerne synes ikke at afhænge af, hvor i landet man bor.

Med hensyn til påstanden om private arbejdsgivers tænkemåde er der altså bivariate sammenhænge med hensyn til køn, uddannelse og hovedbeskæftigelse, men ikke med alder. Alligevel indgår alder i den endelige regressionsmodel, ligesom også køn og aktuell hovedbeskæftigelse er i sidste instans forklarende.⁷⁹⁾ Med unge som basisni-

veau har alle andre aldersgrupper – det gælder ikke mindst 45-54-årige – oversandsynligheder for at afvise, at private arbejdsgivere *tænker rigtigt*, hvis de prioriterer virksomhed og penge højere, end de prioriterer handicappede.⁸⁰⁾ Med uddannelsessøgende som sammenligningsgrundlag har arbejdere samt pensionister og efterlønsmodtagere en ikke-signifikant oversandsynlighed for at afvise en sådan tænkemåde hos en arbejdsgiver.⁸¹⁾

Også her konstrueres et *tværgående mål*, der har fire udfaldsmuligheder og baseres på to holdningsindikatorer. I den første kategori – *tværgående positive holdninger* – findes personer, der mener, at handicappedes arbejdsmuligheder er utilstrækkelige, og at virksomheder også skal ansætte handicappede, selv om det kan udelukke andre fra at arbejde. I den anden kategori – *tværgående negative holdninger* – er mennesker, som mener, at handicappedes muligheder for at få arbejde er tilstrækkelige, og som finder det helt eller overvejende forkert at ansætte handicappede, hvis det udelukker andre fra at få arbejde. Den tredje kategori – *tværgå-*

Tabel 5.14.

Tværgående positive og negative generelle holdninger til handicappede i arbejdslivet.⁸³⁾ Særskilt efter køn (P = 0,04).

	Mænd	Kvinder	I alt
Tværgående positive holdninger	43	51	47
Tværgående negative holdninger	3	2	2
Tværgående ikke-holdninger	6	7	6
Residual	48	40	44
I alt	100	100	100
Anta svarpersoner	516	515	1031

* Holdninger til handicappedes arbejdsmuligheder samt til ansættelse af handicappede.

ende ikke-holdninger – indeholder tværgående *ved ikke-svar* mv. i tilknytning til de nævnte variabler.⁸²⁾ Endelig er den fjerde kategori en *residualkategori*.

En oversigt over svarfordelingen fremgår af *tabel 5.14*. Talstørrelserne viser, at næsten hver anden voksen fortsat er positiv over for handicappede i arbejdslivet, når der betinges med mere end én positiv holdning. Tendensen understreges af, at stort set ingen har tværnegative holdninger, og at meget få har samtidige ikke-holdninger. Hvis politikere skulle ønske handicappedes muligheder på arbejdsmarkedet fremmet, har de således størstedelen af befolkningen bag sig. Det gælder navnlig kvinder, hvor samtidigt positive ligefrem er i overtal. Derimod er der ingen signifikante forskelle med hensyn til de øvrige baggrundsvARIABLE.⁸³⁾

På dette som på andre områder er køn afgørende for voksnes forestillingsbilleder om handicappedes vilkår. Ved logistisk regressionsanalyse vedbliver køn da også at være den eneste forklarende variabel.⁸⁴⁾ Kvinder har en oversandsynlighed for at have tværgående positive holdninger til handicappede

de i arbejdslivet.⁸⁵⁾ Når temaet er *generelle* holdninger til handicappede i arbejdslivet, er det mest bemærkelsesværdige resultat, at det – hverken med hensyn til bivariante eller multivariate sammenhænge – spiller en sandsynlig rolle, om man i egen selvforståelse er "handicappet" eller ikke. Dette *kan* være en af årsagerne til mange handicappedes problemer med at opnå en stabil placering på arbejdsmarkedet. Når handicappede ikke har mere kritiske holdninger end ikke-handicappede, hvem skal da gøre kravet gældende?

5.4.

Tværgående generelle holdninger

I dette og det foregående kapitel er aspekter af voksnes generelle holdninger til handicappede kortlagt. I kapitel 4 blev der sat fokus på overordnede holdninger, mens fokus i dette kapitel er på holdninger til det offentliges indsats og til handicappede på arbejdsmarkedet. Analyserne efterlader et indtryk af overvejende – undertiden markant – positive holdninger, navnlig blandt kvinder og voksne, der har taget afsked med ungdomsårene. Den bagvedliggende hypotese er således *ikke falsificeret*.

Tabel 5.15.**Tværgående positive generelle holdninger til handicappede.*) Særskilt efter køn (P = 0,00).**

	Mænd	Kvinder	I alt
Tværgående positive holdninger	7	15	11
Residual (inkl. tværgående negative holdninger)	93	85	89
I alt	100	100	100
Antal svarpersoner	515	514	1029

* Særdeles/meget positiv holdning til handicappedes sociale integration, handicappede ikke ligestillede med andre, politikerne gør for lidt for handicappede, utilfredsstillende omsorg og service, utilstrækkelige arbejdsmuligheder samt ansættelse af handicappede.

Som afrunding af de to kapitler om generelle holdninger fokuseres afsluttende på de tre holdningsområder under ét. Dette sker ved generering af et sidste *tværgående mål for generelle holdninger*, nemlig et mål baseret på to centrale indikatorer fra hvert af de tre områder. Det spørgsmål, som besvares, er hvor mange og hvem, der er af den overvejende opfattelse, at der i varierende grader er mangler med hensyn til handicappedes sociale integration, ligestilling, politikernes indsats, offentlig omsorg, handicappedes arbejdsmuligheder samt ansættelse af handicappede trods påfølgende mulig udelukkelse af andre fra at få arbejde.⁸⁶⁾ Andelen med tværgående positive holdninger fremgår af *tabel 5.15*. Tabellen peger på, at mangedimensionelt positive generelle holdninger er et særsyn. Blot hver tiende deler den opfattelse, at der på ét og samme tidspunkt er mangler på de otte områder. Tankevækken- den er det også, at omkring dobbelt så mange kvinder som mænd har dén opfattelse. Kvinders mere positive generelle holdninger er hermed understreget en sidste gang.

Analyserne peger på, at *alder* undertiden, men ikke altid spiller en rolle for generelle holdninger. Når fokus er på positive hold-

ninger med otte tværgående betingelser, forsvinder alder som bivariat "forklaring". Ganske vist har færrest unge og yngre – 18-34-årige – tværgående positive holdninger, dog uden at forskellen er signifikant. Det er den derimod, når kvinder ekskluderes.⁸⁷⁾ Mens 7 pct. af alle mænd har tværpositive holdninger, nærmer andelen sig nul blandt unge og yngre.⁸⁸⁾ Mennesker med tværpositive holdninger inden for alle otte områder skal med andre ord primært findes blandt kvinder – og dernæst blandt mænd, som har passeret ungdomsårene. Derimod er det ikke sandsynligt, at "handicappede" som helhed skulle have mere positive tværgående holdninger over for (andre) handicappede.⁸⁹⁾ Heller ikke de øvrige baggrundsvariable er bivariat sammenhængende med det tværgående mål.⁹⁰⁾ Tilbage resterer således køn og – for mænds vedkommende – alder som vigtige bivariat "forklarende" variable.⁹¹⁾

I dette og det foregående kapitel har køn vist sig at være den oftest forekommende *i sidste instans* forklarende variabel. På stort set alle generelle holdningsområder overha- ler kvinder det andet køn med hensyn til positive holdninger over for handicappede.

Dertil kommer, at også alder og "handicap" forholdsvis ofte yder selvstændige forklaringsbidrag. Alder spiller fx en selvstændig rolle til forståelse af variationer i synet på handicappede som forældre og handicappedes muligheder for at komme omkring. Hvad endelig sondringen mellem "handicappede" og andre angår, bidrager den lige så ofte som alder til at forklare holdninger, fx i forhold til ligestilling og offentlig omsorg. Analyserne i dette kapitel er derfor en yderligere sandsynliggørelse af, at positive holdninger til handicappede ikke er lige udbredte i forskellige befolkningsgrupper. Derimod er det mere tvivlsomt, om voksne i almindelighed kan siges at have positive generelle holdninger til handicappede inden for de i dette kapitel omhandlede temaer. Det afhænger i al fald af, om hypotesen testes med fokus på ét holdningsobjekt ad gangen eller på tværgående holdningsmål. Baseret på enkeltholdninger undgår hypotesen falsifikation, hvorimod den falsificeres med afsæt i et tværgående holdningsmål.

Endelig peger analyserne i dette og det foregående kapitel på, at ikke alle voksne er i stand til i hukommelsen at genskabe informationer om holdninger.⁹²⁾ Nogle forskere anskuer *ikke-holdninger* som én årsag til måleproblemer og eliminerer undertiden "problemet", fx ved at tildele *ved ikke*-svar værdien nul ved konstruktion af holdningsskalaer. Hvis holdningsmålinger skal honorere krav om minimale måleproblemer, er ikke-holdninger ét bidrag til nuancerede holdningsmålinger.⁹³⁾ I så henseende er *ved ikke*-svar af moderat størrelsesorden, når generelle holdninger til handicappede er i fokus. Analyserne i dette og det foregående kapitel er baseret på besvarelser af i alt 35 enkeltspørgsmål.⁹⁴⁾ Når besvarelserne af de 35 generelle holdningsspørgsmål anskues

under ét, er den gennemsnitlige andel *ved ikke*-besvarelser moderat (10 pct. blandt mænd og 9 pct. blandt kvinder). Med forbehold for ad hoc-holdninger, der artikuleres i selve interviewsituationen, har næsten alle voksne m.a.o. bredspektrede generelle holdninger til handicappede.

I nogle tilfælde udgør *ved ikke*-besvarelser – som vist i *oversigt 5.16* – dog betydelige andele, mens ikke-holdninger i andre tilfælde er meget lidt udbredte. De i oversigten anførte *ved ikke*-andele kan synes uforståelige. Hvorfor artikulerer stort set alle voksne fx generelle holdninger til diskrimination af handicappede, men ikke til døves muligheder for at komme omkring og ind forskellige steder? Hvorfor har næsten ingen ikke-holdninger til spørgsmålet om ansættelse af handicappede, mens ikke-holdninger er fraværende, når det gælder at have en holdning til visse handicappedes egnethed som forældre? Undersøgelsen tillader ikke definitive svar, men til forståelse af ikke-holdningers udbredelse skal der peges på holdningsspørgsmåls grader af *selvrelevans* (se fx: Olsen, 1998).

Spørgsmål, der fremkalder få *ved ikke*-svar, er formodentlig relevante for næsten alle mennesker og fører derfor til umiddelbar genskabelse af parat-holdninger. Én årsag hertil kan være, at holdningerne nærmer sig *værdier*,⁹⁵⁾ som mange mennesker er fælles om. Én værdinorm kan være på forhånd indsocialiserede adjektiviske konnotationer knyttet til substantivet diskrimination. Når omvendt spørgsmål med hyppige dertil knyttede *ved ikke*-svar er i fokus, er spørgsmålenes grad af selvrelevans mindre,⁹⁶⁾ hvortil kommer, at mange af den slags spørgsmål antagelig forstås som forudsættende en viden, mange ikke har.⁹⁷⁾

Oversigt 5.16.

Generelle holdningsspørgsmål hierarkiseret efter dertil knyttede andele af *ved ikke*-besvarelser. Enkeltspørgsmål med angivelse af procentuelle *ved ikke*-andele.

Diskrimination af handicappede er rimelig/urimelig (skalaspørgsmål)	1
Diskrimination af handicappede er forstæelig/uforstæelig (skalaspørgsmål)	1
Diskrimination af handicappede er tiltalende/utiltalende (skalaspørgsmål)	1
Diskrimination af handicappede er retfærdig/uretfærdig (skalaspørgsmål)	1
Diskrimination af handicappede er rigtig/forkert (skalaspørgsmål)	1
Handicappede skal ikke blande sig for meget med andre (skalaspørgsmål)	1
Virksomheder skal også ansætte handicappede	2
Handicappede bliver mere lige ved andres medvirken (skalaspørgsmål)	3
Diskrimination af handicappede er nyttig/unyttig (skalaspørgsmål)	3
Handicappede passer ikke rigtig ind i samfundet (skalaspørgsmål)	4
Handicappede er selv ansvarlige for deres muligheder (skalaspørgsmål)	5
Kørestolsbrugeres muligheder for at komme omkring (skalaspørgsmål)	5
Handicappedes forhold i almindelighed	6
Mere hjælp fra familie, venner mv. til handicappede	7
Stammeres egnethed som forældre (skalaspørgsmål)	9
Gangbesværedes muligheder for at komme omkring (skalaspørgsmål)	9
Offentlige økonomiske midler til handicappede	10
Handicappedes ligestilling	10
Kørestolsbrugeres egnethed som forældre (skalaspørgsmål)	10
Handicappedes arbejdsmuligheder	10
Handicappede skaber mangfoldighed (skalaspørgsmål)	11
Leddigtramtes egnethed som forældre (skalaspørgsmål)	11
Blindes egnethed som forældre (skalaspørgsmål)	12
Døves egnethed som forældre (skalaspørgsmål)	12
Reduktion af økonomiske midler til handicappede	12
Arbejdsgiveres tænkemåde i forhold til ansættelse af handicappede	12
“Evnsvages” egnethed som forældre (skalaspørgsmål)	13
Manio-depressives egnethed som forældre (skalaspørgsmål)	14
Offentlig omsorg/service til handicappede	14
Blindes muligheder for at komme omkring (skalaspørgsmål)	14
Spastikeres egnethed som forældre (skalaspørgsmål)	16
Politikernes indsats over for handicappede	16
Handicapindsatsens virkemåde i forhold til andre indsatser	21
Handicappede er for lidt sammen med andre (skalaspørgsmål)	24
Døves muligheder for at komme omkring (skalaspørgsmål)	27

5.5.

Generelle holdninger og forståelse af handicap

Det blev i kapitel 4 hævdet, at befolkningens forståelser af, hvad det vil sige at være handicappet, kan anskues som semantiske afspejlinger af generelle holdninger til handicappede. Den hypotese blev derfor formuleret, at voksnes forståelser heraf og generelle holdninger til handicappede korrelerer. Under inddragelse af det tværgående mål for generelle holdninger til handicappede afrundes kapitlet med en test af hypotesen. Der er tidligere sondret mellem komparativt-relationelle definitioner, essensdefinitioner, andre definitioner samt ikke-definitioner.⁹⁸⁾ En oversigt over sammenhænge mellem disse definitioner og andelen af voksne med tværgående positive holdninger fremgår af *tabel 5.17*.

Blandt voksne under ét er der ingen statistisk sammenhæng mellem måder, hvorpå voksne afgrænser gruppen af handicappede, og tværgående generelle holdninger til handicappede. Det er der heller ikke med fokus udelukkende på mænd. Blandt kvinder er der derimod ganske tankevækkende holdningsforskelle under hensyn til definitionen af handicap. Andelen med tværgående posi-

tive holdninger er *størst*, når kvinder ikke kan formulere logisk gyldige definitioner eller undlader at forsøge herpå, mens kvinder, der formulerer komparativt-relationelle definitioner, sjældnest har multidimensionelt positive holdninger. Det er også overraskende, at kvinder, der afgrænser handicap som essens, har mere positive tværgående holdninger end kvinder, der peger på afvigelse, ikke-selvhjulpenhed og nedsat arbejdsevne som kriterier.⁹⁹⁾

Da pragmatisk semantik og generelle holdninger til handicappede undertiden kan interagere, sandsynligvis dog kun blandt kvinder, underbygges hypotesen kun i nogen grad. Rettes opmærksomheden mod de øvrige baggrundsvariabler – fx alder og uddannelse – er der da heller ikke sandsynlige statistiske sammenhænge mellem definitioner og generelle holdninger. Hypotesetesten peger derfor atter på køn som en afgørende parameter for generelle holdninger til handicappede. Endelig mere end antyder testens udfald, at WHO-inspirerede forståelser af handicapbegrebet, som nogle handicaporganisationer søger at promovere, ikke nødvendigvis er forbundet med eller fører til mere positive holdninger over for handicappede.

Tabel 5.17.

Andele med tværgående positive generelle holdninger til handicappede.*) Særskilt efter handicapdefinition og køn (P = 0,44; P_σ = 0,62; P_♀ = 0,03; N = 1.029).

	Mænd	Kvinder	I alt
Komparativt-relationelle definitioner	8	10	9
Essensdefinitioner	7	16	11
Andre definitioner	8	11	10
Ikke-definitioner	5	21	13

* Særdeles/meget positiv holdning til handicappedes sociale integration, handicappede er ikke ligestillede med andre, politikerne gør for lidt for handicappede, utilfredsstillende omsorg og service, utilstrækkelige arbejdsmuligheder samt ansættelse af handicappede.

Noter:

- 1) Se beskrivelsen af den logistiske regressionsprocedure i kapitel 4 (afsnit 4.1.).
- 2) Se herom i kapitel 8. Spørgsmålets kognitive version er: "Gør danske politikere alt i alt for meget eller for lidt for mennesker med handicap efter Deres mening?", mens den konative er formuleret således: "Hvis De nu var politiker, ville De så gøre mere eller mindre for mennesker med handicap end politikerne allerede gør?". Endelig er den affektive version: "Vækker det behagelige eller ubehagelige følelser i Dem, når De tænker på, hvad danske politikere gør for mennesker med handicap?"
- 3) $P = 0,00$.
- 4) Blandt 18-24-årige er andelen 17 pct., mens den er 16 pct. blandt 25-34-årige. I de øvrige aldersgrupper findes andelen i intervallet 30-33 pct. Én forklaring herpå er, at unge og yngre oftere end andre afgiver *ved ikke*-svar.
- 5) $P_{\sigma} = 0,00$; $P_{\varphi} = 0,08$. Blandt mænd i aldersgrupperne 18-24 år og 25-34 år er andelen, der mener, at politikerne gør alt for lidt 12 pct. henholdsvis 5 pct., mens andelen i de øvrige aldersgrupper findes i intervallet 25-27 pct. For kvinders vedkommende er de tilsvarende andele blandt 18-24-årige og 25-34-årige 23 pct. henholdsvis 29 pct., mens andelen findes i intervallet 33-40 pct. i de øvrige aldersgrupper.
- 6) $P = 0,03$.
- 7) Det spiller tillige en rolle, om holdningsbæreren bor sammen med "handicappede" eller ikke ($P = 0,03$). I "handicaphusstande" er andelen af markante kritikere signifikant større.
- 8) Tendensen findes både blandt mænd og kvinder, men er kun signifikant blandt sidstnævnte ($P_{\sigma} = 0,12$; $P_{\varphi} = 0,02$).
- 9) $P = 0,00$.
- 10) $P = 0,00$.
- 11) I Vestjylland er der færrest kritikere. Dette er geografisk specifikke holdningers yderpunkter, hvormellem de øvrige landsdele placerer sig. Da de geografiske forskelle er højsignifikante, spiller det selektive bortfald en mindre rolle som fejlkilde. I de otte landsdele er andelen, som finder politikernes indsats passende eller for stor: Hovedstaden: 7 pct.; Hovedstadens forstæder: 15 pct.; Sjælland med omkringliggende øer (Bornholm inklusive): 13 pct.; Fyn: 12 pct.; Sønderjylland: 13 pct.; Vestjylland: 27 pct.; Østjylland: 17 pct.; Nordjylland: 17 pct.
- 12) $P_{\text{kon}} = 0,000$; $P_{\text{alder}} = 0,004$; $P_{\text{udd.}} = 0,007$; $P_{\text{handicap}} = 0,017$; $P_{\text{geo}} = 0,001$; ved holdningsvariablens dikotomisering er den ene kategori, om politikerne gør *alt for lidt*, mens den anden er alle øvrige besvarelser.
- 13) Med hensyn til sondringen mellem mennesker med og uden "handicap" anvendes samlevende "ikke-handicappede" som basisniveau. Med den gruppe som grundlag er oversandsynlighederne for at mene, at politikerne gør alt for lidt, særlig markante, når både svarperson og mindst én anden i husstanden er "handicappet" (OR = 1,33), og når kun en anden i husstanden er "handicappet" (OR = 1,45).
- 14) Spørgsmålet er formuleret som følger: "Hvor tilfredsstillende synes De, følgende offentlige indsatser og institutioner fungerer i Danmark?", hvorefter daginstitutioner for børn, folkeskolen, offentlige sygehuse og handicapindsatser/-institutioner nævnes.
- 15) $P = 0,06$; $P_{\sigma} = 0,06$; $P_{\varphi} = 0,58$.

- 16) $P = 0,00$.
- 17) En tilsvarende sammenhæng findes, når der sondres mellem husstande med og uden "handicappede" ($P = 0,00$). Sammenhængen dog kun signifikant blandt mænd ($P_{\sigma} = 0,04$; $P_{\eta} = 0,18$). Med hensyn til andre baggrundsvariabler er vurderingen af handicapindsatsens virkemåde hverken signifikant forskellig med hensyn til uddannelsesmæssig baggrund ($P = 0,11$; $P_{\sigma} = 0,96$; $P_{\eta} = 0,06$) eller aktuel hovedbeskæftigelse ($P = 0,16$; $P_{\sigma} = 0,37$; $P_{\eta} = 0,30$). Hvad endelig geografisk placering angår, er voksne bosiddende i Hovedstaden og dens forstæder mest kritiske over for indsatsens virkemåde, mens sønderjyder er mindst kritiske ($P = 0,01$; $P_{\sigma} = 0,08$; $P_{\eta} = 0,06$).
- 18) Det første spørgsmål er: "Bruger staten og kommunerne efter Deres mening for få eller for mange penge på handicappede i Danmark?". I tilknytning til det andet spørgsmål – "Hvis skatterne skulle være lavere, hvilke offentlige udgifter skulle så især nedsættes?" – anmodes respondenterne om at vælge to muligheder: udgifter til vuggestuer, børnehaver og fritidshjem; udgifter til folkeskoler, gymnasier og hf; udgifter til voksenuddannelser; udgifter til arbejdsløshedsdagpenge; udgifter til pension; udgifter til offentlige sygehuse; udgifter til handicappede.
- 19) $P = 0,04$; $P_{\sigma} = 0,02$; $P_{\eta} = 0,52$.
- 20) Hvad andre baggrundsvariabler angår, er der ikke afdækket signifikante forskelle – heller ikke, når køn medinddrages som filtervariabel. Det er der derimod med hensyn til geografisk placering ($P = 0,00$; $P_{\sigma} = 0,01$; $P_{\eta} = 0,00$). Andelen, der tilslutter sig behovet for lidt eller stærkt øgede udgifter, er størst i Hovedstaden (63 pct.) og dens forstæder (60 pct.) samt på Sjælland i øvrigt, inkl. omkringliggende øer (60 pct.). Omvendt er den mindst i Vestjylland (36 pct.) og på Fyn (42 pct.).
- 21) Ved opdelingen i to kategorier sondres der mellem *alt for få* penge og alle øvrige besvarelser, herunder også *ved ikke-svar*.
- 22) De tre relevante P-værdier er: 0,000; 0,005; 0,001.
- 23) OR = 1,68.
- 24) I alle aldersgrupper er det meget få, som ønsker udgifterne til handicappede reduceret, men andelen er dog signifikant højere blandt unge end i andre aldersgrupper (3 pct. versus 0-1 pct.; $P = 0,01$).
- 25) Spørgsmålet har følgende formulering: "Hvor tilfredsstillende synes De, den offentlige omsorg og service er over for handicappede, altså fx hjemmehjælp, hjælpemidler og andre hjælpeformer?".
- 26) Ved interviewets begyndelse er alle respondenter af interviewerens anmodet om ikke at artikulere meninger om anliggender, de ikke tidligere har tænkt over. Anmodningen til trods er det usikkert, om alle, der evaluerer, *genskaber* holdninger i interviewsituationen.
- 27) Mens omtrent hver anden kvinde artikulerer utilfredshed med den offentlige omsorg og service over for handicappede, gælder det blot hver tredje mand.
- 28) $P = 0,13$; $P_{\sigma} = 0,01$; $P_{\eta} = 0,97$. Blandt mænd i alderen 18-24 år er andelen, der finder den offentlige omsorg og service *meget utilfredsstillende*, 4 pct., mens den er 3 pct. blandt 25-34-årige. I de øvrige aldersgrupper findes andelen i intervallet 10-13 pct. Blandt kvinder varierer andelen fra 20 til 25 pct. i de seks aldersgrupper.
- 29) $P = 0,00$; $P_{\sigma} = 0,01$; $P_{\eta} = 0,16$.
- 30) Blandt kvinder er de tilsvarende andele 47 og 44 pct.
- 31) $P = 0,02$.

- 32) $P = 0,00$.
- 33) $P_{\sigma} = 0,74$; $P_{\rho} = 0,01$. Derimod er der ingen sandsynlige sammenhænge med hensyn til *aktuel hovedbeskæftigelse* ($P = 0,28$) og *geografisk placering* ($P = 0,06$).
- 34) De tre relevante P-værdier er: 0,000; 0,033; 0,015.
- 35) OR = 1,66.
- 36) De fire typer af "handicaphusstande" er: Både respondent og mindst én anden "handicappet", kun anden "handicappet", enlig "handicappet" og samlevende "handicappet". OR = 1,38-1,48.
- 37) Spørgsmålet er alenestående og har følgende formulering: "Mener De, at handicappede bør kunne klare sig med mindre offentlig omsorg og service, men til gengæld med mere hjælp fra familie, venner og private hjælpeorganisationer?"
- 38) Omvendt kan besvarelserne af spørgsmålet om mere hjælp fra familie, venner mv. skyldes to mulige fejlkilder, hvoraf den første er en utilsigtet negativ konteksteffekt: Umiddelbart før spørgsmålet findes en mellemtekst, hvori det tilkendegives, at "mange handicappede ønsker et godt forhold til familie og venner". Det kan ikke udelukkes, at mellemteksten bevirker receptionel afsmitning og dermed "farver" forståelsen af det efterfølgende spørgsmål. Dertil kommer, at nogle respondenter muligvis ikke har korttidstilegnet hele spørgsmålet, men har overhørt "mindre offentlig omsorg og service".
- 39) Det skal nævnes, at *alder* spiller en rolle for de svar, der afgives ($P = 0,02$). Navnlige mange unge – i lighed med tidligere især unge mænd – tilslutter sig forslaget om mere hjælp fra andre end det offentlige. På dette område er holdningerne ikke forskellige blandt "handicappede" og "ikke-handicappede" ($P = 0,30$). Derfor indgår kun alder i den logistiske regressionsmodel, hvor der betinges med syv baggrundsvariable, og hvor holdningsvariablen dikotomiseres ved *ikke mindre omsorg* i forhold til alle andre respondenter ($P = 0,011$).
- 40) Spørgsmålet er: "Mener De, der gøres for meget eller for lidt for at de handicappede, jeg nu nævner, selv kan bevæge sig omkring og komme ind, fx i forretninger, offentlige kontorer, biblioteker og biografte på lige for med andre?". Derefter nævnes: blinde (fx fortovskanter, profilbogstaver og lydssignaler), døve (fx skilte og dørtelefoner med lyssignal), gangbesværede (fx hvilepladser på trapper og offentlige pladser) og kørestolsbrugere (fx ramper, elevatorer og kørestolspladser).
- 41) Formodentlig fordi det er vanskeligere for mange mennesker at forestille sig, hvad det offentlige kan gøre for døve.
- 42) De to relevante P-værdier er: 0,00.
- 43) Gennemsnit/mænd: 18-24-år: 2,9; 25-34-år: 2,2, 35-44-år: 3,8; 45-54-år: 4,7. 55-64-år: 5,0, 65-75-år: 4,5. Blandt kvinder er gennemsnittene: 18-24-år: 3,8; 25-34-år: 4,6; 35-44-år: 4,9; 45-54-år: 5,7; 55-64-år: 5,1; 65-75-årige: 4,4 (signifikant forskellige gns. er anført med fede skrifttyper).
- 44) Blandt "handicappede" er den gennemsnitlige indeks-værdi 4,5, mens den er 4,3 blandt "ikke-handicappede" ($P = 0,22$). Heller ikke, når opmærksomheden rettes mod subgrupper af "handicappede" er der signifikante forskelle mellem gennemsnit. Det samme gælder "handicaphusstande" i forhold til andre husstande.
- 45) Gennemsnittet blandt offentlige funktionærer er 4,9 ($P = 0,00$), men blot 3,4 blandt uddannelsessøgende ($P = 0,00$). Blandt uddannelsessøgende *mænd* er gennemsnittet 2,5 ($P = 0,00$). Mandlige pensionister mv. hører i øvrigt til de mest kritiske – med et gennemsnit på 4,6 ($P = 0,00$).

- 46) Blandt fynboer er gennemsnittet 3,3 ($P = 0,00$) mod 4,4 for befolkningen som helhed. Da bortfaldet på Fyn ikke adskiller sig nævneværdigt fra det generelle bortfald, er der ikke grund til at betvivle fynboer som mest beherskede kritikere.
- 47) $P_{\text{geo}} = 0,004$; $P_{\text{køn}} = 0,023$; $P_{\text{alder}} = 0,011$; $P_{\text{besk.}} = 0,014$.
- 48) $OR_{\text{Hovedst.}} = 1,37$; $OR_{\text{Sjæll.}} = 1,18$; $OR_{\text{Fyn}} = 0,68$.
- 49) Som det fremgår af *tabel 5.10* er andelen med tværgående kritiske holdninger 23 pct., dvs. noget lavere end det formelle maksimum (39 pct.), men højere end ved rent stokastiske overlap mellem de tre holdningsindikatorer, der indgår i det tværgående mål (12 pct.). Der er med andre ord en moderat ophobning af tværgående kritiske holdninger.
- 50) Mens hver tiende mand fx har tværgående ikke-kritiske holdninger, er andelen omkring halvt så stor blandt kvinder.
- 51) $P = 0,00$; $P_{\sigma} = 0,01$; $P_{\varphi} = 0,04$.
- 52) Den samme tendens findes, når der sondres mellem "handicaphusstande" og andre husstande ($P = 0,04$).
- 53) 30 pct. henholdsvis 21 pct.; $P = 0,00$; $P_{\sigma} = 0,02$; $P_{\varphi} = 0,22$.
- 54) Vedr. *uddannelse*: $P = 0,74$; $P_{\sigma} = 0,95$; $P_{\varphi} = 0,64$. Vedr. *aktuel hovedbeskæftigelse*: $P = 0,45$; $P_{\sigma} = 0,09$; $P_{\varphi} = 0,46$.
- 55) $P = 0,04$; $P_{\sigma} = 0,25$; $P_{\varphi} = 0,12$.
- 56) Andelen med tværgående kritiske holdninger til det offentlige indsats er 34 pct. blandt københavnere (1 pct. tværgående ikke-kritiske), mens den blandt vestjyder er 19 pct. (12 pct. tværgående ikke-kritiske) og blot 15 pct. blandt fynboer (6 pct. tværgående ikke-kritiske). Grundet det relative overbortfald i Hovedstaden, er resultatet behæftet med nogen usikkerhed.
- 57) De to relevante P-værdier er: 0,000; 0,005.
- 58) $OR = 1,49$.
- 59) $OR = 1,50$ henhv. 1,49.
- 60) Den affektive og konative version anvendes i kapitel 8 om sammenhænge mellem besvarelse af generelle og specifikke holdningsspørgsmål. Den kognitive version er: "Mener De, at handicappede, der kan og vil arbejde, har tilstrækkelig gode muligheder for det her i landet?". Den konative version er: "Hvis De var politiker, ville De så gøre noget for at handicappede fik bedre muligheder for at få lønnet arbejde?". Endelig er den affektive version: "Føler De det tiltalende eller frastødende, at der er virksomheder, som ikke ansætter handicappede, fx med den begrundelse, at det kan udelukke andre fra at få arbejde?".
- 61) 16 pct. svarer *forskelligt for forskellige grupper* og 10 pct. *ved ikke*.
- 62) $P = 0,02$. Blot 6 pct. af de 18-24 finder handicappedes arbejdsmuligheder *helt utilstrækkelige*, mens andelen i de fem øvrige aldersgrupper findes i intervallet 14-19 pct. I denne aldersgruppe er andelen 8 pct. blandt mænd henholdsvis 4 pct. blandt kvinder – en i øvrigt ikke-signifikant forskel.
- 63) $P = 0,74$; $P_{\sigma} = 0,90$; $P_{\varphi} = 0,88$. Det samme gælder "handicaphusstande" i forhold til andre husstande.

- 64) $P = 0,48$; $P_{\sigma} = 0,44$; $P_{\eta} = 0,32$.
- 65) $P = 0,02$; $P_{\sigma} = 0,10$; $P_{\eta} = 0,08$.
- 66) Andele, som finder mulighederne *helt utilstrækkelige*: Selvstændige: 14 pct.; faglærtarbejdere: 13 pct.; ikke-faglærte arbejdere: 13 pct.; private funktionærer: 19 pct.; offentlige funktionærer: 17 pct.; uddannelsessøgende: 10 pct.; pensionister mv.: 21 pct.; arbejdsløse: 8 pct.
- 67) $P = 0,57$; $P_{\sigma} = 0,06$; $P_{\eta} = 0,40$. Bivariat varierer holdninger til handicappedes arbejdsmuligheder med hensyn til alder og hovedbeskæftigelse, men i en regressionsmodel, hvori syv baggrundsvariabler inddrages, spiller alene køn en i sidste instans determinerende rolle ($P = 0,019$). At køn indgår som eneste variabel i den endelige model skyldes måden, hvorpå holdningsvariablen er dikotomiseret. Når der sondres mellem *helt utilstrækkelige* arbejdsmuligheder og alle andre svar ses, at de største χ^2 -bidrag hidrører fra kategorien *helt utilstrækkelig*. Bidragene er ikke store nok til at udløse bivariat signifikans mellem holdning og køn ($P = 0,20$), men gør udslaget i den logistiske regressionsanalyse.
- 68) Spørgsmålet er: "Hvor enig eller uenig er De i den påstand, jeg nu læser?: Selv om det kan udelukke andre fra at få arbejde, så skal danske virksomheder også ansætte handicappede."
- 69) Alder: $P = 0,15$; "handicappet"/"ikke-handicappet": $P = 0,07$. Det skal dog nævnes, at 22 pct. af "handicappede" mænd er helt eller overvejende uenig i påstanden, mens andelen blandt "ikke-handicappede" mænd er 12 pct. ($P = 0,00$). Blot fordi man opfatter sig selv som handicappet, er det altså langt fra sikkert, at man ønsker at udelukke andre end handicappede fra at få arbejde.
- 70) Uddannelse: $P = 0,25$; aktuel hovedbeskæftigelse: $P = 0,19$; geografisk placering: $P = 0,98$.
- 71) $P = 0,014$.
- 72) OR = 1,31.
- 73) Spørgsmålet er: "Hvis private arbejdsgivere tænker mere på egen virksomhed og penge end på hensynet til handicappede, når de ansætter nye medarbejdere, synes De så, det er en rigtig måde at tænke på?".
- 74) $P = 0,36$; $P_{\sigma} = 0,49$; $P_{\eta} = 0,54$.
- 75) $P = 0,10$; $P_{\sigma} = 0,07$; $P_{\eta} = 0,62$.
- 76) Dog kun med fokus på mænd og kvinder under ét ($P = 0,04$; $P_{\sigma} = 0,58$; $P_{\eta} = 0,14$).
- 77) $P = 0,00$; $P_{\sigma} = 0,00$; $P_{\eta} = 0,40$.
- 78) Andelen, der svarer *ikke rigtig* til påstanden, er: Selvstændige: 30 pct.; faglærte arbejdere: 66 pct.; ikke-faglærte arbejdere: 64 pct.; private funktionærer: 48 pct.; offentlige funktionærer: 55 pct.; uddannelsessøgende: 59 pct.; pensionister mv.: 68 pct.; arbejdsløse: 55 pct.
- 79) Som tidligere skyldes det måden, hvorpå holdningsindikatoren er dikotomiseret. De tre relevante P-værdier er: 0,011; 0,000; 0,000.
- 80) OR = 1,14-1,72.
- 81) OR = 1,02-1,11.

- 82) Herunder også svarkategorien *forskelligt for forskellige grupper af handicappede* i tilknytning til spørgsmålet om handicappedes arbejdsmuligheder samt svarkategorien *det afhænger af handicappene* i forlængelse af påstanden om arbejdsgiveres tænkemåde.
- 83) Alder: $P = 0,29$; $P_{\sigma} = 0,47$; $P_{\xi} = 0,49$. "Handicap/ikke-handicap": $P = 0,98$; $P_{\sigma} = 0,95$; $P_{\xi} = 0,77$. Uddannelsesmæssig baggrund: $P = 0,07$; $P_{\sigma} = 0,27$; $P_{\xi} = 0,09$ (færrest med lang videregående uddannelse har tværgående positive holdninger (40 pct.), dog uden at forskellen mellem denne og andre uddannelsesgrupper er signifikant). Aktuel hovedbeskæftigelse: $P = 0,64$; $P_{\sigma} = 0,30$; $P_{\xi} = 0,15$ (færrest selvstændige er tværgående positive, men heller ikke denne forskel er signifikant). Geografisk placering: $P = 0,23$; $P_{\sigma} = 0,39$; $P_{\xi} = 0,24$.
- 84) $P = 0,009$.
- 85) OR = 1,22.
- 86) Kategorien *tværgående positive holdninger* omfatter respondenter, der svarer: *særdeles/meget positiv* holdning til social integration (skalascore +8 til +12), handicappede er ligestillede i *ret ringe eller meget ringe grad*, politikerne gør lidt for *lidt eller alt for lidt* for handicappede, den offentlige omsorg er *ret eller meget utilfredsstillende*, handicappedes arbejdsmuligheder er *ret eller helt utilstrækkelige* samt endelig *helt eller overvejende enig* i, at virksomheder skal ansætte handicappede, selv om det kan udelukke andre fra at få arbejde. Når der alene sondres mellem tværgående positive holdninger og en residualkategori, skyldes det, at stort set ingen har tværgående negative holdninger ($N = 1$) eller tværgående ikke-holdninger ($N = 7$).
- 87) $P = 0,42$; $P_{\sigma} = 0,03$; $P_{\xi} = 0,99$.
- 88) Blandt 18-24-årige mænd er andelen 2 pct. – og blot 1 pct. blandt 25-34-årige. Blandt kvinder er der ingen sammenhæng mellem tværgående positive holdninger og alder. I de seks aldersgrupper findes andelen med tværgående positive holdninger i intervallet 13-16 pct.
- 89) $P = 0,19$; $P_{\sigma} = 0,27$; $P_{\xi} = 0,52$.
- 90) Hvad *uddannelsesmæssig baggrund* angår, er der ganske vist en tendens til flest tværgående positive blandt voksne med kort og mellemlang erhvervsuddannelse (14 pct. tværgående positive) og færrest med lang videregående uddannelse (7 pct.), men forskellen kan bero på statistiske tilfældigheder ($P = 0,33$). Med hensyn til *aktuel hovedbeskæftigelse* har blot 5 pct. af de selvstændigt erhvervsdrivende tværgående positive holdninger, men heller ikke denne forskel er signifikant ($P = 0,93$). Endelig spiller heller ikke *geografisk placering* en sandsynlig rolle ($P = 0,51$).
- 91) Det er derfor ikke overraskende, at kapitlets sidste logistiske regressionsmodel kun indeholder køn som forklarende variabel ($P = 0,000$).
- 92) Se definitionen af "genskabelse" i rapportens begyndelse.
- 93) Artikulerede ikke-holdninger er dog ingen garant for, at alle øvrige holdninger er parat-holdninger. Interviewsituationelle *satisficing*-strategier kan nemlig bevirke, at nogle respondenter afgiver kognitivt magelige svar og dermed artikulerer ad hoc-holdninger (se fx: Olsen, 1998). Interviewernes opfordring til kun at besvare holdningsspørgsmål, hvis disse retter sig mod holdningsobjekter, som respondenter allerede på forhånd har en mening om, er imidlertid et vigtigt bidrag til at reducere forekomst af ad hoc-holdninger.
- 94) Herunder enkeltspørgsmål sigtende mod konstruktion af holdningsskalaer, fx den Likert-inspirerede integrative skala og Osgood-skalaen vedrørende holdninger til diskrimination af handicappede.

- 95) Som tidligere nævnt overskrider værdier holdninger og omhandler fx ønskeværdig adfærd og ønskværdige mål tillige med basale opfattelser af godhed og ondhed (se: kapitel 2, afsnit 2.4.).
- 96) Fx spørgsmålene om spastikeres, manio-depressives, døve og blindes egnethed som forældre.
- 97) Fx spørgsmålene om døves muligheder for at komme omkring, handicappedes påståede for sjældne samvær med ikke-handicappede og handicapindsatsens virkemåde i forhold til andre offentlige indsatser.
- 98) Til kategorien af *komparativt-relationelle definitioner* hører opfattelser af handicappede som unormale/afvigende, ikke-selvhjulpne/mennesker med hjælpebehov samt mennesker med nedsat/ingen erhversevne. Hvad kategorien *essensdefinitioner* angår, er det opfattelser af handicappede som ramt af vedvarende lidelser, sygdomme og defekter. Kategorien *andre definitioner* omfatter navnlig tilkendegivelser af typen funktionshæmning mv. Endelig omfatter kategorien *ikke-definitioner* eksemplificerende ikke-definitioner, cirkulære definitioner samt ved ikke-besvarelser.
- 99) Det skal nævnes, at iagttagelsen ikke nødvendigvis gælder for *hver enkelt* af de holdningsmål, som kapitlet baseres på. Eksempelvis er kvinder, der definerer handicap som essens, *mindre* kritiske over for diskrimination af handicappede end kvinder med komparativt-relationelle definitioner ($P = 0,00$).

Specifikke holdninger til social integration

6.1. Indledning

I dette og det følgende kapitel er fokus på *specifikke holdninger* til handicappede. Holdningerne har som forudsætning, at respondenter indgår i hypotetiske sociale relationer med handicappede. Specifikke holdninger er altså tættere på befolkningens potentielle handleparathed end målingerne i de to foregående kapitler.¹⁾ Det må derfor forventes, at resultaterne i højere grad kan anvendes til forudsigelse af menneskelig adfærd.²⁾ Det gælder formodentlig navnlig ved besvarelse af konative spørgsmål med en høj grad af *nærhedsrelatering*.³⁾

I dette og det følgende kapitel afprøves to hypoteser. I den første hævdes, at voksne i almindelighed har overvejende positive eller i det mindste ikke-modvillige specifikke holdninger til handicappede, og at positive holdninger ikke er lige udbredte i forskellige befolkningsgrupper. Den anden hypotese, der afprøves i det følgende kapitel, påstår, at specifikke holdninger afhænger af arten af handicap, som holdninger retter sig imod. I det følgende rettes opmærksomheden mod holdninger til aspekter af *handicappedes sociale integration*, fx placering af bofællesskaber for handicappede (afsnit 6.2). Som tidligere sammenfattes analyserne ved konstruktion af et tværgående mål (afsnit 6.3).⁴⁾

I lighed med de to foregående kapitler er analyserne overvejende bivariate, men også multivariate. Bivariate analyser⁵⁾ afdækker

holdningers signifikante *niveauforskelle* med hensyn til én baggrundsvariabel, mens multivariate rejser spørgsmålet, om niveausignifikante variabler har samme forklaringskraft i forhold til specifikke holdninger, når andre baggrundsvariabler samtidig inddrages.⁶⁾ Det spørgsmål, som multivariate analyser derfor besvarer, er, hvilke i regressionsmodellen inkluderede baggrundsvariabler, som i *sidste instans* forklarer variationer i specifikke holdninger.

6.2. Specifikke holdninger til social integration

Afdækningen af specifikke holdninger indledes med to temaer om fødsel og barndom – graviditeter med handicappede fostre og handicappedes egnethed som forældre – og fortsætter med tre integrative indikatorer i voksenlivet, holdninger til: indgåelse af ægteskab med en handicappet, at bo i nærheden af bofællesskaber for handicappede samt til at sidde i nærhed af en handicappet på en togrejse.

6.2.1. Fødsel og barndom

Social integration angår også *retten til liv*. En i sidste instans etisk problematik er, om handicappede fostre skal have mulighed for at udvikle sig og komme til verden. Er det godt for forældre og for det danske samfund, at handicappede fostre ikke bliver til børn, eller kræver verden mangfoldighed for at kunne kaldes *en verden*? Befolkningens holdninger i så henseende afdækkes

Tabel 6.1.

Specifikke holdninger til afbrydelse af egen/ægtefælles hypotetiske graviditet, hvis fosteret var handicappet. Særskilt efter otte fosterhandicap (N = 1.032).

	Graviditet helt sikkert afbrydes	Måske afbrydes	Graviditet ikke afbrydes	Ved ikke	I alt
Blind	21	13	49	18	101
Døv	17	11	55	17	100
Kørestolshandicap	25	18	37	20	100
Leddegigt	24	19	35	22	100
Stammer	6	3	80	11	100
Spastiker	30	24	24	22	100
“Evnesvag”	36	26	18	19	99
Manio-depressiv	27	19	30	24	100

ved besvarelse af et spørgsmål, i forlængelse af hvilket otte typer af handicap nævnes: blind, døv, kørestolshandicap, leddegigt-ramt, stammer, spastiker, “evnesvag” og manio-depressiv.⁷⁾ Sondringen mellem disse handicap sigter mod reduktion af måleproblemer.⁸⁾

Voksnes holdninger til gennemførelse af egen eller en ægtefælles hypotetiske graviditet, hvis fosteret var handicappet, fremgår af *tabel 6.1*. Tabellen peger på, at specifikke holdninger til afbrydelse af “handicapgraviditeter” ikke er holdninger *in abstracto*. Der er nemlig betydelige svarforskelle under hensyn til art af handicap. Mens meget få ønsker graviditeten afbrudt, hvis barnet bliver stammer, er tilhængere af abort i over-⁹⁾ tal, hvis barnet bliver kørestolsbruger, rammes af leddegigt, bliver spastiker, udviklingshæmmet eller manio-depressiv. Navnlig i de tre sidste tilfælde vil ikke mange børn blive født, hvis det står til den danske befolkning. Når holdningsforskelle under hensyn til art af handicap ikke afdækkes yderligere her, skyldes det, at besvarelserne

af spørgsmålet sigter mod konstruktion af en skala, der konstrueres som følger: Respondenter, der har svaret *helt sikkert afbrydes*, tildeles score -2, mens *måske afbrydes*-svar tildeles -1. Endelig scores +1, når respondenterne ikke ønsker graviditeten afbrudt.¹⁰⁾ Da skalaen baseres på otte items, er dens formelle minimum -16, mens maksimum er +8. Ved skalaens konstruktion udgør *ved ikke*-besvarelser et problem, der er løst på samme måde som tidligere – med den virkning, at visse holdningsinformationer ekskluderes af den endelige skala.¹¹⁾

Det fremgår af *tabel 6.2*, at to femtedele af respondenterne ekskluderes af skalaen grundet *ved ikke*-svar. De fleste respondenter har afgivet 1-7 svar af den type og er for manges vedkommende *floaters* med skrøbelige holdninger tenderende til ikke-holdninger. I befolkningen som helhed er der flere med negative holdninger til “handicapgraviditeter” (score -16 til -3) end med positive (score +3 til +8). Kun hver ottende gør ingen indsigelser over for gennemførelse af blot én af de otte tænkte graviditeter. I

Tabel 6.2.

Specifikke holdninger til afbrydelse af egen/ægtefælles hypotetiske graviditet, hvis fosteret var handicappet. Holdningsskala baseret på stillingtagen til otte fosterhandicap. Særskilt efter køn (P = 0,48).

	Mænd	Kvinder	I alt
Maksimalt positiv holdning til et handicappet barns fødsel ¹⁾ (score +8)	11	12	12
Overvejende positiv holdning (score +3 til +7)	7	9	8
Overvejende neutral holdning (score -2 til +2)	9	11	10
Overvejende negativ holdning (score -9 til -3)	13	12	12
Meget negativ holdning til et handicappet barns fødsel (score -16 til -10)	18	15	17
1-7 ved ikke-svar	35	34	34
8 ved ikke-svar	8	6	7
I alt	101	99	100
Antal svarpersoner	516	515	1031
Gennemsnit (ekskl. ved ikke-svar)	-3,4	-2,2	-2,8
P _m	0,08	0,08	

* Ved "maksimalt positiv holdning" forstås, at ingen af de otte graviditeter skal afbrydes.

de to foregående kapitler blev det ofte pointeret, at køn er en central parameter til forståelse af generelle holdningers variationer. Det gælder imidlertid ikke her. Hvad enten fokus er på fordelinger eller scoregennemsnit, er der ikke sandsynlige kønspecifikke forskelle.

Med fokus på scoregennemsnit og under inddragelse af *alder* afdækkes nogle bemærkelsesværdige tendenser i *tabel 6.3*. Hvor unge inden for adskillige *generelle* holdningsområder er mere kritiske over for handicappede end mennesker i moden alder, gælder det samme ikke holdninger til "handicapgraviditeter". Her er ældre mest kritiske. Det skyldes primært kvinders svar. Mens unge kvinder scorer tendentielt positivt over for den slags graviditeter,¹²⁾ scorer kvinder fx i alderen 55-64 år markant negativt.¹³⁾ Blandt mænd er der derimod ikke

sikre aldersspecifikke forskelle.¹⁴⁾ Der er heller ikke gennemsnitlige forskelle mellem "handicappede" og andre.¹⁵⁾ Dog er der forskelle, hvad husstande med og uden "handicappede" angår: Mest kritiske over for "handicapgraviditeter" er aleneboende "handicappede", mens "handicappede", der bor i husstande med mindst én anden "handicappet", hører til de mest positive.¹⁶⁾

I kombination med alder spiller køn således en rolle for specifikke holdninger til "handicapgraviditeter". Også *uddannelse* har en vis betydning. Mindst skeptiske over for at få et handicappet barn er voksne med en kort/mellemlang erhvervsuddannelse, mens fagligt uddannede hører til de mest skeptiske,¹⁷⁾ hvilket både gælder kvinder og mænd. Derimod adskiller de øvrige uddannelsesgrupperes gennemsnit sig ikke signifikant fra det overordnede gennemsnit. De

Tabel 6.3.

Specifikke holdninger til afbrydelse af egen/ægtefælles hypotetiske graviditet, hvis fosteret var handicappet. Holdningsskala baseret på stillingtagen til otte fosterhandicap. Gennemsnitlig score særskilt efter alder og køn (ekskl. 1-8 ved ikke-svar; N = 603)*).

	Mænd	Kvinder	I alt
18-24 år	-4,1	+0,6	-1,5
25-34 år	-2,6	-0,7	-1,7
35-44 år	-2,9	-1,5	-2,2
45-54 år	-2,7	-1,9	-2,3
55-64 år	-4,0	-5,1	-4,7
65-75 år	-5,6	-3,8	-4,8
I alt	-3,4	-2,2	-2,8

* Gennemsnit, der er signifikant forskellige fra overordnede gennemsnit, er anført med fede skrifttyper.

gennemsnitlige scores er heller ikke signifikant forskellige med hensyn til arten af aktuell hovedbeskæftigelse. Dog er uddannelsessøgende kvinder markant mere positive end andre, hvilket er i overensstemmelse med, at unge kvinder i almindelighed er mest positive.¹⁸⁾ Endelig skal nævnes, at scoregennemsnit i syv geografiske områder ikke adskiller sig fra det overordnede gennemsnit.¹⁹⁾

Ved bivariate målinger varierer holdningerne således med alder, "handicaphusstande" og uddannelse. Baggrundsforhold, der spiller en rolle *i sidste instans*, kan afdækkes ved logistisk regression, hvor ikke-forklarende variabler elimineres. Som i de to foregående kapitler forudsætter den anvendte regressionsprocedure dikotomisering af holdningsindikatoren. Som den ene kategori er valgt respondenter med maksimalt eller overvejende positive holdninger til "handicapgraviditeter" (score +3 til +8), mens den anden er alle øvrige respondenter. Ved eliminering af ikke-forklarende baggrundsvariabler forbliver kun "handicaphusstande" i modellen.²⁰⁾ Hverken alder eller ud-

dannelse yder altså selvstændige forklaringsbidrag, når øvrige variabler inddrages. Givet de øvrige variabler og med samlevende "ikke-handicappede" som basisniveau har "handicappede" og "ikke-handicappede", der bor sammen med mindst én anden "handicappet", en oversandsynlighed for at have maksimalt eller overvejende positive holdninger til handicappede børns fødsel.²¹⁾

Når børn først er kommet til verden – handicappede eller ikke – er en anden vigtig problematik, om handicappede forældre er bedre eller dårligere end andre til *at opdrage børn*. Befolkningens specifikke holdninger i så henseende afdækkes ved besvarelse af et spørgsmål, i forlængelse af hvilket de tidligere nævnte otte typer af handicap opremses.²²⁾ Voksnes holdninger til en tænkt handicappet slægning eller vens opdragelse af børn fremgår af *tabel 6.4*, der sandsynliggør, at det er sværere at forestille sig et nært familiemedlem eller en nær ven i en forældrerolle, hvis slægtningen eller vennen er spastiker, udviklingshæmmet eller manio-depressiv, end hvis pågældende fx er blind eller kørestolsbruger.

Tabel 6.4.

Specifikke holdninger til en hypotetisk handicappet nær slægtning eller vens egnethed til at opdrage børn i forhold til en faktisk nær slægtning/ven, der ikke er handicappet. Særskilt efter otte handicap (N = 1.031).

	Meget bedre til at opdrage	Lidt bedre	Det samme	Lidt dårligere	Meget dårligere til at opdrage	Ved ikke	I alt
Blind	0	3	78	11	1	7	100
Døv	0	3	76	13	1	7	100
Kørestolsbruger	1	3	78	11	1	7	101
Leddegigtramt	0	3	77	11	1	8	100
Stamme	-	2	85	6	0	6	99
Spastiker	0	2	48	28	9	14	101
“Evnesvag”	0	1	13	26	44	15	99
Manio-depressiv	0	1	16	31	36	16	100

Talstørrelserne peger på, at de otte “prototypiske” handicap er markant udslagsgivende for voksnes holdninger. Når det handler om forældre, som er blinde, døve, kørestolsbrugere, leddegigtramte og stammere, er en markant majoritet af den opfattelse, at slægtningen eller vennen som handicappet ville være ligeså egnet til at opdrage børn som andre slægtninge eller venner. Derimod er en spastisk slægtning/ven mindre egnet og en udviklingshæmmet eller manio-depressiv endnu mindre. I tilknytning til de to sidste eksempler svarer omkring to tredjedele, at slægtningen eller vennen ville være *lidt* eller *meget dårligere* til at opdrage børn end andre i omgangskredsen.

Som tidligere sigter også de i *tabel 6.4* viste svar mod konstruktion af en skala.²³⁾ Skalaen konstrueres som følger: Respondenter, der har svaret *meget bedre*, tildeles score +2, mens *lidt bedre* tildeles +1. Da der i det foreliggende tilfælde foreligger en “neutral” *på midten*-kategori, tildeles svarmuligheden

det samme score nul. På tilsvarende måde tildeles kritiske svar score -1 henholdsvis score -2. Da også denne skala baseres på otte items, er dens formelle minimum -16 og dens maksimum +16. Ved skalaens konstruktion er *ved ikke*-problemet løst som tidligere.²⁴⁾

Det fremgår af *tabel 6.5*, at én femtedel af respondenterne ekskluderes af skalaen grundet ét eller flere *ved ikke*-svar. Da de fleste heraf også i dette tilfælde har afgivet 1-7 *ved ikke*-svar, er det formodentlig overvejende *floaters*. Et tilsyneladende “tab” af informationer bidrager derfor til reduktion af måleproblemer. I befolkningen som helhed har næsten ingen særligt positive holdninger til en handicappet slægtning eller ven som opdrager (score +3 til +16), mens overvejende neutrale holdninger (score -2 til +2) findes blandt hver fjerde. Varierende grader af skepsis er dominerende, hvilket først og fremmest skyldes negative holdninger til spastikere, udviklingshæmmede og manio-

Tabel 6.5.

Specifikke holdninger til en hypotetisk handicappet nær slægtning eller vens egnethed til at opdrage børn i forhold til en faktisk nær ikke-handicappet slægtning/ven. Holdningsskala baseret på otte handicap. Særskilt efter køn (P = 0,01).

	Mænd	Kvinder	I alt
Særlig positiv holdning til en handicappet som børneopdrager (score +3 til +16)	3	2	2
Overvejende neutral holdning (score -2 til +2)	23	26	24
Nøget negativ holdning (score -5 til -3)	33	39	36
Meget negativ holdning (score -8 til -6)	13	9	11
Særdeles negativ holdning (score -16 til -9)	7	3	5
1-7 ved ikke-svar	16	17	17
8 ved ikke-svar	6	4	5
I alt	101	100	100
Antal svarpersoner	515	514	1029
Gennemsnit (ekskl. ved ikke-svar)	-3,7	-3,3	-3,5
P _m	0,03	0,03	

depressive. På dette område ses *kønsspecifikke* forskelle, da kvinder er *mindre* kritiske end mænd over for handicappede som forældre. Om end scoreforskellen er numerisk beskedent, er den signifikant.

Når voksne med ikke-holdninger ekskluderes ved udeladelse af tværgående *ved ikke-svar*, er der også her en sammenhæng mellem *alder* og holdning. Som anskueliggjort i *tabel 6.6* har unge de mest negative holdninger. Omvendt er der blandt ældre en tendens til mindre skepsis over for handicappede som forældre. Tendensen er særlig udtalt blandt mænd, hvor 18-24-årige scorer -5,1, mens 65-75-årige scorer signifikant højere: -2,7.²⁵⁾ Mange unge har med andre ord ikke reservationer over for at sætte handicappede børn i verden, men ser nødt, at handicappede forældre opdrager dem!

I almindelighed spiller det ikke en rolle, om den, der artikulerer holdninger, selv er

“handicappet” eller ikke. Det skal dog nævnes, at “handicappede”, der lever sammen med en anden “handicappet” – ofte et barn – vurderer handicappedes forælderrolle mindre kritisk end andre.²⁶⁾ Hvis man selv er handicappet og har et handicappet barn, påvirker det ens opfattelse af forælderrollen i positiv retning. Endelig gælder det for holdninger til handicappede som forældre, at de ikke varierer signifikant med hensyn til de øvrige baggrundsvariabler, dog med én undtagelse.²⁷⁾ Ved bivariate målinger er der således sammenhænge mellem holdninger til handicappede forældre og køn, alder, “handicaphusstande” samt hovedbeskæftigelse. Når baggrundsvariablerne anskues under ét, elimineres de tre første variabelers forklaringskraft. Tilbage bliver hovedbeskæftigelse som eneste forklarende parameter.²⁸⁾ Med uddannelsessøgende som basisniveau har alle øvrige grupper oversandsynligheder for at have særligt eller overvejende positive holdninger til handi-

Tabel 6.6.

Specifikke holdninger til en hypotetisk handicappet nær slægtning eller vens egnethed til at opdrage børn i forhold til en faktisk nær ikke-handicappet slægtning/ven. Holdningsskala baseret på otte handicap. Gennemsnitlig score særskilt efter alder og køn (N = 805).^{*)}

	Mænd	Kvinder	I alt
18-24 år	-5,1	-3,9	-4,5
25-34 år	-3,9	-3,5	-3,7
35-44 år	-3,6	-3,5	-3,6
45-54 år	-3,8	-3,3	-3,5
55-64 år	-3,5	-2,7	-3,0
65-75 år	-2,7	-3,0	-2,8
I alt	-3,7	-3,3	-3,5

* Signifikant forskellige gennemsnit er anført med fede skrifttyper.

cappede som forældre.²⁹⁾ Den største oversandsynlighed ses blandt offentligt ansatte funktionærer.

6.2.2.

Voksenlivet

Der findes adskillige måder, hvorpå handicappede kan diskrimineres og dermed søges udelukket fra ligestillet social integration. Desuden er det ikke nødvendigvis mennesker uden handicap, som diskriminerer handicappede. Man kan fx afvise at omgås en slægtning, der gifter sig med en kørestolsbruger. Af usikkerhed kan man forsøge at undgå at blive nabo til et bofællesskab for udviklingshæmmede. Eller under en længere togrejse kan man afvise at sidde nær en savlende spastiker. Når der nu sættes fokus på holdninger hertil, er det – hvis man kan have tiltro til, hvad voksne tilkendegiver om egen diskriminerende adfærd over for handicappede³⁰⁾ – med en formodning om overvejende positive holdninger. Meget få voksne synes nemlig at udvise direkte diskriminerende adfærd.³¹⁾

Til belysning af voksnes villighed til at omgås nære slægtninge, der indgår *ægteskab med en handicappet*, er der stillet et spørgsmål herom.³²⁾ Mens de fleste andre spørgsmål i dette kapitel er konative, er det pågældende spørgsmål affektivt, idet svarpersonen anmodes om at ytre forventede grader af *tilpashed* eller *utilpashed*. De afgivne svar, der fremgår af *tabel 6.7*, peger på, at ikkeholdninger er sjældne. I de fleste tilfælde kan voksne forholde sig til det stillede spørgsmål og har holdninger hertil.³³⁾ Der afgives dog ret mange *ved ikke-* og *kommer an på-*svar, når den indgiftede er spastiker, udviklingshæmmet eller manio-depressiv. Når holdningerne angår den slags familied medlemmer, er udbredelsen af ubehag af betydeligt omfang, mens meget få giver udtryk for modvilje over for et nyt familied medlem, der er blind, døv, kørestolsbruger, leddegigtramt eller stammer. I denne sammenhæng er voksne mest forbeholdne over for mennesker med psykiske lidelser, men også spastikerens særlige muskelbevægelser skaber usikkerhed.³⁴⁾

Tabel 6.7.

Specifikke holdninger til en nær slægtnings hypotetiske indgåelse af ægteskab med en handicapet i form af følelse af tilpashed eller utilpashed ved jævnlige samvær med sidstnævnte. Særskilt efter otte handicap (N = 1.032).

	Ville føle sig meget tilpas	Ret tilpas	Neutral (hverken tilpas eller utilpas)	Ret utilpas	Ville føle sig meget utilpas	Kommer an på personen	Ved ikke	I alt
Blind	26	11	47	5	0	9	2	100
Døv	25	11	46	6	1	9	2	100
Kørestolsbruger	26	11	46	5	0	9	2	99
Leddegigtramt	25	11	47	6	1	8	2	100
Stammer	26	12	49	3	0	8	1	99
Spastiker	17	9	36	20	6	8	5	101
"Evnesvag"	13	6	29	22	14	10	7	101
Manio-depressiv	11	6	30	22	13	11	7	100

Også i dette tilfælde sigter svarene mod skalakonstruktion, nemlig efter følgende retningslinjer: Hvis respondenterne svarer *meget tilpas*, scores +2, mens *ret tilpas* tildeles score +1. Neutrale svar – *hverken tilpas eller utilpas* – scorer nul, mens forbeholdne svar – *ret utilpas* og *meget utilpas* – tildeles score -1 henholdsvis -2. Med otte items er skalaens formelle minimum -16 og dens maksimum +16. To svartyper – *kommer an på* og *ved ikke* – kan ikke tildeles scores og ekskluderes derfor af skalaen, der – som det fremgår af *tabel 6.8* – omfatter tre fjerdedele af nettostikprøven.

Tabel 6.8 sandsynliggør, at ret få voksne – af størrelsesordenen én tiendedel – er uden affektive forbehold over for mødet med et nyt handicapet familiemedlem, og at lidt flere – omkring hver ottende – ytrer sig overvejende eller meget negativt (score -16 til -4). Oftest forekommende er neutrale holdninger (score -3 til +3) samt ikke-hold-

ninger, der i alt udgør tre fjerdedele. Der er ikke sandsynlige kønsspecifikke forskelle. Ganske vist er scoregennemsnittet størst blandt kvinder, men forskellen er insignifikant. Heller ikke alder er udslagsgivende.³⁵⁾ Derimod har *"handicappede"* mindre modvillige holdninger til et nyt handicapet familiemedlem end andre.³⁶⁾

Holdningerne til det nye familiemedlem er også forskellig med hensyn til *uddannelse*. Voksne med lang videregående erhvervsuddannelse er *mindst* imødekommende. Blandt disse er under hver tyvende (4 pct.) maksimalt positive (score +16), mens det gælder omkring hver tiende i andre grupper.³⁷⁾ På grundlag af gennemsnitlige scores ytrer personer – ikke mindst kvinder – med kort/ mellemlang uddannelse den højeste grad af forventet velbefindende.³⁸⁾ Åbenhjertigheden over for et nyt handicapet familiemedlem påvirkes også af *geografisk placering*. *Tabel 6.9* viser, at sjællændere

Tabel 6.8.

Specifikke holdninger til nær slægtnings hypotetiske indgåelse af ægteskab med en handicappet i form af følelse af tilpashed henholdsvis utilpashed ved jævnligt samvær med sidstnævnte. Holdningsskala baseret på otte handicap. Særskilt efter køn (P = 0,54).

	Mænd	Kvinder	I alt
Maksimalt positiv over for slægtnings indgåelse af ægteskab med en handicappet og samvær med denne (score +16)	9	10	10
Meget positiv (score +10 til +15)	8	9	9
Overvejende positiv (score +4 til +9)	8	10	9
Overvejende neutral (score -3 til +3)	37	34	35
Overvejende/meget negativ (score -16 til -4)	12	11	12
1-7 kommer an på personen-svar	10	11	11
8 kommer an på personen-svar	5	4	4
1-7 ved ikke-svar	7	6	7
8 ved ikke-svar	1	1	1
Kombinationer af kommer an på- og ved ikke-svar	2	4	3
I alt	99	100	101
Antal svarpersoner	516	515	1031
Gennemsnit (ekskl. kommer an på- og ved ikke-svar)	2,7	3,4	3,1
P _m	0,20	0,20	

mv.³⁹⁾ samt østjyder er markant mere imødekommende end andre.⁴⁰⁾ Omvendt er mennesker i andre egne af Jylland samt fynboer mere skeptiske.

Befolkningens holdninger til "handicapægteskaber" varierer således med hensyn til "handicap", uddannelse og geografisk placering. Når der ved logistisk regression gensidigt betinges med samtlige baggrundsvariabler, forbliver de tre variabler i regressionsmodellen med geografi som eneste højsignifikante parameter.⁴¹⁾ Det betyder, at de tre variabler – givet de øvrige – yder hvert deres relativt autonome bidrag til at forklare variationer i holdninger til nære slægtnings eller venners indgåelse af ægteskab med en handicappet.⁴²⁾ Da geografisk placering er højsignifikant, er variabelen det sikreste bidrag til forklaring af variationerne. Når øst-

jyder anvendes som basisniveau, har kun sjællændere mv. en ikke-signifikant oversandsynlighed for at være maksimalt eller meget positive over for et nyt handicappet familiemedlem.⁴³⁾ De mindste undersandsynligheder findes blandt andre jyder og fynboer.

En anden måde, hvorpå man kan diskriminere handicappede og dermed reducere mulighederne for ligestillet social integration, er ved at modsætte sig *oprettelse af et bofællesskab for handicappede* i nærheden af, hvor man bor. Også dette spørgsmål retter sig mod skalakonstruktion, men først dokumenteres respondenternes svar i *tabel 6.10*.⁴⁴⁾ Kun få er uden meninger om det stillede spørgsmål, og at mennesker, der bifalder bofællesskaber af enhver af de otte nævnte typer som nærmeste nabo, er i over-

Tabel 6.9.

Specifikke holdninger til nær slægtnings hypotetiske indgåelse af ægteskab med en handicappet i form af følelse af tilpashed eller utilpashed ved jævnligt samvær med sidstnævnte. Holdningsskala baseret på otte handicap. Gennemsnitlig score særskilt efter geografisk placering og køn (ikke-holdninger eksklusive; N = 766).^{*)}

	Mænd	Kvinder	I alt
Hovedstaden	0,9	2,3	1,6
Hovedstadens forstæder	2,8	4,4	3,5
Sjælland mv.	4,4	6,5	5,5
Fyn	1,5	0,9	1,2
Sønderjylland	1,4	-0,3	0,7
Vestjylland	1,2	0,9	1,1
Østjylland	5,8	5,1	5,4
Norjylland	0,6	0,7	0,6
I alt	2,7	3,4	3,1

* Signifikant forskellige gennemsnit er anført med fede skrifttyper.

tal. På den anden side har mange større eller mindre forbehold. Det gælder navnlig i forhold til spastikere og psykisk handicappede. Hver sjette i befolkningen ønsker ikke et bofællesskab for spastikere som nærmeste nabo, mens hver fjerde afviser at få udviklingshæmmede tæt på. Med hensyn til manio-depressive er andelen endnu større. Med dette og andre eksempler in mente tegner sig efterhånden en tendens til hyppigst afstandtagen over for psykisk handicappede.

På grundlag af de afgivne svar konstrueres en Bogardus-inspireret skala⁴⁵⁾ efter følgende retningslinjer: Hvis respondenter har svaret *med mig som nærmeste nabo*, scores +5, mens score +4 tildeles, hvis det i forhold til respondenter geografisk nærmeste svar er *på gaden/vejen, hvor jeg bor*. Dernæst scores +3, +2 og +1 for successivt fjernere, men nærmest acceptable beliggenheder, og endelig tildeles score nul, når det i forhold til respondentens husstand geografisk nær-

meste svar er *uden for min landsdel*.⁴⁶⁾ Når skalaen, hvis formelle minimum er nul, mens maksimum med de velkendte otte items er +40, ikke har negative scoreudfald, skyldes det fraværet af en neutral *på midten*-svarkategori.⁴⁷⁾ I lighed med tidligere og med samme begrundelse ekskluderes tværgående *ved ikke*-svar fra skalaen.

Den sociale afstandsskala dokumenteres i *tabel 6.11*. Tabellen anskueliggør, at kun få voksne har tværgående ikke-holdninger. En majoritet af den danske befolkning – tre femtedele – har ingen betænkeligheder over for de otte bofællesskabers geografiske placering. Hvorvidt andelen anskues som tilpas eller for lille, kan ikke afgøres uden normative kriterier for *den gode holdning*. Men at hver tiende voksen scorer 32 eller derunder, kan dog anses for problematisk, hvis vi forudsætter et ønske om at fremme handicappedes sociale integration i nærmiljøer. En score på 32 kan fx betyde, at ingen af de otte bofællesskaber uden modvilje kan pla-

Tabel 6.10.

Specifikke holdninger vedrørende nærmeste acceptable sociale afstand til et påtænkt bofællesskab for handicappede. Særskilt efter otte handicap. Procentuel fordeling (N = 1.032).

	Blinde	Døve	Kørestolsbrugere	Leddegigt-ramte	Stammere	Spastikere	“Evnesvage”	Manio-depressive
Som nærmeste nabo	92	92	91	91	92	83	73	64
På egen gade/vej	5	5	5	5	5	8	10	10
På andre gade/veje nærved	1	2	1	2	2	5	7	9
På gader/veje længere væk	0	0	1	0	0	2	6	10
Ikke egen kommune	0	0	0	0	0	1	1	2
Ikke egen landsdel	-	-	-	-	-	-	-	1
Ved ikke	1	1	1	1	1	2	3	4
I alt	99	100	99	99	99	101	101	100

ceres i nærhed af holdningsbæreren. Eller hvis enkelte af bofællesskaberne accepteres som nærmeste nabo, følger heraf, at andre ikke uden problemer kan placeres på den gade eller vej, hvor holdningsbæreren bor.

Som det fremgår af *tabel 6.11*, har afstandsskalaen ikke signifikant forskellige udfald blandt mænd og kvinder. Scoregennemsnittet er ganske vist lidt højere blandt kvinder end blandt mænd, men forskellen er insig-nifikant. Heller ikke når der betinges med alder, er der sandsynlige forskelle.⁴⁸⁾ Med to undtagelser iagttages tilsvarende, hvad de øvrige baggrundsvariabler angår. Den første undtagelse er kvindelige pensionister mv., der er mindre imødekommende end andre kvinder over for bofællesskaber for nærlig-gende handicappede.⁴⁹⁾ Den anden er men-nesker bosiddende i Hovedstadens forstæ-der. Om end den numeriske scoredifference er beskeden, er folk boende dér mere kriti-ske end resten af befolkningen.⁵⁰⁾ Hvad ko-native holdninger til placeringen af bofæl-

lesskaber for mennesker med handicap af forskellig type angår, er det med andre ord vanskeligt at lokalisere bivariat “forklaren-de” baggrundsforhold.

Befolkningens holdninger til nærliggende bofællesskaber varierer altså bivariat med hovedbeskæftigelse og geografisk placering. Betinges samtidig med køn og alder, er yngre mænd mere kritiske end mænd i al-mindelighed. Når holdningsvariablen diko-tomiseres,⁵¹⁾ elimineres geografisk placering af den endelige regressionsmodel. Tilbage bliver to lavsignifikante parametre: alder og hovedbeskæftigelse.⁵²⁾ Givet de øvrige vari-abler yder kun disse to parametre selvstæn-dige forklaringsbidrag. Når unge anvendes som basisniveau, har 25-34-årige en ikke-signifikant undersandsynlighed for at være uden forbehold overhovedet over for bofæl-lesskaber af otte forskellige typer,⁵³⁾ mens der i de øvrige aldersgrupper er oversand-synligheder for dette.⁵⁴⁾

Tabel 6.11.

Specifikke holdninger vedrørende nærmest acceptable sociale afstand til et påtænkt bofællesskab for handicappede. Holdningsskala baseret på otte handicap. Særskilt efter køn (P = 0,44).

	Mænd	Kvinder	I alt
Score 40 (maks. positiv over for nærliggende bofællesskab)	59	64	62
Score 38-39	9	9	9
Score 36-37	9	8	8
Score 34-35	6	6	6
Score 32-33	5	4	4
Score 0-31	7	5	6
1-8 ved ikke-svar	6	4	5
I alt	101	100	100
Antal svarpersoner	517	515	1032
Gennemsnit (ekskl. ved ikke-svar)	37,8	38,2	38,0
P _m	0,31	0,31	

Før resultaterne resumeres, sættes der fokus på endnu en måde, som kan forhindre handicappede i social integration. Handicappede har samme formelle ret som andre til at lade sig befordre med offentlige transportmidler, men bliver en handicapet altid *accepteret som ligestillet*, hvis pågældende fx skal ud på en længere togrejse? Dette er den sidste overvejende affektive holdningsindikator.⁵⁵⁾ Også her sigter de afgivne svar, der ses i *tabel 6.12*, mod konstruktion af en Bogardus-inspireret *social afstandsskala*. Andelen med ikke-holdninger er ubetydelig. Desuden underbygges en tidligere iagttagelse: Mens stort set alle bifalder at have en blind, døv, kørestolsbrugende, leddegigt-ramt eller stammende medpassager inden for syns- og hørevidde, gælder det ikke en savlende spastiker, en udviklingshæmmet eller en manio-depressiv. Navnlig mange afviser sidstnævnte. Enkelte er endog af den opfattelse, at den manio-depressive bør befinde sig i et helt andet tog.

Den sociale afstandsskala er dannet på følgende måde: Respondenter, der svarer *lige ved siden af* over for mig, tildeles score +4, mens svaret *længere væk inden for syns- og hørevidde* får score +3. Der fortsættes på samme måde med score +2 og +1 indtil svarkategorien *ikke samme togrejse*, som tildeles scoreværdien nul. Med de sædvanlige otte items er skalaens formelle minimum nul og dens maksimum +32. Grundet fravær af en "naturlig" *på midten*-kategori har skalaen ikke negative scores. Endelig er *ved ikke*-problemet, der i dette tilfælde er af særdeles beskedent omfang, løst som efterhånden velkendt.

Afstandsskalaen fremgår af *tabel 6.13*, hvor tværgående *ved ikke*-svar ekskluderer cirka hver tyvende. I modsætning til holdninger til nærmest acceptable afstand til et bofællesskab, hvor voksne uden forbehold er i overtal, er kun et mindretal uden reservationer overhovedet (40 pct.), når man skal tilbringe fem timer i nærheden af en handi-

Tabel 6.12.

Specifikke holdninger til det nærmeste sted, en handicappet kan sidde på en længere togrejse, hvis medpassagereren (dvs. respondenter) skal kunne føle sig tilpas. Særskilt efter otte handicap (N = 1.032).

	Lige ved siden af eller overfor	Længere væk inden for syns- og hørevidde	Samme kupé uden for syns- og hørevidde	Anden kupé/åben togvogn	Ikke samme togrejse	Ved ikke	I alt
En blind	96	3	0	0	-	0	99
En døv	96	2	1	0	-	0	99
En kørestolsbruger	96	3	1	0	-	0	100
En leddegigtramt med misdannede hænder	94	4	1	0	-	0	99
En talende stammer	86	7	6	1	-	1	101
En savlende spastiker	60	21	12	5	0	1	99
En "evnesvag"	66	18	11	4	0	1	100
En stærkt opstemt manio-depressiv	43	19	19	15	2	3	101

cappet. Dertil kommer, at ganske mange voksne har markante forbehold over for den slags social kontakt. Når op imod hver ottende scorer 25 eller derunder (13 pct.), betyder det, at mange af disse hverken ønsker stammeren, spastikeren, den udviklingshæmmede eller den manio-depressive inden for syns- og hørevidde. Hvis holdninger af den type fører til faktisk adfærd, er det diskrimination af handicappede.

Endvidere peges i *tabel 6.13* på, at der ikke er forskelle mellem mænds og kvinders holdninger til at sidde i nærheden af en handicappet. Tabellens kønsfordelinger er ganske vist signifikant forskellige, men det er scoregennemsnittet ikke. Som *tabel 6.14* viser, spiller *alder* derimod en rolle. Mens unge har flest forbehold, gælder det modsatte for folk i alderen 45-54 år.⁵⁶⁾ Når køn medinddrages, har navnlig unge og yngre mænd indvendinger mod at sidde i nærhe-

den af en handicappet,⁵⁷⁾ mens 45-54-årige kvinder sjældnest har det.⁵⁸⁾

Heller ikke her er der forskelle med hensyn til sondringen mellem "handicappede" og andre.⁵⁹⁾ Derimod spiller det en rolle, om holdningsbæreren bor i en husstand med eller uden "handicappede". "Handicappede", der lever sammen med mindst én anden "handicappet", er *mindst* modvillige over for at tilbringe en togrejse i umiddelbar nærhed af en handicappet.⁶⁰⁾ Med en enkelt undtagelse fører de øvrige variabler – uddannelse, hovedbeskæftigelse og geografi – ikke til signifikante forskelle mellem scoregennemsnit i subgrupper. Undtagelsen er mandlige pensionister mv., der sjældnere end andre mænd har forbehold.⁶¹⁾

Bivariat spiller alder og "handicaphusstande" således en rolle for holdninger til at sidde i nærheden af en handicappet, men

Tabel 6.13.

Specifikke holdninger til det nærmeste sted, en handicappet kan sidde på en længere togrejse, hvis medpassageren (dvs. respondenteren) skal kunne føle sig tilpas. Holdningsskala baseret på otte handicap. Særskilt efter køn (P = 0,00).

	Mænd	Kvinder	I alt
Score 32 (maksimalt positiv holdning til at sidde i nærheden af en handicappet)	40	41	40
Score 30-31	15	21	18
Score 28-29	14	16	15
Score 26-27	13	8	11
Score 24-25	7	5	6
Score 0-23 (negativ holdning)	6	7	7
1-8 ved ikke-svar	5	2	4
I alt	100	100	101
Antal svarpersoner	515	512	1027
Gennemsnit (ekskl. ved ikke-svar)	29,2	29,4	29,3
P _m	0,28	0,28	

ikke geografisk placering. Ikke desto mindre indgår geografisk placering som højsignifikant forklarende parameter sammen med alder i den logistiske regressionsmodel.⁶²⁾ Når geografisk placering ikke spiller en rolle ved bivariate målinger, men gør det ved multivariate, skyldes det som tidligere primært måden, hvorpå variabelen er dikotomiseret.⁶³⁾

En anden årsag kan være særlige parametriske interaktioner, der ikke afdækkes bivariat. Hvad årsagerne end måtte være, er resultatet, at både alder og geografisk placering er relativt autonome bidrag til forklaring af holdningsvariationer. Med unge som basisniveau har 35-75-årige markante oversandsynligheder for at være helt uden forbehold i relation til en handicappet medpassager.⁶⁴⁾ Hvis Østjylland anvendes som basisniveau, har nord- og vestjyder oversandsynligheder for at være uden forbehold,⁶⁵⁾ mens de fem øvrige områder har undersandsynligheder for at være uden forbehold.⁶⁶⁾

6.3.

Tværgående specifikke holdninger til social integration

Analyseresultaterne sammenfattes ved konstruktion af et *tværgående holdningsmål*. Målet, der baseres på tre holdningsindikatorer,⁶⁷⁾ har tre kategorier: I den første – *tværgående integrative holdninger* – findes respondenter, som ikke har indvendinger mod, at et *ethvert* af de otte bofællesskaber for handicappede kan placeres på den gade eller vej, hvor respondenteren bor, som har meget eller overvejende positive holdninger til en slægtning indgåelse af ægteskab med en handicappet (score +4 til +16), og som samtidig har meget eller overvejende positive holdninger til at sidde i nærheden af en handicappet på en længere togrejse (score 30-32). I den anden kategori – *tværgående ikke-integrative holdninger* – findes respondenter med negative holdninger til bofællesskaber,⁶⁸⁾ handicapægteskab (score -16 til +3) og togrejse med en handicappet (score 0-29). Den tredje kategori er en *residualkategori*.⁶⁹⁾

Tabel 6.14.

Specifikke holdninger til det nærmeste sted, en handicappet kan sidde på en længere togrejse, hvis medpassagereren (dvs. svarpersonen) skal føle sig tilpas. Holdningsskala baseret på otte handicap. Gennemsnitlig score særskilt efter alder og køn (ekskl. 1-8 ved ikke-svar; N = 991).*

	Mænd	Kvinder	I alt
18-24 år	28,0	29,3	28,6
25-34 år	28,4	29,6	28,9
35-44 år	29,7	29,7	29,7
45-54 år	29,6	30,3	29,9
55-64 år	29,6	28,7	29,1
65-75 år	29,6	29,9	29,3
I alt	29,2	29,4	29,3

* Signifikant forskellige gennemsnit er anført med fede skrifttyper.

Svarfordelingerne fremgår af *tabel 6.15*. Talstørrelserne peger på, at andelen af voksne med positive integrative holdninger falder til et noget *lavere niveau*, når der stilles betingelser om flere samtidige positive holdninger. Mindre end hver sjette voksen har på ét og samme tidspunkt integrative holdninger til placeringen af bofællesskaber for handicappede, til en nær slægtnings indgåelse af ægteskab med en handicappet og til at sidde i nærheden af en handicappet på en længere togrejse.⁷⁰⁾ Samtidig har færre voksne – hver tiende – tværnegative holdninger på de tre områder. Tværgående integrative holdninger forekommer altså oftere end ikke-integrative. Når de tre indikatorer anskues under ét, er mænds og kvinders holdninger ikke forskellige.

Der findes ikke aldersgrupper med mere tværintegrative holdninger end andre. Ganske vist har unge – især unge mænd – sjældnere tværintegrative holdninger, dog uden at aldersforskellene er signifikante.⁷¹⁾ Selv om også handicappede kan have holdninger, der er tilbageholdende over for andre

handicappedes integration, er *ikke-handicappedes* holdninger sjældnere tværgående integrative end “handicappedes” (14 pct. versus 22 pct.). Men på den anden side lader også mange handicappede til at være forbeholdne over for andre handicappedes sociale integration.⁷²⁾

Hvad *uddannelse* angår, er der en svag tendens til, at flest med kort/mellemlang uddannelse er tværintegrative, men forskellen mellem uddannelsesgrupperne er ikke signifikant – heller ikke når køn medinddrages.⁷³⁾ Når voksne anskues under ét, er der ikke forskelle med hensyn til hovedbeskæftigelse,⁷⁴⁾ men blandt mænd alene er flest offentlige funktionærer tværintegrative.⁷⁵⁾ Endelig spiller også *geografisk placering* en rolle for, om man er flerdimensionelt positiv over for handicappedes sociale integration (*tabel 6.16*). Blandt mænd er navnlig sjællændere mv.⁷⁶⁾ og østjyder integrative, mens det blandt kvinder gælder sjællændere mv. og vestjyder. Mindst integrative er sønderjyske mænd.

Tabel 6.15.

Tværgående positive og negative specifikke holdninger til handicappedes sociale integration.*)
Særskilt efter køn (P = 0,22).

	Mænd	Kvinder	I alt
Tværgående integrative holdninger	16	18	17
Tværgående ikke-integrative holdninger	12	9	10
Residual (inkl. tværgående ikke-holdninger)	73	73	73
I alt	101	100	100
Antal svarpersoner	514	512	1026

* Holdninger til bofællesskab, til en nær slægtnings hypotetiske ægteskab med en handicappet samt til en længere togrejse med en handicappet.

Det tværgående mål for integrative holdninger har altså alene bivariat sammenhæng med "handicap" og geografisk placering. Når syv baggrundsvariabler inddrages i en logistisk regressionsmodel, hvori ikke-forklarende variabler successivt elimineres, forbliver kun geografisk placering i modellen, endda uden at være højsignifikant.⁷⁷⁾ Som det tværgående mål er dikotomiseret,⁷⁸⁾ har sjællændere mv. – med Østjylland som basisniveau – en insignifikant oversandsynlighed for at være positive over for handicappede,⁷⁹⁾ mens alle øvrige geografiske områder har undersandsynligheder.⁸⁰⁾

Den hypotese blev indledningsvis opstillet, at voksne i almindelighed har overvejende positive eller i det mindste ikke-modvillige specifikke holdninger til handicappede, men at heller ikke positive specifikke holdninger er lige udbredte i forskellige befolkningsgrupper. Når det handler om positive specifikke holdninger til social integration, har analyserne sandsynliggjort, at disse ikke er lige udbredte i alle befolkningsgrupper. Med hensyn til hypotesens første aspekt afhænger dens udfald af, om det empiriske grundlag er enkeltholdninger eller tværgående integrative holdninger. I sidstnævnte tilfælde er hypotesen falsificeret.

Tabel 6.16.

Procentuelle andele med tværgående positive holdninger til handicappedes sociale integration.*)
Særskilt efter geografisk placering og køn (P = 0,00; P_σ = 0,04; P_φ = 0,02 m/forbehold; N = 1.026).

	Mænd	Kvinder	I alt
Hovedstaden	13	14	13
Hovedstadens forstæder	12	21	16
Sjælland mv.	18	27	23
Fyn	17	13	15
Sønderjylland	8	(15)	11
Vestjylland	12	26	19
Østjylland	24	16	20
Nordjylland	11	7	9

* Positive holdninger til handicapbofællesskaber, til en slægtnings hypotetiske ægteskab med en handicappet samt til en længere togrejse med en handicappet.

Noter:

- 1) Da respondenterne via en receptionsproces, hvorigennem "tomme pladser" udfyldes, genererer holdningsspørgsmåls endelige betydning, er der ikke vished for, at alle respondenter opfatter sig selv som potentielle aktører i forhold til handicappede, men spørgsmålene tilsigter dette (se fx: Olsen, 1998).
- 2) Se fx: Eiser, 1986; Hogg & Vauhan, 1995; Katz, i: Pratkanis et al., 1989. Der findes mange eksempler på uoverensstemmelse mellem holdninger og adfærd, fx det klassiske LaPiere-eksempel fra 1934: "Actual behaviour was seemingly incongruent with expressed attitudes" (Baker, 1992:15).
- 3) Herved forstås spørgsmålets rumlige lokalisering i relation til arenaer i respondentens system- og livsverdenen. Et spørgsmål om villighed til at udføre arbejdsopgaver sammen med en handicappet er fx mere nærhedsrelateret end et spørgsmål om villighed til i almindelighed at have handicappede kolleger, hvor man arbejder. Begrebet er beslægtet med *selvrelevans* (se: Olsen, 1998).
- 4) I det følgende kapitel sættes der fx fokus på potentiel hjælpsomhed over for handicappede og på specifikke holdninger til handicappede i arbejdslivet.
- 5) Undertiden trivariate, når køn inddrages sammen med en anden baggrundsvariabel.
- 6) Om logistisk regressionsanalyse, se: kapitel 4 (afsnit 4.1.).
- 7) Spørgsmålet er: "Forestil Dem, at De havde en gravid ægtefælle/var gravid og en læge fortalte Dem, at Deres kommende barn havde ét af følgende handicap, ville De så mene, at graviditeten burde afbrydes, hvis det ikke var for sent?".
- 8) Uden sondringen ville nogle respondenter fx indtænke blinde, andre kørestolsbrugere og atter andre udviklingshæmmede, når de besvarer specifikke holdningsspørgsmål. Der argumenteres herfor i et grundforskningsprojekt om sprogforståelse og hukommelse som årsag til måleproblemer i surveyundersøgelser (se: Olsen, 1998).
- 9) *Ved ikke*-svar eksklusive.
- 10) Som skalaen konstrueres, er der ikke direkte analogier til i metodelitteraturen nævnte skalaer, fx til Likert- eller Osgood-skalaer. Med hensyn til skalaens dimensionalitet, kan den hævdes at være endimensionel *a priori*, for så vidt som de otte items, hvorpå skalaen baseres, alle er handicap.
- 11) En sådan tilgang kritiseres som nævnt af nogle forskere, der finder sondringen mellem holdninger og ikke-holdninger irrelevant.
- 12) Score +0,6; P = 0,04.
- 13) Score -5,1; P = 0,00.
- 14) P = 0,07-0,68.
- 15) Blandt "handicappede" er gennemsnittet -3,0 (P = 0,68) henholdsvis -2,7 blandt "ikke-handicappede". Heller ikke med fokus på de i *tabel 6.2.* viste kategorier er der signifikante forskelle (P = 0,38).
- 16) Blandt mænd og kvinder under ét er de gennemsnitlige scores: "Handicappet"/ikke-enlig: -2,9 (P = 0,94); "handicappet"/enlig: -7,3 (P = 0,00); anden "handicappet": -2,8 (P = 0,95); både respondent og anden "handicappet": -0,6 (P = 0,04); ingen "handicappet"/ikke-enlig: -2,8 (P = 0,91); ingen "handicappet"/enlig: -2,6 (P = 0,82). Navnlig "handicappede" kvinder, der bor sammen med mindst en anden "handicappet" scorer højt (score +1,4; P = 0,04).

- 17) Blandt voksne under ét er de gennemsnitlige scores: Folkeskole/ingen erhvervsuddannelse: -3,0 (P = 0,78); folkeskole/faglig uddannelse: -4,7 (P = 0,00); kort/mellemlang uddannelse: -1,6 (P = 0,02); lang videregående uddannelse: -2,6 (P = 0,82).
- 18) Blandt uddannelsessøgende kvinder er den gennemsnitlige score +1,2 (P = 0,01). Dertil kommer, at offentlige funktionærer *muligvis* er mere positive end andre over for at få et handicappet barn. For denne gruppe er den gennemsnitlige score -1,5 og på kanten af signifikans (P = 0,06).
- 19) Sønderjyder scorer *muligvis* lavere end andre danskere (gennemsnitlig score: -6,6), men forskellen mellem sønderjyder og andre er på kanten af signifikans (P = 0,06).
- 20) P = 0,009.
- 21) OR = 1,40 henhv. 1,20. Derimod har enlige med "handicap" en *undersandsynlighed* (OR = 0,48).
- 22) Spørgsmålet er: "Tænk på en voksen slægtning eller ven, der ikke er handicappet, og som De holder af. Hvis vedkommende var handicappet og havde børn, ville De så mene, at han/hun var bedre eller dårligere til at opdrage børn end andre slægtninge/venner, hvis han/hun var: blind?, døv? etc.". Spørgsmålet har stor betydningsvidde og kan derfor rette sig mod vidt forskellige former for socialisering og indlæring. Nogle respondenter kan fx tvivle på, at udviklingshæmmede forældre kan give børn tilstrækkelig intellektuel stimulering, men måske har andre kvaliteter. Andre respondenter kan være af den opfattelse, at udviklingshæmmede forældre kun kan opdrage deres børn, hvis de får mere eller mindre støtte udefra.
- 23) Heller ikke denne skala er umiddelbart beslægtet med i metodelitteraturen ofte nævnte skalaer, fx Likert- eller Osgood-skalaer.
- 24) Da de enkelte *ved ikke*-andele i *tabel 5.4.* er 7-16 pct., er andelen af to, tre eller flere ved ikke-svar forventligt større end 16 pct.
- 25) De to relevante P-værdier er: 0,01; 0,02.
- 26) Den gennemsnitlige score blandt "handicappede" er -3,3 (P = 0,32) henholdsvis -3,7 blandt "ikke-handicappede" (P = 0,33). Når "handicappede" bor sammen med mindst én anden "handicappet", er den gennemsnitlige score -2,5 (P = 0,01), dvs. ét score-point højere end det overordnede gennemsnit.
- 27) Undtagelsen, der vedrører *hovedbeskæftigelse*, er, at uddannelsessøgende er mest kritiske overfor handicappede forældre (score -4,6; P = 0,00), mens pensionister mv. er mindst kritiske (-2,9; P = 0,01). Det matcher med alderens betydning.
- 28) P = 0,001. Holdningsvariablen er dikotomiseret ved at der sondres mellem særligt positive/overvejende positive holdninger på den ene side (score -2 til +16) og alle andre besvarelser på den anden.
- 29) OR = 1,32-2,08.
- 30) Spørgsmålet "Har De nogensinde været i en situation, hvor De opførte Dem dårligere over for en handicappet, end De ville have gjort, hvis personen ikke var handicappet?" besvares bekræftende af 11 pct. (N = 1.032). På én undtagelse nær er der ikke svarforskelle med hensyn til baggrundsvariablerne. Den eneste forskel angår "handicaphusstande", hvor det viser sig, at voksne, der bor sammen med én eller flere "handicappede", *oftere end andre* har opført sig dårligere (18 pct.; P = 0,04).
- 31) Nogle eksempler: "jeg brugte øgenavne og drillede", "jeg gik væk fra en handicappet i stedet for at hjælpe", "jeg vendte ryggen til, da en handicappet var oprevet og begyndte at græde" og "jeg stirrede og væmmedes åbenlyst".

- 32) Spørgsmålet er: "Forestil Dem, at én af Deres nære slægtninge skulle giftes med en handicappet, og De jævnligt skulle omgås denne person. Hvor tilpas eller utilpas tor De så, De ville føle Dem, hvis personen var: (otte slags handicap nævnes)".
- 33) Ved interviewets begyndelse er det som nævnt af interviewerens påpeget, at respondenterne ikke bør artikulere holdninger om noget, pågældende ikke tidligere har tænkt over. Sigtet hermed har været at gøre ikke-holdninger ligeså "legitime" som holdninger.
- 34) Blot omkring halvdelen vil føle sig tilpas eller være neutrale i forhold til et psykisk handicappet nyt familiemedlem ("evnesvag": 48 pct.; manio-depressiv: 47 pct.). Med hensyn til en spastiker er den tilsvarende andel omkring tre femtedele (62 pct.).
- 35) De til scoregennemsnit i seks aldersgrupper knyttede P-værdier findes i intervallet 0,26-0,98. Heller ikke når der samtidig betinges med køn, er der aldersspecifikke forskelle.
- 36) Blandt "handicappede" er scoregennemsnittet 3,8 sammenlignet med 2,6 blandt "ikke-handicappede" (P = 0,03). Blandt kvinder er forskellen mellem "handicappede" og "ikke-handicappede" endnu større ("handicappede" kvinder: 4,7; "ikke-handicappede" kvinder: 2,8 (P = 0,03)). Hvad sondringen mellem "handicaphusstande" og andre husstande angår, er den ikke udslagsgivende.
- 37) P = 0,01.
- 38) Gennemsnitlige scores: folkeskole/ingen erhvervsuddannelse: 2,6 (P = 0,37); folkeskole/faglig uddannelse: 2,5 (P = 0,25); kort/mellemlang erhvervsuddannelse: 4,2 (P = 0,01); lang videregående uddannelse: 1,4 (P = 0,06). Blandt kvinder med lang videregående uddannelse er den gennemsnitlige score særlig lav, men på kanten af signifikans: -0,1 (P = 0,05).
- 39) Herunder også beboere på omkringliggende øer, inkl. bornholmere.
- 40) Partielle gennemsnit, der er signifikant forskellige fra overordnede gennemsnit er i tabellen markeret med fede skrifttyper.
- 41) $P_{\text{handicap}} = 0,036$; $P_{\text{udd.}} = 0,045$; $P_{\text{geo}} = 0,000$.
- 42) Holdningsvariablen er dikotomiseret ved at der sondres mellem maksimalt eller meget positive (score +10 til +16) over for alle øvrige respondenter, *ved ikke*-svar inklusive.
- 43) OR = 1,12.
- 44) Spørgsmålet er formuleret på følgende måde: "Forestil Dem, at der et sted i Danmark skal oprettes et nyt bofællesskab for handicappede. Hvor mange af de steder, De kan se på det kort, jeg nu giver Dem, vil De så mene, bofællesskabet kunne ligge, hvis de mennesker, der flyttede ind var voksne: (otte grupper af handicappede nævnes)?" I forlængelse af selve spørgsmålet er der syv svarkategorier: "Med Dem som nærmeste nabo?", "På gaden/vejen, hvor De bor?", "På andre gader/veje nær Dem?", "Uden for Deres kommune", "Uden for Deres landsdel" samt "Ved ikke/har ikke tænkt over det".
- 45) Ved konstruktion af en *social afstandsskala* ønskede Bogardus at afdække sociale afstandes betydning for racistske holdninger (se fx: Hellevik, 1991; Oskamp, 1977). Til dette formål konstruerede han en skala med syv hierarkiske trin. Skalaen, der siden har været anvendt i mange amerikanske holdningsundersøgelser, kan anskueliggøres med et eksempel fra handicapforskningen, hvor respondenter skal tilkendegive hvor nære relationer, de ønsker at have til mennesker med forskellige handicap: "would marry into group; would have as close friend; would have as next door neighbour; would work in same office; would have as speaking acquaintances only; would have as visitors only to my nation; would debar from my nation" (Antonak & Livneh, 1988:43). Om end Bogardus-skalaer

har éndimensionelt sigte, anfægter mange forskere, at kravet om éndimensionalitet nødvendigvis er opfyldt (se fx: Oppenheim, 1992). Blandt andre potentielle måleproblemer er svarkategoriernes normative hierarki: "Can we trust the tester's judgment (or our own) about what items go where in the scale?" (Rajecki, 1990:20). Endelig har også afstanden mellem kategorierne vist sig at kunne føre til måleproblemer. Bogardus er fx blevet kritiseret for at hævde grader af social afstand, som ikke i statistisk henseende kan tildeles de trinvis skalaværdier, som Bogardus gjorde.

- 46) Spørgsmålet sigtede oprindelig mod konstruktion af en Guttman-skala, men da meget få besvarelser er inkonsistente (det vil fx sige, at man gerne vil have et bofællesskab for handicappede liggende på gaden/vejen, hvor man bor, men ikke på gader/veje længere væk), danner besvarelserne alternativt grundlag for konstruktion af en social afstandsskala.
- 47) Eksempelvis kan svar af typen på *andre gader/veje nær mig* eller på *gader/veje længere væk* ikke meningsfuldt hævdes at være "neutrale" svar.
- 48) De til de seks aldersgrupper svarende P-værdier findes i intervallet 0,18-0,88. Betinges der imidlertid simultant med køn og alder, scorer yngre mænd i alderen 25-34 år – målt ved gennemsnitlig score – lavere end mænd i almindelighed. Blandt 25-34-årige mænd er gennemsnittet 37,0 med en dertil svarende P-værdi på 0,02. I de øvrige mandlige aldersgrupper varierer P-værdierne fra 0,19 til 0,79.
- 49) Kvindelige pensionister og efterlønsmodtagere scorer 37,2 i gennemsnit ($P = 0,01$), dvs. cirka *ét skalapoint lavere* end kvinder i almindelighed.
- 50) Den gennemsnitlige score blandt svarpersoner boende i Hovedstadens forstæder er 37,3 ($P = 0,04$), dvs. omtrent *ét skalapoint lavere* end for befolkningen som helhed.
- 51) Ved dikotomiseringen sondres mellem maksimalt positive (score +40) i forhold til alle øvrige besvarelser, *ved ikke*-svar inklusive.
- 52) De to relevante P-værdier er: 0,013; 0,038.
- 53) OR = 0,92.
- 54) OR = 1,23-1,45.
- 55) Spørgsmålet har følgende formulering: "Forestil Dem, at De skal på en 5 timers togrejse. Hvad er så det nærmeste sted i forhold til Dem, de voksne passagerer, jeg nu nævner, kunne sidde, hvis De skulle føle Dem tilpas under rejsen?". For hvert af otte handicap efterfølges spørgsmålet af seks svarkategorier: "Lige ved siden af eller over for mig", "Længere væk inden for syns- og hørevidde", "Samme kupé/åbne togvogn uden for syns- og hørevidde", "Anden kupé/anden åben togvogn", "Ikke samme togrejse" og endelig "Ved ikke/har ikke tænkt over det".
- 56) De to relevante P-værdier er: 0,04; 0,00.
- 57) $P_{18-24} = 0,01$; $P_{25-34} = 0,00$.
- 58) $P = 0,01$.
- 59) Den gennemsnitlige score blandt "handicappede" er 29,6 ($P = 0,08$), mens den er 29,2 blandt "ikke-handicappede" ($P = 0,07$). Når køn medinddrages, er der ikke signifikante forskelle.
- 60) De gennemsnitlige scores er: "Handicappet"/ikke-enlig: 29,7 ($P = 0,18$); "handicappet"/enlig: 28,4 ($P = 0,05$); anden "handicappet": 29,2 ($P = 0,70$); "handicappet"/anden "handicappet": 30,3 ($P = 0,01$); "ikke-handicappet"/ikke-enlig: 29,2 ($P = 0,19$); "ikke-handicappet"/enlig: 29,3 ($P = 0,84$).

- 61) Gennemsnitlig score blandt mandlige pensionister mv.: 30,1 (P = 0,01). Blandt kvindelige pensionister mv. er gennemsnittet 29,1 (P = 0,25).
- 62) De to relevante P-værdier er: 0,003; 0,000.
- 63) Der sondres mellem respondenter, som er maksimalt positive over for at sidde i nærheden af en handicappet (score +32) – i forhold til alle øvrige respondenter.
- 64) OR = 1,63-1,67.
- 65) OR = 1,17 henhv. 1,31.
- 66) OR = 0,76-0,91.
- 67) Holdninger til afbrydelse af “handicapgraviditet” og til handicappede som opdragere ekskluderes af det tværgående mål, fordi indikatorerne er mere specielle integrative indikatorer end de tre øvrige.
- 68) Dvs. placering uden for egen gade/vej.
- 69) Når kategorien *tværgående ikke-holdninger* ikke findes i denne sammenhæng, skyldes det meget få svar af den type (N = 6).
- 70) Andelen med tværgående integrative holdninger er 17 pct., dvs. lavere end det formelle maksimum (28 pct.), men højere end ved rent stokastiske overlap mellem de tre holdningsindikatorer, der indgår i det tværgående mål for integrative holdninger (10 pct.). Den tværgående ophobning af integrative holdninger er med andre ord moderat.
- 71) Blandt mænd og kvinder under et er P med hensyn til alder 0,76, blandt mænd 0,15 og blandt kvinder 0,93. Blot 6 pct. af unge mænd i alderen 18-24 år har tværgående integrative holdninger, men forskellen mellem disse og andre mænd er ikke signifikant.
- 72) Forskellen er højsignifikant (P = 0,00), men mindre signifikant separat blandt mænd og kvinder (mænd: 13 pct. versus 21 pct.; P = 0,03; kvinder: 16 pct. versus 24 pct.; P = 0,04). Derimod er der ikke signifikante forskelle mht. sondringen mellem “handicaphusstande” og andre husstande (P = 0,21).
- 73) Andelen af tværgående integrative er lavest blandt personer med lang videregående uddannelse (12 pct.) og størst blandt mellemuddannede (21 pct.; P = 0,16). Blandt kvinder er de tilsvarende andele 1 pct. henholdsvis 23 pct. (P = 0,07, dvs. på kanten af signifikans).
- 74) P = 0,23.
- 75) 28 pct. (P = 0,01). Blandt mænd og kvinder under et er den en tendens til, at færrest selvstændigt erhvervsdrivende og private funktionærer har tværgående integrative holdninger (11 pct. versus 10 pct.), men som nævnt er forskellen mellem disse og andre stillingsgrupper ikke signifikant.
- 76) Inkl. mænd boende på omkringliggende øer samt på Bornholm.
- 77) P = 0,034.
- 78) Tværgående integrative holdninger versus alle øvrige svar.
- 79) OR = 1,12.
- 80) OR = 0,61-0,98.

Specifikke holdninger inden for særlige områder

7.1.

Indledning

I det følgende er temaet fortsat specifikke holdninger, men inden for særlige områder. Det første er holdninger til at hjælpe handicappede (afsnit 7.2). Mange handicappede er stærkt optaget af mulighederne for at opnå en stabil placering på arbejdsmarkedet, hvilket er det efterfølgende tema (afsnit 7.3). Som tidligere sammenfattes analyserne ved udarbejdelse af et tværgående mål (afsnit 7.4) Kapitlet afsluttes med fokus på holdninger til otte "prototypiske" grupper af handicappede (afsnit 7.5). Den analytiske procedure er som i de tre foregående kapitler, dvs. et miks af bivariante og multivariante tilgange.

7.2.

Specifikke holdninger til hjælp og omsorg

I kapitel 5 blev opmærksomheden rettet mod generelle holdninger til offentlig omsorg og service over for handicappede (afsnit 5.2). Analysen pegede på, at kritikerne er i overtal, og at kun få ønsker omsorgen reduceret. Men hvordan er voksnes *specifikke holdninger* til at træde hjælpende til over for handicappede slægtninge, venner mv.? Hjælpsomhed kan desuden ytre sig ved lyst til at hjælpe andre handicappede end ens nærmeste. Hvem er fx interesseret i at udføre frivilligt arbejde sammen med og til gavn for handicappede?

Når voksne spørges om deres villighed til at *træde hjælpende til* over for handicappede

slægtninge, venner o.l., er en markant majoritet – som vist i *tabel 7.1* – beredt til at udføre midlertidig praktisk hjælp samt følelsesmæssig støtte og omsorg).¹⁾ Derimod er færre åbne over for, at handicappede med hjælpebehov flytter ind i en måneds tid. Det ses også, at meget få finder spørgsmålet så hypotetisk, at holdninger er meningsløse. Der er ikke kønsspecifikke forskelle, hvad holdninger til midlertidig praktisk hjælp, følelsesmæssig støtte og indflytning angår.

En mere hensigtsmæssig måde, hvorpå svarene kan formidles, er ved konstruktion af en *skala*. Spørgsmålet nævner tre slags handicappede, som kan få behov for hjælp: en slægtning, en ven eller en nabo. Hvis respondenterne tilkendegiver *mindst* at ville hjælpe to af disse, tildeles score +2, mens der scores +1, hvis kun én af disse – oftest en slægtning eller ven – i givet fald kan forventes at modtage hjælp. Hvis respondenterne svarer *vil nok ikke hjælpe*, tildeles score -1, mens *vil helt sikkert ikke hjælpe* fører til score -2. Med tre items – praktisk hjælp, følelsesmæssig støtte og indflytning – er skalaens minimum -6 og maksimum +6. Ved scoretildelingen er underforstået et "neutralt" midtpunkt *mellem* kun at ville hjælpe én slags handicappede og nok ikke at ville hjælpe.²⁾

Holdningsskalaen fremgår af *tabel 7.2*. Med en fordring om at skulle hjælpe mindst to – en slægtning, en ven eller en nabo – og samtidig være indstillet på både at hjælpe praktisk, følelsesmæssigt og med indflyt-

Tabel 7.1.

Specifikke holdninger vedrørende villighed til at yde hjælp til en hypotetisk eller faktisk udeboende handicappet slægtning, ven eller nabo, der beder om hjælp. Særskilt efter tre hjælpeformer (N = 1.031).

	Ville hjælpe	Ville nok/helt sikkert ikke hjælpe	Kommer an på personen	Ved ikke	I alt
Midlertidig praktisk hjælp	94	2	2	2	100
Følelsesmæssig støtte og omsorg	91	2	5	2	100
Indflytning maks. én måned, hvis plads	66	17	12	5	100

ning er hver anden voksen *maksimalt hjælpsom*, mens hver femte afgiver ét, to eller tre *ved ikke-* eller *kommer an på*-svar. Blandt voksne uden samtidige ikke-holdninger er over halvdelen således maksimalt hjælpsomme. Når køn ikke spiller en rolle med hensyn til *hvert* af de tre items, er der heller ikke signifikante forskelle mellem mænds og kvinders hjælpsomhed. Såvel mænd som kvinder er ét scorepoint fra skalaens maksimum, dvs. lige hjælpsomme målt ved scoregennemsnit.

Som vist i *tabel 7.3* spiller *alder* derimod en rolle for potentiel hjælpsomhed. Ikke overraskende er ældre *mindst* hjælpsomme.³⁾ Det skyldes, at mange mennesker i netop dén alder selv har hjælpebehov og derfor vanskeligt kan hjælpe andre. I andre sammenhænge har unge – især unge mænd – vist sig mest forbeholdne over for handicappede. Det gælder dog ikke potentiel hjælpsomhed over for handicappede slægtninge, venner m.fl. – snarere tværtimod. Hvad “handicap” angår, bidrager variabelen ikke til forklaring af variationer i grader af hjælpsomhed.⁴⁾ Til forståelse heraf må den rummelige afgrænsning af handicap bringes i erindring. Afgrænset på dén måde er han-

dicappedes villighed til at hjælpe andre handicappede ikke mindre end ikke-handicappedes.⁵⁾

Uddannelsesmæssige baggrunde af forskellig art yder kun beskedne bidrag til forklaring af variationer i potentiel hjælpsomhed. Blandt mænd og kvinder under ét er der ingen forskel mellem scoregennemsnit i de fire uddannelsesgrupper, hvorimod kvinder uden anden uddannelsesmæssig baggrund end folkeskolen *muligvis* er mindre hjælpsomme end andre af samme køn.⁶⁾ Scoregennemsnit er heller ikke signifikant forskellige, hvad aktuel hovedbeskæftigelse angår.⁷⁾ Endelig skal med hensyn til *geografisk placering* nævnes, at vestjyske mænd og kvinder synes mest hjælpsomme, mens mandlige fynboer har “bundrekorden”.⁸⁾

Der er altså bivariate sammenhænge mellem potentiel hjælpsomhed og alder samt geografisk placering. De to variabler forbliver da også højsignifikante i en logistisk regressionsmodel.⁹⁾ Givet de øvrige baggrundsvariabler har både alder og geografisk placering selvstændig forklaringskraft. Med unge som basisniveau har 35-54-årige oversandsynligheder for at være maksimalt

Tabel 7.2.

Specifikke holdninger til efter anmodning at bistå udeboende slægtninge, venner eller naboer med praktisk hjælp, følelsesmæssig omsorg og/eller indflytning i maksimalt én måned. Holdningsskala baseret på tre spørgsmål om praktisk hjælp, følelsesmæssig støtte og omsorg samt midlertidig indflytning. Særskilt efter køn (P = 0,15).

	Mænd	Kvinder	I alt
Maksimalt hjælpsomme holdninger (score +6)	51	52	52
Meget hjælpsom (score +4 og +5)	9	10	9
Ret hjælpsom (score +3)	13	10	11
Mindre hjælpsomme holdninger (score -6 til +2)	6	9	8
1-3 kommer an på- og/eller ved ikke-svar	21	20	20
I alt	100	101	100
Antal svarpersoner	516	514	1030
Gennemsnit (ekskl. kommer an på- og ved ikke-svar)	5,0	4,9	5,0
P _m	0,54	0,54	

hjelpsomme,¹⁰⁾ mens 65-75-årige har en undersandsynlighed.¹¹⁾ Det svarer til den bivariate iagttagelse af ældres lavere grad af potentiel hjælpsomhed. Hvad geografisk placering angår, anvendes Østjylland som basisniveau, hvorved alle øvrige geografiske områder får oversandsynligheder for potentiel hjælpsomhed – med vestjyder som den største.¹²⁾

Når der sættes fokus på befolkningens interesse for at *udføre frivilligt ulønnet arbejde* sammen med handicappede, er hjælpsomheden af betydeligt omfang.¹³⁾ Som *tabel 7.4* viser, er omkring hver tyvende voksen allerede involveret i den slags arbejde, og yderligere 15 pct. er stærkt eller ret interesseret. Det er tvivlsomt, om alle, der tilkendegiver interesse for at udføre den slags arbejde, *de facto* kommer til at udføre det, men holdningerne peger dog på manges potentielle hjælpsomhed. Om motiver til at ønske at udføre frivilligt arbejde sammen med handicappede kan der kun gisnes. Men formodentlig er der i højere grad tale

om at ville gøre noget *for* end sammen med handicappede. Dette understøttes af, at voksne, som dyrker fritidsinteresser sammen med handicappede, eller som fx deltager i foreningsarbejde, sjældent gør det for primært at være sammen med handicappede.¹⁴⁾

Navnlig kvinder udfører den slags frivilligt arbejde eller er interesseret heri. Også *alder* spiller en rolle for, om man udfører frivilligt arbejde for og med handicappede eller er interesseret i at gøre det.¹⁵⁾ Navnlig unge og ældre tilkendegiver betydelig interesse, mens 25-34-årige er mere forbeholdne.¹⁶⁾ Endvidere er de svar, som *“handicappede”* og andre afgiver, signifikant forskellige.¹⁷⁾ Flest *“handicappede”* ønsker at udføre frivilligt arbejde – med en særlig markant sammenhæng blandt mænd.¹⁸⁾ Derimod er interessen for frivilligt arbejde hverken forskellig med hensyn til uddannelse eller hovedbeskæftigelse.¹⁹⁾ Endelig bidrager *geografisk placering* til bivariat *“forklaring”*.²⁰⁾ Andelen, der udfører frivilligt arbejde, eller

Tabel 7.3.

Specifikke holdninger til efter anmodning at bistå udeboende slægtninge, venner eller naboer. Holdningskala baseret på tre hjælpeformer. Gennemsnitlig score særskilt efter køn og alder (N = 821). *)

	Mænd	Kvinder	I alt
18-24 år	5,3	5,3	5,3
25-34 år	4,9	5,0	5,0
35-44 år	5,2	5,0	5,1
45-54 år	5,4	5,0	5,2
55-64 år	4,7	4,9	4,8
65-75 år	4,4	4,2	4,3
I alt	5,0	4,9	5,0

* De tre hjælpeformer er praktisk hjælp, følelsesmæssig omsorg og/eller indflytning i maksimalt én måned. Tabellen ekskluderer *kommer an på personen*-svar og *ved ikke*-svar. Signifikant forskellige gennemsnit er markeret med fede skrifttyper. Skalaens maksimum er +6 og dens minimum -6.

som er stærkt/ret interesseret i det, er størst i Vestjylland (31 pct.). Der er kun ubetydelige forskelle mellem de øvrige geografiske områder (17-22 pct.).²¹⁾

Ved bivariate målinger spiller køn, alder, "handicap" og geografisk placering altså en rolle. Når variablene anskues under ét og holdningsvariablen dikotomiseres,²²⁾ elimineres geografisk placering og erstattes af en ny: husstandssammensætning.²³⁾ Køn er ikke højsignifikant. Hvad alder, husstandssammensætning og "handicaphusstande" angår, yder de derimod markante bidrag til forklaring af interessen for at udføre frivilligt arbejde. Med unge som basisniveau har hver af de fem øvrige aldersgrupper undersandsynligheder for at være stærkt/ret interesseret i at udføre den slags arbejde – med 25-34-årige som mindste sandsynlighed.²⁴⁾ Parameteren husstands selvstændige forklaringsbidrag er, at enlige – med samlevende uden børn som basisniveau – har oversandsynligheder for at være interesseret i at udføre frivilligt arbejde. Det gælder navnlig

enlige med børn.²⁵⁾ Endelig bidrager sondringen mellem "handicaphusstande" og andre husstande også til forklaring. Med samlevende "ikke-handicappede" som basisniveau har alle øvrige grupper oversandsynligheder for at være stærkt/ret interesseret i at udføre frivilligt arbejde, men sandsynlighederne er størst blandt enlige såvel "handicappede" som "ikke-handicappede".²⁶⁾

7.3. Specifikke holdninger til handicappede på arbejdspladsen

I kapitel 5 blev der sat fokus på generelle holdninger til handicappedes placering i arbejdslivet (afsnit 5.3). Af de overvejende positive holdninger dér følger dog ikke, at holdningerne nødvendigvis er ligeså positive, når opmærksomheden rettes mod *erhvervsaktives* potentielle handleparathed. Voksne kan mene, at handicappede i almindelighed bør have ligeså gode arbejdsmuligheder som andre, men gælder det stadig, når det handler om handicappede på ens egen arbejdsplads? Det er heller ikke sik-

Tabel 7.4.

Interesse for at udføre frivilligt ulønnet arbejde sammen med og til gavn for handicappede. Særskilt efter køn (P = 0,00).

	Mænd	Kvinder	I alt
Udfører frivilligt arbejde sammen med handicappede	4	8	6
Stærkt eller ret interesseret	13	17	15
Lidt interesseret	25	27	26
Ikke interesseret	44	33	39
Ved ikke	14	15	15
I alt	100	100	101
Antal svarpersoner	514	514	1028

kert, at den enkelte medarbejder byder handicappede velkommen dér, hvor pågældende selv arbejder. Hvis en medarbejder skal være med til at afgøre, hvilken af to lige kvalificerede ansøgere, der skal ansættes, kan det så fx være en blind, en døv eller en kørestolsbruger? Hvis én af disse kommer i betragtning til en ledig stilling, er kollegerne da villige til at arbejde sammen med den handicappede? Det er holdninger af den type, som afdækkes i det følgende. For at reducere eventuelle måleproblemer retter analyserne sig kun mod erhvervsaktive.²⁷⁾

Når erhvervsaktive spørges, om handicappede bør have *samme muligheder som andre for at få arbejde* på deres arbejdssteder, er positive holdninger dominerende.²⁸⁾ Tabel 7.5 anskueliggør, at erhvervsaktive, der mener, at handicappede bør have mindst ligeså gode muligheder, er i markant overtal. Meget få er af den opfattelse, at handicappedes muligheder ikke bør være ligeså gode. Der er ikke sandsynlige forskelle mellem mænd og kvinder.²⁹⁾ Det samme gælder alder³⁰⁾ såvel som sondringen mellem "handicappede" og andre erhvervsaktive.³¹⁾

Derimod spiller *uddannelse* en differentierende rolle.³²⁾ Mens erhvervsaktive, hvis baggrund alene er folkeskolen, er mest kritiske over for forestillingen om at få handicappede kolleger, hører folk med lang videregående uddannelse *på dette særlige område* til de mest positive. Kvinder uden anden baggrund end folkeskolen er mest forbeholdne over for handicappede kolleger.³³⁾ Det kunne derfor forventes, at andelen af erhvervsaktive, som er uforbeholdent imødekommende over for handicappede kolleger, også varierer med hovedbeskæftigelse, hvilket dog falsificeres.³⁴⁾ Hvad endelig *geografisk placering* angår, er der ikke forskelle blandt erhvervsaktive under ét.³⁵⁾ Betinges derimod med køn, er mænd i Hovedstaden mest imødekommende, mens sønderjyske mænd er mest kritiske.³⁶⁾

Ved bivariate målinger spiller uddannelse og geografisk placering således en rolle for holdninger til handicappede kolleger på ens arbejdsplads. Når baggrundsvariablerne ved logistisk regressionsanalyse ansues under ét, elimineres imidlertid både uddannelse og geografi som selvstændigt forklarende parametre – uden at variablerne substitue-

Tabel 7.5.

Specifikke holdninger blandt erhvervsaktive til handicappedes muligheder for at få arbejde, hvor pågældende arbejder. Særskilt efter køn (P = 0,69).

	Mænd	Kvinder	I alt
Handicappede bør have mindst lige så gode muligheder	76	79	77
Næsten lige så gode muligheder	5	4	4
Ikke lige så gode muligheder	5	3	4
Kommer an på handicapet	14	13	13
Ved ikke	1	1	1
I alt	101	100	99
Antal svarpersoner	366	280	646

res med andre. Af de to parametre er uddannelsesmæssig baggrund nærmest signifikant, men dog insignifikant.³⁷⁾ Modellens endelige resultat er derfor, at ingen af de syv baggrundsvariabler i sidste instans bidrager til at forklare variationer i specifikke holdninger til nye handicappede kolleger.³⁸⁾

Kommer interviewerens tættere på og spørger, om erhvervsaktive som tænkte chefer ville gøre det *lettere/sværere at ansætte handicappede*, er den typiske svarperson imødekommende, mens andre svarer mere undvigende.³⁹⁾ Tre femtedele ville i varierende grader gøre det lettere at ansætte handicappede, mens over hver fjerde ikke har holdninger til spørgsmålet eller mener, at det må komme an på arten af handicap (tabel 7.6). Heller ikke på dette område svarer mænd og kvinder signifikant forskelligt, men blandt mænd spiller *alder* derimod en rolle. Navnlig unge og yngre mænd er mest forbeholdne.⁴⁰⁾ Om man i egen selvforståelse er "handicappet" eller ikke, er ikke afgørende for ens svar.⁴¹⁾ Det samme gælder aktuel hovedbeskæftigelse,⁴²⁾ mens *uddannelse* spiller en vis rolle blandt mænd. Navnlig erhvervsaktive med kort/mellemlang ud-

dannelse vil gøre det meget lettere at ansætte handicappede.⁴³⁾ Selv om alder og uddannelse har bi- eller trivariat sammenhæng med dét at gøre det lettere eller sværere at ansætte handicappede, er ingen af disse baggrundsforhold i sidste instans bestemmende.⁴⁴⁾

Endnu tættere på erhvervsaktives potentielle handleparathed kommer man, når svaret for ansættelse af en ny medarbejder overlades til førstnævnte. Hvis der var to lige kvalificerede ansøgere – den ene handicappet, den anden ikke – *hvem skulle så have stillingen?* For at kunne konstruere en skala, nævnes fem slags handicap i forlængelse af spørgsmålet.⁴⁵⁾ Tabel 7.7 sandsynliggør, at erhvervsaktives holdninger til handicappede kolleger er mindre imødekommende, når der spørges på dén måde. Uanset arten af ansøgerens funktionshæmning ytrer omkring hver anden én af to slags ikke-holdninger: Nogle gør gældende, at den handicappede ansøger ikke kan have samme kvalifikationer, mens andre ikke kan tage stilling. Blandt erhvervsaktive, der mener at kunne træffe en afgørelse, ses stor imødekommenhed over for en blind, døv

Tabel 7.6.

Specifikke holdninger blandt erhvervsaktive til i egenskab af hypotetisk chef for virksomheden at gøre det lettere eller sværere at ansætte handicappede. Særskilt efter køn (P = 0,18).

	Mænd	Kvinder	I alt
Ville gøre det meget lettere at ansætte handicappede	25	27	26
Ville gøre det lidt lettere	33	33	33
Ville ikke gøre noget eller gøre det sværere	14	10	13
Kommer an på handicapet	22	19	21
Ved ikke	6	11	8
I alt	100	100	101
Antal svarpersoner	366	280	646

eller kørestolsbrugende, mens det er mere tvivlsomt, om den spastiske og udviklingshæmmede ansøger vil blive ansat. Det sidste svarer til tidligere iagttagelser, nemlig at venerationer over for handicappede er stærkt aftagende, når handicappedes fremtrædelsesform er "afvigende" (fx spastikens ukontrollerede muskelbesvægelser) og med fokus på mennesker med psykiske handicap.

Påfaldende er også den betydelige usikkerhed i form af ikke-holdninger, når erhvervsaktive skal "vælge" mellem en ansøger med og uden handicap. Når kun få erhvervsaktive mener sig i stand til at vælge én af to ansøgere, kan det skyldes, at det er en situation, de ikke tidligere har været i, og som derfor har en lav grad af personlig selvrelevans. Dette får konsekvenser for den holdningsskala, der konstrueres, da de fleste erhvervsaktive ekskluderes af skalaen.⁴⁶⁾ Ved skalaens konstruktion tildeles respondenter, der svarer *den handicappede* score +1, mens det modsatte svar tildeles score -1. Med fem items er skalaens formelle minimum -5 og dens maksimum +5.

Da ikke mindre end *syv af ti erhvervsaktive* ekskluderes af skalaen, er det væsentligste resultat ikke selve skalaen, men at kun et mindretal kan tage stilling til ansættelse af en handicappet (*tabel 7.8*).

I modsætning til tidligere er *ikke-holdninger* således dominerende, hvilket gør det så godt som umuligt at anvende skalaen adfærdsprognostisk. Derfor – og fordi datagrundlaget er moderat⁴⁷⁾ – er de generaliserende implikationer af *tabel 7.8* anfægtelige. Scoregennemsnit – om end positive – er langt fra skalaens formelle maksimum såvel blandt mænd som kvinder. Det er således langt fra i alle tilfælde én af de fem handicappede ansøgere, som vil få stillingen. Yderligere bemærkes, at der ikke er køns-specifikke forskelle i vurderingen af, om en handicappet eller ikke-handicappet skal have stillingen. Med en enkelt undtagelse er der heller ikke signifikante forskelle med hensyn til de øvrige baggrundsvariabler. Undtagelsen angår *uddannelse*, hvor fagligt uddannede er mest kritiske over for at ansætte en handicappet. Dertil kommer, at variabelen "handicap" er på kanten af signifikans.⁴⁸⁾

Tabel 7.7.

Specifikke holdninger blandt erhvervsaktive til ansættelse af en handicappet henholdsvis en ikke-handicappet ansøger med samme kvalifikationer til en stilling, hvor pågældende arbejder. Særskilt efter fem handicap (N = 646).

	Den handicap- pede skal ansættes	Den ikke-handi- cappede skal ansættes	Kan ikke have samme kvalifikationer	Kan ikke tage stilling	I alt
En blind	33	13	18	36	100
En døv	42	9	11	37	99
En kørestolsbruger	42	12	11	36	101
En spastiker	22	24	18	36	100
En "evnesvag"	24	24	18	34	100

I den logistiske regressionsmodel indgår kun variabelen "handicaphusstande/andre husstande",⁴⁹⁾ der bivariat endog er på kanten af signifikans. Med samlevende "ikke-handicappede" som basisniveau har alle øvrige kategorier *oversandsynligheder* for at være maksimalt positiv over for ansættelse af en "handicappet".⁵⁰⁾ Om end den numeriske difference mellem odds ratio'erne er

moderat, er iagttagelsen interessant, fordi den atter sandsynliggør, at handicappede ikke altid er mere kritiske end andre.

Et spørgsmål om, hvorvidt man – når handicappede først er ansat – er imødekomende over for at *arbejde sammen med og hjælpe dem*, er mere nærhedsrelateret end det netop omtalte spørgsmål.⁵¹⁾

Tabel 7.8.

Specifikke holdninger blandt erhvervsaktive til ansættelse af en handicappet versus en ikke-handicappet ansøger med samme kvalifikationer til en stilling, hvor pågældende arbejder. Holdningskala baseret på fem handicap. Særskilt efter køn (P = 0,87).

	Mænd	Kvinder	I alt
Maksimalt positiv over for ansættelse af en handicappet (score +5)	14	16	15
Positiv holdning (score +2 til +4)	3	3	3
Overvejende neutral holdning (score -1 til +1)	5	6	6
Ikke-positiv holdning (score -5 til -2)	8	6	7
1-4 kan ikke have samme kvalifikationer- og/eller ved ikke-svar	39	39	39
5 kan ikke have samme kvalifikationer- og/eller ved ikke-svar	31	31	31
I alt	100	101	101
Antal svarpersoner	366	280	646
Gennemsnit (ekskl. ikke samme kvalifikationer- og ved ikke-svar)	1,4	2,1	1,7
P_m	0,18	0,19	

Tabel 7.9.

Specifikke holdninger blandt erhversaktive til at arbejde sammen med en handicappet og bruge lidt tid på at hjælpe pågældende, fx en halv time om dagen. Særskilt efter køn (P = 0,40).

	Mænd	Kvinder	I alt
Arbejder allerede sammen med en handicappet	5	6	5
Ville helt sikkert gøre det	62	67	64
Ville måske gøre det	17	12	15
Ville ikke gøre det	10	10	10
Kommer an på handicappet	4	3	3
Ved ikke	3	3	3
I alt	101	100	100
Antal svarpersoner	365	280	645

Da spørgsmålet følger lige efter spørgsmålet om hypotetisk at ansætte en blind, døv, kørestolsbruger, spastiker eller psykisk udviklingshæmmet, foreligger der formodentlig – for så vidt som mange erhversaktive ved afsmitning tænker på netop disse fem handicap – positive konteksteffekter.⁵²⁾ På trods af at erhversaktive netop har skullet tage stilling til en udviklingshæmmets ansættelse, har meget få *ikke-holdninger* til at samarbejde med en handicappet kollega, jf. *tabel 7.9*.

Selv om erhversaktive, der er imødekomende over for at samarbejde med og hjælpe en handicappet kollega, er i overtal, har hver fjerde forbehold eller er afvisende. I dette tilfælde – såvel som ved andre holdningsmålinger – kan det ikke afvises, at nogle erhversaktive afgiver *socialt ønskede* svar. Derfor kan andelen af forbeholdne være større i det “virkelige” arbejdsliv end vist i *tabel 7.9*. På den anden side er det underbygget, at handicappede fortsat møder ganske megen modstand i arbejdslivet, om end kun hver fjerde erhversaktiv gør reservationer eller er helt afvisende. Erhvervsaktives *overvejende* positive holdninger over

for at arbejde sammen med og hjælpe handicappede kolleger underbygges af, at stort set ingen erhversaktive mener at have været i en situation, hvor de har forsøgt at afvise at indgå i et arbejdsmæssigt samarbejde med en handicappet (1 pct.)⁵³⁾ Desuden hører det til undtagelsen, at ikke-handicappede undgår andre former for samvær med handicappede kolleger (1 pct.)⁵⁴⁾

Som det ses i *tabel 7.9*, er andelen af forbeholdne og afvisende lidt større blandt mænd end kvinder, men forskellen er insignifikant. Derimod spiller *alder* en rolle.⁵⁵⁾ Blandt mænd og kvinder under ét er 25-34-årige mest forbeholdne eller afvisende (32 pct.), mens det modsatte gælder 45-54-årige (20 pct.). Når der samtidig betinges med køn, er der ikke aldersspecifikke forskelle blandt kvinder, hvorimod *mænd* i alderen 18-34 og 55-64 år hører til de mest forbeholdne (33 pct. henholdsvis 32 pct.)⁵⁶⁾ Hvad de øvrige baggrundsvariabler angår, er der ikke signifikante forskelle.⁵⁷⁾

Trods bivariat insignifikans indgår geografisk placering i den efterfølgende logistiske

Tabel 7.10.

Specifikke holdninger blandt erhversaktive til, om der bør være visse begrænsninger i ikke-ansatte handicappedes muligheder for at komme på virksomheden, fx som kunder o.l. Særskilt efter køn (P = 0,39).

	Mænd	Kvinder	I alt
Begrænsninger i høj eller nogen grad	9	6	8
Ingen begrænsninger	87	91	89
Ved ikke	4	3	4
I alt	100	100	101
Antal svarpersoner	365	280	645

regressionsmodel,⁵⁸⁾ hvorimod alder elimineres. Om end geografisk placering ikke er højsignifikant, yder variablen altså et sandsynligt bidrag til *i sidste instans* at forklare variationer i holdninger til at arbejde sammen med en handicappet).⁵⁹⁾ Med Østjylland som basisniveau har navnlig vestjyder en markant oversandsynlighed for uden modvilje at ville arbejde sammen med en handicappet, mens fynboer har den laveste undersandsynlighed).⁶⁰⁾

Til sidst sættes der fokus på erhvervsaktives holdninger til *handicappede, der ikke er kolleger*. Det drejer sig om handicappede, der ikke er ansat på virksomheden, men som af andre grunde har ærinder dér, fx som kunder).⁶¹⁾ Da under hver tiende erhvervsaktiv – som vist i *tabel 7.10* – peger på, at der bør være begrænsninger med hensyn til handicappedes muligheder for adgang til arbejdsstedet, er holdningerne også på dette område *overvejende positive* – vel at mærke lige positive blandt mænd og kvinder.⁶²⁾ De overvejende positive holdninger underbygges desuden af, at meget få erhvervsaktive mener at have gjort forsøg på at undgå personlig kontakt med handicappede med legitime ærinder (2 pct.).⁶³⁾

Blandt mænd og kvinder under ét spiller *alder* også en rolle, da navnlig erhvervsaktive i alderen 25-34 og 35-44 år bifalder begrænsninger (11 pct.).⁶⁴⁾ Hvilke typer af begrænsninger, de pågældende har i tankerne, kan undersøgelsen ikke afdække. Tilsvarende gælder, når omtrent de samme andele af erhvervsaktive med og uden "handicap" peger på behovet for begrænsninger.⁶⁵⁾ Ved gennemførelse af logistisk regression resterer da også kun alder som højsignifikant forklarende variabel.⁶⁶⁾ Med unge som basisniveau er de fem andre aldersgrupper karakteriseret ved undersandsynligheder for at afvise begrænsninger.⁶⁷⁾ Det gælder navnlig 25-44-årige, hvilket er i overensstemmelse med den bivariate iagttagelse ovenfor.⁶⁸⁾

Det *tværgående mål*, der afrunder analyserne, har følgende kategorier: I den første – *tværgående positive holdninger* – findes respondenter, som på ét og samme tidspunkt er af den opfattelse, at de som hypotetiske chefer eller arbejdsgivere ville gøre det meget eller lidt lettere at ansætte handicappede, og at de er uden forbehold over for at arbejde sammen med og hjælpe handicappede kolleger. I den anden kategori – *tværgående negative holdninger* – findes respon-

Tabel 7.11.

Tværgående positive og negative specifikke holdninger blandt erhvervsaktive til handicappede i virksomheden.*) Særskilt efter køn (P = 0,42).

	Mænd	Kvinder	I alt
Tværgående positive holdninger	43	49	46
Tværgående negative holdninger	4	4	4
Tværgående ikke-holdninger	4	3	4
Residual	48	44	47
I alt	99	100	101
Antal svarpersoner	365	280	645

* Holdninger til ansættelse af handicappede samt til at arbejde sammen med en handicappet.

denter, der svarer i kontrast til ovenstående uden at afgive *kommer an på-* eller *ved ikke-* svar. Den tredje kategori – *tværgående ikke-holdninger* – indeholder respondenter med tværgående svar af sidstnævnte type. Endelig er den sidste gruppe en *residualkategori*.

En oversigt over de kategorielle udfald ses i *tabel 7.11*. Ligesom op imod halvdelen af alle voksne har tværpositive *generelle* holdninger til handicappede i arbejdslivet (afsnit 5.3), gælder det samme specifikke holdninger til handicappede på virksomheder, hvor erhvervsaktive arbejder. Den *overvejende* – om end ikke markant – positive tendens understreges af, at kun få erhvervsaktive har tværgående negative holdninger. I modsætning til generelle holdninger inden for dette område, spiller køn ikke en rolle for specifikke holdninger. Der er heller ikke signifikante forskelle, hvad de øvrige baggrundsvariabler angår.⁶⁹⁾ Med nettostikprøvens beskedne størrelse *in mente* udelukkes ikke hermed, at der *kan* være forskelle i det “virkelige arbejdsliv”.

Det må alt i alt medgives, at arten af baggrundsvariabler i kombination med net-

tostikprøvens størrelse ikke har vist sig velegnet til at udpege grupper af erhvervsaktive, som er særligt positive eller særligt negative over for mødet med handicappede på deres arbejdsplads. Når baggrundsvariablerne anskues under ét og successivt elimineres ved logistisk regressionsanalyse, yder ingen variabler selvstændige bidrag til forklaring af variationer i tværgående positive og negative holdninger til handicappede på ens arbejdsplads. Om andre variabler kan yde bidrag, er temaet i kapitel 11.

7.4.

Tværgående specifikke holdninger

I dette og det foregående kapitel er befolkningens specifikke holdninger til handicappede afdækket. I kapitel 6 blev der sat fokus på holdninger til social integration, herunder holdninger til en nær slægtning eller vens indgåelse af ægteskab med en handicappet, til et nærliggende bofællesskab af handicappede og til en længere togrejse i umiddelbar nærhed af en handicappet. Hvad den første indikator angår, er overvejende neutrale holdninger og ikke-holdninger oftest forekommende. Mens fx køn og alder ikke spiller en bivariat “forklarende”

rolle, er voksne med langvarig erhvervsuddannelse *mindst* imødekommende over for et nyt handicappet familiemedlem. Når det handler om bofællesskaber for handicappede, er voksne uden forbehold i overtal. Hverken køn, alder eller uddannelse bidrager til bivariat "forklaring" af variationer i holdninger. Med hensyn til togrejsen er kun et mindretal uden reservationer. Mens køn og uddannelse ikke spiller en rolle for variationer i de afgivne svar, har alder en betydning. Unge har flest forbehold. I dette kapitel var hjælpsomhed over for handicappede slægtninge, venner mv. i fokus. Blandt voksne uden tværgående ikke-holdninger ytrer over halvdelen – omtrent lige mange mænd og kvinder – sig maksimalt hjælpsomme. Ved belysningen af handicappede i arbejdslivet blev der fokuseret på erhvervsaktive. Tendensen er overvejende – om end ikke markant – positive holdninger over for handicappede kolleger.

Hvis det *tværgående mål*, som afrunder analyserne, skal udpege baggrundsforhold af betydning for, om voksne har mangedimensionelt positive specifikke holdninger til handicappede, er det – for at reducere den statistiske usikkerhed – nødvendigt at ekskludere arbejdslivsindikatorerne, der alene retter sig mod erhvervsaktive. Herefter resterer en række indikatorer vedrørende social integration samt hjælp og omsorg. Ved sammenfatningen af kapitel 6 blev ægteskabs-, bofællesskabs- og togrejse-indikatorerne anvendt i et tværgående mål. I det sidste tværgående mål inddrages de samme tre indikatorer, hvortil en fjerde føjes: holdninger til hjælp og omsorg over for handicappede. Det tværgående mål får herefter følgende kategorielle udfald: I kategorien *tværgående positive holdninger* findes respondenter, som har positive hold-

ninger til bofællesskaber for handicappede (score 38-40), til en slægtning eller vens indgåelse af ægteskab med en handicappet (score +4 til +16), til på en togrejse at tilbringe fem timer i nærheden af en handicappet (score 30-32), og som potentielt er maksimalt hjælpsom over for en handicappet slægtning, ven e.l. (score +6). I kategorien: *tværgående negative holdninger* findes respondenter, der svarer i kontrast til ovenstående, dog uden samtidig at være ekskluderet fra de fire skalaer. Endelig er den tredje gruppe en *residualkategori*.⁷⁰⁾ De kategorielle udfald fremgår af *tabel 7.12*. Andelen af voksne med tværpositive specifikke holdninger til handicappede falder til et *lavere niveau*, når fire samtidige betingelser kræves opfyldt. Således har blot omkring hver tiende voksen meget eller overvejende positive holdninger over for et nyt handicappet familiemedlem, et bofællesskab af handicappede, en togrejse med en handicappet samt hjælpsomhed over for en handicappet slægtning, ven e.l.⁷¹⁾ På den anden side har endnu færre tværnegative holdninger. Hverken køn eller alder er udslagsgivende for variationer i tværpositive versus -negative holdninger.⁷²⁾ Derimod har flest "*handicappede*" tværpositive holdninger.⁷³⁾ Navnlig blandt "handicappede" kvinder er andelen af tværgående positive holdninger betydelig (18 pct.). Hvis holdninger overvejes ændret i mere positiv retning, bør holdningsændrende tiltag altså fortrinsvis rette sig mod mennesker uden handicap. Men på den anden side kan også handicappede være bærere af negative holdninger over for *andre* handicappede.

Voksne med lang videregående erhvervsuddannelse er muligvis mindre tværgående positive end andre (6 pct.) og voksne med kort/mellemlang erhvervsuddannelse mu-

Tabel 7.12.

Tværgående positive og negative specifikke holdninger til handicappedes sociale integration og til at hjælpe handicappede med behov.^{*)} Særskilt efter køn (P = 0,34).

	Mænd	Kvinder	I alt
Tværgående positive holdninger	9	12	11
Tværgående negative holdninger	4	4	4
Residual (inkl. tværgående ikke-holdninger)	87	84	85
I alt	100	100	100
Antal svarpersoner	513	511	1024

* Holdninger til bofællesskab af handicappede, slægtnings indgåelse af ægteskab med handicappet, togrejse sammen med en handicappet samt til at hjælpe handicappede familiemedlemmer, venner mv.

ligvis mest tværpositive (14 pct.), om end forskellen ikke er signifikant.⁷⁴⁾ Der er heller ikke signifikante forskelle med hensyn til hovedbeskæftigelse.⁷⁵⁾

Hvad endelig *geografisk placering* angår, er eventuelle behov for holdningsændringer næppe af samme omfang i forskellige dele af landet. I hele voksenbefolkningen er andelen af tværpositive størst på Sjælland mv. og i Vestjylland.⁷⁶⁾

Målet for tværgående specifikke holdninger har altså bivariat sammenhæng med "handicap" og geografisk placering, ligesom der *muligvis* er en sammenhæng med uddannelse. Baggrundsforhold, som spiller en rolle i sidste instans, kan atter afdækkes ved logistisk regression.⁷⁷⁾ Ved successiv eliminering af ikke-forklarende baggrundsforhold forbliver "handicaphusstande" i regressionsmodellen, om end som lavsignifikant parameter,⁷⁸⁾ mens geografisk placering udgår. Den første variabels beføjede plads i modellen forudsætter imidlertid, at også uddannelse indgår.⁷⁹⁾ Under denne muligvis anfægtelige forudsætning og med samlevende "ikke-handicappede" som basisniveau har

de fem øvrige husstandsgrupper oversandsynligheder for tværgående positive holdninger.⁸⁰⁾

I dette og det foregående kapitel har geografisk placering vist sig at være den oftest forekommende *i sidste instans* forklarende parameter. Det gælder fx holdninger til indgåelse af ægteskab med en handicappet, potentiel hjælpsomhed over for en handicappet samt villighed til at arbejde sammen med en handicappet kollega. Også alder og "handicap" yder ret ofte selvstændige forklaringsbidrag. Alder spiller fx en rolle ved forklaringen af variationer i synet på bofællesskaber samt handicappede ikke-kolleger på arbejdspladsen. Hvad sondringen mellem "handicaphusstande" og andre husstande angår, bidrager den ligeså ofte som alder til at forklare specifikke holdninger, fx til afbrydelse af "handicapgraviditeter" og ved valget mellem en ansøger med og uden handicap. Derfor er hypotesen i nogen grad underbygget. Det gælder dog ikke med fokus på tværpositive specifikke holdninger, der er mindre udbredte end tilsvarende holdninger inden for enkeltområder.

Oversigt 7.13.

Specifikke holdningsspørgsmål hierarkiseret efter dertil knyttede andele af *ved ikke*-besvarelser. Enkeltspørgsmål med angivelse af procentuelle *ved ikke*-andele.

Togrejse med en blind (skalaspørgsmål)	0
Togrejse med en døv (skalaspørgsmål)	0
Togrejse med en kørestolsbruger (skalaspørgsmål)	0
Togrejse med en leddegigtramt (skalaspørgsmål)	0
Togrejse med en talende stammer (skalaspørgsmål)	1
Togrejse med en "evnesvag" (skalaspørgsmål)	1
Nærliggende bofællesskab af blinde (skalaspørgsmål)	1
Nærliggende bofællesskab af døve (skalaspørgsmål)	1
Nærliggende bofællesskab af kørestolsbrugere (skalaspørgsmål)	1
Nærliggende bofællesskab af leddegigtramte (skalaspørgsmål)	1
Nærliggende bofællesskab af stammere (skalaspørgsmål)	1
Stammers indgiftelse i familien (skalaspørgsmål)	1
Handicappedes arbejdsmuligheder på virksomheden	1
Blinds indgiftelse i familien (skalaspørgsmål)	2
Døvs indgiftelse i familien (skalaspørgsmål)	2
Kørestolshandicappets indgiftelse i familien (skalaspørgsmål)	2
Leddegigtramts indgiftelse i familien (skalaspørgsmål)	2
Nærliggende bofællesskab af spastikere (skalaspørgsmål)	2
Midlertidig praktisk hjælp til handicappet (skalaspørgsmål)	2
Følelsesmæssig omsorg til handicappet (skalaspørgsmål)	2
Nærliggende bofællesskab af "evnesvage" (skalaspørgsmål)	3
Togrejse med en spastiker (skalaspørgsmål)	3
Togrejse med opstemt manio-depressiv (skalaspørgsmål)	3
Arbejde sammen med en handicappet på virksomheden	3
Nærliggende bofællesskab af manio-depressive (skalaspørgsmål)	4
Begrænsninger for ikke-ansatte handicappede på virksomheden	4
Spastikers indgiftelse i familien (skalaspørgsmål)	5
Handicappets midlertidige indflytning (skalaspørgsmål)	5

Fortsættes

Mest bemærkelsesværdig er imidlertid *køns manglende evne* til i sidste instans at forklare specifikke holdningers variationer. Kun i ét tilfælde yder køn et selvstændigt – endog lavsignifikant – bidrag til forklaring. Med analyserne i kapitel 4-5 *in mente*, hvor det viste sig, at køn er den parameter, der *oftest* i sidste instans forklarer variationer i generelle holdninger, er resultaterne i kapitel 6-7 overraskende. Sålænge man ved holdningsmålinger forbliver på et niveau af al-

mene forestillingsbilleder, artikulerer kvinder markant oftere end mænd "socialt anstændige" holdninger. Men når holdningsmålinger retter sig mod hypotetisk social interaktion respondenter og handicappede imellem, reduceres eller forsvinder kvinders tilbøjelighed til at ytre "sympatiske" holdninger. Sondringen mellem generelle og specifikke holdninger, der videreanalyseres i det følgende kapitel, er hermed tildelt afgørende empirisk befæstelse.

Oversigt 7.13. (fortsat)

Specifikke holdningsspørgsmål hierarkiseret efter dertil knyttede andele af *ved ikke*-besvarelser. Enkeltspørgsmål med angivelse af procentuelle *ved ikke*-andele.

Stammers egnethed som forældre (skalaspørgsmål)	6
“Evnesvags” indgiftelse i familien (skalaspørgsmål)	7
Manio-depressivs indgiftelse i familien (skalaspørgsmål)	7
Blinds egnethed som forældre (skalaspørgsmål)	7
Døvs egnethed som forældre (skalaspørgsmål)	7
Kørestolshandicappets egnethed som forældre (skalaspørgsmål)	7
Leddegigtramts egnethed som forældre (skalaspørgsmål)	8
Lettere/sværere at ansætte handicappede på virksomheden	8
Gennemførelse af graviditet med barn, der bliver stammer (skalaspørgsmål)	11
Spastikers egnethed som forældre (skalaspørgsmål)	14
“Evnesvags” egnethed som forældre (skalaspørgsmål)	15
Deltagelse i frivilligt arbejde	15
Manio-depressivs egnethed som forældre (skalaspørgsmål)	16
Gennemførelse af graviditet med barn, der bliver døv (skalaspørgsmål)	17
Gennemførelse af graviditet med barn, der bliver blind (skalaspørgsmål)	18
Gennemførelse af graviditet med barn, der bliver “evnesvag” (skalaspørgsmål)	19
Gennemførelse af graviditet med barn, der bliver kørestolsbruger (skalaspørgsmål)	20
Gennemførelse af graviditet med barn, der rammes af leddegigt (skalaspørgsmål)	22
Gennemførelse af graviditet med barn, der bliver spastiker (skalaspørgsmål)	22
Gennemførelse af graviditet med barn, der bliver manio-depressiv (skalaspørgsmål)	24
Ansættelse af en “evnesvag” på virksomheden (skalaspørgsmål)	34
Ansættelse af en blind på virksomheden (skalaspørgsmål)	36
Ansættelse af en kørestolsbruger på virksomheden (skalaspørgsmål)	36
Ansættelse af en spastiker på virksomheden (skalaspørgsmål)	36
Ansættelse af en døv på virksomheden (skalaspørgsmål)	37

Endelig peger analyserne på, at ikke alle har tilegnet sig holdningsinformationer af enhver specifik type. Ligesom ved afdækningen af *ikke-holdninger* ved besvarelse af generelle holdningsspørgsmål⁸¹⁾ er også hypigheden af *ved ikke*-besvarelser i forbindelse med specifikke af moderat størrelsesorden. Analyserne i dette og det foregående kapitel er baseret på besvarelser af i alt 53 enkeltspørgsmål.⁸²⁾ Når besvarelserne af alle holdningsspørgsmål ansues under ét, er

den gennemsnitlige andel *ved ikke*-svar af samme moderate omfang som ved besvarelse af de generelle spørgsmål.⁸³⁾ Med forbehold for ad hoc-holdninger har næsten alle således bredspekterede specifikke holdninger til handicappede. I nogle tilfælde udgør *ved ikke*-svar dog ganske betydelige andele, mens ikke-holdninger i andre tilfælde er fraværende eller meget lidt udbredte (se: *oversigt 7.13*).

Hvorfor har stort set alle voksne fx specifikke holdninger til en længere togrejse sammen med en handicappet, men ikke til gennemførelse af graviditeter, der fører til handicappede børns fødsel? Hvorfor har næsten alle holdninger i tilknytning til spørgsmålet om bofællesskaber, men ikke til ansættelse af handicappede, hvor man selv arbejder? Som tidligere er spørgsmåls *selvrelevans* afgørende for fravær af ikke-holdninger, men også spørgsmåls grad af *etisk* og/eller *emotionel* ladning og heraf udløste associationer spiller formodentlig en rolle. Næsten alle mennesker kører en gang imellem med tog, hvor de møder handicappede – uden at mødet nødvendigvis har etisk-emotionelle implikationer. Mennesker konfronteres også med egne eller andres beslutninger om at blive forældre, men handicappedes ret til livet er et så etisk-emotionelt ladet tema, at mange ikke kan og/eller vil tage stilling til det.⁸⁴⁾ Også mentale forestillinger om nærliggende bofællesskaber af handicappede er forholdsvis enkle at konstruere, hvorimod meget få mennesker nogensinde i deres liv har været medlem af ansættelsesudvalg og derfor vanskeligt kan forestille sig en situation, hvor de fx skal vælge mellem en døv og en hørende.⁸⁵⁾

7.5. Specifikke holdninger og art af handicap

Kapitlet afsluttes med fokus på holdninger til *hver af* de otte førnævnte grupper af handicappede. Den bærende hypotese er, at specifikke holdninger afhænger af arten af det handicap, som er holdningsobjekt, og at de holdninger, som psykisk handicappede fremkalder, findes lavest i et "holdningshierarki". I dette og det foregående kapitel sigtede de otte "prototyper" mod afdækning af specifikke holdninger *i almindelighed*. I

disse sammenhænge var sondringen mellem otte handicap en "omvej", der sigtede mod reduktion af måleproblemer. Uden denne "omvej" ville respondenter trække forskellige demarkationslinjer mellem handicappede og ikke-handicappede.⁸⁶⁾ Når respondenter ytrede specifikke holdninger, ville nogle fx have fysisk handicappede i tankerne, mens andre ville have bredere afgrænsninger.

I kapitlets sidste afsnit ophæves den skalkonstruerende integration af prototyperne. Prototyperne er tre slags kommunikationshandicap (blind, døv og stammer), tre fysiske handicap (kørestolsbruger, leddegigt-ramt og spastiker) og to psykiske handicap (udviklingshæmmet og manio-depressiv). Det er gentagne gange mere end antydnet, at specifikke holdninger til disse grupper er forskellige. *Hvor forskellige, på hvilken måde* og i hvilke *grupper* er den afsluttende problemstilling? Muligvis findes der ligefrem et hierarki, hvor kommunikationshandicappede har den "højeste placering" og psykisk handicappede den laveste?

Analysens afsæt er *to tværgående mål*, der baseres på spørgsmål, hvor sondringen mellem de otte prototyper forekommer. Det første mål – *handicappede børn og forældre* – angår holdninger til "handicapgraviditeter" og handicappedes opdragelse af børn. Holdningsmålet har følgende kategorier *Tværgående positive holdninger*, respondenter, som ikke ønsker en "handicapgraviditet" afbrudt, og som samtidig mener, at handicappede forældre er ligeså gode eller bedre til at opdrage børn. I kategorien *Tværgående negative holdninger*, respondenter, der véd eller tror, at graviditeten skal afbrydes, og som samtidig finder handicappede forældre *lidt* eller *meget dårligere* til at

Tabel 7.14.

Tværgående specifikke holdninger til handicappede børn og forældre.^{*)} Andel med tværgående positive og negative holdninger (ekskl. residualkategori). Særskilt efter køn og art af handicap.

	Blinde	Døve	Kørestolsbrugere	Leddegigtramte	Stammere	Spastikere	“Evnesvage”	Maniodepressive
<i>Mænd:</i>								
Tværg. positive	36	42	29	29	70	14	4	7
Tværg. negative	8	8	10	10	1	30	46	34
<i>Kvinder:</i>								
Tværg. positive	51	54	38	36	77	22	5	10
Tværg. negative	5	5	6	7	3	24	50	37
<i>P_{sig}</i>	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,10	0,02
<i>I alt</i>								
Tværg. positive	44	48	34	32	74	18	5	9
Tværg. negative	7	7	8	8	2	27	48	36

* Holdninger til afbrydelse af graviditet med handicappet foster og til handicappede forældre som opdragere af børn.

opdrage børn. Den tredje kategori er *residualen*. Det andet tværgående mål – *handicappedes sociale integration* – har to kategorier.⁸⁷⁾ I kategorien *Tværgående positive holdninger* findes respondenter, der opfylder følgende samtidige betingelser: at føle sig *meget* eller *ret tilpas* sammen med en handicappet ved en slægtnings indgåelse af ægteskab med en handicappet, at acceptere et handicapbofællesskab som *nærmeste* nabo, og at sidde lige *ved siden af en* handicappet på en togrejse. Den anden kategori er *residualen*.

Når det handler om holdninger til *handicappede børn og forældre*, finder det allerede anede holdningshierarki sin første empiriske befæstelse. Med afsæt i *tabel 7.14* er holdninger til kommunikationshandicappede placeret højest i hierarkiet, dog med den tilføjelse, at stammere får markant flere

tværpositive svar end blinde og døve. Dernæst følger fysisk handicappede, hvor navnlig kørestolsbrugere og leddegigtramte får ret store andele tværpositive holdninger – samtidig med at kun få har tværnegative holdninger. Anderledes forholder det sig med spastikere, der nærmer sig psykisk handicappede i hierarkiet. Det viser sig blandt andet ved, at en større andel har tværnegative end tværpositive holdninger til spastikere som børn, der skal fødes, og som forældre, der skal opdrage børn. At psykisk handicappede har den laveste placering i hierarkiet fremgår af, at meget få voksne hverken er imødekommende over for, at der fødes udviklingshæmmede og maniodepressive børn, eller ønsker, at mennesker med den slags handicap skal opdrage børn.

Desuden sandsynliggør *tabel 7.14*, at der – bortset fra psykisk handicappede – er mar-

Tabel 7.15.

Tværgående specifikke holdninger til handicappedes sociale integration.*) Procentuel andel med tværgående positive holdninger. Særskilt efter køn og art af handicap.

	Blinde	Døve	Kørestols- brugere	Leddegigt	Stammere	Spastikere	“Evne- svage”	Manio- depressive
Mænd	32	32	33	30	29	16	12	11
Kvinder	36	34	37	36	34	22	17	10
I alt	34	33	35	33	32	19	14	10
P _{σ/ε}	0,17	0,37	0,14	0,06	0,08	0,02	0,06	0,78

* Holdninger til handicapægteskab, -bofællesskab og -togrejse.

kante forskelle mellem mænd og kvinders vurdering af handicappede som børn, der skal fødes, og som forældre, der skal opdrage børn.⁸⁸⁾ Kvinder har i alle tilfælde mere positive opfattelser af handicappedes egnethed i så henseende, navnlig hvad blinde og døve angår. Den måde, mennesker oplever handicappedes egnethed til selve livet og til forælderrollen, er heller ikke ens i forskellige *aldre*. Blandt prototyperne gælder det imidlertid kun blinde, døve, kørestolsbrugere og stammere, mens opfattelsen af de fire øvrige grupper ikke er signifikant forskellig med hensyn til alder.⁸⁹⁾ Mest positive over for de fire første grupper er 25-44-årige, mens 55-75-årige hører til de mest kritiske. På dette holdningsområde er unge placeret mellem de to nævnte aldersgrupper. Derimod bidrager “handicap” ikke til bivariat “forklaring”.⁹⁰⁾ Heraf følger, at “handicappede” i almindelighed ikke har mere positive tværgående holdninger end andre mennesker til handicappede fostres egnethed til livet og til handicappede som forældre.

Hvad *uddannelse* angår, bidrager variabelen stort set ikke til bivariat “forklaring” af holdningsvariationer. Dog har voksne med kort/mellemlang erhvervsuddannelse oftere

end andre tværpositive holdninger til blinde og leddegigtramte.⁹¹⁾ Det gælder *muligvis* også døve og stammere, hvor forskellen mellem uddannelsesgrupperne dog ikke er signifikant. Også *hovedbeskæftigelse* spiller en bivariat “forklarende” rolle, dog ikke for holdninger til udviklingshæmmede og manio-depressive.⁹²⁾ Uanset uddannelsesmæssig er meget få tværpositive over for disse grupper. Navnlig mange arbejdsløse og funktionærer – offentligt ansatte såvel som privatansatte – er tværpositive over for fx blinde, døve og kørestolsbrugere, mens selvstændigt erhvervsdrivende hører til de mest kritiske. Hvad endelig *geografisk placering* angår, er den kun udslagsgivende for så vidt angår holdninger til udviklingshæmmede børn og forældre.⁹³⁾ I så henseende er nordjyder mindst modvillige, mens mennesker i Hovedstaden og dens forstæder er mere kritiske.

I det andet tværgående mål – *handicappedes sociale integration* – sættes der som nævnt fokus på mennesker, som på ét og samme tidspunkt vil føle sig tilpas sammen med en i familien indgiftet handicappet, acceptere et bofællesskab for handicappede som nærmeste nabo og sidde ved siden af en handi-

Tabel 7.16.

Tværgående specifikke holdninger til handicappedes sociale integration.^{*)} Procentuel andel med tværgående positive holdninger. Særskilt efter skole- og uddannelsesmæssig baggrund samt art af handicap.

	Blinde	Døve	Kørestolsbrugere	Leddegigt	Stammere	Spastikere	“Evnesvage”	Manio-depressive
Ingen erhv.uddannelse	31	31	34	33	31	18	13	9
Faglig uddannelse	31	30	32	30	27	16	12	8
Kort/mellemlang	41	40	41	40	37	25	17	14
Lang uddannelse	26	25	24	23	20	14	11	12
I alt	34	33	35	33	32	19	14	10
P	0,02	0,04	0,03	0,03	0,01	0,04	0,09	0,22

* Holdninger til handicapægteskab, -bofællesskab og -togrejse.

cappet på en togrejse. Her finder det nævnte holdningshierarki – som *tabel 7.15* viser – kun i nogen grad sin empiriske befæstelse. Bortset fra holdninger til spastikere er der ingen afgørende forskelle mellem måden, hvorpå kommunikationshandicappede og fysisk handicappede anskues. Derimod er psykisk handicappede atter placeret *lavest* i holdningshierarkiet. Kun omkring hver tiende voksen er tværpositiv over for psykisk udviklingshæmmede og manio-depressive, mens det gælder hver tredje, når det handler om blinde, døve, stammere, kørestolsbrugere og leddegigtramte.

Om end andelen af tværpositive i næsten alle tilfælde synes større blandt kvinder end mænd i *tabel 7.15*, er forskellen kun signifikant med hensyn til spastikere. Mens køn ovenfor spillede en væsentlig rolle for befolkningens syn på handicappede som børn, der skal fødes, og forældre som opdragere, gælder det samme ikke tværgående positive holdninger til handicappedes sociale integration. Tilsvarende gælder alder, hvor kun holdningerne til manio-depressive

er signifikant forskellige. Navnlig unge og yngre har et mere kritisk syn på social integration af manio-depressive end andre.⁹⁴⁾ Mens *“handicappede”* som nævnt ikke har mere positive holdninger end andre til handicappede fostres egnethed til livet og handicappede som forældre, gælder det samme ikke tværgående holdninger til social integration. Om end *“handicappede”* tendentielt har mere positive holdninger end andre til *alle* otte handicapgruppers sociale integration, er tendensen kun signifikant med hensyn til stammere, leddegigtramte, spastikere, udviklingshæmmede og manio-depressive.⁹⁵⁾

Mens *uddannelse* kun bidrog moderat til bivariat *“forklaring”* af variationer i holdninger til handicappede børns fødsel og handicappede som forældre, gælder det samme ikke social integration. Bortset fra psykisk handicappede er voksne med kort/mellemlang erhvervsuddannelse i alle øvrige tilfælde *mere* imødekommende end andre over for handicappedes sociale integration, mens mennesker med lang videregående

Tabel 7.17.

Tværgående specifikke holdninger til handicappedes sociale integration.*) Procentuel andel med tværgående positive holdninger. Særskilt efter geografisk placering samt art af handicap.

	Blinde	Døve	Kørestols- brugere	Ledde- gigt	Stam- mere	Spasti- kere	“Evne- svage”	Manio- depres- sive
Hovedstaden	27	27	28	26	27	15	13	7
Forstæder til København	35	32	37	33	26	18	15	13
Sjælland mv.	47	46	48	48	46	27	22	17
Fyn	21	22	22	22	21	15	10	8
Sønderjylland	22	24	22	22	18	13	9	4
Vestjylland	32	33	32	32	33	23	14	10
Østjylland	45	44	44	42	41	24	16	11
Nordjylland	21	18	21	20	18	10	8	5
I alt	34	33	35	33	32	19	14	10
P	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,01

* Holdninger til handicapægteskab, -bofællesskab og -togrejse.

uddannelse er mindst imødekommende (*tabel 7.16*).⁹⁶⁾ Sammenholdt med tidligere analyser må det påregnes, at mellemuddannede normalt er mest positivt indstillede over for de fleste handicapgrupper sociale integration. Befolkningens holdninger til social integration er derimod næppe bestemt af arten af hovedbeskæftigelse. Der er ganske vist en tendens til, at offentlige funktionærer og arbejdsløse er mest positive over for de fleste af de otte handicapgrupper, men forskellen mellem disse og de øvrige stillingsgrupper er ikke signifikant.⁹⁷⁾

Hvad endelig *geografisk placering* angår, afdækkes bemærkelsesværdige forskelle i synet på de otte handicapgrupper sociale integration. Mens ens placering i landet ikke spillede en afgørende rolle for holdninger til handicappede fostres ret til liv og handicappede forældres opdragelse af børn, gælder det samme ikke holdninger til det bredere mål social integration, jf. *tabel 7.17*. Sjæl-

lændere mv. (ekskl. personer i hovedstadsområdet, men inkl. personer på omkringliggende øer) er i *alle* tilfælde mest positive over for *samtlig*e otte grupper af handicappede. Når der ses bort fra holdninger til manio-depressive, er nordjyder mindst positive. Når der igen bortses fra manio-depressive, er også østjyder forholdsvis positive, mens fynboer og sønderjyder på dette område mere ligner nordjyder. Voksne i Hovedstaden og dens forstæder placerer sig mellem de holdningsmæssige yderpunkter.

Alt i alt peger analyserne på, at specifikke holdninger til handicappede som regel er holdninger *in concreto*. Selv om et éntydigt holdningshierarki ikke er afdækket, hvorfor hypotesen kun delvis er underbygget, peger analyserne på, at psykisk handicappede foreløbig må “acceptere” en placering *lavest* i hierarkiet: “Western societies still appear to want to overlook the existence of mental illness and to abdicate responsibility for the

mentally ill." (Hogg & Vaughan, 1995: 294). Derimod risikerer mennesker med kommunikationshandicap sjældnere at blive udsat for negative holdninger og måske heraf følgende fordomme. Også fysisk handicappede med "afvigende" kropslig adfærd eller udseende – fx spastikerens ukontrollerede muskelbevægelser – befinder sig i en potentielt stigmatiserende farezone. Heraf følger, at der *ikke er samme behov* for at æn-

dre specifikke holdninger, når der sættes fokus på forskellige grupper af handicappede. Hvis ønsket er mere positive holdninger til handicappede, synes behovet for holdningsændringer at være størst i relation til handicappede, der i særlig grad udløser usikkerhed, forlegenhed, stress, frygt, ubehag eller væmmelse i omgivelserne (se fx: Feerup, 1998; Halse & Kjerulf, 1976; Hviid, 1972).

Noter:

- 1) "Hvis (De havde) en handicappet udeboende slægtning, ven eller nabo (og denne) bad om hjælp, ville De så træde til med: A. Midlertidig praktisk hjælp, fx indkøb og rengøring? B. Følelsesmæssig støtte og omsorg, fx samtale og råd? C. Flytte ind hos Dem i højst én måned, hvis De havde plads til det?"
- 2) *Ved ikke-* og *kommer an på personen*-problemet er løst i overensstemmelse med tidligere procedurer – og med samme begrundelse.
- 3) 65-75-årige.
- 4) Blandt "handicappede" er den gennemsnitlige score 5,1 (P = 0,20), mens den er 4,9 blandt "ikke-handicappede" (P = 0,22).
- 5) Blandt sansehandicappede er den gns. score 5,0 (P = 0,98), blandt lettere mobilitetshandicappede 5,1 (P = 0,60), blandt andre førlighedshandicappede 5,4 (P = 0,08) og blandt andre fysisk handicappede 5,0 (P = 0,81). Heller ikke sondringen "handicaphusstande"/andre husstande bidrager til at forklare statistiske variationer i hjælpsomhed.
- 6) Gennemsnitlig score blandt kvinder alene med folkeskolebaggrund: 4,6 (P = 0,04, dvs. på kanten af signifikans); faglig uddannelse: 4,9 (P = 0,23); kort/mellemlang erhvervsuddannelse: 5,1 (P = 0,27); lang videregående uddannelse: 5,0 (P = 0,86).
- 7) P-værdier knyttede til test af forskelle mellem scoregennemsnit findes i intervallet 0,11-0,88.
- 8) Vestjyske mænd og kvinder scorer 5,4 (P = 0,01), mens mandlige fynboer scorer 4,4 (P = 0,01).
- 9) $P_{\text{alder}} = 0,004$; $P_{\text{geo}} = 0,001$. Ved dikotomiseringen af den afhængige holdningsvariabel sondres mellem maksimalt hjælpsomme (score +6) i forhold til alle øvrige respondenter.
- 10) OR = 1,16-1,26.
- 11) OR = 0,71.
- 12) OR = 1,10-1,69.
- 13) Spørgsmålet er: "Er De interesseret i at udføre frivilligt ulønnet arbejde sammen med og til gavn for handicappede?"
- 14) I forlængelse af følgende spørgsmål: "Har De inden for de sidste 12 måneder dyrket Deres fritidsinteresse(r) blandt andet fordi De så havde mulighed for at være sammen med handicappede?", der retter sig mod voksne, som dyrker fritidsinteresser sammen med én eller flere handicappede, svarer kun 7 pct., at det *udelukkende* eller *overvejende* er af den grund. I forlængelse af et andet spørgsmål – "Har De inden for de sidste 12 måneder deltaget i forenings- eller organisationsarbejde, blandt andet fordi De så fik mulighed for at være sammen med handicappede – svarer blot 5 pct. *udelukkende*, *overvejende* eller *også* af den grund. Navnlige voksne, der selv er "handicappede" og bor sammen med mindst én anden "handicappet", svarer bekræftende (P = 0,00).
- 15) P = 0,03.
- 16) I aldersgrupperne er andelen, der svarer: *udfører allerede* eller: *stærkt/ret interesseret*: 18-24 år: 28 pct.; 25-34 år: 12 pct.; 35-44 år: 21 pct.; 45-54 år: 20 pct.; 55-64 år: 26 pct.; 65-75 år: 24 pct. (P = 0,03). Blandt unge kvinder i alderen 18-24 år svarer 35 pct. dette (P = 0,02).
- 17) P = 0,01.

- 18) 19 pct. af "handicappede" mænd udfører frivilligt arbejde eller er stærkt/ret interesseret i det, mens den tilsvarende andel blandt "ikke-handicappede" er 10 pct. ($P = 0,03$). Også sondringen mellem "handicaphusstande" og andre husstande bidrager til statistisk "forklaring" ($P = 0,00$). Navnlig husstande, hvori der bor to eller flere "handicappede", ytrer interesse for frivilligt arbejde.
- 19) De to relevante P-værdier er: 0,09; 0,22.
- 20) $P = 0,01$.
- 21) Når der samtidig betinges med køn, ses andre interessante forskelle ($P = 0,04$). Omkring hver tredje mandlig vestjyde udfører frivilligt arbejde eller er stærkt/ret interesseret i det (32 pct.). Blandt mænd i Hovedstadens forstæder og i Østjylland er de tilsvarende andele markant lavere (12 pct. henholdsvis 10 pct.).
- 22) *Udfører frivilligt arbejde og stærkt/ret interesseret* i at udføre frivilligt arbejde versus alle øvrige svar.
- 23) $P_{\text{køn}} = 0,018$; $P_{\text{alder}} = 0,007$; $P_{\text{husst.}} = 0,005$; $P_{\text{hand.husst.}} = 0,002$.
- 24) OR = 0,48-0,77.
- 25) OR = 1,92.
- 26) OR = 2,13 henhv. 1,92.
- 27) N = 646.
- 28) Spørgsmålet er: "Mener De, at handicappede, der har kvalifikationerne til det, bør have ligeså gode muligheder som andre for at få arbejde netop dér, hvor De arbejder?"
- 29) Det er der heller ikke, hvad det tilsvarende generelle spørgsmål angår, jf. afsnit 5.3.
- 30) $P = 0,19$.
- 31) $P = 0,70$. Af samtlige erhvervsaktive er omkring hver femte "handicappet" i egen selvforståelse (N = 142). Heller ikke sondringen mellem "handicaphusstande" og andre husstande fører til signifikante svarforskelle ($P = 0,42$). En årsag hertil kan være, at der her udelukkende fokuseres på erhvervsaktive, hvilket reducerer nettostikprøven – og dermed mulighederne for statistisk signifikans.
- 32) $P = 0,00$.
- 33) $P = 0,00$. Andelene, der mener, at handicappede bør have *mindst lige så gode muligheder*, er: Folkeskole/ingen erhvervsuddannelse: 68 pct.; folkeskole/faglig/uddannelse: 75 pct.; kort/mellemlang videregående erhvervsuddannelse: 80 pct.; lang videregående uddannelse: 82 pct. Blandt erhvervsaktive kvinder er de tilsvarende andele 57 pct., 80 pct., 82 pct. og 78 pct.
- 34) $P = 0,35$.
- 35) $P = 0,15$.
- 36) $P = 0,00$. Andelene blandt mænd, der mener, at handicappede bør have *mindst lige så gode muligheder*, er: Hovedstaden: 88 pct.; Hovedstadens forstæder: 79 pct.; Sjælland mv.: 75 pct.; Fyn: 68 pct.; Sønderjylland: 53 pct.; Vestjylland: 79 pct.; Østjylland: 71 pct.; Nordjylland: 81 pct.
- 37) $P = 0,085$.

- 38) Ved dikotomiseringen af holdningsmålet sondres mellem *helt utilstrækkelige arbejdsmuligheder* og alle øvrige svar.
- 39) Spørgsmålet er: "Ville De som arbejdsgiver eller chef for virksomheden gøre noget for, at det blev lettere eller sværere at ansætte handicappede medarbejdere?"
- 40) $P_{\phi} = 0,01$. Blandt mænd er andelene, som svarer *gøre det meget lettere*: 18-24 år: 18 pct.; 25-34 år: 13 pct.; 35-44 år: 28 pct.; 45-54 år: 29 pct.; 55-64 år: 33 pct.
- 41) $P = 0,93$. Det samme gælder sondringen mellem "handicaphusstande" og andre husstande ($P = 0,98$).
- 42) $P = 0,45$.
- 43) $P_{\phi} = 0,04$. Blandt mænd er andelene, som vil *gøre det meget lettere* at ansætte handicappede: Folkeskole/ingen erhvervsuddannelse: 23 pct.; folkeskole/faglig uddannelse: 21 pct.; kort/mellemlang erhvervsuddannelse: 31 pct.; lang videregående uddannelse: 24 pct. Hvad geografisk placering angår, er afgivne svar ikke signifikant forskellige geografiske områder imellem ($P = 0,09$).
- 44) I en logistisk regressionsmodel er alder på kanten af signifikans ($P = 0,074$), mens uddannelse er langt fra. I regressionsmodellen dikotomiseres holdningsvariablen som *meget lettere* versus alle øvrige svar.
- 45) Spørgsmålet er: "Lad os sige, der er to lige kvalificerede ansøgere til samme stilling, hvor De arbejder. Den ene er handicappet, den anden ikke. Hvem af de to skal efter Deres mening have stillingen, hvis den handicappede er: A. Blind? (fx arbejde som omstillingsdame), B. Døv? (fx rengøringsarbejde), C. Kørestolsbruger? (fx kontorarbejde, receptionist), D. Spastiker? (fx kontorarbejde), E. "Evnesvag"? (fx rengøringsarbejde).
- 46) Simultane *kan ikke have samme kvalifikationer-* og *ved ikke/kan ikke tage stilling-* svar ekskluderes.
- 47) *Per se* reducerer et meget begrænset datagrundlag mulighederne for afdækning af signifikante forskelle.
- 48) Gennemsnitlige scores med hensyn til *uddannelsesmæssig baggrund*: Folkeskole/ingen erhvervsuddannelse: 1,6 ($P = 0,84$); folkeskole/faglig uddannelse: 0,7 ($P = 0,01$); kort/mellemlang videregående uddannelse: 2,3 ($P = 0,15$); lang videregående uddannelse: 2,1 ($P = 0,57$). P-værdierne med hensyn til alder findes i intervallet 0,08-0,88; "handicappet/ikke-handicappet": 0,08-0,09; aktuel hovedbeskæftigelse: 0,08-0,86; geografisk placering: 0,11-0,94.
- 49) $P = 0,028$.
- 50) $OR = 1,35$. Holdningsvariablen er dikotomiseret som *maksimalt positiv* (score +5) i forhold til alle øvrige svar, inkl. *ikke samme kvalifikationer-* og *ved ikke-* svar.
- 51) Spørgsmålet er: "Ville De arbejde sammen med en handicappet, hvis det betød, at De skulle bruge lidt tid på at hjælpe ham/hende, fx ½ time om dagen?"
- 52) Positive konteksteffekter *reducerer* eventuelle måleproblemer.
- 53) Spørgsmålet, der er faktisk-episodisk, er: "Har De nogensinde forsøgt at komme til *ikke* at udføre arbejdsopgaver, blandt andet fordi opgaverne skulle udføres sammen med én eller flere handicappede?" med følgende svarkategorier: *Har undladt at udføre sådanne arbejdsopgaver* (1 pct.); *er ikke forekommet* (68 pct.); *har ikke kunnet forekomme* (31 pct.) ($N = 644$).

- 54) Spørgsmålet er: “Har De nogensinde i eller uden for arbejdstiden (fx i frokostpauser eller i byen), forsøgt at undgå at være sammen med en handicappet kollega, blandt andet fordi han/hun var handicappet?” og har følgende svarkategorier: *Har undgået at være sammen med handicappede* (1 pct.); *er ikke forekommet* (65 pct.); *har ikke kunnet forekomme* (34 pct.) (N = 644).
- 55) $P = 0,01$; $P_{\sigma} = 0,00$; $P_{\varphi} = 0,29$.
- 56) Hvad mænd i alderen 65-75 år angår, er datagrundlaget meget spinkelt (N = 5).
- 57) P-værdierne findes i alle tilfælde i intervallet 0,47-0,83.
- 58) $P = 0,028$.
- 59) Holdningsvariablen er dikotomiseret som *arbejder sammen med en handicappet og vil helt sikkert gøre det* – i forhold til alle øvrige besvarelser.
- 60) OR = 1,68 henhv. 0,82.
- 61) Spørgsmålet er: “Mener De, at der skal være visse begrænsninger for handicappedes (ikke-ansattes) muligheder for at komme dér, hvor De arbejder, fx som kunder, klienter, patienter o.l.?” Det er selvsagt underforstået, at den handicappede skal have et legitimt ærinde, fx indkøb af dagligvarer.
- 62) $P = 0,39$.
- 63) Spørgsmålet er: “Har De nogensinde forsøgt at undgå at komme i personlig kontakt med handicappede (ikke-ansatte), der er eller kommer, hvor De arbejder?” med følgende svarkategorier: *Har undladt eller forsøgt på det*: 2 pct.; *er ikke forekommet*: 77 pct.; *har ikke kunnet forekomme*: 21 pct.; *ved ikke*: 1 pct. (N = 645).
- 64) $P = 0,03$; $P_{\sigma} = 0,43$; $P_{\varphi} = 0,22$.
- 65) $P = 0,44$. Heller ikke sondringen mellem “handicaphusstande” og andre husstande bevirker signifikante svarforskelle ($P = 0,60$). Det samme gælder de øvrige baggrundsvariabler, hvor P-værdierne findes i intervallet 0,05-0,82.
- 66) $P = 0,002$.
- 67) Ved holdningsvariablens dikotomisering sondres mellem *ingen begrænsninger* og alle øvrige svar.
- 68) OR = 0,41- 0,45.
- 69) Vedrørende alder: $P = 0,54$; $P_{\sigma} = 0,61$; $P_{\varphi} = 0,67$; “handicappet/ikke-handicappet”: $P = 0,57$; uddannelse: $P = 0,46$; aktuel hovedbeskæftigelse: $P = 0,86$; geografisk placering: $P = 0,36$.
- 70) Når kategorien tværgående ikke-holdninger ikke forekommer i dette tilfælde, skyldes det, at den kun omfatter to respondenter og derfor er inkluderet i residualkategorien.
- 71) Andelen med *tværgående positive holdninger* er 11 pct., dvs. markant lavere end det tværgående måls formelle maksimum (28 pct. vedr. indgåelse af ægteskab med en handicappet), men på den anden side lidt større end ved rent stokastiske overlap mellem de fire holdningsindikatorer, der indgår i det tværgående mål for positive holdninger (5 pct.). Den tværgående ophobning af positive holdninger er med andre ord meget beskedent.
- 72) $P = 0,76$; $P_{\sigma} = 0,67$; $P_{\varphi} = 0,58$.

- 73) 15 pct. henholdsvis 8 pct.; $P = 0,02$; $P_{\sigma} = 0,78$; $P_{\eta} = 0,00$. Sondringen mellem “handicaphusstande” og andre husstande er på kanten af at bidrage til statistisk “forklaring” ($P = 0,06$). Andelen af *tværgående positive* er: “Handicappet”/ikke-enlig: 14 pct.; “handicappet”/enlig: 13 pct.; anden “handicappet”: 11 pct.; både svarperson og mindst én anden “handicappet”: 18 pct; ingen “handicappede”/ikke-enlig: 8 pct.; ingen “handicappede”/enlig: 9 pct.
- 74) $P = 0,08$.
- 75) $P = 0,68$.
- 76) $P = 0,01$; $P_{\sigma} = 0,31$; $P_{\eta} = 0,03$. I Hovedstaden er andelen af *tværgående positive*: 8 pct.; Hovedstadens forstæder: 11 pct.; Sjælland mv.: 13 pct.; Fyn: 10 pct.; Sønderjylland: 7 pct.; Vestjylland: 16 pct.; Østjylland: 10 pct.; Nordjylland: 6 pct. Blandt kvinder er de tilsvarende andele: 8, 15, 17, 10, 10, 21, 8 og 4 pct. Med fokus alene på kvinder, hvor forskellene vel at mærke er signifikante, er vestjyske kvinder mest tværgående positive (21 pct.) og nordjyske mindst (4 pct.).
- 77) Ved det tværgående holdningsmåls dikotomisering sondres mellem *tværgående positive holdninger* i forhold til alle øvrige svar.
- 78) $P = 0,023$.
- 79) $P = 0,049$. Hvis uddannelsesmæssig baggrund – grundet P-værdiens størrelse – ekskluderes af modellen, ekskluderes tillige “handicaphusstande”/andre husstande.
- 80) $OR = 1,18-1,72$. Størst er oversandsynligheden blandt “handicappede”, der bor sammen med mindst én anden “handicappet”, mens sandsynligheden er mindst blandt enlige uden “handicap”.
- 81) Se kapitel 5, afsnit 5.4.
- 82) For størstedelens vedkommende spørgsmål sigtende mod konstruktion af holdningsskalaer.
- 83) 10 pct. blandt mænd; 9 pct. blandt kvinder.
- 84) I al fald ikke over for en fremmed interviewer. Det kan ikke afvises, at ikke-holdninger på dette område blandt andet skyldes den momentane *common ground* respondent og interviewer imellem.
- 85) Hvis forskere ønsker at gennemføre holdningsundersøgelser med minimale andele ikke-holdninger, kan refleksioner om specifikke holdningsspørgsmåls grader af selvrelevans for respondenter samt spørgsmålenes formodet etiske og/eller emotionelle ladninger bidrage til at reducere andelen af *ved ikke*-svar. Navnlig hvis specifikke spørgsmål angår holdningsobjekter, som respondenter har personlig erfaring med eller uden nævneværdige problemer kan forestille sig, og hvortil der ikke samtidig er knyttet stærke etiske/emotionelle ladninger, er der hermed ydet bidrag til reduktion af *ved ikke*-svar.
- 86) Om ordforståelsens betydning for generering af måleproblemer, fx: Olsen, 1998.
- 87) Det skyldes, at der er meget få respondenter i de mulige *tværgående negative holdninger*- og *tværgående ikke-holdninger*-kategorier.
- 88) Se de relevante til χ^2 -test svarende P-værdier i *tabel 7.14*.
- 89) Blinde, døve, kørestolsbrugere og stammere: $P = 0,00-0,01$; leddegigtramte, spastikere, “evnesvage” og manio-depressive: $P = 0,09-0,67$.

- 90) Med hensyn til de otte typer af handicap findes P-værdierne i intervallet 0,15-0,94. Bortset fra holdninger til leddegigtramte (P = 0,03) spiller heller ikke "handicaphusstande" en statistisk "forklarende" rolle (P = 0,18-0,92). Med hensyn til leddegigtramte findes den største andel af simultant positive blandt "handicappede", der bor sammen med mindst én anden "handicappet" (43 pct.).
- 91) Andel *tværgående positive* over for blinde: Folkeskole/ingen erhvervsuddannelse: 41 pct.; folkeskole/faglig uddannelse: 36 pct.; kort/mellemlang erhvervsuddannelse: 51 pct.; lang videregående uddannelse: 42 pct. (P = 0,02). Hvad døve angår, er de tilsvarende andele: 33, 29, 39 og 31 pct. (P = 0,07). Kørestolsbrugere: 33, 29, 39 og 31 pct. (P = 0,12). Leddegigtramte: 32, 26, 41 og 26 pct. (P = 0,01). Stammere: 66, 71, 78 og 81 pct. (P = 0,06). Spastikere: 18, 15, 23 og 16 pct. (P = 0,30). "Evnesvage": 5, 3, 6 og 3 pct. (P = 0,51). Manio-depressive: 8, 6, 12 og 9 pct. (P = 0,41).
- 92) P-værdi vedr. blinde: 0,01; døve: 0,05; kørestolsbrugere: 0,00; leddegigtramte: 0,03; stammere: 0,00; spastikere: 0,01; "evnesvage": 0,66; manio-depressive: 0,22.
- 93) Bortset fra "evnesvage", hvor P-værdien er 0,00, findes de øvrige P-værdier i intervallet 0,10-0,73. Hvad "evnesvage" angår, er andelen af *tværgående positive* næsten den samme i alle geografiske områder (2-8 pct.), hvorimod andelen af *tværgående negative* varierer ganske betydeligt, dvs. Hovedstaden: 60 pct.; Hovedstadens forstæder: 53 pct.; Sjælland mv.: 52 pct.; Fyn: 46 pct.; Sønderjylland: 43 pct.; Vestjylland: 50 pct.; Østjylland: 44 pct.; Nordjylland: 39 pct.
- 94) Blandt 18-24-årige er andelen af *tværgående positive* over for manio-depressive: 6 pct.; 25-34-årige: 6 pct.; 35-44-årige: 11 pct.; 45-54-årige: 15 pct.; 55-64-årige: 11 pct.; 65-75-årige: 13 pct. (P = 0,03). Hvad de syv øvrige grupper af handicappede angår, findes P-værdierne i intervallet 0,22-0,97. Der er ellers ikke signifikante forskelle, hvis der samtidig betinges med køn.
- 95) Med fokus på de nævnte grupper er andelen af *tværgående positive* blandt "handicappede": Stammere: 36 pct.; leddegigtramte: 37 pct.; spastikere: 24 pct.; "evnesvage": 20 pct.; manio-depressive: 15 pct., mens andelen er 29, 31, 17, 12 og 8 pct. blandt "ikke-handicappede". Samtlige otte P-værdier er: Blinde: 0,05; døve: 0,05; kørestolsbrugere: 0,08; leddegigtramte: 0,02; stammere: 0,01; spastikere: 0,00; "evnesvage": 0,00; manio-depressive: 0,00. Sondringen mellem "handicaphusstande" og andre husstande bidrager ikke til væsentlige nye iagttagelser. Det skal dog nævnes, at der, hvad synet på "evnesvage" og manio-depressive angår, er en signifikant tendens til, at husstande, hvor både respondenter og mindst én anden er "handicappet", har de mest positive holdninger til udviklingshæmmede og manio-depressives sociale integration (de to relevante P-værdier er: 0,02 og 0,03).
- 96) Hvis der samtidig betinges med køn, spiller uddannelsesmæssig baggrund en signifikant rolle blandt kvinder med hensyn til tre grupper: stammere (P = 0,03), spastikere (P = 0,01) og "evnesvage" (P = 0,04). Tendensen er den samme, nemlig at flest kvinder med kort/mellemlang erhvervsuddannelse er tværgående positive, mens færrest – undertiden ingen – kvinder med lang videregående uddannelse er det. Blandt kvinder med kort/mellemlang uddannelse er 28 pct. fx tværgående positive over for spastikeres sociale integration, og 20 pct. over for "evnesvages".
- 97) Hvad de otte grupper af handicappede angår, findes P-værdierne i intervallet 0,08-0,98.

Generelle og specifikke holdninger

8.1. Indledning

I de fire foregående kapitler er generelle og specifikke holdninger anskuet separat.¹⁾ Her er problemstillingen, om generelle og specifikke holdninger er kongruente, altså overensstemmende. Hvis voksne har positive generelle holdninger til handicappede, er specifikke holdninger da af samme beskaffenhed? Kan målinger af generelle holdninger forudsige specifikke målinger – måske endda adfærd – eller er generelle holdninger genskabelse af informationer, som har meget lidt eller intet at gøre med potentiel handleparathed? (se fx: Hogg & Vaughan, 1995).

Mange forskere peger som nævnt på nødvendigheden af at sondre mellem generelle og specifikke holdninger. Sondringen begrundes navnlig ved, at specifikke holdningsmålinger almindeligvis er mere brugbare end generelle til forudsigelse af adfærd (se fx: Baker, 1992; Gilbert et al., 1998).

Det er via empiriske analyser, at holdningsdikotomien underbygges eller falsificeres. Hvis generelle og specifikke holdninger til handicappede er tendentielt kongruente, er det en anfægtelse, men ikke en definitiv falsifikation af sondringens teoretiske relevans og dermed også af Eagly & Chaikens *principle of compatibility* (1993). Med andre ord: Hvorfor bruge to forskellige målemetoder, hvis ét og samme fænomen måles? Hvis generelle og specifikke holdninger derimod er inkongruente, er det en yderligere befæstelse af sondringens nødvendighed og samtidig en problematisering af

danske forskeres tendens til overvejende at afdække generelle holdninger.²⁾ Kapitlets første hypotese er, at positive generelle holdninger til handicappede ikke nødvendigvis fører til specifikke holdninger af samme beskaffenhed.

En anden sondring er objektvurderingskomponenter: kognition, affekt og konation. Mens kognition er opfattelser eller overbevisninger, der retter sig mod et givet objekt, er affekt emotioner og/eller stemninger. Konation, derimod, er potentiel handleparathed (se fx: Antonak & Livneh, 1988; Borg & Mohler, 1994). Socialpsykologer er ikke enige om relationen mellem komponenter og holdninger. Mens nogle forskere hævder, at holdninger er konglomerater af de tre komponenter, peger andre på, at holdninger undertiden blot har én eller to komponenter (se fx: Eagly & Chaiken, i: Gilbert et al., 1998; Ljungström, 1989).

Hvis holdninger ikke altid har tre komponenter, implicerer det ikke, at sondringen mellem komponenterne er irrelevant. Sondringen kan nemlig bidrage til forståelse af den kompleksitet, der er knyttet til at afdække holdninger til handicappede. Hvis en voksen fx er af den opfattelse, at handicappedes livskvalitet er problematisk, er den kognitive komponents udfald positiv over for den pågældende gruppe af mennesker. Heraf kan imidlertid ikke udledes, at personen har positive følelser over for handicappede (affekt). Endelig kan helt andre forhold være afgørende for, om pågældende er potentielt handleparat i forhold til han-

dicappede (konation). Kapitlets anden hypotese er, at de tre holdningskomponenter ikke altid er kongruente.

Spørgeskemaet er konstrueret, så kapitlets to hypoteser kan afprøves empirisk. Med hensyn til relationen mellem generelle og specifikke holdninger er det muligt at sammenholde besvarelse af analoge spørgsmål, fx generelle versus specifikke holdninger til social integration (afsnit 8.2). Desuden kan den kontekstuelle sensitivitet, der måske er knyttet til besvarelse af generelle holdnings-spørgsmål, estimeres. Efter at respondenterne har besvaret alle specifikke holdnings-spørgsmål er ét generelt spørgsmål nemlig gentaget "uændret". Endelig kan også holdningers bagvedliggende komponenter og sammenhænge mellem dem afdækkes, da enkelte spørgsmål er stillet i en kognitiv, affektiv og en konativ version (afsnit 8.3).

8.2.

Generelle og specifikke holdninger

Der er i kapitel 4-5 sondret mellem overordnede generelle holdninger og holdninger inden for særlige områder. Sondringen opretholdes i det følgende. Der sættes først fokus på sammenhænge mellem overordnede generelle holdninger og analoge specifikke (afsnit 8.2.1), hvorefter opmærksomheden rettes mod sammenhænge inden for særlige områder (afsnit 8.2.2). Analyserne af mulig inkongruens gennemføres først bivariat. Derefter inddrages enkelte baggrundsvARIABLE – navnlig køn – for at vurdere kongruens/inkongruens i udvalgte befolkningsgrupper.³⁾

8.2.1.

Overordnede holdninger

A priori er generelle holdninger ligeså relevante som specifikke. Som altid afhænger

målingers relevans nemlig af erkendelsesinteresse. Når undersøgelsens respondenter fx spørges, om *handicappedes forhold alt i alt er så gode, som det er muligt*,⁴⁾ er spørgsmålets potentielle svardimensioner legio. Med en term fra en afhandling om sprogforståelses rolle i surveyundersøgelser har spørgsmålet mange *tomme pladser*, som respondenter udfylder i interviewsituationen (Olsen, 1998). Alene derfor er det tvivlsomt, om afgivne svar er egnet til forudsigelse af potentiel handleparathed. Hvis man fx er af den opfattelse, at handicappedes forhold kan blive meget bedre, er det langt fra sikkert, at man er uden indvendinger over for en i familien indgiftet handicappet, et nærliggende bofællesskab for handicappede eller en togrejse i nærhed af en handicappet.⁵⁾ Eksemplet kan forekomme monstrøst, men anskueliggør ikke desto mindre, at generelle holdninger ofte anvendes til forudsigelse af potentiel handleparathed inden for specifikke områder.⁶⁾

Når generelle holdninger til handicappedes forhold sammenholdes med specifikke holdninger til en nær slægtning indgåelse af ægteskab med en handicappet, viser *tabel 8.1* en sammenhæng mellem de to typer af holdninger. Mennesker, der gør gældende, at handicappedes forhold kan blive meget bedre, har fx størst sandsynlighed for at være uden forbehold over for en nyindgiftet handicappet.⁷⁾ Men tabellen peger *også* på, at positive generelle holdninger langt fra udelukker negative specifikke. Selv om sandsynligheden for at være kritisk over for et nyt handicappet familiemedlem er mindst blandt voksne, der er stærkt kritiske over for handicappedes forhold i almindelighed, er omkring hver tiende med den slags holdninger overvejende/meget kritisk over for et nyt handicappet familiemedlem. At opleve

Tabel 8.1.

Generelle holdninger til handicappedes forhold (alenestående spørgsmål) sammenholdt med specifikke holdninger til en nær slægtnings indgåelse af ægteskab med en handicappet (skala baseret på otte handicap; P = 0,00 m/forbehold; N = 1.031).

Holdninger til ægteskab med handicappet:	Maksimalt positiv (+16)	Meget positiv (+10 til +15)	Over-vejende positiv (+4 til +9)	Over-vejende neutral (-3 til +3)	Over-vejende/negativ (-16 til -4)	Kommer an på personen og ved ikke-svar	I alt
Handicappedes forhold kan:							
Ikke blive bedre	(9)	(9)	(9)	(32)	(32)	(9)	100
Ikke blive ret meget bedre	8	8	5	36	19	23	99
Blive en del bedre	10	8	11	36	11	25	101
Blive meget bedre	13	10	9	36	9	23	100
Forskelligt	1	10	5	31	10	43	100
Ved ikke	3	8	7	40	17	25	100
I alt	10	9	9	35	12	25	100

handicappedes forhold som for ringe er altså ikke altid ensbetydende med at ville omgås handicappede. Allerede det første eksempel peger på, at generelle holdninger ikke uden forbehold kan bruges til forudsigelse af specifikke.

I tidligere kapitler er der peget på, at køn bidrager til at forklare variationer i generelle holdninger, men stort set ikke i specifikke. Hermed er ikke udelukket, at køn kan spille en statistisk forklarende rolle, når der fokuseres på sammenhænge mellem generelle og specifikke holdninger. Når køn bidrager til at forklare variationer i generelle, men ikke i specifikke holdninger, er muligheden netop åbnet for, at køn *genintroduceres* som "forklarende" variabel. Med scoregennemsnit vedrørende "handicapægteskab" som grundlag er der ikke signifikante forskelle blandt mænd mellem hver af svar-

kategorierne knyttet til det generelle spørgsmål om handicappedes forhold i almindelighed.⁸⁾ Det er der derimod blandt kvinder, hvor de gennemsnitlige scoreforskelle er markante. Eksempelvis har kvinder, der svarer *ikke blive bedre*, et scoregennemsnit på -5,5, mens det tilsvarende gennemsnit er +5,2 blandt kvinder, der svarer *blive meget bedre*.⁹⁾ Heraf følger, at kvinders besvarelse af det generelle spørgsmål *i højere grad end mænds* kan anvendes til forudsigelse af svaret på det specifikke om "handicapægteskab". Omvendt bidrager mænds svar på det generelle spørgsmål ikke til forudsigelse af svar på det specifikke. Resultatet kan synes i modstrid med køns manglende forklaringsbidrag i forhold til specifikke holdninger. Hvad læseren imidlertid bør have i erindring er, at sammenligningen af generelle og specifikke holdninger forudsætter *en allerede artikuleret generel holdning*.

Tabel 8.2.

Generelle holdninger til handicappedes forhold (alenestående spørgsmål) sammenholdt med specifikke holdninger til et bofællesskab for handicappede (skala baseret på otte handicap) (P = 0,00 m/forbehold; N = 1032).

Holdninger til bofællesskab:	Score +40 (maksimalt pos.)	Score +38 og +39	Score +36 og +37	Score +34 og +35	Score +32 og +33	Score 0 til +31	Ved ikke-svar	I alt
Handicappedes forhold kan:								
Ikke blive bedre	(63)	(5)	(5)	(-)	(5)	(18)	(5)	101
Ikke blive ret meget bedre	59	5	5	6	4	10	10	99
Blive en del bedre	59	8	10	6	6	7	4	100
Blive meget bedre	67	12	7	6	2	4	3	101
Forskelligt	65	6	14	3	4	3	6	101
Ved ikke	55	10	3	12	5	5	100	100
I alt	62	9	8	6	4	6	5	100

Tilsvarende tendenser ses, når samme generelle holdning ansues i relation til specifikke holdninger til et nærliggende handicapbofællesskab. Det fremgår af *tabel 8.2*, at forbeholdsløse (score +40) er i overtal uanset arten af generel holdning, men at andelen af voksne, som er kritiske over for bofællesskaber (fx score 0 til +33), er mindre, desto mere kritisk ens generelle holdning til handicappedes forhold er.¹⁰⁾ Hvis man fx er af den opfattelse, at handicappedes forhold *ikke kan blive ret meget bedre*, er andelen af kritikere dobbelt så stor som hvis man mener, at forholdene *kan blive meget bedre*. Også på dette område kan generelle holdninger altså *i nogen grad* forudsige specifikke. Men som i det første eksempel er tendensen ikke uden forbehold. Selv hvis voksne er markant kritiske over for handicappedes forhold, følger ikke heraf, at alle med den slags holdninger er uden specifikke forbehold. Hertil kommer, at *ved ikke-svar* i tilknytning til generelle spørgsmål

ikke nødvendigvis er forbundet med specifikke ikke-holdninger. Voksne, der har svaret *ved ikke* til det generelle spørgsmål om handicappedes forhold i almindelighed, har i næsten alle tilfælde holdninger til spørgsmålet om et nærliggende bofællesskab.

Også med hensyn til sammenhængen mellem generelle holdninger til handicappedes forhold og specifikke holdninger til nærliggende bofællesskaber virker køn som trivariat "forklarende" variabel. Som i det første eksempel er der ikke signifikante scoregennemsnitlige forskelle blandt mænd,¹¹⁾ men markante forskelle blandt kvinder. Eksempelvis har kvinder, der svarer *kan ikke blive bedre*, et scoregennemsnit på 27,0 mens det tilsvarende gennemsnit er 38,9 blandt kvinder, der svarer *kan blive meget bedre*.¹²⁾ Heraf følger, at kvinders besvarelse af det generelle spørgsmål i nogen grad forudsiger svaret på det specifikke, mens det samme ikke gælder mænd. Mænd, der svarer *kan ikke*

Tabel 8.3.

Generelle holdninger til handicappedes forhold (alenestående spørgsmål) sammenholdt med tværgående specifikke holdninger til handicappedes sociale integration (P = 0,00 m/forbehold; N = 1.026).

Specifikke holdninger: Handicappedes forhold kan:	Tværgående integrative holdninger	Tværgående ikke-integrative holdninger	Residual	I alt
Ikke blive bedre	(13)	(18)	(69)	(100)
Ikke blive ret meget bedre	10	14	75	99
Blive en del bedre	18	12	70	100
Blive meget bedre	22	6	72	100
Forskelligt	8	10	82	100
Ved ikke	5	15	80	100
I alt	17	10	73	100

blive bedre henholdsvis *kan blive meget bedre*, har sandsynligvis samme specifikke holdninger til handicappede som nærmeste naboer.

Yderligere et eksempel, hvor svar på samme generelle spørgsmål sammenholdes med specifikke holdninger til at sidde i nærheden af en handicappet på en togetrejse, har samme udfald: Hvis man er kritisk over for handicappedes forhold i almindelighed, er det mere sandsynligt, *men langt fra sikkert*, at man ønsker at tilbringe fem timer i nærheden fx af en blind, en kørestolsbruger, en spastiker eller en udviklingshæmmet. Eksempelvis har omtrent hver tiende med den holdning, at handicappedes forhold kan *blive meget bedre*, markante forbehold i så henseende (score 0-25).¹³⁾ Som tidligere gælder, at kun kvinders besvarelse af det generelle holdningsspørgsmål i nogen grad forudsiger svar på det specifikke.¹⁴⁾ Med de tre eksempler *in mente* er den foreløbige tendens altså en højere grad af overensstemmelse mellem generelle og specifikke holdninger blandt kvinder.¹⁵⁾

At brug af generelle holdninger til forudsigelse af specifikke er forbundet med væsentlige forbehold ses i *tabel 8.3*, hvor generelle holdninger til handicappedes forhold sammenholdes med tværspecifikke holdninger til handicappedes sociale integration.¹⁶⁾ Det ses, at sandsynligheden for tværintegrative holdninger godtnok vokser, desto mere kritisk mennesker er over for handicappedes generelle forhold. Men samtidig er kritiske generelle holdninger hos én gruppe ikke en garant for tværintegrative hos den samme gruppe. Eksempelvis har hver ottende, der mener, at handicappedes forhold *kan blive en del bedre*, tværnegative holdninger til at omgås en nyindgiftet handicappet, til et bofællesskab af handicappede og til at tilbringe fem timer i et tog i nærheden af en handicappet. Som forholdet mellem generelle og specifikke holdninger måles, er forbeholdene ved brug af førstnævnte til forudsigelse af sidstnævnte så betydelige blandt mænd, at den prognostiske forklaringskraft elimineres.¹⁷⁾

Tabel 8.4.

Generelle holdninger til integration af handicappede (skala baseret på seks spørgsmål) sammenholdt med specifikke holdninger til nær slægtning eller vens indgåelse af ægteskab med en handicappet (skala baseret på otte handicap) (P = 0,00 m/forbehold; N = 1.030).

Holdninger til ægteskab:	Maks. positiv (+16)	Meget positiv (+10 til +15)	Overvejende positiv (+4 til +9)	Overvejende neutral (-3 til +3)	Negativ (-16 til -4)	Kommer an på- og ved ikke-svar	I alt
Særdeles positiv (+11 og +12)	16	16	7	32	8	22	101
Meget positiv (+8 til +10)	12	8	11	33	11	24	99
Overvejende positiv (+3 til +7)	7	7	9	37	17	23	100
Neutral/negativ (-12 til +2)	(4)	(4)	(13)	(44)	(17)	(17)	(99)
1-6 ved ikke	6	7	8	38	11	31	101
I alt	10	9	9	35	12	25	100

I det følgende er fokus på sammenhænge mellem en anden type af generelle holdninger og samme specifikke holdninger som ovenfor. Det generelle holdningsmål er skalaen vedrørende holdninger til *handicappedes sociale integration*.¹⁸⁾ Da både det generelle og de specifikke holdningsmål retter sig mod social integration, er en højere grad af sammenhæng end hidtil forventelig. Sådanne forhold det sig imidlertid ikke. Til illustration heraf sammenholdes det generelle integrationsmål i *tabel 8.4* med specifikke holdninger til at omgås en nyindgiftet handicappet. Som tidligere underbygger også denne tabel en sammenhæng mellem generelle og specifikke holdninger. Hvis man i den Likert-lignende holdningsskala har markante ønsker om handicappedes øgede sociale integration, er det overvejende sandsynligt, at man er positiv over for at skulle omgås et nyt handicappet familiemedlem.

Den påpegede sammenhæng er dog langt fra éntydig. Da både den generelle og specifikke holdningsindikator er forholdstalskalaer, kan graden af sammenhæng mellem de to skalaer beregnes. En *korrelationskoefficient* – Pearsons *r* – er en talstørrelse mellem -1 og +1, der indikerer forskellige grader af samvariation mellem to forholdstalsvariable (se fx: Wonnacott & Wonnacott, 1990). Jo nærmere koefficienten er ved -1 eller +1, desto højere er graden af statistisk sammenhæng. Når koefficienten har negativt fortegn, er korrelationen negativ. Tilsvarende gælder positive fortegn. En beregning af *r* til afdækning af eventuel korrelation mellem generelle holdninger til handicappedes sociale integration og specifikke holdninger til et handicappet familiemedlem peger på en moderat, men signifikant sammenhæng mellem de to holdningsmål.¹⁹⁾ Navnlig med det forhold *in mente*, at *r* er beregnet på

Tabel 8.5.

Generelle holdninger til integration af handicappede (skala baseret på seks spørgsmål) sammenholdt med tværgående specifikke holdninger til handicappedes sociale integration^{*)} (P = 0,00 m/forbehold; N = 1.025).

Specifikke holdninger:	Tværgående integrative specifikke holdninger	Tværgående ikke-integrative specifikke holdninger	Residual	I alt
Generelle holdninger til social integration:				
Særdeles positive (+11 og +12)	28	4	68	100
Meget positive (+8 til +10)	19	9	72	100
Overvejende positive (+3 til +7)	12	15	73	100
Neutrale/negative (-12 til +2)	(9)	(22)	(70)	(101)
1-6 ved ikke	13	12	76	101
I alt	17	10	73	100

* Nær slægtning/vens indgåelse af ægteskab med en handicappet, bofællesskab af handicappede og længere togrejse med en handicappet.

grundlag af tildelte scores og dermed udelukker *floaters* med skrøbelige holdninger,²⁰⁾ er koefficienten bemærkelsesværdig lav. Det er hermed underbygget, at der *er* sammenhænge mellem generelle og specifikke holdninger, men langt fra i et omfang, som muliggør, at generelle holdningsmål kan forudsige potentiel handleparathed. Desuden peger *r* separat blandt mænd og kvinder på, at kvinders generelle holdninger også her i højere grad kan forudsige potentiel handleparathed.²¹⁾

Tilsvarende tendenser ses med hensyn til sammenhænge mellem den generelle holdningsskala og specifikke holdninger til handicapbofællesskaber henholdsvis til en længere togrejse med en handicappet. Også her kan korrelationskoefficienter beregnes. Korrelationerne er godtnok positive og signifikante, men fortsat af moderat størrelse.²²⁾ Det er derfor ikke overraskende, at positive generelle holdninger til social integration ikke nødvendigvis fører til tværintegrative

specifikke holdninger. Den flere gange påpegede tendentielle, men tvetydige sammenhæng mellem generelle og specifikke holdninger underbygges også af *tabel 8.5*. Hvis voksnes generelle holdninger til social integration er særdeles/meget positive, er der større sandsynlighed for, at tværgående holdninger til at omgås en i familien indgiffet handicappet, til at acceptere et nærliggende bofællesskab for handicappede og til at tilbringe nogle timer i togselskab med en handicappet er imødekommende.

Talstørrelserne i *tabel 8.5* tilbyder samtidig informationer om, at meget positive generelle holdninger til handicappedes sociale integration ikke nødvendigvis udelukker samtidig tilstedeværelse af tværnegative specifikke. Som hidtil gælder det især blandt mænd, hvor andelen med tværgående ikke-integrative holdninger ikke varierer signifikant med arten af generel holdning til social integration.²³⁾ Blandt kvinder er der derimod som hidtil en signifikant sammen

Tabel 8.6.

Generelle holdninger til handicappedes ligestilling (kognitivt spørgsmål) sammenholdt med specifikke holdninger til en nær slægtning eller vens indgåelse af ægteskab med en handicappet (skala baseret på otte handicap) (P = 0,00 m/forbehold; N = 1.030).

Holdninger til ægteskab:	Maks. positiv (+16)	Meget positiv (+10 til +15)	Overvejende positiv (+4 til +9)	Overvejende neutral (-3 til +3)	Negativ (-16 til -4)	Kommer an på-/ved ikke-svar	I alt
Ligestilling i:							
Meget høj grad	(7)	(7)	(7)	(43)	(14)	(21)	99
Ret høj grad	6	4	10	33	20	27	100
Ret ringe grad	10	11	10	36	10	24	101
Meget ringe grad	13	10	8	33	10	25	99
Ved ikke	4	2	5	37	12	39	99
I alt	10	9	9	35	12	26	101

hæng mellem generelle og specifikke holdninger, her til handicappedes sociale integration.²⁴⁾

En tredje slags generelle holdninger har *ligestilling mellem handicappede og andre mennesker* som objekt. I lighed med tidligere sammenholdes holdningerne med de samme specifikke holdningsmål som ovenfor.²⁵⁾ Ligesom de specifikke mål angår social integration, kan de også siges at omhandle handicappede og andres lige muligheder for social interaktion. Da resultaterne ikke svarer til allerede påpegede tendenser, dokumenteres sammenhængene mellem generelle kognitive holdninger til ligestilling og hvert af de specifikke holdningsmål.

I *tabel 8.6* genfindes den velkendte sammenhæng: Hvis man er af den generelle opfattelse, at ligestillingen mellem handicappede og andre lader noget tilbage at ønske, øges sandsynligheden for imødekommende holdninger over for at omgås et nyt handi-

cappet familiemedlem. Samtidig reduceres sandsynligheden for negative holdninger,²⁶⁾ dog uden at sandsynligheden nærmer sig nul. Heri er der intet nyt. Derimod er det mindre sandsynligt, at sammenhængen mellem generelle og specifikke holdninger kun findes blandt kvinder. Også blandt mænd synes kritiske udsagn om ligestilling at føre til mere positive holdninger over for det hypotetiske familiemedlem.²⁷⁾ Om end tendensen er tydeligst blandt kvinder, kan det ikke afvises, at mænd *undertiden* har tendentielt konsistente generelle og specifikke holdninger.

Sammenhængen mellem generelle holdninger til ligestilling og specifikke holdninger til et handicapbofællesskab ses i *tabel 8.7*. Her synes generelle holdninger ikke at kunne forudsige specifikke. Som det ses, er andelen med maksimalt positive holdninger næsten den samme uanset arten af generel holdning. Også i det specifikke holdningsspektrums anden ende er variationerne mi-

Tabel 8.7.

Generelle holdninger til handicappedes ligestilling (alenestående kognitivt spørgsmål) sammenholdt med specifikke holdninger til et bofællesskab af handicappede (skala baseret på otte handicap) (P = 0,00 m/forbehold;*) N = 1.031).

Holdninger til bofællesskab:	Score	+38 og +40	+36 og +37	+34 og +35	+32 og +33	0 til +31	1-8 ved ikke	I alt
Ligestilling i:	(maks. pos.)							
Meget høj grad	(64)	(7)	(-)	(-)	(14)	(-)	(14)	99
Ret høj grad	56	11	10	9	4	6	4	100
Ret ringe grad	64	9	8	5	5	6	3	100
Meget ringe grad	64	9	8	8	3	3	5	100
Ved ikke	51	7	9	6	2	13	12	100
I alt	62	9	8	6	4	6	5	100

* Den statistiske signifikans skyldes næsten udelukkende ved ikke-svar.

nimale.²⁸⁾ Heller ikke når køn medinddrages, afdækkes signifikante forskelle.²⁹⁾ I forhold til kapitlets indledende resultater er den seneste iagttagelse interessant. Den peger på, at generelle holdninger undertiden *slut ikke* er i stand til at yde bidrag til at forklare variationer i specifikke – heller ikke når køn medinddrages trivariat “forklarende”.

Hvad endelig specifikke holdninger til en længere togrejse i nærhed af en handicappet angår, afdækkes i *tabel 8.8* et tilsvarende fravær af statistisk sammenhæng. Andelen med maksimalt specifikt positive holdninger varierer ubetydeligt med arten af positive eller negative generelle holdninger, og i det specifikke holdningsspektrums negative ende (score 0-25) er der ingen forskelle under hensyn til generelle holdningers udfald. Derfor er der ikke signifikante scoregenomsnitlige forskelle – heller ikke, når køn inddrages som medbetingelse.³⁰⁾

Hvordan kan det forklares, at generelle holdninger i nogle tilfælde, men ikke i an-

dre bidrager til *i nogen grad* af forudsigt potentiel handleparathed? Hidtil har tre generelle holdningsmål – handicappedes forhold, social integration og ligestilling – været i fokus. I alle tre tilfælde har sigtet været at afdække generelle kognitive holdninger. Når de tre spørgsmålsformuleringer sammenholdes, er det sandsynligt, at spørgsmålet om ligestilling er *mere kognitivt ladet* end de to øvrige. Der spørges nemlig til graden af ligestilling i Danmark – ikke direkte til evaluering, fx enighed eller uenighed i en påstand.³¹⁾ Generelle holdningsmålinger, der baseres på besvarelse af genuint kognitive spørgsmål, antages derfor at være mindst anvendelige, hvis sigtet er delvis forudsigtelse af potentiel handleparathed på enkeltområder.

De fraværende sammenhænge til trods er tendensen – som vist i *tabel 8.9* – en anden, når generelle kognitive holdninger til ligestilling sammenholdes med det tværgående mål for specifikke holdninger til social integration. Når fokus ikke længere er på en

Tabel 8.8.

Generelle holdninger til handicappedes ligestilling (alenestående kognitivt spørgsmål) sammenholdt med specifikke holdninger til en længere togrejse med en handicappet (skala baseret på otte handicap) (P = 0,00 m/forbehold;³¹ N = 1026).

Holdninger til togrejse:	Score (maks. pos.)	+30 og +31	+28 og +29	+26 og +27	+24 og +25	0 til +23	1-8 <i>ved ikke</i>	I alt
Ligestilling i:								
Meget høj grad	(29)	(36)	(-)	(-)	(21)	(7)	(7)	100
Ret høj grad	33	21	18	12	7	7	2	100
Ret ringe grad	43	17	16	11	6	6	2	101
Meget ringe grad	42	18	15	9	7	7	3	101
Ved ikke	32	16	9	13	6	10	13	99
I alt	40	18	15	10	6	7	4	100

* Den statistiske signifikans skyldes næsten udelukkende *ved ikke*-svar.

keltområder – ægteskab, bofællesskab eller togrejse – er generelle kognitive holdninger ikke uden en vis forudsigelseskraft. Det gælder i det mindste hyppigheden af tværgående ikke-integrative specifikke holdninger.³²⁾ Sandsynligheden for ikke-integrative specifikke holdninger reduceres, når mennesker gør markante anfægtelser over for graden af ligestilling mellem handicappede og andre.

Som den væsentligste iagttagelse forbliver dog, at kritiske generelle holdninger – uanset arten af dem – ikke nødvendigvis er forbundet med tilsvarende specifikke.³³⁾ Det ses fx i *tabel 8.9*, at op imod hver tiende voksen, der mener, at ligestillingen lader meget tilbage at ønske, på ét og samme tidspunkt er modvilige over for et nyt handicappet familiemedlem, et nærliggende bofællesskab for handicappede og en togrejse i nærheden af en handicappet. Mennesker, der bifalder handicappedes ligestilling, er altså ikke nødvendigvis imødekomende i hypotetiske sociale kontekster. En anden vigtig iagttagelse er, at

tendenciel kongruens generelle og specifikke holdninger imellem *undertiden* er et specifikt kvindeligt fænomen.

Før opmærksomheden rettes mod sammenhænge mellem generelle og specifikke holdninger til det offentliges indsats over for handicappede, skal yderligere et eksempel nævnes, nemlig generelle holdninger til *handicappedes egnethed som forældre* sammenholdt med specifikke holdninger til en hypotetisk handicappet nær slægtning eller vens opdragelse af børn.³⁴⁾ Eksemplet nævnes, fordi det anskueliggør, at generelle og specifikke holdningsmål *undertiden* er så semantisk analoge, at der frembringes betydelige grader af overensstemmelse. I tilknytning til det generelle spørgsmål skal svarpersonerne forholde sig til otte handicapgruppernes egnethed som forældre. De samme otte grupper nævnes i det specifikke spørgsmål under den forudsætning, at respondenterne medindtænker en slægtning eller vens egnethed.³⁵⁾ Med dette som eneste forskel burde der være en høj grad af

Tabel 8.9.

Generelle holdninger til handicappedes ligestilling (alenestående kognitivt spørgsmål) sammenholdt med tværgående specifikke holdninger til handicappedes sociale integration^{*)} (P = 0,01 m/forbehold; N = 1.025).

Ligestilling i:	Tværgående integrative specifikke holdninger	Tværgående ikke-integrative specifikke holdninger	Residual	I alt
Meget høj grad	(14)	(-)	(86)	(100)
Ret høj grad	15	16	69	100
Ret ringe grad	19	10	71	100
Meget ringe grad	19	8	73	100
Ved ikke	5	12	83	100
I alt	17	10	73	100

* Nær slægtning/vens indgåelse af ægteskab med en handicappet, bofællesskab af handicappede og længere togrejse med en handicappet.

menhæng mellem generelle og specifikke holdninger. *Tabel 8.10* antyder da også en ret høj grad af sammenhæng. Når voksne har positive generelle holdninger til handicappede forældre, har meget få samtidig negative specifikke. Hvis man omvendt er generelt kritisk over for handicappede forældre, har man sandsynligvis samme holdning med en hypotetisk handicappet slægtning eller ven i tankerne.³⁶⁾ En beregning af korrelationskoefficienten mellem de to typer af holdninger peger på den *hidtil mest markante sammenhæng* mellem generelle og specifikke holdninger, om end korrelationen langtfra er lydefri.³⁷⁾ Dertil kommer, at generelle ikke-holdninger til handicappedes egnethed som forældre ikke udelukker specifikke holdninger og *vice versa*.

Det sidste eksempel anskueliggør, at generelle og specifikke holdningsindikatorer undertiden er så semantisk analoge, at førstnævnte forudsiger sidstnævnte ret éntydigt. Hvis forskere ønsker at afdække menneskers potentielle handleparathed, er generel-

le holdningsspørgsmål med andre ord *ikke altid* uanvendelige. Problemet er imidlertid, at mangefacetterede generelle holdningsmålinger ofte anvendes til forudsigtelse af handleparathed inden for snævert afgrænsede områder (se fx: Hogg & Vaughan, 1995; Eiser, 1986). Da der som regel, hvilket hypotesetesten underbygger, kun er vage sammenhænge mellem generelle og specifikke holdninger, tyder det på, at holdningsforskere bør bifalde Hogg & Vaughan, når de fremhæver, at "... the success of any attempt to predict the way we behave is determined by asking us whether we would perform a given act or series of acts." (1995:118).

8.2.2.

Holdninger inden for særlige områder

I dette afsnit sættes fokus på sammenhænge mellem generelle og specifikke holdninger inden for to områder: det offentlige indsats over for handicappede samt handicappede i arbejdslivet. Ved analysen af generelle holdninger til det offentlige indsats blev der sat fokus på, om handicappede bør klare sig

Tabel 8.10.

Generelle holdninger til handicappede som forældre (skala baseret på otte handicap) sammenholdt med specifikke holdninger til en hypotetisk handicappet nær slægtning eller vens opdragelse af børn sammenlignet med ikke-handicappede slægtninge eller venners børneopdragelse (skala baseret på otte handicap) (P = 0,00 m/forbehold; N = 1.029).

Specifikke holdninger:	Positiv (+3 til +16)	Neutral (-2 til +2)	Noget neg. (-5 til -3)	Meget neg. (-8 til -6)	Sær- deles neg. (-16 til -9)	1-7 <i>ved ikke</i>	8 <i>ved ikke</i>	I alt
Generelle holdninger:								
Positiv (+4 til +16)	44	28	16	8	-	-	4	100
Overvejende neutral (-3 til +3)	1	50	36	3	-	7	3	100
Overvejende negativ (-9 til -4)	1	9	55	20	6	7	2	100
Meget negativ (-16 til -10)	-	-	4	15	67	11	4	101
1-7 <i>ved ikke</i>	1	18	18	10	4	45	5	101
8 <i>ved ikke</i>	-	20	14	7	-	20	39	100
I alt	2	24	36	11	5	17	5	100

med mindre offentlig indsats, men med mere hjælp fra den nærmeste omgangskreds. Et tværgående mål for kritiske versus ikke-kritiske holdninger til det offentlige blev også konstrueret.³⁸⁾ Hvad specifikke holdninger til hjælp og omsorg angår, blev opmærksomheden rettet mod potentiel hjælpssomhed.³⁹⁾ Disse holdningsmål er det empiriske grundlag for den fortsatte analyse.

Hvis man har den generelle opfattelse, at handicappede bør kunne klare sig med *mindre offentlig omsorg og service*, men med mere hjælp fra familie mv., er den formodning lige for, at bærere af den slags holdninger i højere grad er indstillet på at træde hjælpende til over for handicappede slægtninge og venner. Som *tabel 8.11* viser, er sammenhængen imidlertid en anden. Det gælder også separat blandt mænd eller kvinder.⁴⁰⁾ Hvis man kender en handicappet og ønsker, at pågældende bør kunne klare sig

med mindre offentlig omsorg og service, er det *andre* end én selv, der skal træde hjælpende til. Hertil kommer, at man kan have generelle holdninger til det ønskede omfang af offentlig omsorg og service uden samtidig at have specifikke holdninger til hjælpssomhed. I dette tilfælde yder generelle holdninger altså ikke noget bidrag til forudsigelse af handleparathed. Eksemplet illustrerer, at generelle holdninger under visse omstændigheder er *uden forudsigelseskraft overhovedet* med hensyn til potentiel handleparathed. I det foreliggende tilfælde beror den manglende sammenhæng nok på, at mange har besvaret det generelle holdningsspørgsmål som om det angik politiske anliggender om skattetryk, ønsker om reduktion af offentlige udgifter mv. Tekstligt udsiges intet herom, men som nævnt konstruerer svarpersoner spørgsmåls endelige betydning under receptionsprocessen (se: Olsen, 1998).⁴¹⁾

Tabel 8.11.

Generelle holdninger til, om handicappede bør kunne klare sig med mindre offentlig omsorg og service, men med mere hjælp fra familie, venner og private hjælpeorganisationer, sammenholdt med specifikke holdninger til at hjælpe en handicappet slægtning, ven eller nabo^{*)} (P = 0,30; N = 1.030).

	Maks. hjælpsom (+ 6)	Meget hjælpsom (+4 og +5)	Ret hjælpsom (+3)	Mindre hjælpsom (-6 til +2)	1-3 kommer an på/ved ikke-svar	I alt	Gennem- snit
Ikke mindre offentlig omsorg Kun mere hjælp fra familie og venner	53	9	11	8	20	101	5,0
Andre hjælpeformer	54	14	13	7	13	101	4,9
Ved ikke	46	10	16	6	22	100	4,8
I alt	44	9	8	8	31	100	4,8
I alt	52	9	11	8	20	100	

* Skala baseret på tre spørgsmål om praktisk hjælp, følelsesmæssig støtte og omsorg samt midlertidig indflytning.

Heller ikke specifikke holdninger til at *udføre frivilligt arbejde* sammen med og til gavn for handicappede, som ikke nødvendigvis indgår i ens omgangskreds, påvirkes af generelle holdninger til et uændret eller reduceret omfang af offentlig omsorg for handicappede. Om end sammenhængen i *tabel 8.12* er sandsynlig, beror den *ikke* på, at voksne, der ønsker omsorgen reduceret, til gengæld oftere tilbyder deres ulønnede arbejdskraft – snarere tværimod. Blandt voksne, der afviser den slags reduktioner, er omtrent to femtedele afvisende over for at udføre frivilligt arbejde, mens op imod hver anden blandt voksne, der mener, at familie og venner skal aflaste det offentlige, er afvisende. Heller ikke med fokus separat på mænd eller kvinder eller med hensyn til de øvrige baggrundsvariabler kan generelle holdninger til omfanget af offentlig omsorg mv. forudsige specifik handleparathed med hensyn til frivilligt arbejde.⁴²⁾ Derfor yder den slags generelle holdninger heller ikke bidrag til at forklare variationer i et nyt

tværgående mål for specifikke holdninger til egenindsats over for handicappede.⁴³⁾ Er der en sammenhæng, er den *modsat* den forventede.⁴⁴⁾ Hvis man ønsker at bevare omsorgsniveauet uændret, er man *mest* imødekommende over for at hjælpe handicappede i sin omgangskreds samt ved at yde frivilligt arbejde.

Ved afdækningen af generelle holdninger til det offentlige indsats blev der konstrueret et tværgående mål, hvori holdninger til politikernes indsats, til den offentlige omsorg og service samt til det offentliges anvendelse af økonomiske ressourcer på handicapområdet indgår.⁴⁵⁾ Om end der ikke hidtil er peget på, at generelle holdninger til det offentlige indsats over for handicappede yder bidrag til forudsigelse af grader af potentiel egenindsats over for handicappede, er det ikke udelukket, at *tværgenerelle* holdninger i nogen grad kan forudsige *tværspecifikke*. *Tabel 8.13* lader ane, at sandsynligheden for potentiel hjælpsomhed samtidig med øn-

Tabel 8.12.

Generelle holdninger til, om handicappede bør kunne klare sig med mindre offentlig omsorg og service til gengæld for med mere hjælp fra familie, venner og private hjælpeorganisationer, sammenholdt med specifikke holdninger til at udføre frivilligt ulønnet arbejde (P = 0,02; N = 1.028).

	Udfører frivilligt arbejde	Stærkt/ ret inter- esseret	Lidt inter- esseret	Ikke inter- esseret	Ved ikke	I alt
Ikke mindre offentlig omsorg Kun mere hjælp fra familie og venner	6	15	26	38	14	99
Andre hjælpeformer	10	7	20	46	17	100
Ved ikke	7	23	30	32	8	100
	3	9	21	45	22	100
I alt	6	15	26	39	15	101

sker om deltagelse i frivilligt arbejde er størst blandt mennesker, der er mangefacetteret kritiske over for det offentlige indsats. Tendensen er dog ikke signifikant, heller ikke blandt de to køn.⁴⁶⁾ Desuden peger svar afgivet af voksne med tværnegative holdninger til potentiel egenindsats på, at tendensen er tvivlsom.

Ved afdækningen af generelle holdninger til *handicappede i arbejdslivet* blev der sat fokus på handicappedes arbejdsmuligheder, og der blev dannet et tværgående mål for generelle holdninger til handicappede i arbejdslivet.⁴⁷⁾ Med hensyn til specifikke holdninger blev spørgsmålene alene rettet mod erhvervsaktive, hvorfor analyserne kun angik disse og fx fokuserede på holdninger til at ansætte handicappede på virksomheden samt til at arbejde sammen med en handicappet. Også analyserne af specifikke holdninger til handicappede i arbejdslivet blev afsluttet med konstruktion af et tværgående mål.⁴⁸⁾ Disse holdningsmål er det empiriske grundlag for den snart tilende-

bragte analyse af forholdet mellem generelle og specifikke holdninger. Hvis erhvervsaktive har den generelle opfattelse, at *handicappedes arbejdsmuligheder er utiltrækkelige*, bifalder de måske i højere grad end andre, at handicappede bør have bedre muligheder for at få arbejde netop dér, hvor man selv arbejder? Heller ikke her kan generelle holdninger forudsige specifikke, hvilket sandsynliggøres i *tabel 8.14*. Uanset art af generel holdning er erhvervsaktive, der mener, at handicappede bør have mindst ligeså gode muligheder for beskæftigelse som ikke-handicappede på ens egen virksomhed, tilnærmelsesvis i samme overtal. Stærkt kritiske generelle holdninger over for handicappedes arbejdsmuligheder øger ikke sandsynligheden for imødekommende holdninger over for handicappede på ens arbejdsplads. Det gælder begge køn.⁴⁹⁾ Den manglende sammenhæng underbygges af, at majoriteten af erhvervsaktive med generelle ikke-holdninger kan tage stilling til det specifikke holdningsspørgsmål – og omtrent svarer som andre.⁵⁰⁾

Tabel 8.13.

Tværgående generelle holdninger til det offentlige indsats over for handicappede sammenholdt med tværgående specifikke holdninger til potentiel egenindsats^{*)} (P = 0,06; N = 1.024).

Potentiel egenindsats:	Tværgående positive holdninger	Tværgående negative holdninger	Tværgående ikke-holdninger	Residual	I alt
Generelle holdninger til det offentlige indsats:					
Tværgående kritiske holdninger	19	16	3	62	100
Tværgående positive holdninger	9	22	4	64	99
Tværgående ikke-holdninger	4	21	7	68	100
Residual	14	19	4	63	100
I alt	14	19	4	63	100

* Tværgående generelle holdninger: holdninger til politikernes indsats, offentlig omsorg og service samt økonomiske ressourcer til handicappede. Tværgående specifikke holdninger til potentiel egenindsats: holdninger til frivilligt arbejde samt til hjælpsomhed over for en handicappet slægtning, ven eller nabo.

Samme problematik kan belyses på en lidt anden måde, nemlig ved at sammenholde svar på det generelle holdningsspørgsmål om handicappedes arbejdsmuligheder med et specifikt skalaspørgsmål om ansættelse af en handicappet⁵¹⁾ henholdsvis ikke-handicappet ansøger. Selv om scoregennemsnit

varierer under hensyn til arten af svar på det generelle holdningsspørgsmål, er variationerne ikke signifikante. Derfor yder generelle holdninger til handicappedes muligheder for beskæftigelse heller ikke i dette tilfælde sandsynlige bidrag til forudsigelse af specifikke.⁵²⁾

Tabel 8.14.

Erhvervsaktives generelle holdninger til handicappedes arbejdsmuligheder sammenholdt med erhvervsaktives specifikke holdninger til det samme (P = 0,09 m/forbehold; N = 646).

Specifikke holdninger:	Mindst lige så gode muligheder	Næsten lige så gode muligheder	Ikke lige så gode muligheder	Kommer an på handicappet	Ved ikke	I alt
Generelle holdninger:						
Helt tilstrækkelige muligheder	(77)	(5)	(14)	(5)	(-)	(101)
Ret tilstrækkelige	81	3	3	12	1	100
Ret utilstrækkelige	79	6	3	11	1	100
Helt utilstrækkelige	82	2	1	14	1	100
Forskelligt for forskellige grupper	72	4	5	19	1	101
Ved ikke	63	5	11	18	4	101
I alt	77	4	4	13	1	99

Tabel 8.15.

Erhvervsaktives generelle holdninger til handicappedes arbejdsmuligheder sammenholdt med erhvervsaktives specifikke holdninger til på virksomheden at arbejde sammen med og hjælpe en handicappet (P = 0,15; N = 645).

Specifikke holdninger:	Gør det allerede	Helt sikkert	Måske	Nej	Kommer an på personen	Ved ikke	I alt
Generelle holdninger:							
Helt tilstrækkelige muligheder	(5)	(59)	(9)	(9)	(-)	(-)	102
Ret tilstrækkelige	6	54	22	13	1	3	99
Ret utilstrækkelige	6	67	13	8	3	3	100
Helt utilstrækkelige	6	72	11	7	3	2	101
Forskelligt for forskellige	5	60	15	10	6	3	99
Ved ikke	2	53	23	14	2	7	101
I alt	5	64	15	10	3	3	100

Hvis man er af den generelle opfattelse, at handicappedes arbejdsmuligheder er utilstrækkelige, måtte det umiddelbart forventes, at man i højere grad er indstillet på at arbejde sammen med og eventuelt hjælpe en handicappet kollega. Om end *tabel 8.15* antyder en sådan sammenhæng, er den ikke signifikant.⁵³⁾ Det er med andre ord usandsynligt, at erhvervsaktive, der ønsker handicappedes beskæftigelsesmuligheder fremmet, samtidig er positivt indstillet over for at samarbejde med disse nye kolleger. Det understøttes tillige af, at omkring hver femte erhvervsaktiv, der mener, at handicappedes arbejdsmuligheder er *helt utilstrækkelige*, har forbehold over for eller ikke ønsker at arbejde sammen med en handicappet.⁵⁴⁾

Et andet spørgsmål afdækker generelle holdninger til ansættelse af handicappede under den forudsætning, at det *udelukker ikke-handicappede fra at få arbejde*. Under den forudsætning ses andre sammenhænge. Hvis man er afvisende over for at udelukke

andre fra arbejde til gengæld for flere handicappede i beskæftigelse, er man også markant mere afvisende end ellers over for nye handicappede kolleger på virksomheden.⁵⁵⁾ Bifalder man omvendt mulig udelukkelse af ikke-handicappede, ses også en større tilbøjelighed til at ville ansætte en handicappet ansøger.⁵⁶⁾ Det samme gælder villighed til at arbejde sammen med en handicappet.⁵⁷⁾ Generelle holdninger af den skærpede type er altså noget bedre til at forudsige specifikke, men ikke uden væsentlige forbehold. Når erhvervsaktive fx erklærer sig *overvejende enig* i, at virksomheder skal ansætte handicappede, selv om det kan udelukke andre fra at få arbejde, er hver tredje uvillig til eller har forbehold over for at arbejde sammen med en handicappet (32 pct.). Generelle holdningers tvivlsomme rolle til forudsigelse af specifikke er hermed yderligere underbygget.

Andre talstørrelser peger dog på, at tværgående generelle holdningsmål i højere grad

Tabel 8.16.

Tværgående generelle holdninger til handicappede i arbejdslivet blandt erhvervsaktive sammenholdt med tværgående specifikke holdninger blandt erhvervsaktive til det samme^{*)} (P = 0,00; N = 644).

Specifikke holdninger:	Tværgående positive holdninger	Tværgående negative holdninger	Tværgående ikke-holdninger	Residual	I alt
Generelle holdninger:					
Tværgående positive holdninger	55	2	2	40	99
Tværgående negative holdninger	(13)	(19)	(-)	(69)	101
Tværgående ikke-holdninger	14	2	16	67	99
Residual	43	6	3	48	100
I alt	46	4	4	46	100

* Tværgående generelle holdninger: holdninger til handicappedes arbejdsmuligheder samt ansættelse af handicappede, selv om det kan udelukke andre fra at få arbejde. Specifikke holdninger: holdninger til lettere at ansætte handicappede, ansættelse af en handicappet henholdsvis en ikke-handicappet ansøger samt at arbejde sammen med og hjælpe en handicappet.

end enkeltstående kan forudsige specifikke holdninger. I tilknytning til analysen af generelle holdninger til handicappede i arbejdslivet blev der konstrueret et tværgående mål (afsnit 5.3). Når det komprimerede mål sammenholdes med et tilsvarende om erhvervsaktives specifikke holdninger til handicappede (afsnit 7.3), afdækkes i *tabel 8.16* en forholdsvis høj grad af kongruens. Tværpositive generelle holdninger af den type er ofte forbundet med tværpositive specifikke. Dertil kommer, at næsten ingen har tværnegative specifikke holdninger.⁵⁸⁾ Det er altså ikke udelukket, at generelle holdningsmål *undertiden* kan forudsige potentiel handleparathed, men på den anden side har analyserne vist, at det amindeligvis ikke er tilfældet.

Den hermed afsluttede test af kapitlets første hypotese peger på, at generelle og specifikke holdninger ikke altid er empirisk kongruente. Hvis en gruppe af voksne har positive generelle holdninger til handicappede,

er det langt fra sikkert, at den samme gruppe har positive specifikke holdninger. Derfor kan generelle holdningsmålinger kun med væsentlige forbehold – undertiden slet ikke – anvendes til forudsigelse af potentiel handleparathed. Den påpegede vigtighed af at sondre mellem generelle og specifikke holdninger er hermed tildelt afgørende empirisk befæstelse.⁵⁹⁾

Med analyserne peges således på, at generelle holdninger kun til en vis grad kan forudsige potentiel handleparathed over for handicappede. Blot ét eksempel – handicappedes egnethed som forældre – udviser en høj grad af statistisk overensstemmelse. Selv når generelle holdningsmålinger til en vis grad kan forudsige specifikke holdninger, er det med væsentlige forbehold. Blandt nødvendige forbehold skal fremhæves, at selv stærkt positive generelle holdninger over for handicappede sjældent udelukker negative hermed beslægtede specifikke holdninger. Hertil kommer, at generelle målingers for-

udsigelseskraft undertiden er kønsspecifik. Under ét sandsynliggør eksemplerne, at kvinder oftere end mænd afgiver konsistente svar på generelle og specifikke holdnings-spørgsmål.

8.2.3.

Kontekstuel sensitivitet

Analyserne er alt i alt en empirisk befæstelse af, at generelle holdningsmålinger som hovedregel bør ansues som dekontekstualiserede mentale – undertiden særdeles skrøbelige – forestillingsbilleder, der sjældent korresponderer direkte med potentiel handleparathed. Når parametre, der er bestemmende for befolkningens holdninger til handicappede, senere afdækkes, er det empiriske grundlag for holdningsmålinger derfor udelukkende specifikke holdningsmålinger (kapitel 11). Begrundelsen herfor er en formodning om, at undersøgelsens brugere især er interesseret i afdækning af parametre, der med overvejende sandsynlighed er bestemmende for befolkningens *adfærd* over for handicappede.

Yderligere et argument for at fravælge generelle holdningsmålinger ved afdækning af holdningers bestemmende parametre er *interviewkontekstuel sensitivitet* ved besvarelse af generelle holdningsspørgsmål. Som nævnt i kapitel 4 er ét generelt holdningsspørgsmål om handicappedes forhold i almindelighed stillet og besvaret to gange.⁶⁰⁾ Første gang, spørgsmålet stilles, har respondenterne ikke besvaret andre holdningsspørgsmål. Derefter følger de øvrige generelle og dernæst alle specifikke holdningsspørgsmål, hvorefter respondenterne afsluttende anmodes om at genbesvare det første generelle spørgsmål. Det er velkendt, at genskabelse af informationer påvirkes af forståelse af tidligere spørgsmål og informa-

tionsgenskabelse i forbindelse hermed (se fx: Olsen, 1998). Sigtet med at stille “samme” spørgsmål to gange har været at belyse denne problematik ved afdækning af holdninger til handicappede.

Konteksteffekter udgør et anseligt ofte undervurderet måleproblem. At semantisk og/eller anden informativ overførsel også er et problem i denne undersøgelse, anskueliggør *tabel 8.17*, hvor svarene på de to tilsyneladende “ens” spørgsmål præsenteres. En sammenligning af de to marginalfordelinger underbygger ikke umiddelbart, at overførsel fører til negative konteksteffekter. Derimod viser en bruttosammenligning, at omkring *to femtedele svarer forskelligt første og anden gang* (38 pct.). Én årsag til anderledes svar inden for omkring en halv times interviewtid er overførsel fra specifikke holdningsspørgsmål, men kan desuden være kognitiv magelighed. Herved forstås, at nogle respondenter første gang – trods interviewerens opfordring til kun at artikulere holdninger, hvis spørgsmålet angår noget allerede forestillet – har svaret ved aktivering af *satisficing*-strategier.

Især mænds kontekstsensitivitet er betydelig, mens kvinder synes mindre følsomme for forudgående spørgsmål og informationsgenskabelser.⁶¹⁾ Iagttagelsen svarer til sandsynliggørelsen af, at kvinders generelle holdninger oftere end mænds kan forudsige potentiel handleparathed. Desuden synes også *uddannelse* at spille en rolle, idet voksne med lang videregående uddannelse er mindre tilbøjelige til at svare anderledes anden gang.⁶²⁾ Endelig er hyp-pigheden af konsistente svar størst blandt *“handicappede”*.⁶³⁾ Forskellen beror blandt andet på, at holdningsspørgsmålene formodentlig har en højere grad af selvrelevans blandt “handicappede”.⁶⁴⁾

Tabel 8.17.

Generelle holdninger til, om handicappedes forhold alt i alt er så gode i Danmark, som det er muligt. Samme spørgsmål stillet og besvaret to gange. Totalprocent (N = 1.031).

Samme spørgsmål gentaget:	Kan ikke blive bedre	Kan ikke blive ret meget bedre	Kan blive en del bedre	Kan blive meget bedre	Forskelligt for forskellige grupper	Ved ikke/ikke tænkt over det	I alt
Spørgsmål stillet første gang:							
Kan ikke blive bedre	1	0	0	0	0	0	2
Kan ikke blive ret meget bedre	1	4	2	0	0	0	7
Kan blive en del bedre	0	1	29	8	2	1	42
Kan blive meget bedre	0	0	7	23	1	0	33
Forskelligt for forsk. grupper	0	1	4	1	4	0	10
Ved ikke/ikke tænkt over det	0	1	2	1	1	1	6
I alt	2	8	45	34	8	4	100

Svarændringernes *retning* kan præsenteres på en lidt anden måde. *Tabel 8.18* anskueliggør, at forudgående fokusering på specifikke holdningsspørgsmål – fx om handicappede som forældre, bofællesskaber for handicappede etc. – undertiden ændrer positive holdninger til negative, negative til positive og ikke-holdninger til holdninger. Mest modtagelig for ændringer er oprindelige ikke-holdninger, mens positive holdninger over for handicappede sjældnere ændres. I omkring halvdelen af tilfældene ændres ikke-holdninger til positive holdninger, mens negative ændringer er et særsyn. Også lettere positive og lettere negative holdninger ændres i overvejende positiv retning om end med ikke-signifikant ændrede holdninger som nettoresultat.⁶⁵⁾

8.3. Holdningers komponenter

Kapitlets anden hypotese angår holdningskomponenter: kognition, affekt og konation. Blandt socialpsykologer er der som nævnt ikke enighed om holdningers sam-

mensætning. Hvis holdninger er komponentielt kongruente, bør der være anselige statistiske sammenhænge mellem de tre komponenter. Er holdninger derimod så komplekse, at de tre komponenter ikke er kongruente, er holdninger ikke nødvendigvis konglomerater af kognition, affekt og konation. Hypotesen påstår, at kognitive, affektive og konative komponenter ikke altid er kongruente.

Sondringen mellem tre holdningskomponenter kan formentlig bidrage til forståelse af handicapholdningers kompleksitet, men sigter også mod at yde et bidrag til bestemmelse af holdningers komponentielle sammensætning. Undersøgelsens spørgeskema er konstrueret, så holdningers sammensætning kan afdækkes empirisk. Med dette formål for øje er tre spørgsmål stillet og besvaret i tre forskellige versioner. Det første spørgsmål angår ligestilling,⁶⁶⁾ mens det andet sigter mod at evaluere politikernes indsats over for handicappede.⁶⁷⁾ Endelig drejer det sidste spørgsmål sig om hold-

Tabel 8.18.

Generelle holdninger til, om handicappedes forhold alt i alt er så gode i Danmark, som det er muligt. Samme spørgsmål stillet og besvaret to gange (P = 0,00 m/forbehold; N = 1.031).

Samme spørgsmål gentaget:	Kan ikke blive bedre	Kan ikke blive ret meget bedre	Kan blive en del bedre	Kan blive meget bedre	Forskelligt for forskellige grupper	Ved ikke/tænkt over det	I alt
Spørgsmål stillet første gang:							
Kan ikke blive bedre	(27)	(23)	(23)	(9)	(5)	(14)	101
Kan ikke blive ret meget bedre	6	55	31	1	5	1	99
Kan blive en del bedre	0	3	69	20	6	3	101
Kan blive meget bedre	1	1	22	72	3	1	100
Forskelligt for forsk. grupper	-	7	42	12	36	3	100
Ved ikke	3	12	38	10	12	25	100
I alt	2	8	45	34	8	4	100

ninger til tilstrækkeligheden af handicappedes arbejdsmuligheder.⁶⁸⁾

Befolkningens holdninger til handicappedes *ligestilling* afhænger i nogen grad af, om der spørges kognitivt, affektivt eller konativt. *Tabel 8.19* anskueliggør, at tendensen i alle tilfælde er overvejende positive holdninger over for handicappedes *ligestilling*. Den positive tendens til trods peger parvise sammenligninger imidlertid på, at svarfordelingerne er signifikant forskellige. Spørgsmålets konative version – om man i egen skab af politiker ville gøre *ligestillingen* større eller mindre – frembringer mere positive holdninger til *ligestilling* end de to øvrige versioner.

Navnlig den affektive version modererer den positive tendens. Moderationen beror navnlig på, at *ikke-holdninger*⁶⁹⁾ er et udbredt fænomen i tilknytning til besvarelse af netop dén version. Mens kun få har problemer med at artikulere kognitive holdninger, er det svært for mange at genskabe

emotionelle informationer i en interview-situation. Problemet er særligt udbredt blandt mænd, der for to femtedele vedkommende giver afkald på at ytre sig emotionelt.⁷⁰⁾ Om problemet skyldes *de facto* fravær af emotioner eller uvilje til at delagtiggøre interviewereren heri, er uvist. Men den anselige andel affektive ikke-holdninger sandsynliggør, at det især blandt mandlige respondenter kan være forbundet med særlige måleproblemer at afdække holdningers affektive komponenter. I det foreliggende eksempel kan problemet skyldes, at der direkte spørges direkte til *vakte følelser*.

Analysen af *ligestillingsholdningers* sammensætning kan udbygges ved parvise sammenligninger af de til versionerne hørende svarfordelinger. Når *kognitive* og *konative* holdninger – som vist i *tabel 8.20* – anskues komparativt, fører kognitive ikke-holdninger ikke nødvendigvis til konative af samme art. Hver anden voksen med kognitive ikke-holdninger har konative – næsten udelukkende positive – holdninger. Sammenhæn

Tabel 8.19.

Besvarelse af tre komponentielt forskellige versioner af et spørgsmål om holdninger til ligestilling mellem handicappede og andre mennesker ($P_{\text{kog./kon.}} = 0,00$; $P_{\text{kog./aff.}} = 0,00$; $P_{\text{kon./aff.}} = 0,00$;*) N = 1.026-1.034).

Kognitive, affektive og konative svarkategorier:	Kognitiv version	Affektiv version	Konativ version
Meget høj grad af ligestilling/Meget behagelige følelser/ Gøre ligestilling meget mindre	1	1	0
Ret høj grad af ligestilling/Temmelig behagelige følelser/ Gøre ligestillingen lidt mindre	12	5	2
Ret ringe grad af ligestilling/Temmelig ubehagelige følelser/ Gøre ligestillingen lidt større	55	47	45
Meget ringe grad af ligestilling/Meget ubehagelige følelser/ Gøre ligestillingen meget større	22	11	38
Ved ikke/ikke tænkt over det/ingen følelser	10	36	15
I alt	100	100	100

* P-værdier med forbehold grundet for få observationer i enkelte celler.

gen kan til en vis grad være en kontekstefekt, da den konative version følger umiddelbart efter et spørgsmål om private arbejdsgivere, der tænker mest på egen virksomhed og penge. Hvis man *har* kognitive holdninger til handicappedes ligestilling og er af den opfattelse, at ligestillingen mellem handicappede og andre er *ret høj*, følger heraf en overvejende tendens til som tænkt politiker at ville gøre ligestillingen *lidt eller meget større* (66 pct.), om end heller ikke det modsatte er udelukket (6 pct.). Det gælder såvel mænd som kvinder. Er man omvendt kritisk over for ligestillingens omfang, ønsker man som regel at gøre ligestillingen større, men kognitive holdninger af den type udelukker ikke konative ikkeholdninger.

Når *kognitive* og *affektive* holdninger sammenholdes i *tabel 8.21*, er forskellige kognitive opfattelser ikke nødvendigvis ensbetydende med emotioners nærvær på området.

Følelser artikuleres navnlig, når ligestillingen opfattes som for ringe – især blandt kvinder. Når handicappedes ligestilling udsættes for kritik, følger heraf en tendens til følelsesmæssigt ubehag, om end det modsatte også forekommer. Eksempelvis giver hver tyvende, som finder handicappedes ligestilling *meget ringe*, udtryk for grader af følelsesmæssigt *behag*. Endelig er kognitive ikkeholdninger ikke nødvendigvis forbundet med fravær af affektive. Når voksne med kognitive ikkeholdninger har følelser i relation til holdningsobjektet, er de altovervejende forbundet med ubehag.

Hvad endelig sammenhænge mellem *konative* og *affektive* holdninger til ligestilling angår, medfører den første holdningstype ikke nødvendigvis, at voksne samtidig har affektive holdninger. Som vist i *tabel 8.22* er der imidlertid en tendens til, at en høj grad af ligestillingsfremmende handleparathed øger sandsynligheden for emotioner i

Tabel 8.20.

Sammenhænge mellem generelle kognitive og specifikke konative holdninger til ligestilling mellem handicappede og andre mennesker (P = 0,00 m/forbehold; N = 1.026).

Konativ holdning:	Gøre lige- stillingen meget mindre	Gøre lige- stillingen lidt mindre	Gøre lige- stillingen lidt større	Gøre lige- stillingen meget større	Ved ikke	I alt
Kognitiv holdning:						
Meget høj grad af ligestilling	(-)	(8)	(58)	(-)	(33)	(99)
Ret høj grad	1	5	52	14	28	100
Ret ringe grad	0	1	51	38	9	99
Meget ringe grad	0	0	28	62	9	99
Ved ikke	-	1	34	16	49	100
I alt	0	2	45	38	15	100

relation til holdningsobjektet. Følelserne er da overvejende ubehagelige, om end også det modsatte forekommer. Eksempelvis udtrykker op imod hver tiende blandt voksne, som vil gøre ligestillingen lidt større, at de har behagelige følelser i relation til holdningsobjektet. Desuden er konative ikke-holdninger ikke altid forbundet med affektive ikke-holdninger. Nogle voksne har således følelser i relation til et givet holdningsobjekt uden potentiel handleparathed.

Når det handler om voksnes syn på ligestilling mellem handicappede og andre, er der med andre ord kun en vis grad af kongruens mellem kognitive, affektive og konative holdninger.

Også befolkningens holdninger til *politikernes indsats* afhænger af, om spørgsmål og svarproces er kognitiv, affektiv eller konativ. *Tabel 8.23* peger i alle tilfælde på overvejende kritiske holdninger. Men alligevel

Tabel 8.21.

Sammenhænge mellem generelle kognitive og affektive holdninger til ligestilling mellem handicappede og andre mennesker (P = 0,00 m/forbehold; N = 1.031).

Affektiv holdning:	Meget behagelige følelser	Temmelig behagelige	Temmelig ubehagelige	Meget ubehagelige	Ved ikke/ ingen følelser	I alt
Kognitiv holdning:						
Meget høj grad af ligestilling	(7)	(-)	(14)	(14)	(64)	(99)
Ret høj grad	2	17	27	1	53	100
Ret ringe grad	1	3	55	8	33	100
Meget ringe grad	2	3	49	24	22	100
Ved ikke	-	5	24	6	65	100
I alt	1	5	47	11	36	100

Tabel 8.22.

Sammenhænge mellem specifikke konative og generelle affektive holdninger til ligestilling mellem handicappede og andre mennesker (P = 0,00 m/forbehold; N = 1.024).

Affektiv holdning:	Meget behagelige følelser	Temmelig behagelige følelser	Temmelig ubehagelige følelser	Meget ubehagelige følelser	Ved ikke/ingen følelser	I alt
Gøre ligestillingen meget mindre
Gøre lidt mindre	(-)	(7)	(27)	(-)	(67)	101
Gøre lidt større	1	7	47	5	40	100
Gøre meget større	1	3	58	22	16	100
Ved ikke	1	6	22	1	70	100
I alt	1	5	47	11	36	100

er svarfordelingerne forskellige. De kognitive og konative versioner frembringer nemlig mere kritiske holdninger til politikernes indsats end den affektive. Ligesom vedrørende holdninger til ligestilling beror det på, at *ikke-holdninger* er et udbredt fænomen i tilknytning til spørgsmålets affektive version.⁷¹⁾ Mens ret få voksne har problemer med at artikulere kognitive og konative holdninger, er det også her for mange forbundet med problemer eller uvilje at genskabe emotionelle informationer. Den anselige andel affektive ikke-holdninger underbygger yderligere, at det ofte ved holdningsmålinger er problematisk at afdække affekt. Som tidligere kan problemet skyldes, at der spørges til *vakte følelser*.

Også her uddybes analysen ved parvise sammenligninger af de til versionerne hørende svarfordelinger.⁷²⁾ Når *kognitive* og *konative* holdninger til politikernes indsats anskues komparativt, indebærer nærvær af kognitive holdninger samtidige konative holdninger i langt de fleste tilfælde.⁷³⁾ Voksne, der fx finder politikernes indsats *passen-*

de, vil som regel gøre det samme som politikerne (68 pct.). Trods en passende indsats vil andre dog gøre mere, end politikerne allerede gør (15 pct.). Vurderes politikernes indsats som for moderat, ønsker man som regel at gøre mere, end politikerne gør. Men det sker også, at man intet agter at gøre. Endelig udelukker kognitive ikke-holdninger i en del tilfælde ikke stillingtagen til spørgsmålets konative version. Hver fjerde med kognitive ikke-holdninger ønsker at gøre mere for handicappede end politikerne gør (24 pct.). Heller ikke her er der éntydige sammenhænge mellem kognitive og konative holdninger. Givet kognitive holdninger af en bestemt type er det kun med væsentlige forbehold muligt at forudsige konative. På det foreliggende grundlag må det betvivles, at kognitive og konative holdninger er udtryk for en og samme overordnede holdning til politikernes indsats.

Når *kognitive* og *affektive* holdninger til politikernes indsats sammenholdes, er den statistiske sammenhæng heller ikke éntydig, om end der er en tendens til, at kognitivt

Tabel 8.23.

Besvarelse af tre komponentielt forskellige versioner af et spørgsmål om holdninger til politikernes indsats over for handicappede ($P_{\text{kog./kon.}} = 0,00$ m/forbehold; $P_{\text{kog./aff.}} = 0,00$ m/forbehold; $P_{\text{kon./aff.}} = 0,00$ m/forbehold; $N = 1.026-1.034$).

Kognitive, affektive og konative svarkategorier:	Kognitiv version	Affektiv version	Konativ version
Politikerne gør for meget/Behagelige følelser/ Selv gøre mindre end politikerne	1	5	0
Passende/Hverken behagelige eller ubehagelige følelser/ Selv gøre det samme som politikerne	14	19	16
Politikerne gør lidt for lidt/Temmelig ubehagelige følelser/ Selv gøre lidt mere end politikerne	32	28	35
Politikerne gør alt for lidt/Meget ubehagelige følelser/ Selv gøre meget mere end politikerne	27	10	25
Forskelligt for forskellige grupper	10	11	6
Ved ikke/ikke tænkt over det/ingen følelser	15	26	17
I alt	99	99	99

ladet kritik af politikernes indsats ofte er forbundet med en følelse af ubehag. Men hvis man fx finder politikernes indsats passende, kan man både have negativt og positivt ladede emotioner tillige med ikke-emotioner.⁷⁴⁾ Dertil kommer, at kognitive ikke-holdninger kan forekomme i kombination med såvel negativt som positivt ladede emotioner. Alt i alt er kognitive holdninger til politikernes indsats i nogen grad sammenhængende med affektive holdninger, dog uden at sidstnævnte kan forudsiges éntydigt af førstnævnte. Når socialpsykologer hævder, at holdninger fx både er kognitive og affektive, er analysen altså en problematisering heraf.

Med hensyn til sammenhængen mellem *konative* og *affektive* holdninger er en lav grad af potentiel handleparathed – uændret indsats i forhold til politikernes – forbundet med forholdsvis hyppig forekomst af

ikke-artikuleret affekt (33 pct.), men såvel positivt som negativt ladede emotioner forekommer også.⁷⁵⁾ Hvis ens potentielle handleparathed er markant, fordi man vil gøre meget mere end politikerne, gives der som regel udtryk for negativt ladede følelser i forhold til holdningsobjektet, om end følelser af anden type ikke er udelukket. Endelig er konative ikke-holdninger undertiden forbundet med affektive holdninger (33 pct.). Analysen peger på, at relationer mellem kognitive, affektive og konative holdninger overskrider statistiske tilfældigheder, men desuden at holdninger af én type langt fra er et sikkert grundlag til forudsigelse af holdninger af en anden type. Det gælder også det sidste eksempel: befolkningens holdninger til *handicappedes arbejdsmuligheder*. I eksemplet er tendensen – som vist i *tabel 8.24* – dog en anden end i de to foregående. Mens udbredelsen af ikke-holdninger hidtil har været størst i

Tabel 8.24.

Besvarelse af tre komponentielt forskellige versioner af et spørgsmål om holdninger til handicappedes arbejdsmuligheder ($P_{\text{kog./kon.}} = 0,00$ m/forbehold; $P_{\text{kog./aff.}} = 0,00$ m/forbehold; $P_{\text{kon./aff.}} = 0,00$ m/forbehold; $N = 1.026-1.034$).

Kognitive, affektive og konative svarkategorier:	Kognitiv version	Affektiv version	Konativ version
Helt tilstrækkelige arbejdsmuligheder/Meget tiltalende/ Gøre arbejdsmulighederne dårligere	3	0	0
Ret tilstrækkelige arbejdsmuligheder/Temmelig tiltalende/ Intet gøre selv for bedre muligheder	11	2	14
Ret utilstrækkelige arbejdsmuligheder/Temmelig frastødende/ Selv gøre noget i nogen grad	45	44	42
Meget utilstrækkelige arbejdsmuligheder/Meget frastødende/ Selv gøre noget i høj grad	16	26	20
Forskelligt for forskellige grupper/Afhænger af handicappet	16	17	14
Ved ikke/ikke tænkt over det/ingen følelser	10	11	10
I alt	101	100	100

tilknytning til spørgsmåls affektive versioner, gælder dette ikke holdninger til arbejdsmuligheder. Hvad enten versionen er kognitiv, affektiv eller konativ, er ikke-holdningers hyppighed af samme størrelsesorden.

Heraf følger en ikke tidligere iagttaget tendens til, at affektivt ladede holdninger er mere kritiske røster over for handicappedes arbejdsmuligheder end kognitive og konative. Affektive holdningers kritiske forrang hidrører blandt andet fra, at det er lettere at sprogliggøre emotioner, når spørgemåden er mere indirekte end i de to foregående tilfælde. Når svarpersonerne skal tage stilling til spørgsmålets affektive version, *vækkes* følelser ikke længere. I konteksten er *vække's* denotation at *fremkalde* noget. Det kan dog ikke afvises, at nogle konnoterer negativt til *vække*, fx ved religiøse associationer. Dertil kommer, at *behagelig/ ubehagelig* er substitueret med *tiltalende/ frastødende*. Mens det

første adjektiviske par handler om at føle sig tilpas/utilpas, refererer det andet i højere grad til selve holdningsobjektet, hvilket kan være endnu en årsag til den mindre andel affektive ikke-holdninger. Hvad årsagerne end er, gør det sidste eksempel opmærksom på, hvor afgørende spørgsmålssemantik er, når besvarelser af surveyspørgsmål sigter mod at afdække emotioner.

Heller ikke parvise sammenligninger i tilknytning til det sidste eksempel peger på éntydige komponentielle sammenhænge. Med hensyn til relationen mellem den *kognitive* og *konative* version er det – selv om man finder arbejdsmulighederne tilstrækkelige – ikke udelukket, at man som tænkt politiker vil gøre handicappedes arbejdsmuligheder bedre.⁷⁶⁾ Hvis man omvendt finder mulighederne utilstrækkelige, oplever de fleste sig som potentielt handleparate, om end et mindretal ikke agter at gøre noget.

Selv om der er en tendens til at ville gøre *mere*, når man finder arbejdsmulighederne utilstrækkelige, er sammenhængen mellem kognitive og konative holdninger til handicappedes arbejdsmuligheder kompleks. Tilsvarende sammenhænge gælder *kognitive* og *affektive* holdninger. Med den opfattelse, at arbejdsmulighederne er tilstrækkelige, finder ganske mange det trods alt frastødende, at virksomheder ikke ansætter handicappede.⁷⁷⁾ Trods kognitive ikke-holdninger artikulerer mange ikke desto mindre affektive – oftest kritiske – holdninger til arbejdsmulighederne. Endelig er der også komplekse sammenhænge mellem *konative* og *affektive* holdninger. Selv om man som politiker intet vil gøre for at fremme arbejdsmulighederne, opleves det ofte frastødende, at virksomheder ikke ansætter handicappede (52 pct.). Dertil kommer, at manglende potentiel handleparathed ikke udelukker affektive holdninger (53 pct.).

Med holdninger til handicappede som *case* er der ydet et bidrag til problematisering af holdningers komponentielle sammensætning. Analysen er ikke en endelig falsifikation, men dog en empirisk anfægtelse af, at kognitive, affektive og konative holdninger skulle være udtryk for én og samme holdning i relation til specifikke holdningsobjekter.

Det er med andre ord usikkert, om de tre komponenter *aldrig*, *undertiden* eller *ofte* integreres " ..into a single construct of attitude at a higher level of abstraction." (Baker 1992:13). Heraf følger ikke, at sondringen mellem de tre komponenter er irrelevant. Ud over sondringen mellem generelle og specifikke holdningsspørgsmål kan også den komponentielle sondring – som vist i *oversigt 2.1* – bidrage til præcisering af, hvad en holdningsundersøgelses erkendelsesinteresse er.⁷⁸⁾

Noter:

- 1) Om sondringen mellem generelle og specifikke holdninger, se: kapitel 2, afsnit 2.4.
- 2) I en artikel under offentliggørelse sandsynliggøres ved typologisering af holdningsspørgsmål i 72 danske surveyundersøgelser, at omkring tre fjerdedele af alle holdningsspørgsmål sigter mod afdækning af generelle holdninger.
- 3) Derimod gennemføres der ikke multivariate analyser i dette kapitel.
- 4) Se kapitel 4, afsnit 4.3.1.
- 5) De tre eksempler på måling af specifikke holdninger er kortlagt i kapitel 6, afsnit 6.2.2.
- 6) "Forudsigelser" af den type er sædvanligvis mangelfulde, undertiden direkte misvisende (se fx: Eiser, 1986).
- 7) Iagttagelsen understøttes af de til holdningsskalaen knyttede scoregennemsnit: *Ikke blive bedre*: 0,1 (P = 0,08); *ikke blive ret meget bedre*: 1,2 (P = 0,05); *blive en del bedre*: 3,0 (P = 0,98); *blive meget bedre*: 4,3 (P = 0,00).
- 8) P = 0,54-0,93.
- 9) De to relevante P-værdier er begge 0,00. Mandlige scoregennemsnit: *Ikke blive bedre*: +2,5 (P = 0,93); *ikke blive ret meget bedre*: +2,3 (P = 0,74); *blive en del bedre*: +2,8 (P = 0,67); *blive meget bedre*: +3,0 (P = 0,54). Kvindelige scoregennemsnit: *Ikke blive bedre*: -5,5 (P = 0,00); *ikke blive ret meget bedre*: -0,5 (P = 0,01); *blive en del bedre*: +3,2 (P = 0,71); *blive meget bedre*: +5,2 (P = 0,00).
- 10) Tendensen understøttes ved beregning af scoregennemsnit: *Ikke blive bedre*: 35,2 (P = 0,00); *ikke blive ret meget bedre*: 37,1 (P = 0,08); *blive en del bedre*: 37,7 (P = 0,13); *blive meget bedre*: 38,6 (P = 0,00).
- 11) P = 0,32-0,52.
- 12) De to relevante P-værdier er begge 0,00. Mænds scoregennemsnit: *Ikke blive bedre*: 38,5 (P = 0,50); *ikke blive ret meget bedre*: 37,5 (P = 0,52); *blive en del bedre*: 37,7 (P = 0,38); *blive meget bedre*: 38,1 (P = 0,32). Kvindelige scoregennemsnit: *Ikke blive bedre*: 27,0 (P = 0,00); *ikke blive ret meget bedre*: 36,7 (P = 0,06); *blive en del bedre*: 37,8 (P = 0,23); *blive meget bedre*: 38,9 (P = 0,00).
- 13) Den maksimale skalascore er 32, dvs. at man uden forbehold vil sidde lige ved siden af eller over for både en blind, døv, kørestolsbruger, leddigtramt, stammer, spastiker, udviklingshæmmet og en manio-depressiv.
- 14) Scoregennemsnit blandt mænd og kvinder under ét: *Ikke blive bedre*: 28,4 (P = 0,23); *ikke blive ret meget bedre*: 28,6 (P = 0,07); *blive en del bedre*: 29,2 (P = 0,53); *blive meget bedre*: 29,8 (P = 0,00). Mandlige scoregennemsnit: *Ikke blive bedre*: 29,7 (P = 0,60); *ikke blive ret meget bedre*: 28,5 (P = 0,16); *blive en del bedre*: 29,2 (P = 0,98); *blive meget bedre*: 29,6 (P = 0,09). Kvindelige scoregennemsnit: *Ikke blive bedre*: 25,3 (P = 0,00); *ikke blive ret meget bedre*: 28,8 (P = 0,32); *blive en del bedre*: 29,3 (P = 0,42); *blive meget bedre*: 29,9 (P = 0,01).
- 15) Sammenholdes generelle holdninger til handicappedes forhold i almindelighed med specifikke holdninger til afbrydelse af egen eller ægtefælles hypotetiske graviditet med handicappet foster, afdækkes samme tendenser som beskrevet forud. Kvinder, der mener, at handicappedes forhold *ikke kan blive bedre*, scorer i gennemsnit -12,8 (P = 0,01), mens *blive meget bedre* har et dertil knyttet scoregennemsnit på kun -0,8 (P = 0,01). Skalaens formelle maksimum er +8 (maksimalt positiv) og

dens minimum -16.

- 16) Vedr. tværgående specifikke holdninger til handicappedes sociale integration, se: kapitel 6, afsnit 6.3. Tværgående integrative holdninger er: Positive holdninger til et bofællesskab for handicappede (dvs. bofællesskab som nærmeste nabo eller på samme gade/vej), positive holdninger til en slægtnings ægteskab med handicappet (score +4 til +16) og positive holdninger til en togrejse med en handicappet (score 30-32). Tværgående ikke-integrative holdninger: negative holdninger til bofællesskab (ikke nærmeste nabo/ikke samme gade/vej), negative holdninger til en slægtnings indgåelse af ægteskab med handicappet (score -16 til -3) og negative holdninger til en togrejse med en handicappet (score 0-29). Residualen er alle andre svar, inkl. ikke-holdninger.
- 17) Andel tværgående integrative holdninger blandt mænd: *Kan ikke blive bedre*: 13 pct.; *kan blive en del bedre*: 17 pct.; *kan blive meget bedre*: 19 pct. (P = 0,32). Blandt kvinder er de tilsvarende andele 7 pct., 18 pct. og 24 pct. (P = 0,00). Hvad øvrige baggrundsvARIABLE – alder, uddannelse etc. – angår, er der ikke nævneværdige kategorielle signifikante forskelle mellem andele med tværgående integrative holdninger.
- 18) Uddybende herom, se: kapitel 4, afsnit 4.3.2.
- 19) $r = 0,21$; P = 0,000.
- 20) Dvs. tværgående *ved ikke*-svar eksklusive.
- 21) $r_{\sigma} = 0,17$; P = 0,008; $r_{\xi} = 0,26$; P = 0,000.
- 22) $r_{bo} = 0,23$; P = 0,000 (bofællesskab: $r_{\sigma} = 0,19$; P = 0,001; $r_{\xi} = 0,28$; P = 0,000); $r_{tog} = 0,28$; P = 0,000 (togrejse: $r_{\sigma} = 0,24$; P = 0,000; $r_{\xi} = 0,33$; P = 0,000).
- 23) P = 0,09.
- 24) P = 0,00. Andele blandt kvinder med tværgående integrative specifikke holdninger: *Særdeles positiv generel holdning* (score +11 til +12): 32 pct.; *meget positiv holdning* (score +8 til +10): 18 pct.; *overvejende positiv holdning* (score +3 til +7): 12 pct.; *neutral/negativ holdning* (score -12 til +2): N ≤ 10.
- 25) Dvs. det nye handicappede familiemedlem, bofællesskabet og togrejsen.
- 26) Iagttagelsen underbygges i nogen grad af de til svarkategorierne i tabel 8.6 knyttede gennemsnitlige scores: *I meget høj grad*: 1,5 (P = 0,51); *i ret høj grad*: 0,6 (P = 0,00); *i ret ringe grad*: 3,6 (P = 0,01); *i meget ringe grad*: 4,0 (P = 0,05).
- 27) Scoregennemsnit blandt mænd: *I meget høj grad*: 2,6 (P = 0,96); *i ret høj grad*: 1,1 (P = 0,06); *i ret ringe grad*: 3,4 (P = 0,03); *i meget ringe grad*: 3,2 (P = 0,47). Blandt kvinder er de tilsvarende scoregennemsnit: -3,0 (P = 0,23), -0,4 (P = 0,00), 3,8 (P = 0,21) og 4,5 (P = 0,05).
- 28) Iagttagelsen underbygges af de gennemsnitlige scores: *I meget høj grad*: 38,5 (P = 0,65); *i ret høj grad*: 37,6 (P = 0,31); *i ret ringe grad*: 38,1 (P = 0,43); *i meget ringe grad*: 38,5 (P = 0,05).
- 29) Scoregennemsnit blandt mænd: *I meget høj grad*: 38,2 (P = 0,77); *i ret høj grad*: 37,6 (P = 0,63); *i ret ringe grad*: 38,0 (P = 0,32); *i meget ringe grad*: 38,3 (P = 0,28). Blandt kvinder er de tilsvarende gennemsnit: 40,0 (P = 0,51); 37,6 (P = 0,39); 38,1 (P = 0,97); 38,6 (P = 0,11).
- 30) Scoregennemsnit blandt mænd og kvinder under ét: *I meget høj grad*: 29,2 (P = 0,86); *i ret høj grad*: 29,0 (P = 0,33); *i ret ringe grad*: 29,5 (P = 0,14); *i meget ringe grad*: 29,4 (P = 0,66). Blandt mænd er de tilsvarende gennemsnit: 29,6 (P = 0,68), 29,1 (P = 0,79), 29,4 (P = 0,18) og 28,8 (P = 0,19). Blandt kvinder: 26,5 (P = 0,22), 28,9 (P = 0,30), 29,5 (P = 0,51) og 29,8 (P = 0,11).

- 31) Spørgsmålet er: "I hvor høj grad mener De, at der er ligestilling mellem handicappede og andre mennesker her i landet, sådan at mennesker med og uden handicap har nogenlunde samme muligheder?"
- 32) Forudsigelseskraften gælder dog kun mænd og kvinder under ét, eftersom der ikke er signifikante svarforskelle alene blandt mænd ($P = 0,27$) eller kvinder ($P = 0,14$). Den tidligere iagttagelse om en særlig forudsigelseskraft alene blandt kvinder understøttes således ikke, når *tabel 8.9* underopdeles efter køn.
- 33) Undertiden er der endog diminutive sammenhænge mellem generelle og specifikke holdninger. Hvis man fx sammenholder den i kapitel 4 nævnte *Osgood-skala* vedr. holdninger til diskrimination af handicappede (afsnit 4.3.4.) med specifikke holdninger til et nyt handicappet familiemedlem, til et handicapbofællesskab og til en togrejse med en handicappet, nærmer korrelationskoefficienterne sig nul. I nævnte rækkefølge er r : $-0,11$ ($P = 0,002$), $-0,16$ ($P = 0,000$) og $-0,14$ ($P = 0,000$). Når i disse tilfælde har negative fortegn, skyldes det måden, hvorpå Osgood-skalaen er konstrueret i forhold til de tre øvrige skalaer (*maksimalt kritisk* over for diskrimination er tildelt score -12). Om end der er *lavkorrelation* Osgood-skalaen og de tre specifikke skalaer imellem, øges sandsynligheden for tværgående integrative specifikke holdninger til handicappede, jo mere kritisk voksne er over for diskrimination af handicappede. Blandt maksimalt kritiske (score -12) har 20 pct. tværgående integrative holdninger og 7 pct. ikke-integrative, mens de tilsvarende andele er 12 pct. og 20 pct. blandt mennesker, der kun er overvejende kritiske over for diskrimination (score -7 til -3).
- 34) Generelle holdninger til handicappede som forældre er afdækket i kapitel 4 (afsnit 4.3.5). Tilsvarende specifikke holdninger beskrives i kapitel 6 (afsnit 6.2.1).
- 35) Den semantiske forskel spørgsmålene imellem er med andre ord *mennesker i almindelighed* versus *det kendte menneske*.
- 36) Iagttagelsen understøttes af en sammenligning af scoregennemsnit generelle og specifikke holdninger imellem. Da de to holdningsskalaer vedr. handicappedes egnethed som forældre er konstrueret på samme måde, kan scoregennemsnit sammenlignes umiddelbart. Blandt alle voksne er det generelle gennemsnit $-3,6$ og det specifikke $-3,5$. De tilsvarende gennemsnit blandt mænd er $-3,6$ og $-3,7$ henholdsvis $-3,5$ og $-3,3$ blandt kvinder. Heller ikke med hensyn til de øvrige baggrundsvariable er der nævneværdige forskelle, når scoregennemsnit vedr. generelle og specifikke holdninger sammenholdes.
- 37) $r = 0,68$; $P = 0,000$.
- 38) Se kapitel 5, afsnit 5.2.
- 39) Se kapitel 7, afsnit 7.2.
- 40) $P = 0,30$; $P_{\sigma} = 0,63$; $P_{\eta} = 0,17$. Heller ikke kønsspecifikke scoregennemsnit er signifikant forskellige under hensyn til arten af generel holdning.
- 41) Eksemplet kunne i øvrigt give anledning til en hypotese om, at generelle holdningsspørgsmål med mange tomme pladser, som svarpersoner skal udfylde, alt andet lige øger sandsynligheden for inkongruens generelle og specifikke holdningsmål imellem.
- 42) $P_{\sigma} = 0,10$; $P_{\eta} = 0,01$. Blandt kvinder er der således en signifikant sammenhæng mellem de to holdningsmål, men dog ikke således, at kvinder, der bifalder reduktioner i omsorg og service, er mere tilbøjelige end andre kvinder til at ville udføre frivilligt arbejde.

- 43) Det tværgående mål har følgende kategorier: *Tværgående positive* er respondenter, der er stærkt/ret interesseret i frivilligt arbejde, og som samtidig er maksimalt hjælpsomme over for handicappede slægninge, venner mv. (score +6). *Tværgående negative* er kun lidt/slet ikke interesseret i frivilligt arbejde og ikke maksimalt hjælpsomme. De to sidste kategorier er *tværgående ikke-holdninger* og en *residual*. Andelen af *tværgående positive* er: *Ikke mindre offentlig omsorg*: 14 pct.; *kun mere hjælp fra familie og venner*: 6 pct. Andelen af *tværgående negative* er: *Ikke mindre offentlig omsorg*: 18 pct.; *kun mere hjælp fra familie og venner*: 25 pct. ($P = 0,04$).
- 44) $P = 0,04$.
- 45) Se kapitel 5, afsnit 5.2.
- 46) $P = 0,06$; $P_{\sigma} = 0,16$; $P_{\eta} = 0,59$. Der er heller ikke signifikante forskelle med hensyn til de øvrige baggrundsvariabler.
- 47) Se kapitel 5, afsnit 5.3.
- 48) Se kapitel 7, afsnit 7.3.
- 49) $P = 0,09$; $P_{\sigma} = 0,30$; $P_{\eta} = 0,41$.
- 50) Problematikken kan også belyses ved at sammenholde svar på det nævnte generelle holdnings-spørgsmål med et specifikt overvejende konativt spørgsmål om, som hypotetisk chef for virksomheden at gøre det lettere eller sværere at ansætte handicappede. Dette og det foregående specifikke holdningsspørgsmål er to komponentielt forskellige versioner af "samme" spørgsmål om flere handicappede medarbejdere på virksomheden. Imidlertid er de statistiske sammenhænge med svarene på det generelle spørgsmål om handicappedes arbejdsmuligheder ikke de samme. I dette tilfælde bidrager svarene på det generelle spørgsmål i nogen grad til forudsigelse af svar på det specifikke. Det gælder såvel blandt mænd som kvinder ($P = 0,00$; $P_{\sigma} = 0,03$; $P_{\eta} = 0,00$). Er man fx af den generelle opfattelse, at handicappedes arbejdsmuligheder er *ret utilstrækkelige*, er man markant sjældnere indstillet på at gøre det *meget lettere* at ansætte handicappede på virksomheden, end hvis man finder handicappedes arbejdsmuligheder *helt utilstrækkelige*. Sammenhængen er dog ingenlunde enkel, eftersom hver tiende med sidstnævnte generelle holdning enten vil gøre det sværere eller intet gøre for, at der kommer flere handicappede medarbejdere på virksomheden. Sammenhængens kompleksitet viser sig tillige ved, at en majoritet af erhvervsaktive med generelle ikke-holdninger artikluerer specifikke konative holdninger.
- 51) Blind, døv, kørestolsbruger, spastiker og udviklingshæmmet.
- 52) De gennemsnitlige scores er: *Helt utilstrækkelige muligheder*: uoplyst ($N = 9$); *ret tilstrækkelige muligheder*: 0,2 ($P = 0,06$); *ret utilstrækkelige muligheder*: 2,1 ($P = 0,22$); *helt utilstrækkelige muligheder*: 2,2 ($P = 0,42$).
- 53) $P = 0,15$; $P_{\sigma} = 0,62$; $P_{\eta} = 0,10$.
- 54) Det er dog muligt, at en større stikprøve ville føre til en signifikant sammenhæng.
- 55) $P = 0,00$; $P_{\sigma} = 0,00$; $P_{\eta} = 0,00$.
- 56) Scoregennemsnit: *Helt enig*: 2,6 ($P = 0,00$); *over vejende enig*: 1,4 ($P = 0,44$); *overvejende uenig*: 0,4 ($P = 0,20$); *helt uenig*: -0,6 ($P = 0,05$).
- 57) Det gælder dog sandsynligvis kun blandt mænd ($P = 0,00$; $P_{\sigma} = 0,01$; $P_{\eta} = 0,09$).
- 58) $P = 0,00$; $P_{\sigma} = 0,00$; $P_{\eta} = 0,00$.

- 59) Når det handler om kommende danske holdningsundersøgelser og deres gennemførelse, er den manglende konsistens mellem generelle og specifikke holdninger til handicappede en væsentlig iagttagelse. Men på den anden side er iagttagelsen ikke overraskende. Hypotesetestens udfald er nemlig blot ét af adskillige eksempler på fravær af deterministiske sammenhænge mellem blot nogenlunde komplicerede samfundsmæssige fænomener.
- 60) Se afsnit 4.3.1. Spørgsmålet er: "Er handicappedes forhold efter Deres mening alt i alt så gode her i landet, som det er muligt?".
- 61) Blandt mænd svarer 58 pct. det samme første og anden gang, mens den tilsvarende andel er 67 pct. blandt kvinder.
- 62) Andele med samme svar første og anden gang: *Folkeskolelingen erhvervsuddannelse*: 59 pct.; *faglig uddannelse*: 62 pct.; *kort/mellemlang uddannelse*: 64 pct.; *lang videregående uddannelse*: 68 pct. Også aktuel hovedbeskæftigelse spiller en rolle, idet ikke-faglærte arbejdere og arbejdsløse meddeler relativt færre kongruente svar end andre (53 pct. henholdsvis 50 pct.).
- 63) Andele med samme svar: "*Handicappede*": 68 pct.; "*ikke-handicappede*": 59 pct. ($P = 0,00$).
- 64) Det er velkendt, at holdningsspørgsmål med en høj grad af relevans sjældnere udløser negative konteksteffekter (se fx: Olsen, 1998).
- 65) Observationsgrundlaget er for beskedent til at tillade udsagn om ændringer af oprindelige *kan ikke blive bedre*-svar.
- 66) Kognitiv version: "I hvor høj grad mener De, der er ligestilling mellem handicappede og andre mennesker her i landet, sådan at mennesker med og uden handicap har nogenlunde samme muligheder?". Affektiv version: "Vækker det behagelige eller ubehagelige følelser i Dem, når De tænker på, hvordan ligestillingen er mellem mennesker med og uden handicap?". Konativ version: "Hvis De nu var politiker og kunne gøre noget ved handicappedes ligestilling, skulle ligestillingen så være større eller mindre?".
- 67) Kognitiv version: "Gør danske politikere alt i alt for meget eller for lidt for mennesker med handicap efter Deres mening?". Affektiv version: "Vækker det behagelige eller ubehagelige følelser i Dem, når De tænker på, hvad danske politikere gør for mennesker med handicap?". Konativ version: "Hvis de nu var politiker, ville De så gøre mere eller mindre for mennesker med handicap end politikerne allerede gør?".
- 68) Kognitiv version: "Mener De, at handicappede, der kan og vil arbejde, har tilstrækkelig gode muligheder for det her i landet?". Affektiv version: "Føler De det tiltalende eller frastødende, at der er virksomheder, som ikke ansætter handicappede, fx med den begrundelse, at det kan udelukke andre fra at få arbejde?". Konativ version: "Hvis De var politiker, ville De så gøre noget for at handicappede fik bedre muligheder for at få lønnet arbejde, selv om det kunne udelukke andre fra at få arbejde?".
- 69) *Ved ikke*-svar, *ikke tænkt over det*-svar og *ingen følelser*.
- 70) Andele med *ved ikke/ingen følelse*-svar: Mænd: 44 pct.; kvinder: 28 pct. ($P = 0,00$).
- 71) Når det handler om andele med ikke-holdninger til danske politikeres indsats over for handicappede er der dog ikke kønsspecifikke forskelle (*ved ikke*-svar blandt mænd: 27 pct.; kvinder: 26 pct.).
- 72) Af pladsmæssige årsager dokumenteres de parvise sammenligninger ikke tabellarisk.
- 73) $P = 0,00$.

- 74) Behagelige følelser: 19 pct.; ubehagelige følelser: 6 pct.; ikke-holdning (inkl. *forskelligt for forskellige grupper*): 46 pct.
- 75) Behagelige følelser: 15 pct.; ubehagelige følelser: 7 pct.
- 76) Andele, der svarer *gøre noget i nogenl høj grad: Helt tilstrækkelige arbejdsmuligheder*: 56 pct.; *ret tilstrækkelige arbejdsmuligheder*: 53 pct.
- 77) Andele, der svarer *temmelig/meget frastødende: Helt tilstrækkelige arbejdsmuligheder*: 72 pct.; *ret tilstrækkelige arbejdsmuligheder*: 68 pct.
- 78) Hvis forskere ønsker at afdække almene forestillingsbilleder, er generelle kognitive spørgsmål at foretrække, mens specifikke kognitive bør have forrang, hvis den bagvedliggende erkendelsesinteresse er afdækning af potentiel handleparathed.

Befolkningens viden om handicappedes almene betingelser

9.1. Indledning

I dette og det følgende kapitel er *ikke* længere holdninger, men voksnes viden om handicappedes almene betingelser (kapitel 9) samt adfærd over for handicappede i fokus (kapitel 10). Om end der er knyttet en selvstændig erkendelsesinteresse til analyserne, sigter de primært mod afdækning af videns- og adfærdsparametre, der er bestemmende for holdninger til handicappede (kapitel 11).¹⁾

I dette kapitel rettes opmærksomheden mod befolkningens viden om handicappedes almene samfundsmæssige betingelser (afsnit 9.2). Det forventes, at voksne i almindelighed har moderat viden om handicaprelevante regelsæt mv., og at vidensomfanget blandt andet afhænger af ens uddannelse. Der sættes derefter fokus på, hvorfra den viden, befolkningen har om handicappedes betingelser, hidrører (afsnit 9.3). Sigtes hermed er at lokalisere kilder, hvorigennem viden opnås. Kapitlet afrundes derfor med fokus på sammenhænge mellem viden og videnskilder.

9.2. Viden om handicappedes almene betingelser

Der er stillet ti spørgsmål om befolkningens viden om aspekter af handicappedes almene betingelser.²⁾ Spørgsmålene er karakteriseret ved en forholdsvis høj grad af abstrakt generalitet. Derfor retter det konstruerede kundskabsmål sig ikke mod mere praktisk

erfaret viden om handicappede. De ti spørgsmål og dertil knyttede andele korrekte svar ses i *tabel 9.1*. På grundlag heraf er der konstrueret et *kundskabsindeks*, hvis maksimum er +10, mens minimum er nul. En indekssværdi på 10 er udtryk for afgivelse af korrekte svar på samtlige spørgsmål. *Tabel 9.1* antyder, at befolkningens viden om handicappedes almene betingelser er af stærkt begrænset omfang.

Med de forbehold, der bør knyttes til et indeks baseret på blot ti items, anskueliggøres voksnes begrænsede viden på en lidt anden måde i *tabel 9.2*. Det fremgår, at meget få har betydelig viden (indekssværdi 8-10), mens hver femte voksen næsten ingen viden har (indekssværdi 0-1). Tabellen viser desuden, at mænds viden om handicappedes almene betingelser er større end kvinders, om end forskellen ikke er markant.³⁾ Også *alder* spiller en rolle. Mest vidende er mennesker i alderen 35-54 år, mens unge véd mindst.⁴⁾ Viden om handicappedes almene betingelser er derimod ikke betinget af, om man er "handicappet" eller ikke.

Som anskueliggjort i *tabel 9.3* er der også en sammenhæng mellem vidensomfang og *uddannelsesmæssig baggrund*. Forventeligt véd voksne uden anden uddannelse end folkeskolen *mindst* om handicappedes almene betingelser, mens der ikke er nævneværdige forskelle mellem voksne med kort/mellemlang og lang videregående uddannelse. Under samtidig inddragelse af køn, har kvinder med folkeskolebaggrund mindst

Tabel 9.1.

Ti kundskabsspørgsmål om handicappedes almene betingelser og dertil knyttede sande svar.^{*)}
Procent (N = 1.030).

	Andel sande svar
1. Dansk lovgivning indeholder ikke en definition af handicap	8
2. Der findes dansk lovgivning, som udelukkende retter sig mod handicappede	46
3. Der findes ingen handicapombudsmand i Danmark	34
4. Der findes ikke et offentligt register over handicappede i Danmark	38
5. Det offentlige har lov til at give handicappede fortrinsret ved ansættelser	30
6. Ikke alle handicappede i alderen 18-60 år har ret til førtidspension	51
7. Handicappede med invalidebil skal selv betale noget for bilen	67
8. Det er ikke forbudt, at foreninger udbreder handicapdiskriminerende synspunkter	9
9. Kender andelen af handicappede i alderen 18-60 år, som har lønnet arbejde	28
10. Kender andelen af handicappede, der får kommunal hjemmehjælp	22

* Vedr. spørgsmål 2: Der findes enkelte love, som retter sig specifikt mod handicappede, fx Lov om kompensation til handicappede i erhverv mv. (Lov nr. 277 af 12. maj 1999). Vedr. spørgsmål 5 henvises til Lov nr. 277, § 3: "En person, der på grund af handicap har vanskeligt ved at få beskæftigelse på det almindelige arbejdsmarked, har fortrinsadgang til ledige stillinger hos offentlige arbejdsgivere, bevilling til standpladser mv. og tilladelse af taxikørsel, hvis vedkommende er lige så kvalificeret som de øvrige ansøgere.". Vedr. spørgsmål 8: Der findes ingen offentlige regelsæt, som eksplicit forbyder udbredelse af handicapdiskriminerende synspunkter. Vedr. spørgsmål 9-10: Ingen kender de helt nøjagtige andele, hvorfor nogenlunde korrekte andele betragtes som korrekte svar.

viden, mens mænd med lang videregående erhversuddannelse har størst gennemsnitlig indekssværdi.⁵⁾

Også arten af *aktuel hovedbeskæftigelse* er bivariat "forklarende". Voksne med størst viden findes blandt offentlige funktionærer, mens uddannelsessøgendes vidensomfang er mindst.⁶⁾ Især privatansatte mandlige samt offentligt ansatte kvindelige funktionærer har forholdsvis stor viden.⁷⁾ Hvad uddannelsessøgendes begrænsede viden angår, har den selvsagt sammenhæng med, at unge i almindelighed er den aldersgruppe, der véd mindst om handicappedes almene betingelser. Om end forskellene ikke er højsignifikante, skal nævnes, at befolkningens vidensomfang også varierer med *geografisk placering*. Størst viden har voksne boende i Hovedstadens forstæder, mens den mindste viden findes blandt mennesker i selve Hovedstaden.⁸⁾

9.3.

Kilder til viden

Som kundskabsindekset – med forbehold for art af og antal items – afdækker viden, efterlader det foregående afsnit et indtryk af underskud af viden i befolkningen om handicappedes almene betingelser.⁹⁾ Begrænset viden er imidlertid ikke nødvendigvis ensbetydende med manglende interesse for at *opnå* viden. Hvem taler fx med andre om handicap eller om at være handicappet? Hvem læser aviser, ugeblade eller bøger om handicap? Hvem ser tv eller hører radio om eller med handicappede? Hvem går til foredrag om handicap? Idet det primære sigte er afdækning af *kundskabsadfærd*, afsluttes kapitlet med fokus på sammenhænge mellem kundskabsadfærd og viden.

Én slags kundskabsadfærd er *samtale*. Verbal kommunikation mellem mennesker er

Tabel 9.2.**Kundskabsindeks vedrørende handicappedes almene betingelser. Særskilt efter køn (P = 0,00).**

	Mænd	Kvinder	I alt
Betydelig viden (indeksværdi 8-10)	4	2	3
Nogen viden (5-7)	28	21	25
Begrænset viden (2-4)	47	57	52
Næsten ingen viden (indeksværdi 0-1)	20	20	20
I alt	99	100	100
Antal svarprsoner	516	514	1030
Gennemsnit	3,5	3,2	3,4
P _m	0,02	0,02	

én måde, hvorpå større viden om handicap og handicappede kan opnås. Man kan fx tale med handicappede eller andre mennesker, der omgås handicappede. Endelig kan også fagfolk – fx læger og socialrådgivere – være vigtige kilder til viden om handicap og handicappede.¹⁰⁾ Tabel 9.4 anskueliggør, at mennesker, der mindst én gang inden for det sidste år har talt med andre om handicap eller om at være handicappet, er i overtal (75 pct.). Når man blandt handicappe-

de, ikke-handicappede og fagfolk kun har talt med én af slagsen, er det oftest ikke-handicappede, men mange har inden for det sidste år talt med mennesker fra mindst to af grupperne.

Tabellen sandsynliggør desuden, at kvinder er mere samtaleivrige end mænd. Mens hver tredje mand *ikke* har talt med nogen inden for det sidste år om handicap, gælder det hver femte kvinde. Bivariat spiller også

Tabel 9.3.**Kundskabsindeks vedrørende viden om handicappedes almene betingelser. Særskilt efter uddannelsesmæssig baggrund (ekskl. residualkategori; P = 0,00).**

	Folkeskole/ ingen erhvervs- uddannelse	Folkeskole/ faglig uddannelse mv.	Kort/ mellemlang videregående uddannelse	Lang videregående uddannelse
Betydelig viden (8-10)	2	3	3	7
Nogen viden (5-7)	15	25	33	31
Begrænset viden (2-4)	55	52	50	46
Næsten ingen viden (0-1)	28	20	14	17
I alt	100	100	100	101
Antal svarpersoner	240	291	294	90
Gennemsnit	2,8	3,3	3,8	3,9
P _m	0,00	0,74	0,00	0,00

Tabel 9.4.

Talt med andre inden for de sidste 12 måneder om handicap eller om at være handicappet. Særskilt efter køn (P = 0,00).

	Mænd	Kvinder	I alt
Talt med én eller flere handicappede	10	11	11
Talt med én eller flere ikke-handicappede	25	22	24
Talt med fagfolk	2	6	4
Talt med mindst to af ovennævnte	27	40	33
Ikke talt med nogen	33	19	26
Ved ikke/husker ikke	3	1	2
I alt	100	99	100
Antal svarpersoner	518	516	1034

alder en rolle for samtaleivrigheden.¹¹⁾ I så henseende har flest unge ført samtaler om handicap inden for det sidste år. Under samtidig medbetingelse af køn er navnlig unge og yngre kvinder (18-44-årige) samtaleivrige.¹²⁾ Om end forskellen ikke er markant, spiller det også i nogen grad en rolle, om den samtale er "handicappet" eller ikke, dog ikke blandt kvinder.¹³⁾

Som *tabel 9.5* peger på, er det heller ikke uden betydning for ens samtaleivrighed, om man har en *uddannelse* – og af hvilken art, den er. I så henseende er voksne med kort/mellemlang erhvervsuddannelse mest

tilbøjelige til at tale med andre, mens voksne uden anden uddannelse end folkeskolen er mindst ivrige. Når der trivariat betinges med køn, er kvinder med kort/mellemlang erhvervsuddannelse den gruppe, som oftest taler med andre, mens mænd alene med folkeskolebaggrund gør det sjældnest.¹⁴⁾ Navnlig offentlige funktionærer – det gælder ikke mindst kvinder – er samtaleivrige. Iagttagelsen er ikke overraskende, eftersom mange offentligt ansatte møder handicappede i forbindelse med deres arbejde. Derimod er der formodentlig ingen sammenhæng mellem samtaleivrighed og geografisk placering.¹⁵⁾

Tabel 9.5.

Procentuel andel, der ikke inden for de sidste 12 måneder har talt med andre om handicap eller om at være handicappet. Særskilt efter uddannelsesmæssig baggrund og køn (ekskl. residualkategori; N = 919; P = 0,00).

	Mænd	Kvinder	I alt
Folkeskole/ingen erhvervsuddannelse	44	29	35
Folkeskole/faglig uddannelse mv.	32	21	28
Kort/mellemlang videregående uddannelse	27	14	19
Lang videregående uddannelse	30	28	29
I alt (inkl. residualkategori)	33	19	26

Tabel 9.6.

Læst noget om handicap eller handicappede inden for de sidste 12 måneder. Særskilt efter køn (P = 0,00).

	Mænd	Kvinder	I alt
Kun avisartikel/-artikler	24	12	18
Kun ugeblads- og/eller månedsbladsartikler	6	9	7
Kun avis-, ugeblads- og månedsbladsartikler	15	19	17
Kun fagartikel/-artikler og/eller faglitteratur	5	4	5
Kun skønlitteratur	0	1	1
Artikler, faglitteratur og/eller skønlitteratur	17	33	25
Har ikke læst noget	26	16	21
Husker ikke	7	6	6
I alt	100	100	100
Antal svarpersoner	515	517	1032

En anden slags kundskabsadfærd er *læsning*. Læsning kan være begrænset til ad hoc-artikler, fx i dag- eller ugeblade, men kan også være mere omfattende, fx fag- og/eller skønlitteratur.¹⁶⁾ I *tabel 9.6* peges der på, at blot hver femte voksen intet har læst om handicap inden for det sidste år. Når læsning er smalspektret, omfatter den normalt dagbladsartikler eller den slags kombineret med artikler i uge- og månedsblade. Kun få læser udelukkende artikler i uge- og/eller månedsblade. Det samme gælder fagartikler og/eller -bøger. Ganske mange har en forholdsvis bred læseprofil omfattende artikler i kombination med fag- og/eller skønlitteratur (25 pct.). At læse om handicappede og handicappedes vilkår er således et udbredt fænomen, navnlig blandt kvinder. Kvinder er altså både mere samtaleivrige og læselystne end mænd.

Interessen for at læse artikler og bøger om handicappedes forhold er ikke lige udbredt i alle *aldre*.¹⁷⁾ Mens hver fjerde i alderen 18-34 år intet har læst inden for det sidste år, gælder det blot hver sjette i alderen 65-75

år.¹⁸⁾ Når køn samtidig medbetinges, er unge og yngre mænd (18-34-årige) *mindst* læseivrige, mens der blandt kvinder ikke er markante aldersspecifikke forskelle. Sondres der mellem mennesker med og uden "handicap", er der ikke sandsynlige forskelle,¹⁹⁾ mens læseinteresse har bivariat sammenhæng med sondringen mellem "handicaphusstande" og andre husstande.²⁰⁾

Som forventet spiller også *uddannelse* en rolle for, om man læser artikler og/eller bøger om handicappede. *Tabel 9.7* anskueliggør, at voksne uden anden uddannelse bag sig end folkeskolen er sjældnere læsere end andre, hvorimod mellemuddannede hyppigst læser artikler eller bøger om handicappedes forhold. Blot hver syvende mellemuddannet har intet læst inden for det sidste år. Hvis der samtidig betinges med køn, afdækkes en tankevækkende sammenhæng. Mens mænd ligner befolkningen som helhed – mænd uden erhvervsuddannelse hører til de sjældneste læsere – gælder det samme ikke kvinder, hvor den største andel ikke-læsere findes blandt højtuddan-

Tabel 9.7.

Procentuelle andele, der ikke har læst noget om handicap eller om handicappede inden for de sidste 12 måneder. Særskilt efter uddannelsesmæssig baggrund og køn (ekskl. residualkategori; N = 917; P = 0,00).

	Mænd	Kvinder	I alt
Folkeskole/ingen erhvervsuddannelse	39	22	29
Folkeskole/faglig uddannelse mv.	25	14	21
Kort/mellemlang videregående uddannelse	16	13	14
Lang videregående uddannelse	15	28	19
I alt (inkl. residualkategori)	26	16	21

nede. Med uddannelses betydning *in mente* spiller også *hovedbeskæftigelse* en rolle. Navnlig ikke-fagærte arbejdere og arbejdsløse har ikke læst noget.²¹⁾

Om end *tv og radio* ikke kun sigter mod at bibringe befolkningen øget viden, men fx også mod adspredelse, indeholder tv-programmer og radio-udsendelser undertiden informationer, der kan føre til øget viden om handicappedes forhold. Af hvilken art tv-programmer og radioudsendelser end måtte være, har næsten alle set og/eller hørt om handicappede via et af disse medier eller dem begge, jf. *tabel 9.8.*²²⁾ At tv-mediet har en mere fremtrædende plads end radiofoni, er næppe overraskende. Det samme gælder kønnenes nogenlunde ensartede mediebrug. Derimod spiller *alder* en markant rolle for mediernes handicaprelaterede anvendelse. Mens disse potentielle kilder til øget viden om handicappedes forhold ret sjældent bringes i anvendelse af unge – endnu sjældnere af unge kvinder – er de vigtige kilder i mere moden alder.²³⁾

Heller ikke her spiller det en rolle, om voksne i egen selvforståelse er “handicappede” eller ikke,²⁴⁾ mens sondringen mellem

“handicaphusstande” og andre husstande har en vis betydning. Hvis man er “handicappet” kvinde og bor sammen med mindst én anden “handicappet”, ser man tv og hører radio om handicappedes forhold hyppigere end alle andre.²⁵⁾ Endelig er der også en sammenhæng mellem *uddannelse* og brug af tv og radiofoni. Om end forskellene ikke er markante, er både mænd og kvinder med kort/mellemlang uddannelse de hyppigste mediebrugere.²⁶⁾

Yderligere en måde, hvorpå viden om handicappedes forhold kan tilegnes, er ved at overvære *foredrag* eller at deltage i *kurser* herom.²⁷⁾ Som vist i *tabel 9.9* er voksnes ihærdighed i så henseende af forholdsvis begrænset størrelsesorden. Hver ottende – dobbelt så mange kvinder som mænd – har inden for det sidste år været til foredrag eller deltaget i handicaprelaterede kurser. Blandt kvinder hører 35-54-årige til de mest ivrige deltagere, mens unge og ældre af dét køn er sjældne deltagere.²⁸⁾ Overraskende er det, at “handicappede” ikke oftere end andre har overværet foredrag eller deltaget i kurser.²⁹⁾ Derimod spiller *uddannelse* en markant rolle for, om man går til den slags foredrag og kurser. Aktiviteterne

Tabel 9.8.

Set tv og/eller hørt radio om eller med handicappede inden for de sidste 12 måneder. Særskilt efter køn. Procentfordeling (P = 0,06).

	Mænd	Kvinder	I alt
Ét tv-program	11	11	11
Flere tv-programmer	41	48	44
Ét eller flere radioprogrammer	1	1	1
Både tv- og radioprogrammer	28	28	28
Ikke set eller hørt programmer	12	7	10
Husker ikke	7	5	6
I alt	100	100	100
Antal svarpersoner	518	517	1035

henvender sig navnlig til voksne – især kvinder – med kort eller mellemlang videregående uddannelse, hvor omkring en femtedel har deltaget, mens mindre end hver tiende i de øvrige uddannelsesgrupper har.³⁰⁾ Ikke overraskende spiller derfor også *aktuel hovedbeskæftigelse* en rolle, idet fortrinsvis offentlige funktionærer er aktive i foredrags- og kursussammenhænge.³¹⁾ Det gælder navnlig kvindelige funktionærer ansat i det offentlige.³²⁾

Hermed er kortlægningen af kundskabsadfærd tilendebragt. Med sigte på yderligere lokalisering af nysgerrige henholdsvis ikke-

nysgerrige efter viden om handicappedes forhold er det – som i andre kapitler – hensigtsmæssigt at konstruere et *tværgående mål*, nemlig med følgende kategorier: I den første – *meget nysgerrige* – findes respondenter, der opfylder følgende betingelser: De har inden for det sidste år talt med forskellige mennesker om handicaprelaterede spørgsmål, har bredspekterede læsevaner og har været til foredrag og/eller kurser.³³⁾ I den anden – *ret nysgerrige* – findes respondenter, der kun har talt om handicap med én slags mennesker, og som ikke har bredspekterede læsevaner.³⁴⁾ I den tredje kategori – *ikke-nysgerrige* – findes respondenter,

Tabel 9.9.

Foredrag eller deltagelse i kurser om handicap eller handicappede inden for de sidste 12 måneder. Særskilt efter køn. Procentfordeling (P = 0,00).

	Mænd	Kvinder	I alt
Foredrag og/eller kurser	8	16	12
Ingen foredrag eller kurser	92	84	88
I alt	101	100	100
Antal svarpersoner	518	517	1035

Tabel 9.10.

Tværgående mål for kundskabsadfærd (kilder til kundskab om handicappede). Særskilt efter køn. Procentfordeling (P = 0,00).

	Mænd	Kvinder	I alt
Meget nysgerrige	4	11	8
Ret nysgerrige	21	22	21
Ikke-nysgerrige	15	7	11
Residual	61	60	61
I alt	101	100	101
Antal svarpersoner	515	516	1031

der hverken har talt med andre, læst noget eller været til foredrag/kurser. Den fjerde kategori er *residualen*.

I *tabel 9.10* peges der på, at meget få voksne er uden interesse overhovedet for at tilegne sig viden om handicappedes forhold, og at andelen af meget nysgerrige og ikke-nysgerrige er af samme størrelsesorden. Med fremstillingen ovenfor *in mente* er det ikke overraskende, at tabellen desuden underbygger kvinder som mere nysgerrige end mænd. Også *alder* er bivariat "forklarende". De mest videbegærlige findes blandt voksne i moden, men ikke ældre alder. Når der samtidig betinges med køn, genfindes en sandsynlig sammenhæng mellem nysgerrighed og alder kun blandt kvinder, hvor forholdsvis mange i alderen 35-54 år er meget nysgerrige.³⁵⁾ Derimod påvirkes nysgerrighed ikke af, om man er "handicappet" eller ikke.³⁶⁾ Det er med andre ord tvivlsomt, om "handicappede" normalt interesserer sig mere end andre for ved samtale, læsning, foredrag mv. at tilegne sig viden om handicappedes forhold.

Derimod er *uddannelse* markant bivariat "forklarende". Mens hver sjette med kort

eller mellemlang videregående erhvervsuddannelse er meget nysgerrig (16 pct.), gælder det under hver tyvende med andre uddannelser (2-5 pct.). Omvendt er der færrest ikke-nysgerrige blandt mellemuddannede (6 pct.). Ligeledes med hensyn til uddannelses betydning forstærkes tendensen blandt kvinder, mens sammenhængen tenderer til at forsvinde blandt mænd.³⁷⁾

Således er hver femte kvinde med kort eller mellemlang erhvervsuddannelse meget nysgerrig (22 pct.), mens det gælder omkring hver tyvende i de øvrige uddannelsesgrupper (4-6 pct.). Dertil kommer, at forholdsvis få mellemuddannede kvinder er uden videbegærlighed overhovedet (5 pct.). Med disse tendenser *in mente* ophobes nysgerrighed om handicappedes forhold blandt offentlige – navnlig kvindelige – funktionærer.³⁸⁾ Mens omkring hver fjerde offentligt funktionæransatte kvinde er meget nysgerrig (28 pct.), gælder det fx under hver tiende kvindelig funktionær ansat i det private erhvervsliv (8 pct.). Såvel art af uddannelse som hovedbeskæftigelse spiller således en markant rolle for, om man ved samtale, læsning og foredrag/kurser tilegner sig viden om handicappedes forhold.³⁹⁾

Tabel 9.11.**Kundskabsindeks vedrørende handicappedes almene betingelser (gennemsnitlige indeksværdier) sammenholdt med tværgående mål for kundskabsadfærd. Særskilt efter køn.^{*)}**

	Mænd	Kvinder	I alt
Meget nysgerrige	4,2	4,2	4,2
Ret nysgerrige	3,6	3,2	3,4
Ikke nysgerrige	2,7	1,8	2,4
Residual	3,6	3,2	3,4

* Gennemsnitlige indeksværdier, der er signifikant forskellige fra overordnede gennemsnitlige værdier blandt mænd, kvinder samt mænd og kvinder under ét, er anført med fede skrifttyper.

Kapitlets sidste tema er sammenhænge mellem kundskab og kundskabsadfærd. Der er tidligere peget på, at *kundskabsindekset* afdækker viden om handicappedes almene betingelser på et ret højt abstraktionsniveau, der ikke medinddrager mere praktisk viden. Derfor er der ikke nødvendigvis sammenhæng mellem indekset og det nævnte tværgående mål for *kundskabsadfærd*. *Tabel 9.11* viser dog en sammenhæng. Grupper i befolkningen, der *ikke er nysger-*

rige efter viden om handicappedes forhold, véd mindre herom end *ret nysgerrige* – og endnu mindre end *meget nysgerrige*.⁴⁰⁾ Det er samtidig påfaldende, at selv meget nysgerriges gennemsnitlige indeksværdi er langt fra kundskabsindeksets formelle maksimum. Mennesker kan således tale med forskellige slags mennesker om handicap, have bredspektrede læsevaner og deltage i foredrag om handicappede uden at tilegne sig omfattende viden.

Noter:

- 1) Derfor er analyserne mere summariske end i de fem foregående kapitler.
- 2) Som tidligere nævnt er data tilvirket ved gennemførelse af besøgsinterview (se: kapitel 3, afsnit 3.3.). De ti kundskabsspørgsmål er én vigtig begrundelse for, at undersøgelsen ikke kunne gennemføres ved selvudfyldelse af postspørgeskemaer.
- 3) Bemærk, at både de kønsspecifikke fordelinger og gennemsnit er signifikant forskellige.
- 4) Aldersspecifikke indeksgennemsnit: 18-24 år: 2,3; 25-34 år: 3,1; 35-44 år: 3,8; 45-54 år: 3,7; 55-64 år: 3,4; 65-75 år: 3,0 (gennemsnit, der adskiller sig signifikant fra det overordnede gennemsnit, er markeret med fede skrifttyper; $P \leq 0,0499$). En tilsvarende tendens – dvs. unge som mindst vidende – findes både blandt mænd og kvinder (indeksgennemsnit blandt 18-24-årige mænd: 2,4; gennemsnit blandt unge kvinder: 2,2).
- 5) Gennemsnitlige indeksværdier blandt mænd: Folkeskole/ingen erhvervsuddannelse: 3,0 ($P = 0,00$); folkeskole/faglig uddannelse mv.: 3,4 ($P = 0,54$); kort/mellemlang erhvervsuddannelse: 3,9 ($P = 0,01$); lang videregående erhvervsuddannelse: 4,0 ($P = 0,04$). Blandt kvinder er de tilsvarende gennemsnit: 2,7 ($P = 0,00$), 3,1 ($P = 0,73$), 3,7 ($P = 0,00$) og 3,5 ($P = 0,35$).
- 6) Gennemsnitlige indeksværdier: Selvstændigt erhvervsdrivende: 3,6 ($P = 0,41$); faglærte arbejdere: 3,4 ($P = 0,89$); ikke-faglærte arbejdere: 3,0 ($P = 0,05$); private funktionærer: 3,6 ($P = 0,11$); offentlige funktionærer: 3,9 ($P = 0,00$); uddannelsessøgende: 2,9 ($P = 0,01$); pensionister mv.: 3,1 ($P = 0,11$); arbejdsløse: 3,1 ($P = 0,48$). Blandt mænd er de tilsvarende gennemsnit: 3,5 ($P = 0,99$), 3,2 ($P = 0,22$), 3,1 ($P = 0,12$), 3,8 ($P = 0,04$), 3,7 ($P = 0,47$), 3,2 ($P = 0,27$), 3,5 ($P = 0,93$) og 3,3 ($P = 0,80$). Endelig er gennemsnit blandt kvinder: Selvstændigt erhvervsdrivende: uoplyst (for få observationer); faglærte arbejdere: 3,7 ($P = 0,10$); ikke-faglærte arbejdere: 2,7 ($P = 0,12$); private funktionærer: 3,0 ($P = 0,52$); offentlige funktionærer: 3,9 ($P = 0,00$); uddannelsessøgende: 2,7 ($P = 0,02$); pensionister mv.: 2,9 ($P = 0,05$); arbejdsløse: 3,1 ($P = 0,72$).
- 7) Gennemsnit: 3,8 versus 3,9.
- 8) Gennemsnit: 3,7 versus 3,0 ($P = 0,03$). Der bør dog knyttes et særligt forbehold til sandsynligheden for denne forskel. Forbeholdet skyldes det selektive overbortfald i hovedstadsområdet.
- 9) Det kan ikke udelukkes, at flere eller andre kundskabsitems ville modificere resultaterne. Én kritik, der kan rettes mod kundskabsindekset, er dets abstraktionsgrad. Målinger af mere konkret-håndgribelige former for viden ville muligvis føre frem til anderledes resultater.
- 10) Det spørgsmål, som det følgende baseres på, er: "Har De inden for de sidste 12 måneder talt med andre om handicap eller om at være handicappet?".
- 11) $P = 0,03$.
- 12) Andele, der *ikke* inden for det sidste år har talt med andre om handicap/handicappede: 18-24 år: 18 pct.; 25-34 år: 27 pct.; 35-44 år: 26 pct.; 45-54 år: 29 pct.; 55-64 år: 29 pct.; 65-75 år: 23 pct. Blandt kvinder er de tilsvarende andele: 15 pct., 17 pct., 14 pct., 20 pct., 21 pct. og 29 pct. ($P = 0,01$).
- 13) $P = 0,02$. Andele, der *ikke* har talt med andre om handicap/handicappede: "Handicappede": 23 pct.; "ikke-handicappede": 27 pct. Blandt mænd er de tilsvarende andele: 26 pct. og 36 pct. ($P = 0,00$).
- 14) Også *aktuel hovedbeskæftigelse* spiller en vis rolle for tilbøjeligheden til at tale med andre ($P = 0,00$).
- 15) $P = 0,05$.

- 16) Det stillede spørgsmål, hvorpå det følgende baseres, er: "Har De inden for de sidste 12 måneder læst noget om handicap eller handicappede, fx i aviser, ugeblade eller bøger?". I svarkategorierne nævnes: avisartikler, ugebladsartikler, månedsbladsartikler, artikler i fagtidsskrifter, faglitterære bøger og skønlitterære bøger.
- 17) $P = 0,00$.
- 18) Andele, der *ikke* har læst noget inden for det sidste år: 18-24 år: 26 pct.; 25-34 år: 35-44 år: 21 pct.; 45-54 år: 18 pct.; 55-64 år: 19 pct.; 65-75 år: 16 pct. Blandt mænd er de tilsvarende andele: 37 pct., 32 pct., 25 pct., 24 pct., 20 pct. og 19 pct. Blandt kvinder er andelen: 15 pct., 20 pct., 17 pct., 13 pct., 18 pct. og 13 pct.
- 19) $P = 0,27$.
- 20) $P = 0,01$. "Handicappede", hvis samlever er "ikke-handicappede", og "handicappede", der bor sammen med mindst én anden "handicappet", er mest læsevrige.
- 21) 33 versus 43 pct.; $P = 0,00$. Endelig synes læsevaner også geografisk forskellige, idet især fynboer og østjyder intet har læst.
- 22) Spørgsmålet er: "Har De inden for de sidste 12 måneder set tv- eller hørt radio-programmer om eller med handicappede?".
- 23) Andele, der inden for det sidste år både har set tv-programmer og hørt radio om eller med handicappede: 18-24 år: 16 pct.; 25-34 år: 22 pct.; 35-44 år: 23 pct.; 45-54 år: 31 pct.; 55-64 år: 36 pct.; 65-75 år: 37 pct. ($P = 0,00$). Blandt kvinder er de tilsvarende andele: 12 pct., 17 pct., 24 pct., 35 pct., 34 pct. og 41 pct. ($P = 0,00$).
- 24) $P = 0,22$.
- 25) Andele blandt kvinder, der inden for de sidste 12 måneder både har set tv-programmer og hørt radio om eller med handicappede: Svarperson "handicappet"/ikke-enlig: 32 pct.; svarperson "handicappet"/enlig: 32 pct.; anden "handicappet" i husstanden: 29 pct.; både svarperson og anden "handicappet": 45 pct.; ingen "handicappede"/ikke-enlig: 23 pct.; ingen "handicappede"/enlig: 24 pct. ($P = 0,00$). Blandt mænd og kvinder under 65 år er de tilsvarende andele: 29 pct., 35 pct., 30 pct., 35 pct., 27 pct. og 23 pct. ($P = 0,04$).
- 26) Andele blandt mænd og kvinder under 65 år, der inden for de sidste 12 måneder både har set tv-programmer og hørt radio om/med handicappede: Folkeskole/ingen erhvervsuddannelse: 29 pct.; folkeskole/faglig uddannelse mv.: 27 pct.; kort/mellemlang videregående uddannelse: 34 pct.; lang videregående uddannelse: 26 pct. ($P = 0,00$). Aktuell hovedbeskæftigelse spiller ikke en signifikant rolle ($P = 0,23$), hvorimod der er geografisk specifikke forskelle ($P = 0,00$). Østjyder ser tv og hører radio om handicap sjældnere end andre.
- 27) Spørgsmålet har følgende formulering: "Har De inden for de sidste 12 måneder været til foredrag eller deltaget i kurser om handicap eller handicappede?".
- 28) Andele af voksne, der har været til foredrag eller deltaget i kurser inden for det sidste år: 18-24 år: 5 pct.; 25-34 år: 9 pct.; 35-44 år: 17 pct.; 45-54 år: 18 pct.; 55-64 år: 9 pct.; 65-75 år: 8 pct. Blandt kvinder er de tilsvarende andele: 4 pct., 13 pct., 26 pct., 27 pct., 10 pct. og 7 pct. ($P = 0,00$).
- 29) $P = 0,56$. Heller ikke sondringen mellem "handicaphusstande" og andre husstande fører til signifikante forskelle i deltagelse ($P = 0,54$).

- 30) Andele blandt alle voksne, som har været til foredrag eller deltaget i kurser inden for det sidste år: Folkeskole/ingen erhvervsuddannelse: 8 pct.; folkeskole/faglig uddannelse mv.: 7 pct.; kort/mellem-lang erhvervsuddannelse: 21 pct.; lang videregående erhvervsuddannelse: 7 pct. ($P = 0,00$). Blandt kvinder er de tilsvarende andele: 8 pct., 9 pct., 28 pct. og 8 pct. ($P = 0,00$).
- 31) $P = 0,00$.
- 32) Derimod er der ingen geografisk specifikke forskelle ($P = 0,48$).
- 33) Vedrørende samtale: "talt med mindst to af ovennævnte", jf. *tabel 9.4*; vedrørende læsevaner: "artikler, faglitteratur og/eller skønlitteratur", jf. *tabel 9.6*. Når tv- og radio-vaner ikke inkluderes i det tværgående mål, skyldes det, at næsten ingen er uden den slags vaner.
- 34) Vedr. samtale: "talt med én eller flere handicappede", "talt med én eller flere ikke-handicappede" eller "talt med fagfolk", jf. *tabel 9.4*. Vedr. læsevaner: enten "læst aviser", "uge-/månedblade", "fagartikler/faglitteratur" eller "skønlitteratur", jf. *tabel 9.6*.
- 35) $P = 0,01$; $P_{\sigma} = 0,47$; $P_{\eta} = 0,01$. Andel *meget nysgerrige* blandt mænd og kvinder under ét: 18-24 år: 1 pct.; 25-34 år: 6 pct.; 35-44 år: 12 pct.; 45-54 år: 13 pct.; 55-64 år: 6 pct.; 65-75 år: 3 pct. Blandt kvinder er de tilsvarende andele: 2 pct., 9 pct., 20 pct., 20 pct., 8 pct. og 3 pct. Blandt kvinder findes den største andel *ikke-nysgerrige* hos 18-24-årige (10 pct.). Til sammenligning er andelen af *ikke-nysgerrige* kvinder halvt så stor blandt 35-54-årige.
- 36) $P = 0,24$; $P_{\sigma} = 0,24$; $P_{\eta} = 0,86$. Heller ikke sondringen mellem "handicaphusstande" og andre husstande fører til signifikante forskelle ($P = 0,08$).
- 37) $P = 0,00$; $P_{\sigma} = 0,06$; $P_{\eta} = 0,00$. Blandt begge køn under ét er andelen af *meget nysgerrige*: Folkeskole/ingen erhvervsuddannelse: 4 pct.; folkeskole/faglig uddannelse mv.: 5 pct.; kort/mellemlang videregående uddannelse: 16 pct.; lang videregående uddannelse: 2 pct. Blandt kvinder er de tilsvarende andele: 4 pct., 6 pct., 22 pct. og 4 pct. Blandt kvinder er andelen af *ikke-nysgerrige*: Folkeskole/ingen erhvervsuddannelse: 10 pct., folkeskole/faglige uddannelse mv.: 6 pct.; kort/mellemlang erhvervsuddannelse: 5 pct.; lang videregående uddannelse: 16 pct.
- 38) Aktuel hovedbeskæftigelse: $P = 0,00$; $P_{\sigma} = 0,20$; $P_{\eta} = 0,00$. Blandt begge køn under ét er andelen af *meget nysgerrige*: Selvstændige: 4 pct.; faglærte arbejdere: 7 pct.; ikke-faglærte arbejdere: 2 pct.; private funktionærer: 4 pct.; offentlige funktionærer: 23 pct.; uddannelsessøgende: 10 pct.; pensionister mv.: 3 pct.; arbejdsløse: 2 pct. Blandt kvinder er de tilsvarende andele: (10 pct.), 9 pct., 3 pct., 8 pct., 28 pct., 15 pct., 3 pct. og 3 pct. Hos samme køn er andelen af *ikke-nysgerrige*: (0 pct.), 3 pct., 3 pct., 9 pct., 2 pct., 8 pct., 10 pct. og 14 pct.
- 39) Det samme kan ikke hævdes om geografisk placering ($P = 0,12$).
- 40) *Meget nysgerrige* har inden for det sidste år talt med forskellige slags mennesker om handicap, har bredspekterede læsevaner og har været til foredrag/kurser. *Ret nysgerrige* har kun har talt om handicap med én slags mennesker og har ikke bredspekterede læsevaner. *Ikke-nysgerrige* har hverken har talt med andre, læst noget eller været til foredrag/kurser.

Befolkningens adfærd over for handicappede

10.1.

Indledning

I dette kapitel sættes adfærd i relation til handicappede i fokus. Da fremstillingen primært har karakter af “forudsætningsanalyse”, der sigter mod anvendelse ved afdækningen af adfærdsparametre, som er bestemmende for holdninger til handicappede, er det følgende ret summarisk. Adfærdsindikatorerne er alle udvalgt ud fra en antagelse om, at de påvirker eller i det mindste kan være statistisk sammenhængende med holdninger til handicappede. Analyserne indledes med fokus på barndom og opvækst (afsnit 10.2). Derefter rettes opmærksomheden mod nuværende sociale relationer mellem handicappede og ikke-handicappede (afsnit 10.3). Endelig belyses også sociale relationer i arbejdslivet (afsnit 10.4).

10.2.

Barndom og opvækst

Undersøgelsen tillader ikke en detaljeret afdækning af den mangefold af forhold i barndommen, som kan være bestemmende for holdninger til handicappede senere i livet. Der fokuseres på nogle få indikatorer, som forventligt er med til at danne holdninger. Mens den første indikator omhandler jævnlige barndomssamvær med handicappede, retter den anden sig mod venskaber med handicappede. En tredje indikator er tydeligt huskede barndomsoplevelser sammen med handicappede, mens den sidste er kulturel adfærd, fx læse- og filmvaner.

Når respondenter anmodes om at genskabe informationer om forlængst ophørt adfærd, stilles der betydelige krav til hukommelsen. Det er velkendt, at tidsmæssige afstande mellem tilegnelse og senere genskabelse af informationer påvirker selve informationsgenskabelsen. På den anden side er genskabelse af informationer ikke en simpel funktion af tiden fra tilegnelse til genskabelse. Engang troede Ebbinghaus, at genskabelse kunne beskrives ved en simpel logaritmisk *glemselskurve*. Kun få kognitionsforskere bifalder i dag Ebbinghaus' kurve og resultaterne af hans forsøg, hvor han anvendte sig selv som *single case* (se fx: Baddeley, 1990; Eysenck, 1993). Den dominerende opfattelse er, at glemselskurven er gældende *ceteris paribus*, men at alt andet næsten aldrig er lige. Eksempelvis tilegnes visse informationer sikrere end andre og forbliver derfor i hukommelsen. Emotionelt ladede begivenheder huskes ofte glimrende, fx afgørende ændringer i menneskers liv (*turning points*). Derimod glemmes repetitive begivenheder ofte.¹⁾

Derfor bør der – navnlig hvad mennesker i moden alder angår – knyttes væsentlige validitetsforbehold til de følgende analyser,²⁾ der påbegyndes med fokus på jævnlige *samvær med handicappede i barndommen*.³⁾ Ifølge de afgivne svar er samvær “handicappede” og “ikke-handicappede” imellem langt fra et sjældent fænomen i barndommen. Såvel blandt mænd som kvinder mener tre femtedele at have haft jævnlig omgang med

Tabel 10.1.

Procentuelle andele, der jævnligt var sammen med "handicappede" i barndommen. Særskilt efter alder og køn (P = 0,00; P_σ = 0,00; P_φ = 0,00).

	Mænd	Kvinder	I alt
18-24 år	80	81	81
25-34 år	50	66	57
35-44 år	65	63	64
45-54 år	66	60	63
55-64 år	55	45	49
65-75 år	47	46	47
I alt	60	59	59
Antal svarpersoner	518	517	1035

"handicappede".⁴⁾ De "handicappede", som voksne husker at have tilbragt tid sammen med, boede i næsten alle tilfælde uden for husstanden og var ikke familiemedlemmer. Det kunne være venner, men var oftere andre, fx klassekammerater. Når mænd og kvinder anskues under ét, havde to femtedele bandomskontakt med "handicappede", som de ikke var i familie med (38 pct.), mens hver femte havde regelmæssig kontakt med "handicappede" familiemedlemmer (21 pct.).⁵⁾ Ikke overraskende omfattede de sociale relationer især fysisk "handicappede".⁶⁾

I *tabel 10.1* antydes en markant sammenhæng mellem samvær og alder, idet unge oftere end mennesker i moden alder har været sammen med "handicappede" i barndommen. Sammenhængen er formentlig i nogen grad en *glemselseffekt*, som dermed fremkalder måleproblemer, hvis sigtet vel at mærke er at afdække hyppigheden af forskellige aldersgruppers barndomssamvær med handicappede. Da analyseresultaterne primært sigter mod anvendelse ved afdækning af parametre, der er bestemmende for holdninger, er måleproblemet dog af mindre

omfang, da det antages, at glemt samvær næppe er af større betydning for aktuelle holdninger. Hvad de øvrige baggrundsvARIABLER angår, er det påfaldende, at "handicappede" ikke oftere end "ikke-handicappede" har været sammen med "handicappede".⁷⁾

Én slags adfærd er at være sammen med handicappede i barndommen, hvilket altså synes et udbredt fænomen. En anden slags er at have handicappede venner. Da det antages at påvirke aktuelle holdninger til handicappede i positiv retning, hvis man som barn har haft *handicappede venner*, findes et spørgsmål herom i spørgeskemaet.⁸⁾ Blandt voksne, der var sammen med "handicappede" i barndommen, havde hver femte – som vist i *tabel 10.2* – én eller flere "handicappede" venner under deres skolegang.⁹⁾ Med forbehold for glemsel, der formentlig er moderat, når et spørgsmål angår emotionelle relationer,¹⁰⁾ svarer det til, at omkring hver ottende voksen i Danmark har haft "handicappede" venner, mens de gik i skole. Tabellen underbygger desuden, at køn sandsynligvis ikke spiller en rolle for, om man har haft "handicappede" venner.

Tabel 10.2.

“Handicappede” venner i skoleårene blandt voksne, der jævnligt var sammen med én eller flere “handicappede” i barndommen. Særskilt efter køn. Procentfordeling (P = 0,16).

	Mænd	Kvinder	I alt
Én handicapet ven	20	16	18
Flere handicappede venner	5	3	4
Ingen handicappede venner/husker ikke	75	81	78
I alt	100	100	100
Antal svarpersoner	308	306	614

Mere overraskende er fraværet af signifikante forskelle “handicappede” og andre mennesker imellem.¹¹⁾

Når “handicappede” skolevenner ikke er en sjældenhed og sociale relationer i barndommen med “handicappede” er endnu hyppigere, har mange forventeligt tilegnet sig let genskabelige informationer om barndomsoplevelser sammen med “handicappede”.

Når voksne spørges, om de har haft en oplevelse, de husker særlig tydeligt, svarer hver fjerde bekræftende (24 pct).¹²⁾ Oplevelserne formidles undertiden neutralt iagttagende, eksempelvis:

“Jeg havde en sukkersyg veninde, som altid skulle passe på ikke at falde og få sår”; “Jeg så en dreng, der sad i kørestol og blev skubbet i åen”; “en dreng tog sit glasøje ud og løb efter pigerne”; “Jeg så en voksen uden arme, som malede med foden”; “Jeg kendte én med vand i hovedet, som altid blev drillet”; “vi havde en lærer, der spillede fodbold med krykker”; “Klassens dværg var intellektuelt overlegen”; “en bevægelseshæmmet faldt i vandet fra en bådebro”; “den døve ven havde en seng, der rystede i stedet for et vækkeur.”

I andre tilfælde fremhæves direkte social interaktion som det centrale ved oplevelsen, dog forstøvet overvejende neutralt:

“en pige, der sad i kørestol, kom hen og viste mig sine ødelagte ben”; “en nabokone med leddegigt lærte mig at stave”; “Jeg skulle banke en astmatiker på ryggen”; “Jeg hjalp en handicappet med at hænges hans billeder op”; “Jeg skulle hjælpe min mor, der havde leddegigt”; “Jeg svømmede sammen med en handicappet med ét ben og én arm”; “en kørestolsbruger kunne ikke nå knappen på en sodavandsautomat, så jeg trykkede på den”; “det var en helt hjælpeløs person, der havde brug for min omsorg”; “Jeg mødte en sød og rar landsbyttose”.

Endnu flere oplevelser har imidlertid karakter af social interaktion kombineret med udtalte psyko-emotionelle påvirkninger:

“han fik et meget kraftigt anfald af epilepsi, som chokerede mig”; “Jeg mødte engang en gammel blind mand, der var meget uhyggelig at se på”; “min onkel klemte mig om halsen og sagde, han ikke ville på psykisk hospital”; “Jeg blev meget bange over at overvære et epilepsianfald”; “det påvirkede mig stærkt, at min veninde skulle have benet amputeret”; “det var meget uhyggeligt, da min lærer fik insulinchok, mens

Tabel 10.3.

Hypighed af læsning af bøger om handicappede samt af film- og teaterbesøg mv. om handicappede i barndommen. Særskilt efter køn ($P_{\text{bøger/køn}} = 0,02$; $P_{\text{film/køn}} = 0,02$; $N = 1.034$).

	Mange gange	Engang imellem	Sjældent	Aldrig	Ved ikke	I alt
<i>Bøger om handicappede</i>	2	8	4	63	23	100
Mænd	1	6	5	64	23	99
Kvinder	3	9	3	61	23	99
<i>Film, teater mv. om handicappede</i>	2	11	10	55	22	100
Mænd	1	11	13	53	22	100
Kvinder	3	11	7	56	23	100

han underviste os; "det var en voldsom oplevelse at have nærkontakt med et mongolbarn"; "en døvtum arbejdskammerat virkede underlig på mig"; "det var meget mærkeligt for mig, at kammeraten ingen arme havde".

Andre barndomsoplevelser, der måske kan påvirke ens holdninger til handicappede senere i livet, er læsning, film- og teaterforestillinger om eller med handicappede.¹³⁾ Med forbehold for glemsel synes den slags adfærd – som vist i *tabel 10.3* – at være et særsyn. Op imod hver fjerde voksen kan ikke genskabe informationer herom, og så vidt hukommelsen tillader havde omkring tre femtedele ikke den slags oplevelser. Tilbage bliver én tiendedel, der fik læst bøger om handicappede *mange gange/ en gang imellem*, mens lidt flere så film, teater o.l. med handicappede (13 pct.).

At den slags oplevelser i barndommen undervurderes i genskabte informationer, sandsynliggøres med fokus på statistiske sammenhænge mellem oplevelser og alder.¹⁴⁾ Informationerne i *tabel 10.3* om læsning, film- og teaterforestillinger lever derfor næppe op til surveyforskningens krav

om validitet, hvilket dog ikke er afgørende, når oplysningerne vel at mærke anvendes til afdækning af holdningers bestemmende parametre. Hvis mennesker ikke husker handicaprelevante bøger, de har fået læst, eller film, de har set, er det nemlig mindre sandsynligt, at den slags oplevelser smitter af på ens holdninger.

10.3.

Sociale relationer i voksenlivet

Når der i det følgende sættes fokus på sociale relationer inden for de *sidste tolv måneder* før interviewet, er respondenteres besværlighed med at genskabe informationer af mindre omfang. Afsnittet indledes med fokus på såvel potentielle som faktiske sociale civilsamsfundsrelationer. Derefter rettes opmærksomheden mod mennesker, som hjælper handicappede. Afsnittets sidste problematik er fritidsinteresser og foreningsarbejde sammen med handicappede.

Da det forventes, at *socialt samvær med handicappede* påvirker befolkningens holdninger til handicappede i positiv retning, er der stillet spørgsmål herom.¹⁵⁾ De afgivne svar sigter mod at afdække såvel potentielle som

Tabel 10.4.

Potentielle sociale relationer med "handicappede" familiemedlemmer, venner og/eller naboer. Særskilt efter køn. Procentfordeling (P = 0,18).

	Mænd	Kvinder	I alt
Ingen handicappede familiemedlemmer, venner eller naboer	32	29	31
Kun handicappede familiemedlemmer	21	21	21
Kun handicappede venner	16	12	14
Kun handicappede naboer	5	7	6
Både handicappede familiemedl. og venner	8	14	11
Både handicappede familiemedl. og naboer	5	5	5
Både handicappede venner og naboer	3	3	3
Både handicappede familiemedl., venner og naboer	6	5	5
Residual (ved ikke-svar mv.)	4	4	4
I alt	100	100	100
Antal svarpersoner	518	517	1035

faktiske sociale relationer mellem handicappede og andre. Ved *potentielle relationer* forstås muligheden for overhovedet at møde og være sammen med handicappede. Hvis man hverken har handicappede familiemedlemmer, venner eller naboer, er muligheden herfor i det store og hele fraværende uden for systemverdenen. *Tabel 10.4* anskueliggør, at omkring hver tredje voksen ikke umiddelbart har mulighed for at indgå i sociale relationer med én eller flere "handicappede". Blandt de øvrige to tredjedele har nogle mindre kontaktpotentialer end andre.

Omkring to femtedele af alle voksne i alderen 18-75 år har enten "handicappede" familiemedlemmer, venner eller naboer, mens hver tiende både har "handicappede" familiemedlemmer og venner. Blot hver tyvende har både "handicappede" familiemedlemmer, venner og naboer.¹⁶⁾ Der er ikke andelsmæssige forskelle mellem mænd og kvinder, hvorimod potentielle sociale re-

lationer med "handicappede" påvirkes af, om man er "handicappet" eller ikke. Potentialet er nemlig størst blandt "handicappede". Især i husstande, hvor svarpersonen er "handicappet" og har en samlever, samt i husstande, hvor både svarperson og mindst én anden er "handicappet", er det potentielle netværk af "handicappede" relativt omfattende.¹⁷⁾

Sættes der dernæst fokus på *faktiske sociale relationer*, er voksne, hvis potentielle relationer inkluderer "handicappede", ikke nødvendigvis ofte sammen med "handicappede" familiemedlemmer, venner eller naboer. I *tabel 10.5* vises, at omkring to femtedele af dem, der umiddelbart har mulighed for at tilbringe tid sammen med "handicappede", gør det ugentligt eller oftere. Såvel blandt mænd som kvinder er månedligt eller sjældnere samvær det mest almindelige.¹⁸⁾ Sandsynligvis spiller det dog en rolle for hyppigheden af kontakt, om samværspersonen er "handicappet" eller ikke.¹⁹⁾

Tabel 10.5.

Hypigheden af sociale kontakter med "handicappede" familiemedlemmer, venner og/eller naboer inden for de sidste 12 måneder blandt personer, der har sådanne. Særskilt efter køn. Procentfordeling (P = 0,11).

	Mænd	Kvinder	I alt
Daglig/næsten daglig kontakt	12	15	14
Ugentlig kontakt	23	26	25
Månedlig kontakt	24	28	26
Sjældnere kontakt	35	27	31
Ingen kontakt	1	-	0
Residual (ved ikke-svar mv.)	5	4	5
I alt	100	100	101
Antal svarpersoner	350	368	718

Blandt "handicappede" har op imod halvdelen ugentlig eller oftere kontakt med andre "handicappede" (46 pct.), mens andelen er omkring én tredjedel blandt "ikke-handicappede" (35 pct.).²⁰⁾ Også *uddannelse* er bivariat "forklarende". Voksne uden anden uddannelse end folkeskolen er hyppigst sammen med "handicappede", mens voksne med lang videregående uddannelse, der kender "handicappede", sjældnere vælger at tilbringe tid i selskab med dem. Det gælder navnlig mænd med lang videregående uddannelse, hvor blot hver fjerde har været sammen med "handicappede" inden for de sidste tolv måneder.²¹⁾ Intet tyder således på, at højtuddannede skulle være særligt socialt imødekommende.

Givet én eller flere handicappede i den nærmeste omgangskreds opstår undertiden situationer, hvor handicappede slægtninge, venner mv. anmoder om *praktisk eller anden hjælp*, der foretrækkes ydet af nærtstående, eller som det offentlige ikke kan eller vil udføre. Da også involvering i den slags relationer formodentlig påvirker eller er sammenhængende med hjælperes holdnin-

ger til handicappede, er der stillet et spørgsmål herom.²²⁾ I *tabel 10.6* anskueliggøres, at situationer af nævnte type langt fra er et sjældent fænomen (49 pct.), og at mænd hjælper "handicappede" slægtninge, venner mv. ligeså ofte som kvinder.²³⁾ Når hjælp ydes, er det oftest inden for familien, om end også "handicappede" venner hjælpes ret ofte. Derimod træder voksne sjældent hjælpende til over for "handicappede" naboer, hvilket blandt andet kan skyldes, at kun få naboer anmoder herom. Ved hjælpebehov bistås oftest forbigående med småting – fx blomstervanding – eller med vedvarende praktisk hjælp, fx indkøb. Også følelsesmæssig omsorg ses ret ofte, mens økonomisk hjælp er en undtagelse.²⁴⁾

Yderligere en måde, hvorpå sociale relationer mellem handicappede og andre kan indgås og udvikles, er ved *felles fritidsinteresser*, fx sport, spil og musik.²⁵⁾ Selv om de fleste mennesker har "handicappede" i deres umiddelbare omgangskreds, er det – som vist i *tabel 10.7* – ret få, som dyrker fritidsinteresser med "handicappede". Omkring hver femte mand såvel som kvinde

Tabel 10.6.

Praktisk, følelsesmæssig eller anden hjælp til "handicappede" familiemedlemmer, venner og/eller naboer inden for de sidste tolv måneder blandt personer, der har sådanne. Særskilt efter køn. Procentfordeling (P = 0,05).

	Mænd	Kvinder	I alt
Hjulpet familiemedlem(mer)	20	24	22
Hjulpet ven(ner)	11	14	13
Hjulpet nabo(er)	6	5	5
Hjulpet mindst to af ovenstående	7	11	9
Ikke hjulpet	54	47	50
Husker ikke	2	0	1
I alt	100	101	100
Antal svarpersoner	350	368	718

dyrker den slags interesser. Ikke overraskende afhænger fritidsinteresser sammen med "handicappede" i høj grad af, om man selv er "handicappet". Andelen er dobbelt så stor blandt "handicappede".²⁶⁾

Også deltagelse i visse former for *foreningsarbejde* tilbyder mulighed for sociale relationer med handicappede og kan måske påvirke ens holdninger.²⁷⁾ Som vist i *tabel 10.8* deltager hver syvende voksen i foreningsarbejde sammen med "handicappede".²⁸⁾ Det kan være foreninger/organisa-

tioner for handicappede, men er oftere sammenslutninger af anden type. På samme måde som hyppigheden af fritidsinteresser fælles med "handicappede" i nogen grad påvirkes af, om man selv er "handicappet", gælder det samme deltagelse i foreningsarbejde – dog kun blandt kvinder.²⁹⁾ Mens hver fjerde "handicappet" kvinde deltager i foreningsarbejde sammen med "handicappede", er den tilsvarende andel blandt "ikke-handicappede" kun én tiendedel. Endelig spiller også *uddannelse* en rolle for, om man vælger at deltage, idet der til den slags

Tabel 10.7.

Fritidsinteresser dyrket sammen med "handicappede" inden for de sidste tolv måneder. Særskilt efter køn. Procentfordeling (P = 0,61).

	Mænd	Kvinder	I alt
Ingen fritidsinteresser sammen med handicappede	81	78	79
Én eller flere fritidsinteresser	18	21	20
Husker ikke	1	1	1
I alt	100	100	100
Antal svarpersoner	518	517	1035

Tabel 10.8.

Deltagelse i foreningsarbejde sammen med "handicappede" inden for de sidste tolv måneder. Særskilt efter køn. Procentfordeling (P = 0,96).

	Mænd	Kvinder	I alt
Deltaget i foreningsarbejde med handicappede	15	15	15
Ikke deltaget	85	84	85
I alt	100	99	100
Antal svarpersoner	518	516	1034

aktiviteter rekrutteres flest med kort eller mellemlang videregående uddannelse.³⁰⁾ At deltage i foreningsarbejde med handicappede indebærer ikke nødvendigvis at *være medlem af en forening eller organisation* for handicappede, hvilket omkring hver tiende voksen i Danmark er (9 pct.).³¹⁾ Mens andelen af medlemmer er ubetydelig blandt unge og yngre, vokser den markant i moden og ældre alder.³²⁾ Som forventeligt påvirkes frekvensen også af, om man er "handicappet" eller ikke. Dobbelt så mange "handicappede" som "ikke-handicappede" er medlem af den slags foreninger.³³⁾ Endelig spiller såvel *uddannelse* som *hovedbeskæftigelse* en rolle.³⁴⁾ Hvad uddannelse angår, ses den største frekvens blandt mellemuddannede, mens næsten ingen højtuddannede melder sig ind i foreninger for handicappede. Med hensyn til aktuel beskæftigelse findes de største frekvenser blandt selvstændigt erhvervsdrivende, pensionister mv. og funktionærer ansat i det offentlige.

10.4.

Handicappede på arbejdspladsen

Der er hidtil fokuseret på sociale relationer inden for civilsamfundets rammer. I systemverdenen er én vigtig arena, der under tiden åbner op for sociale relationer mellem

handicappede og ikke-handicappede, arbejdslivet.³⁵⁾ Mens alle mennesker har en placering i civilsamfundet, gælder det samme ikke i forhold til virksomheder. Derfor omfatter de følgende analyser kun erhvervsaktive. Ligesom de foregående adfærdsindikatorer er udvalgt ud fra en formodning om, at de spiller en rolle for befolkningens holdninger til handicappede, gælder det også de følgende. Der sættes først fokus på erhvervsaktive med handicappede kolleger. Antaget kolleger af den type afdækkes dernæst udbredelsen af arbejdsopgaver, der udføres i samarbejde med handicappede. Opmærksomheden rettes desuden imod mennesker, som omgås handicappede kolleger uden for arbejdstiden. Afsluttende belyses, om erhvervsaktive på anden måde indgår i sociale relationer med handicappede, hvor de arbejder, fx via personlig kontakt med udefra kommende handicappede.

Hvis deltagelse i arbejdslivet skal muliggøre sociale relationer mellem handicappede og andre, fordrer det kollegial tilstedeværelse af førstnævnte. Adspurgt herom har – som vist i *tabel 10.9* – hver tredje erhvervsaktiv én eller flere "*handicappede*" kolleger.³⁶⁾ For omkring halvdelen vedkommende drejer det sig blot om én kollega.³⁷⁾ Hertil kan fø-

Tabel 10.9.

Erhvervsaktive procentuelt fordelt efter, om der er ansat "handicappede" på virksomheden. Særskilt efter køn (P = 0,66).

	Mænd	Kvinder	I alt
Én handicappet kollega	17	21	19
Flere handicappede kolleger	16	15	16
Ingen handicappede kolleger	62	59	61
Ingen kolleger/ved ikke	5	5	5
I alt	100	100	101
Antal svarpersoner	365	281	646

jes, at en del erhvervsaktive tidligere har arbejdet på én eller flere andre virksomheder, hvor også "handicappede" var ansat.³⁸⁾ Da nogle adspurgte er "handicappede" (22 pct.), kan det spørgsmål rejses, om erhvervsaktive, der er "handicappede", oftere har "handicappede" kolleger en andre. Det er ikke sandsynligt.³⁹⁾ Derimod spiller *hovedbeskæftigelse* en rolle. Offentligt ansatte funktionærer har oftest "handicappede" kolleger, mens arbejdere sjældnere har det.⁴⁰⁾ Mens hovedbeskæftigelse således er bivariat "forklarende", gælder det samme ikke uddannelsesmæssig baggrund.⁴¹⁾

Givet én eller flere "handicappede" kolleger opstår muligheden for *fælles udførelse af arbejdsopgaver*.⁴²⁾ Samarbejde af den type er et udbredt fænomen på virksomheder, hvor "handicappede" er ansat. Erhvervsaktive, der inden for det sidste år før interviewet har udført arbejdsopgaver sammen med "handicappede", er i overtal (57 pct.), og blandt disse arbejder langt de fleste fortsat sammen med "handicappede".⁴³⁾ Heller ikke i situationer af den type er der sandsynlige forskelle, alt efter om den samarbejdende selv er "handicappet" eller ikke.⁴⁴⁾ Når samarbejdet først er etableret, kan den situation

opstå, at handicappede får *brug for hjælp* til arbejdets udførelse.⁴⁵⁾ Assistance i så henseende er dog mindre udbredt end arbejdsmæssigt samarbejde som sådant. Kun hver tredje erhvervsaktiv, der samarbejder med "handicappede", har inden for det sidste år været i en situation, hvor der er ydet kollegial hjælp.⁴⁶⁾ Det er tvivlsomt, om den nævnte andel er større end den hjælp, som "ikke-handicappede" undertiden tilbyder hinanden under udførelse af lønarbejde.

Når virksomheder også ansætter handicappede, er ikke-handicappede uden umiddelbare muligheder for fravalg, hvis de af deres overordnede pålægges at udføre arbejdsopgaver sammen med handicappede. Derimod kan kolleger som regel selv træffe beslutning om, hvem de vil omgås uden for arbejdstiden, fx i frokostpauser eller efter arbejdstids ophør. På virksomheder med "handicappede" kolleger er *selvvalgt samvær* "handicappede" og "ikke-handicappede" imellem ret udbredt.⁴⁷⁾ Inden for de sidste tolv måneder før interviewet har tre femtedele således besluttet sig for at tilbringe mere eller mindre tid sammen med "handicappede" – for størstedelens vedkommende såvel på som uden for virksomheden.⁴⁸⁾

Tabel 10.10.

Erhvervsaktive procentuelt fordelt efter, om der kommer "handicappede" ikke-ansatte på virksomheden. Særskilt efter køn (P = 0,00).

	Mænd	Kvinder	I alt
Mange handicappede	16	40	26
Nogle få handicappede	22	21	22
Én handicappet	4	6	5
Ingen handicappede	47	27	39
Ved ikke/husker ikke	11	7	9
I alt	100	101	101
Antal svarpersoner	365	281	646

Samvær af nævnte type kan udvikle sig til *venskaber*.⁴⁹⁾ Om end venskaber med "ikke-handicappede" er mest udbredt, hvilket ikke mindst skyldes, at "handicappede" er i undertal på danske virksomheder, har hver sjette erhvervsaktiv med "handicappede" kolleger én eller flere "handicappede" venner.⁵⁰⁾ I almindelighed har "handicappede" ikke oftere end andre ansatte "handicappede" kolleger, som de er venner med, hvorimod sondringen mellem "handicaphusstande" og andre husstande spiller en "forklarende" rolle. Der er nemlig en – om end ikke højsignifikant – tendens til, at enlige "handicappede" samt "handicappede", der bor i husstande med mindst én anden "handicappet", oftere end andre har "handicappede" kollegiale venner.⁵¹⁾

Selv om de fleste erhvervsaktive ikke har handicappede kolleger, kan deltagelse i arbejdslivet på andre måder åbne op for mødet med handicappede og dermed muligvis påvirke holdningerne til den befolkningsgruppe. Ligesom andre bevæger også de fleste handicappede sig omkring. Det er derfor ikke ualmindeligt, at der kommer "*handicappede*" ikke-ansatte på danske virk-

somheder, fx i egenskab af kunde, klient eller patient.⁵²⁾ Som vist i *tabel 10.10* arbejder omkring hver anden erhvervsaktiv på virksomheder, hvor der jævnligt kommer *mange* eller *nogle få* "handicappede".

Navnlig kvinder møder "handicappede" i forbindelse med deres arbejde. Desuden spiller også *uddannelse* en rolle. Især mellemdannede kommer i den slags situationer.⁵³⁾ Det samme gælder med hensyn til *hovedbeskæftigelse*, hvor især funktionærer ansat i offentlige virksomheder har kontakt med "handicappede".⁵⁴⁾ Endelig har det også nogen betydning, hvor i landet man bor. Mens erhvervsaktive, der bor i Hovedstadens forstæder, men ikke i selve Hovedstaden, sjældnest møder "handicappede" ikke-ansatte, gør det modsatte sig gældende blandt sjællændere mv., der bor uden for Hovedstaden og dens forstæder.⁵⁵⁾ Mødet med handicappede under udførelse af arbejde indebærer ikke nødvendigvis *direkte personlig kontakt*.⁵⁶⁾ Som vist i *tabel 10.11* har de fleste erhvervsaktive, der arbejder på virksomheder, hvor der jævnligt kommer "handicappede", dog ofte den slags kontakter. Det gælder navnlig kvinder, der for tre

Tabel 10.11.

Erhvervsaktive, der arbejder på virksomheder, hvor der kommer "handicappede" ikke-ansatte, procentuelt fordelt efter hvor ofte de inden for det sidste år har haft direkte personlig kontakt med én eller flere handicappede. Særskilt efter køn (P = 0,00).

	Mænd	Kvinder	I alt
Dagligt/næsten dagligt	24	59	43
Ugentligt	21	14	17
Månedligt	18	8	12
Sjældnere	14	10	12
Har ikke haft personlig kontakt	23	10	16
I alt	100	101	100
Antal svarpersoner	152	186	338

fjerdedele vedkommende har ugentlig eller hyppigere personlig kontakt. Det er ikke overraskende, at erhvervsaktive kvinder oftere har direkte personlig kontakt med "handicappede", da flere kvinders arbejde retter sig mod handicappede.⁵⁷⁾ Desuden

spiller såvel *uddannelse* som *aktuel hovedbeskæftigelse* en rolle for den hyppighed, hvor med midlertidige personlige relationer virkeliggøres. Især mellemuddannede og offentlige funktionærer har ofte personlig kontakt med "handicappede".⁵⁸⁾

Noter:

- 1) Dette underbygges empirisk i et dansk grundforskningsprojekt om hukommelse og sprogforståelse som årsag til måleproblemer i surveyundersøgelser (Olsen, 1998).
- 2) Yderligere et forbehold angår respondenters forståelse af *jævnlig*, hvis grundbetydning er "hyppig" eller "ofte". Der er i anden sammenhæng peget på, at ord af den type har stor betydningsvidde og ikke forstås på samme måde (se fx: Olsen, 1998). Endelig erindres læseren om, at afgrænsningen af "handicap" i forhold til "ikke-handicap" er respondentens egen intensionelle konstruktion.
- 3) Spørgsmålet er: "Når De tænker tilbage på Deres barndom, var der så nogen, De så jævnligt, som havde et handicap? Udover familien kan det fx være venner, skolekammerater eller naboer". I bekræftende fald efterfølges spørgsmålet af: "Hvem var det?", fx familie og venner af husstanden.
- 4) $P = 0,98$.
- 5) Jævnligt samvær med "handicappede" i barndommen blandt samtlige voksne: "Handicappede" familiemedlemmer i husstanden: 3 pct.; andre "handicappede" familiemedlemmer: 10 pct.; "handicappede" venner af husstanden: 9 pct.; andre "handicappede": 27 pct.; "handicappede" familiemedlemmer og andre: 8 pct.; anden kontakt med "handicappede": 2 pct. Dertil kommer: Ingen kontakt med "handicappede": 38 pct.; husker ikke: 3 pct. Der er ikke sandsynlige forskelle mellem mænds og kvinders adfærd i så henseende ($P = 0,96$).
- 6) Kommunikationshandicap: 9 pct.; svære mobilitetshandicap (kørestol eller hjælp til at komme omkring): 13 pct.; andre fysiske handicap: 30 pct.; flere fysiske handicap: 12 pct.; psykiske handicap: 18 pct.; kombinationer af ovenstående: 17 pct.; residual: 2 pct. ($N = 610$).
- 7) $P = 0,50$. Heller ikke sondringen mellem "handicaphusstande" og andre husstande bidrager til bivariat "forklaring" ($P = 0,14$).
- 8) Spørgsmålet, der er stillet til respondenter, som har haft jævnlig kontakt med "handicappede" i barndommen, er: "Mens De som barn gik i skole, havde De så handicappede venner, De var sammen med uden for skoletiden?".
- 9) Om end de fleste former for funktionsnedsættelser, man som barn konfronteres med, når man har "handicappede" venner på ens egen alder, er fysiske, udelukker psykiske handicap ikke dannelse af venskaber. Voksne med "handicappede" venner under deres skolegang oplyser følgende om vennernes varige funktionsnedsættelser: Kommunikationshandicap: 12 pct.; svære mobilitetshandicap (kørestol eller hjælp til at komme omkring): 16 pct.; andet og/eller flere fysiske handicap: 51 pct.; psykiske handicap: 13 pct.; kombinationer af ovenstående: 8 pct.; residualkategori: 1 pct. ($N = 133$).
- 10) I modsætning til ovenfor, hvor der var tale om samvær i almindelighed med "handicappede" i barndommen, er andelen med "handicappede" venner ikke signifikant forskellig med hensyn til alder ($P = 0,51$).
- 11) $P = 0,77$. Det samme gælder sondringen mellem "handicaphusstande" og andre husstande ($P = 0,07$).
- 12) Spørgsmålet er: "Har De nogensinde som barn haft en oplevelse sammen med en handicappet, som De husker særlig tydeligt?". Mens 16 pct. husker oplevelser sammen med "handicappede" børn, genskaber 8 pct. informationer om oplevelser sammen med voksne. I så henseende er der ikke forskel på mænds og kvinders hukommelse ($P = 0,32$). Der er heller ikke flere "handicappede" end "ikke-handicappede", som husker oplevelser sammen med "handicappede" ($P = 0,44$).

- 13) Der er stillet to spørgsmål herom. I det første spørges: "Kan De huske, om De som barn har fået læst eller selv har læst bøger om handicappede?" (fx skolebøger, eventyr eller romaner). I det andet spørges: "Kan De huske, om De som barn så film, teater eller lignende om eller med handicappede?" (fx film i biografen, skoleteater etc.).
- 14) Andele, der *mange gange imellem* har fået læst bøger om handicappede: 18-24 år: 19 pct.; 25-34 år: 10 pct.; 35-44 år: 11 pct.; 45-54 år: 11 pct.; 55-64 år: 6 pct.; 65-75 år: 6 pct. ($P = 0,00$). For så vidt angår film, teater mv., er de tilsvarende andele: 30 pct., 20 pct., 17 pct., 5 pct., 2 pct., 5 pct. ($P = 0,00$). Med hensyn til andre baggrundsvariabler er der fx ikke signifikante forskelle mellem "handicappede" og andre ($P_{\text{bøger}} = 0,42$; $P_{\text{film}} = 0,15$). Derimod er uddannelse bivariat "forklarende", idet andelen, der har læst bøger om handicappede eller har set film/teater herom vokser med varigheden af den uddannelse, *respondenten* har ($P_{\text{bøger}} = 0,01$; $P_{\text{film}} = 0,00$; bemærk, at det er respondentens uddannelse).
- 15) De tre spørgsmål er: "Har De inden for de sidste 12 måneder her eller andre steder været sammen med: A. Handicappede familiemedlemmer, De ikke bor sammen med? B. Handicappede venner, der ikke er familie? C. Handicappede naboer, som ikke er venner?".
- 16) Tabellen kan også læses på en lidt anden måde: To femtedele af den voksne befolkning har "handicappede" familiemedlemmer (42 pct.), én tredjedel har "handicappede" venner (33 pct.) og én femtedel "handicappede" naboer (19 pct.).
- 17) Andele, der hverken har "handicappede" familiemedlemmer, venner eller naboer: "Handicappede": 22 pct.; "ikke-handicappede": 34 pct. ($P = 0,01$). Også sondringen mellem "handicaphusstande" og andre er bivariat "forklarende" ($P = 0,00$). Andele, der hverken har "handicappede" familiemedlemmer, venner eller naboer: Svarperson "handicappet"/samlevende: 21 pct.; svarperson "handicappet"/enlig: 24 pct.; kun anden "handicappet" i husstanden: 29 pct.; både svarperson og mindst én anden "handicappet": 21 pct.; ingen "handicappet"/samlevende: 35 pct.; ingen "handicappet"/enlig: 35 pct. Øvrige baggrundsvariabler er ikke bivariat "forklarende" ($P_{\text{alder}} = 0,20$; $P_{\text{hovedbesk.}} = 0,10$; $P_{\text{geo}} = 0,16$).
- 18) De "handicappede", som tiden tilbringes sammen med, er først og fremmest fysisk "handicappede", mens samvær med psykisk "handicappede" er sjældnere (Voksne, der inden for de sidste tolv måneder har haft kontakt med "handicappede" familiemedlemmer, venner og/eller naboer, efter art af "handicap": Kommunikationshandicap: 8 pct.; svære mobilitetshandicap (kørestol mv.): 14 pct.; andre fysiske handicap: 27 pct.; flere fysiske handicap: 17 pct.; ét/flere psykiske handicap: 14 pct.; kombinationer af ovenstående: 19 pct.; residualkategori: 2 pct.).
- 19) $P = 0,02$.
- 20) Også sondringen mellem "handicap-" og andre husstande er bivariat "forklarende" ($P = 0,01$; $N = 715$). Andele med daglig/ugentlig kontakt: Svarperson "handicappet"/samlevende: 35 pct.; svarperson "handicappet"/enlig: 60 pct.; anden "handicappet" i husstanden: 41 pct.; svarperson og mindst én anden "handicappet": 56 pct.; ingen "handicappet"/samlevende: 30 pct.; ingen "handicappet"/enlig: 44 pct.
- 21) Andele, der inden for de sidste 12 måneder har haft daglig/ugentlig kontakt med "handicappede" familiemedlemmer, venner og/eller naboer blandt personer, der har sådanne: Folkeskole/ingen erhvervsuddannelse: 44 pct.; folkeskole/faglig uddannelse mv.: 42 pct.; kort/mellemlang videregående erhvervsuddannelse: 37 pct.; lang videregående erhvervsuddannelse: 27 pct. Blandt mænd er de tilsvarende andele: 36 pct., 41 pct., 33 pct. og 26 pct., mens de blandt kvinder er: 47 pct., 42 pct., 39 pct. og 38 pct. ($P = 0,00$; $N = 718$). De øvrige baggrundsvariabler er ikke bivariat "forklarende" ($P_{\text{hovedbesk.}} = 0,05$; $P_{\text{geo}} = 0,05$).

- 22) Spørgsmålet er: "Har De inden for de sidste tolv måneder hjulpet handicappede familiemedlemmer, der ikke bor her, handicappede venner eller naboer med noget, fx noget praktisk, følelsesmæssigt eller økonomisk?". I bekræftende fald stilles yderligere et spørgsmål: "Hvad har De hjulpet med inden for de sidste tolv måneder?".
- 23) Heller ikke de øvrige baggrundsvariabler yder bivariat "forklarende" bidrag ($P_{\text{alder}} = 0,64$; $P_{\text{udd.}} = 0,69$; $P_{\text{hovedbesk.}} = 0,69$; $P_{\text{handicap}} = 0,14$; $P_{\text{handicaphusst.}} = 0,10$; $P_{\text{geo}} = 0,33$). Det er med andre ord ikke sandsynligt, at "handicappede" i almindelighed skulle være mere hjælpsomme end "ikke-handicappede".
- 24) Hjelpeformer inden for de sidste tolv måneder: Praktisk hjælp: 30 pct.; følelsesmæssig støtte og omsorg: 21 pct.; økonomisk hjælp: 2 pct.; anden hjælp: 8 pct.; flere af de nævnte hjelpeformer: 38 pct. Kvinder yder oftere end mænd flere forskellige former for hjælp (44 pct. versus 31 pct.; $P = 0,03$).
- 25) Spørgsmålet er: "Har De én eller flere fritidsinteresser, som De har dyrket inden for de sidste tolv måneder sammen med én eller flere handicappede, fx familie, venner eller naboer?".
- 26) Andele, der dyrker fritidsinteresser sammen med "handicappede": "Handicappede": 29 pct.; "ikke-handicappede": 16 pct. ($P = 0,00$). Også sondringen mellem "handicaphusstande" og andre husstande er bivariat "forklarende". Med hensyn til denne baggrundsvariabel er andelen: Kun svarperson "handicappet"/samlevende: 29 pct.; kun svarperson "handicappet"/enlig: 22 pct.; kun anden "handicappet": 20 pct.; både svarperson og mindst én anden "handicappet": 33 pct.; ingen "handicappet"/samlevende: 14 pct.; ingen "handicappet"/enlig: 21 pct. ($P = 0,00$). Ingen af de øvrige baggrundsvariabler er bivariat "forklarende" ($P_{\text{alder}} = 0,05$; $P_{\text{udd.}} = 0,56$; $P_{\text{hovedbesk.}} = 0,64$; $P_{\text{geo}} = 0,61$).
- 27) Spørgsmålet er: "Har De inden for de sidste tolv måneder deltaget i foreningsarbejde, hvor der (også) er handicappede?".
- 28) Ved *deltagelse* forstås ikke at betale kontingent eller på anden måde at betale penge til foreninger eller organisationer, der arbejder for at forbedre handicappedes forhold. Mange voksne støtter foreninger og organisationer, der arbejder for dette formål, med økonomiske midler. Af størrelsesordenen hver fjerde voksen har inden for de sidste tolv måneder før interviewets gennemførelse indbetalt penge til én eller flere foreninger/organisationer af dén type (28 pct.). Økonomiske bidrag ydes navnlig af mennesker, der har nået moden og ældre alder ($P = 0,00$), og fortrinsvis af selvstændigt erhvervsdrivende (41 pct.), offentlige funktionærer (36 pct.) og pensionister mv. (34 pct.; $P = 0,01$). Derimod er det ikke sandsynligt, at økonomiske bidrag til den slags aktiviteter påvirkes af, om man er "handicappet" eller ikke ($P = 0,55$).
- 29) Andele, der inden for det sidste år har deltaget i foreningsarbejde sammen med "handicappede": "Handicappede": 21 pct.; "ikke-handicappede": 13 pct. ($P = 0,00$). Blandt mænd er de tilsvarende andele: 16 pct. versus 14 pct. ($P = 0,24$), hvorimod forskellen er signifikant blandt kvinder: 26 pct. versus 11 pct. ($P = 0,00$). Også sondringen mellem "handicaphusstande" og andre husstande er bivariat "forklarende" ($P = 0,00$). De flittigste deltagere i foreningsarbejde sammen med "handicappede" kommer fra husstande, hvor både svarperson og mindst én anden er "handicappet" (29 pct.; blandt kvinder er den tilsvarende andel: 33 pct. ($P = 0,00$)).
- 30) Andele, der inden for det sidste år har deltaget i foreningsarbejde sammen med "handicappede": Folkeskole/ingen erhvervsuddannelse: 14 pct.; folkeskole/faglig uddannelse mv.: 11 pct.; kort/mellemlang videregående uddannelse: 21 pct.; lang videregående uddannelse: 16 pct. ($P = 0,01$). Også ens aktuelle hovedbeskæftigelse spiller en vis rolle ($P = 0,00$), idet pensionister mv. og selvstændigt erhvervsdrivende hører til de flittigste deltagere (24 pct. henhv. 21 pct.), mens faglærte arbejdere er det sjældneste deltagere (6 pct.). Derimod er der ikke sandsynlige geografiske forskelle ($P = 0,64$).

- 31) Spørgsmålet er: "Er De medlem af en forening eller organisation for handicappede?". Blandt mænd er andelen 7 pct. og 11 pct. blandt kvinder, men forskellen er ikke signifikant ($P = 0,08$).
- 32) $P = 0,00$.
- 33) Blandt "handicappede" er andelen 14 pct., mens den er 7 pct. blandt "ikke-handicappede" ($P = 0,00$). Navnlig blandt mænd påvirker "handicap" medlemsfrekvensen (14 pct. versus 5 pct.; $P = 0,00$). Også sondringen mellem "handicaphusstande" og andre husstande spiller en rolle. Medlemsfrekvensen er størst blandt "handicappede", der bor sammen med mindst en anden "handicappet" (20 pct.) og mindst blandt "ikke-handicappede" ($P = 0,00$), hvadenten sidstnævnte bor sammen med andre eller alene (7 pct.).
- 34) Uddannelsesrelaterede medlemsfrekvenser: Folkeskole/ingen afsluttet erhvervsuddannelse: 8 pct.; folkeskole/faglig uddannelse mv.: 8 pct.; kort/mellemlang videregående uddannelse: 14 pct.; lang videregående uddannelse: 2 pct. ($P = 0,01$). Beskæftigelsesrelaterede medlemsfrekvenser: Selvstændigt erhvervsdrivende: 19 pct.; faglærte arbejdere: 6 pct.; ikke-faglærte arbejdere: 4 pct.; private funktionærer: 8 pct.; offentlige funktionærer: 12 pct.; uddannelsessøgende: 4 pct.; pensionister mv.: 14 pct.; arbejdsløse: 8 pct. ($P = 0,00$). Derimod er der ikke sandsynlige geografiske forskelle ($P = 0,10$).
- 35) I systemverdenen er en anden arena, der også muliggør sociale relationer mellem handicappede og ikke-handicappede, *uddannelsesinstitutioner* af forskellig type. Da blot omkring hver tiende voksen er under uddannelse, er der meget få relevante respondenter til belysning heraf ($N = 109$), hvorfor de statistiske generaliseringsmuligheder er mangelfulde. Adspurgt om "handicappede" elever/studerende, svarer omkring hver anden voksen under uddannelse, at sådanne findes på uddannelsesstedet (flere "handicappede": 40 pct.; én "handicappet": 9 pct.; med 95 procent sandsynlighed findes den "sande" andel af uddannelsessøgende, der har mulighed for at møde "handicappede" elever/studerende på uddannelsessteder, i intervallet cirka 40-60 pct.). På nogle uddannelsesinstitutioner er der desuden "handicappede" lærere (andel uddannelsessøgende, der er elever/studerende på uddannelsesinstitutioner med én eller flere "handicappede" lærere: 16 pct.; med 95 procent sandsynlighed er den "sande" andel i intervallet cirka 10-25 pct.). Blandt uddannelsessøgende, der har "handicappede" skolekammerater/medstuderende, går omkring hver tredje i klasse/på hold med én eller flere "handicappede" (flere "handicappede": 17 pct.; én "handicappet": 20 pct. ($N = 54$); med 95 procent sandsynlighed findes den "sande" andel, der går i klasse/på hold med én eller flere "handicappede" i intervallet cirka 25-50 pct).
- 36) Spørgsmålet er: "Er der, så vidt De véd ansat handicappede, hvor De arbejder?"
- 37) Da "handicap" både kan være synlige og skjulte, underestimerer respondenterne formodentlig antallet af "handicappede" kolleger. Dertil kommer, at den endelige betydningsbestemmelse af "handicap" nødvendigvis er overladt til respondenterne.
- 38) Spørgsmålet er: "Har De tidligere arbejdet på én eller flere andre virksomheder, hvor der var ansat (andre) handicappede?". Hver fjerde erhvervsaktiv har arbejdet på én anden virksomhed, hvor der var "handicappede" kolleger (24 pct.), mens omtrent hver tiende har haft flere ansættelsessteder med "handicappede" kolleger (8 pct.).
- 39) Andele med én eller flere "handicappede" kolleger: "Handicappede": 38 pct.; "ikke-handicappede": 33 pct. ($P = 0,24$). Dog har "handicappede" mænd sandsynligvis oftere "handicappede" kolleger end "ikke-handicappede" mænd. Blandt mænd er de tilsvarende andele: 42 pct. henholdsvis 31 pct. ($P = 0,02$).
- 40) Andele med én eller flere "handicappede" kolleger: Selvstændigt erhvervsdrivende: 12 pct.; faglærte arbejdere: 34 pct.; ikke-faglærte arbejdere: 30 pct.; private funktionærer: 36 pct.; offentlige funktionærer: 42 pct. ($P = 0,00$).

- 41) $P_{\text{udd.}} = 0,36$. Der er heller ikke signifikante forskelle med hensyn til de øvrige baggrundsvariabler ($P_{\text{alder}} = 0,21$; $P_{\text{hand.husst.}} = 0,07$; $P_{\text{geo}} = 0,43$).
- 42) Spørgsmålet er: "Har De inden for det sidste år udført arbejdsopgaver sammen med én eller flere af den/de handicappede, De lige nævnte, eller er det kolleger, De ikke direkte arbejder sammen med?"
- 43) Erhvervsaktive med "handicappede" kolleger fordelt efter, om de inden for det sidste år har udført arbejdsopgaver sammen med "handicappede": Udfører den slags opgaver: 41 pct.; har udført den slags opgaver inden for det sidste år: 16 pct.; arbejder ikke sammen: 42 pct.; ved ikke/kan ikke svare: 1 pct. (N = 222). Om end lidt flere kvinder end mænd synes at udføre arbejde af den type (62 pct. versus 53 pct.), kan forskellen være tilfældig ($P = 0,17$).
- 44) Andele, der inden for det sidste år har arbejdet sammen med én eller flere "handicappede": "Handicappede": 66 pct.; "ikke-handicappede": 54 pct. ($P = 0,23$; N = 222). Der er heller ikke signifikante forskelle med hensyn til de øvrige baggrundsvariabler ($P_{\text{alder}} = 0,32$; $P_{\text{udd.}} = 0,51$; $P_{\text{hovedbesk.}} = 0,14$; $P_{\text{hand.husst.}} = 0,33$; $P_{\text{geo}} = 0,87$). Da den relevante nettostikprøve blot er 222 respondenter, kan det ikke udelukkes, at en større stikprøve ville udløse statistisk signifikante forskelle.
- 45) Der er stillet to spørgsmål til belysning af denne problematik. Først spørges: "Har De inden for det sidste år været ude for, at den/de handicappede kolleger har svært ved at klare arbejdet på grund af sit/deres handicap?". I bekræftende fald spørges: "Har De så gjort noget for at hjælpe kollega-en/kollegerne i denne/disse situationer?"
- 46) Andele, der inden for det sidste år har hjulpet/ikke hjulpet "handicappede" kolleger, der samarbejdes med: Ingen handicappede med arbejdsproblemer: 54 pct.; har hjulpet: 34 pct.; har ikke hjulpet: 9 pct.; ved ikke/husker ikke: 2 pct. (N = 127). Nettostikprøvens beskedne størrelse tillader ikke udsagn om forskelle i subgrupper.
- 47) Spørgsmålet er: "Har De inden for det sidste år været sammen med én eller flere handicappede kolleger i eller uden for arbejdstiden, selv om det ikke var nødvendigt, fx i frokostpauser, hjemme eller i byen?"
- 48) Erhvervsaktive med "handicappede" kolleger efter samvær uden for selve arbejdstiden: Selvvalgt samvær på virksomheden, fx i frokostpauser: 20 pct.; selvvalgt samvær uden for virksomheden: 7 pct.; både samvær på og uden for virksomheden: 33 pct.; intet samvær: 38 pct.; husker ikke: 1 pct. På dette område er der ikke sandsynlige kønsspecifikke forskelle ($P = 0,12$), ligesom ingen af de øvrige baggrundsvariabler er bivariat "forklarende" ($P = 0,08-0,74$; N = 222).
- 49) Spørgsmålet er: "Har De handicappede eller ikke-handicappede kolleger, De er venner med?"
- 50) Erhvervsaktive med "handicappede" kolleger, der har "ikke-handicappede" henholdsvis "handicappede" kolleger, som de er venner med: Én "ikke-handicappede" ven: 6 pct.; flere "ikke-handicappede" venner: 17 pct.; én "handicappede" ven: 5 pct.; flere "handicappede" venner: 11 pct.; ingen kollegiale venner: 60 pct. (N = 220). Heller ikke inden for dette område er der sandsynlige kønsspecifikke forskelle ($P = 0,59$).
- 51) Andele med én eller flere "handicappede" kollegiale venner: Svarperson "handicappede"/samlevende: 14 pct.; svarperson "handicappede"/enlig: 25 pct.; kun anden "handicappede": 11 pct.; svarperson og mindst én anden "handicappede": 28 pct.; ingen "handicappede"/samlevende: 16 pct.; ingen "handicappede"/enlig: 19 pct. ($P = 0,04$). Øvrige baggrundsvariabler ej bivariat "forklarende" ($P = 0,14-0,69$).
- 52) Spørgsmålet er: "Er der, eller kommer der, så vidt De véd, handicappede (ikke-ansatte), hvor De arbejder, fx kunder, klienter, patienter eller elever?"

- 53) Andele, der møder *mange/nogle få* "handicappede" i forbindelse med udførelse af deres arbejde: Folkeskole/ingen erhvervsuddannelse: 29 pct.; folkeskole/faglig uddannelse mv.: 42 pct.; kort/mellemlang videregående uddannelse: 57 pct.; lang videregående uddannelse: 40 pct. (P = 0,00). Betinges der samtidig med køn, er mellemuddannede kvinder den uddannelsesgruppe, som hyppigst møder "handicappede" i forbindelse med deres arbejde (66 pct.; P = 0,01).
- 54) Andele, der møder *mange/nogle få* "handicappede": Selvstændigt erhvervsdrivende: 34 pct.; faglærte arbejdere: 45 pct.; ikke-faglærte arbejdere: 35 pct.; private funktionærer: 39 pct.; offentlige funktionærer: 70 pct. (P = 0,00).
- 55) Andele, der møder *mange/nogle få* "handicappede": Hovedstaden: 48 pct.; Hovedstadens forstæder: 32 pct.; Sjælland mv.: 62 pct.; Fyn: 41 pct.; Sønderjylland: 42 pct.; Vestjylland: 44 pct.; Østjylland: 44 pct.; Nordjylland: 42 pct. (P = 0,00). Derimod er der ikke sandsynlige forskelle med hensyn til alder, "handicappet/ikke-handicappet" samt "handicaphusstande"/andre husstande (P = 0,67-0,82).
- 56) Spørgsmålet, der stilles til erhvervsaktive, som arbejder på virksomheder, hvor der kommer "handicappede" ikke-ansatte, er: "Hvor ofte har De selv inden for det sidste år haft direkte personlig kontakt med den/de handicappede (ikke-ansatte), der er eller kommer, hvor De arbejder?".
- 57) Erhvervsaktive, der er ansat på virksomheder, hvor der jævnligt kommer "handicappede", er stillet spørgsmålet: "Retter Deres arbejde sig helt eller delvist mod handicappede, som De selv har personlig kontakt med?". De således afgivne svar underbygger, at markant flere kvinder end mænd har professionel personlig kontakt med "handicappede" (P = 0,00). Det gælder navnlig mellemuddannede kvinder (P = 0,02) og kvinder ansat som funktionærer inden for forskellige former for offentlig virksomhed (P = 0,00).
- 58) Andele med *daglig/ugentlig* direkte personlig kontakt med "handicappede", der kommer på virksomheden: Folkeskole/ingen erhvervsuddannelse: 48 pct.; folkeskole/faglig uddannelse mv.: 55 pct.; kort/mellemlang videregående uddannelse: 72 pct.; lang videregående uddannelse: 48 pct. (P = 0,00). Navnlig mellemuddannede kvinder har hyppigt direkte personlig kontakt med "handicappede" (80 pct. dagligt/ugentligt). Hvad aktuel hovedbeskæftigelse angår, er de tilsvarende andele: Selvstændigt erhvervsdrivende: 52 pct.; faglærte arbejdere: 55 pct.; ikke-faglærte arbejdere: 54 pct.; private funktionærer: 46 pct.; offentlige funktionærer: 74 pct. (P = 0,00). De øvrige baggrundsvariabler er ikke bivariat "forklarende" (P = 0,06-0,64).

Specifikke holdningers bestemmende parametre

11.1.

Indledning

Hidtil er generelle og specifikke holdninger samt sammenhænge holdningstyperne imellem afdækket (kapitel 4-8). Der er desuden sat fokus på voksnes viden om handicappedes almene betingelser samt på adfærd i forhold til handicappede (kapitel 9-10). I rapportens afsluttende kapitel rettes opmærksomheden mod holdningers "bestemmende" parametre. Kapitlets fokus er på et komplekst spændingsfelt mellem holdninger til, viden om og adfærd i forhold til handicappede. Idet spændingsfeltet afdækkes empirisk, er sigtet at lokalisere sådanne typer af adfærd i forhold til handicappede såvel som viden om handicappedes almene betingelser, der forklarer eller i det mindste er statistisk sammenhængende med forskellige slags holdninger.

Analysernes afsæt er to hypoteser.¹⁾ Den første hævder, at holdninger til handicappede både bestemmes af adfærd og viden, men at adfærd er mere afgørende end viden. Hvis hypotesen skal undgå falsifikation, bør det kunne underbygges, at viden om handicappedes almene betingelser til en vis grad påvirker eller er statistisk sammenhængende med holdninger til handicappede, men at social interaktion mellem handicappede og andre er oftere forekommende forklaringer. I den anden hypotese hævdes, at sociale relationer mellem handicappede og andre øger sandsynligheden for *positive* holdninger over for førstnævnte. Hypotesen underbygges, hvis de fleste sammenhænge

mellem adfærd i forhold til og holdninger over for handicappede er positive, dvs. at social interaktion fremmer holdninger, der er imødekommende over for handicappede. Begge hypoteser afprøves på forskellige måder i det følgende.

Det endelige valg af generelle og/eller specifikke holdningsindikatorer, der indgår i den viste analysemodel, bestemmes af udfaldet af den i kapitel 8 gennemførte hypotesetest om forholdet mellem generelle og specifikke holdninger. Da generelle holdninger har vist sig at have moderat forudsigelseskraft i forhold til specifikke, omfatter modellen alene sidstnævnte. Begrundelsen herfor er en formodning om, at undersøgelsens brugere navnlig er interesseret i afdækning af parametre, der er bestemmende for befolkningens *adfærd* over for handicappede.²⁾

Undersøgelserdesignet er ikke optimalt i forhold til afdækning af holdningers "bestemmende" parametre. Tværnsnitsbaserede surveyundersøgelser force er beskrivelser af kvantitative fænomeners udbredelse og sammenhænge, mens surveyundersøgelser sjældent er egnede til lokalisering af genuine kausale sammenhænge.³⁾ Afdækning af kausalrelationer fordrer som minimum, at potentielle årsager til en given specifik holdning er placeret tidsmæssigt *forud* for selve holdningen (se fx: Gilje & Grimen, 1990; Hellevik, 1991). Blandt potentielt bestemmende parametre er betingelsen opfyldt for så vidt angår informationer om barndomsadfærd i forhold til handicappede

(afsnit 10.2). De øvrige parametre er så tæt på interviewtidspunktet, at det ikke kan afgøres, om adfærd bestemmer holdninger eller *vice versa*. Når der fokuseres på sammenhænge mellem specifikke holdninger til handicappede, adfærd i forhold til handicappede og viden om handicappedes almenne betingelser, er det med andre ord ikke altid muligt at afgøre, om *hønen eller ægget* – holdninger eller adfærd/viden – kommer først. Der må derfor knyttes forbehold til termen “bestemmende parameter”. På den anden side kan det hævdes, at det velkendte *hønelæg*-problem er uinteressant, eftersom det afgørende er sandsynliggørelse af sammenhænge mellem holdninger, adfærd og viden.

De specifikke holdningsindikatorer, hvis bestemmende parametre afdækkes i det følgende, svarer til de i kapitel 6-7 nævnte. Opmærksomheden rettes først mod to indikatorer om fødsel og barndom (afsnit 11.2) og tre integrative indikatorer i forhold til voksenlivet: holdninger til indgåelse af ægteskab med en handicappet, til et nærliggende bofællesskab for handicappede og til en længere togrejse i nærhed af en handicappet (afsnit 11.3). Der sættes derefter fokus på to specifikke indikatorer vedrørende omsorg over for handicappede: holdninger til hjælpsomhed samt til frivilligt handicaprelateret arbejde (afsnit 11.4). Mens analyserne i disse afsnit baseres på samtlige respondenter, omhandler det følgende afsnit om holdninger til handicappede i arbejdslivet udelukkende erhvervsaktive.⁴⁾ (afsnit 11.5). Der rettes opmærksomheden mod følgende indikatorer: holdninger til handicappedes arbejdsmuligheder, til at gøre det lettere at ansætte handicappede, til et hypotetisk ansættelsesvalg mellem en handicappet og ikke-handicappet ansøger, til at

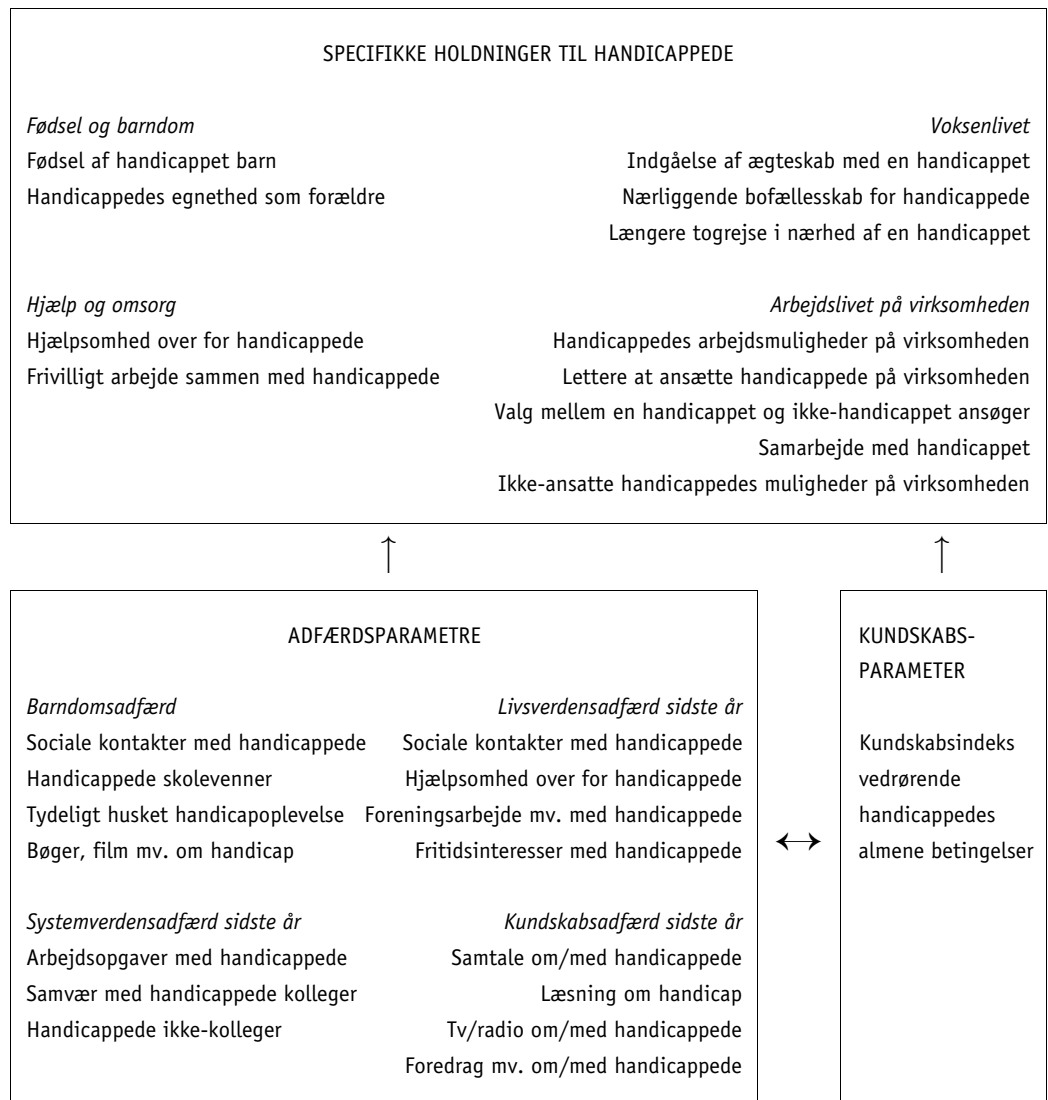
arbejde sammen med en handicappet og til handicappede ikke-ansattes muligheder for at komme på virksomheden. Analyseresultaterne sammenfattes i et afsnit om tværgående tendenser (afsnit 11.6).

De potentielt bestemmende parametre hidrører fra de to foregående kapitler. Fra kapitel 9 hentes *kundskabsindekset* samt fire typer af *kundskabsadfærd* inden for de sidste tolv måneder: samtale om/med handicappede, læsning om handicap, tv/radio-vaner samt foredrag om/med handicappede. Fra kapitel 10 hidrører fire indikatorer vedrørende *barndomsadfærd*: sociale kontakter med handicappede, handicappede venner i skolealderen, en tydeligt husket handicapoplevelse samt læste bøger, sete film mv. om handicappede. Et tilsvarende antal indikatorer angår *livsverdensadfærd* inden for de sidste tolv måneder: sociale kontakter med og hjælpsomhed over for handicappede samt foreningsarbejde og fritidsinteresser i relation til handicappede. De sidste tre indikatorer angår *adfærd i systemverdenen*: udførelse af arbejdsopgaver sammen med handicappede, samvær med handicappede i arbejdslivsregi og kontakt med handicappede ikke-ansatte på virksomheden. Den tidlige *oversigt 3.1* over mulige sammenhænge mellem holdninger, adfærd og viden er herefter i *oversigt 11.1* transformeret til kapitlets analytiske ledetråd.

Analysestrategien er som følger: Først afdækkes signifikante bivariate statistiske sammenhænge mellem *alle* holdningsindikatorer og *alle* potentielt bestemmende parametre. Eventuelle sammenhænge afdækkes desuden trivariat, nemlig blandt mænd og kvinder. Derefter gennemføres logistisk regressionsanalyse, hvor der med samtidig inddragelse af køn betinges med alle poten-

Oversigt 11.1.

Potentielle sammenhænge mellem specifikke holdninger til handicappede, adfærd i forhold til handicappede og viden om handicappedes almene betingelser.

tielt bestemmende parametre. De multivariate analyser sigter mod afdækning af parametre, der i sidste instans er bestemmende for specifikke holdninger.⁵⁾ Analyserne angår parametre, der er bestemmende for *hele* befolkningens holdninger til handicappede, men afsluttes med fokus på “ikke-handicappedes” holdninger til handicappede (afsnit 11.6).

11.2.

Fødsel og barndom

Analyserne indledes med fokus på sammenhænge mellem to holdningsindikatorer om fødsel/barndom og indikatorernes bagvedliggende kundskabs- og adfærdsparametre. Den første indikator er holdninger til egen eller ægtefælles hypotetiske graviditet med et handicappet foster, mens den anden om-

handler handicappedes egnethed som forældre. Det blev i kapitel 6 sandsynliggjort, at mange voksne er forbeholdne over for, at der fødes handicappede børn, samt at ældre er mere kritiske end andre. Også uddannelse spiller en rolle, idet mellemuddannede er mest imødekommende.

Under inddragelse af kundskabs- og adfærdsparametrene peger *oversigt 11.2* på positive bivariate sammenhænge mellem fem af disse parametre og specifikke holdninger til "handicapgraviditeter". Der er ingen negative sammenhænge. Ved positive sammenhænge forstås, at kundskab om eller adfærd i forhold til handicappede fører til – eller i det mindste er statistisk sammenhængende med – mere positive holdninger, hvorimod kundskab og/eller adfærd, der fører til mere forbeholdne holdninger end ellers, betegnes som negative sammenhænge.⁶⁾

Mens viden om handicappedes almene betingelser ikke spiller en bivariat rolle for befolkningens holdninger til "handicapgraviditeter", har samtaler om eller med handicappede samt læsning om handicap inden for det sidste år positiv bivariat "forklaringskraft".⁷⁾ Også forhold i barndommen – sociale kontakter og venskaber med "handicappede" samt læste bøger, sete film mv. om handicap – har positive bivariate virkninger på holdninger, som mennesker senere får til handicappede børns ret til livet.⁸⁾ Endelig spiller også aktuelle sociale kontakter med "handicappede" en positiv bivariat "forklarende" rolle.⁹⁾

Når opmærksomheden dernæst rettes mod parametrenes betydning for holdninger til "handicapgraviditeter" blandt mænd og kvinder, reduceres antallet af bivariat "for-

klarende" parametre til tre blandt mænd, mens antallet er dobbelt så stort blandt kvinder. Både blandt mænd og kvinder fører samtaler om eller med "handicappede" samt læsning om handicap til mere positive holdninger over for handicappede børns fødsel. Mens mænds holdninger påvirkes i positiv retning af overværede tv- og radio-udsendelser om handicap, påvirkes kvinders holdninger i samme retning af sociale barndomskontakter med "handicappede", bøger/film om handicap i barndommen samt nuværende sociale kontakter og fritidsinteresser med "handicappede".¹⁰⁾

Der er altså *ikke fundet negative virkninger* af adfærd sammen med eller i forhold til handicappede. Endvidere synes kvinder mere holdningspåvirkelige end mænd.¹¹⁾ Det spørgsmål kan dog rejses, om de nævnte parametre har "forklaringskraft", når de ansues under ét. Som tidligere kan parametre, der spiller en rolle *i sidste instans*, afdækkes ved logistisk regression, hvor ikke-forklarende parametre elimineres.¹²⁾ Den logistiske regressionsanalyse udfald er ligeledes anskueliggjort i *oversigt 11.2*. Blandt mænd og kvinder under ét forbliver kun én parameter – samtale om eller med "handicappede" inden for de sidste tolv måneder – i den logistiske regressionsmodel. De bivariat afdækkede parametre interagerer på en måde, der kun lader én parameter tilbage. Med respondenter, der ikke inden for det sidste år har talt med andre om handicap, som *basisniveau*, dvs. sammenligningsgrundlag, har voksne, der har talt om handicap med mindst to af følgende: "handicappede", "ikke-handicappede" eller fagfolk en *oversandsynlighed* for at have maksimalt/overvejende positive holdninger til "handicapgraviditeter".¹³⁾ Med fokus alene på mænd er ingen parametre i sidste instans

Oversigt 11.2.

Positive, negative og fraværende bivariate samt kønsspecifikke trivariate og multivariate sammenhænge mellem specifikke holdninger til afbrydelse af egen/ægtefælles hypotetiske graviditet, kundskabs- og adfærdsparametre.^{*)}

	Bivariat sammenhæng	Trivariat sammenhæng		Multivariat sammenhæng		
		Mænd	Kv.	Mænd	Kv.	I alt
<i>Kundskab og kundskabsadfærd</i>						
Kundskabsindeks	0	0	0	0	0	0
Samtale om/med handicappede	+	+	+	0	0	+
Læsning om handicap	+	+	+	0	0	0
Tv/radio om/med handicappede	0	+	0	0	0	0
Foredrag mv. om/med handicappede	0	0	0	0	0	0
<i>Barndomsadfærd</i>						
Sociale kontakter med handicappede	+	0	+	0	0	0
Handicappede skolevenner	+	0	0	0	0	0
Tydeligt husket handicapoplevelse	0	0	0	0	0	0
Bøger, film mv. om handicap	+	0	+	0	+	0
<i>Livsverdensadfærd sidste år</i>						
Sociale kontakter med handicappede	+	0	+	0	0	0
Hjælpsomhed over for handicappede	0	0	0	0	0	0
Foreningsarbejde mv. med hand.	0	0	0	0	0	0
Fritidsinteresser med handicappede	0	0	+	0	0	0
<i>Systemverdensadfærd sidste år</i>						
Arbejdsopgaver med handicappede	0	0	0	0	0	0
Samvær med handicappede kolleger	0	0	0	0	0	0
Handicappede ikke-kolleger	0	0	0	0	0	0

* Signifikante positive sammenhænge er markeret med plus, negative med minus og fraværende eller diffuse med nul.

forklarende. Resultatet er overraskende, men beror på holdningsindikatoren dikotomisering sammenholdt med et moderat datagrundlag.¹⁴⁾ Hvad kvinder angår, er i barndommen læste bøger, sete film mv. forklarende i sidste instans.¹⁵⁾

Den anden holdningsindikator er *handicappedes egnethed som forældre*. Der er i kapitel

6 peget på varierende grader af skepsis overfor handicappede som forældre, hvilket primært skyldes negative holdninger til spastikere, udviklingshæmmede og manio-depressive. Det blev endvidere sandsynliggjort, at mænd er mere kritiske end kvinder. Det samme gælder unge i forhold til mennesker i mere moden alder. Hvilke bagvedliggende forhold spiller en rolle for, om

voksnes holdninger til handicappede som forældre er positive eller negative? Når kundskabs- og adfærdsparametrene inddrages med holdningsforklarende sigte, er der både ligheder og forskelle mellem *oversigt 11.3* og den foregående. Én lighed er, at større eller mindre viden om handicappedes almene betingelser sandsynligvis heller ikke indvirker på voksnes holdninger til handicappede som forældre.¹⁶⁾ En afgørende forskel er de *negative* sammenhænge i *oversigt 11.3*. Ved bivariate målinger fører barndoms-kontakter med "handicappede" såvel som i barndommen læste bøger, sete film mv. om handicap til *mere kritiske holdninger* over for handicappede som forældre.¹⁷⁾ Da den tidsmæssige afstand mellem parametrene og holdningsartikulationerne er betydelig, kan sammenhængene anskues som genuint kausale.

Med fokus alene på mænd vedbliver sociale barndoms-kontakter med "handicappede" at påvirke holdninger til handicappede som forældre i negativ retning, mens samtaler om eller med handicappede og samvær med "handicappede" kolleger inden for det sidste år sandsynligvis har den modsatte virkning.¹⁸⁾ Blandt kvinder er én parameter fremmende for positive holdninger til handicappede som forældre, mens to andre er hæmmende. Mens dyrkelse af fritidsinteresser sammen med "handicappede" fører til mere positive holdninger blandt kvinder, gør det omvendte sig gældende, hvad udførelse af arbejdsopgaver og ikke-arbejds-mæssigt samvær med "handicappede" kolleger angår.¹⁹⁾

Lokaliseringen af bestemmende parametre peger på såvel positive som negative sammenhænge. Når parametrene anskues under ét i en logistisk regressionsmodel, bliver én

negativ parameter – barndoms-kontakter med "handicappede" – tilbage som i sidste instans bestemmende for voksnes holdninger til handicappedes egnethed som forældre. Parameteren er negativ, fordi voksne, som har haft kontakt med "handicappede" i barndommen, er mest kritiske over for handicappede som forældre.²⁰⁾ Parameteren genfindes udelukkende som i sidste instans forklarende blandt mænd sammen med en anden parameter: samtale om/med "handicappede" inden for det sidste år, hvor sidstnævnte parameter har positiv tendens. Blandt kvinder er den eneste i sidste instans forklarende parameter fritidsinteresser sammen med "handicappede". Når kvinder dyrker den slags fritidsinteresser, øger det sandsynligheden for positive holdninger over for handicappede som forældre.²¹⁾

11.3.

Voksenlivet

I det følgende er fokus på sammenhænge mellem tre holdningsindikatorer vedrørende social integration i voksenlivet og indikatorernes bagvedliggende kundskabs- og adfærdsparametre. Den første indikator angår voksnes holdninger til at omgås nære slægtninge, der indgår ægteskab med en handicappet, den anden placeringer af bofællesskaber for handicappede og den tredje villighed til at sidde i nærheden af en handicappet på en togrejse.²²⁾ Med hensyn til specifikke holdninger til at omgås slægtninge, der indgår *ægteskab med en handicappet*, er der i kapitel 6 peget på overvejende ikke-modvillige holdninger. Køn spiller ikke en signifikant rolle, hvorimod "handicappede" er mere positive end andre. Desuden er mellemuddannede mest imødekomende over for et nyt i familien indgiftet handicappet familiemedlem, mens højtuddannede er mere kritiske end andre.

Oversigt 11.3.

Positive, negative og fraværende bivariate samt kønsspecifikke trivariate og multivariate sammenhænge mellem specifikke holdninger til en handicappet nær slægtning eller vens egnethed til at opdrage børn, kundskabs- og adfærdsparametre.*)

	Bivariat sammenhæng	Trivariat sammenhæng		Multivariat sammenhæng		
		Mænd	Kv.	Mænd	Kv.	I alt
<i>Kundskab og kundskabsadfærd</i>						
Kundskabsindeks	0	0	0	0	0	0
Samtale om/med handicappede	0	+	0	+	0	0
Læsning om handicap	0	0	0	0	0	0
Tv/radio om/med handicappede	0	0	0	0	0	0
Foredrag mv. om/med handicappede	0	0	0	0	0	0
<i>Barndomsadfærd</i>						
Sociale kontakter med handicappede	-	-	0	-	0	-
Handicappede skolevenner	0	0	0	0	0	0
Tydeligt husket handicapoplevelse	0	0	0	0	0	0
Bøger, film mv. om handicap	-	0	0	0	0	0
<i>Livsverdensadfærd sidste år</i>						
Sociale kontakter med handicappede	0	0	0	0	0	0
Hjælpsomhed over for handicappede	0	0	0	0	0	0
Foreningsarbejde mv. med hand.	0	0	0	0	0	0
Fritidsinteresser med handicappede	0	0	+	0	+	0
<i>Systemverdensadfærd sidste år</i>						
Arbejdsopgaver med handicappede	0	0	-	0	0	0
Samvær med handicappede kolleger	0	+	-	0	0	0
Handicappede ikke-kolleger	0	0	0	0	0	0

* Signifikante positive sammenhænge er markeret med plus, negative med minus og fraværende eller diffuse med nul.

Oversigt 11.4 peger på, at viden om handicappedes almene betingelser heller ikke spiller en bivariat "forklarende" rolle for holdninger til nye handicappede familiedlemmer, hvorimod to andre bivariate sammenhænge sætter sig igennem. Sammenhængene, der har positiv tendens, angår "handicappede" skolevenner og aktuelle fritidsinteresser sammen med "handicappede". Hvis man som barn har haft "handi-

cappede" venner, øges sandsynligheden for imødekommende holdninger over for en i familien indgiftet handicappet, ligesom også aktuelle fritidsinteresser, der dyrkes sammen med "handicappede", øger sandsynligheden.²³⁾

Blandt mænd er kun den første parameter bivariat forklarende, mens begge parametre genfindes som positive sammenhænge

Oversigt 11.4.

Positive, negative og fraværende bivariate samt kønsspecifikke trivariate og multivariate sammenhænge mellem specifikke holdninger til en nær slægtnings indgåelse af ægteskab med en handicappet, kundskabs- og adfærdsparametre.^{*)}

	Bivariat sammenhæng	Trivariat sammenhæng		Multivariat sammenhæng		
		Mænd	Kv.	Mænd	Kv.	I alt
<i>Kundskab og kundskabsadfærd</i>						
Kundskabsindeks	0	0	0	0	0	0
Samtale om/med handicappede	0	0	0	0	0	0
Læsning om handicap	0	0	0	0	0	0
Tv/radio om/med handicappede	0	0	0	-	0	0
Foredrag mv. om/med handicappede	0	0	0	0	0	0
<i>Barndomsadfærd</i>						
Sociale kontakter med handicappede	0	0	0	0	0	0
Handicappede skolevenner	+	+	+	0	0	+
Tydeligt husket handicapoplevelse	0	0	0	0	0	0
Bøger, film mv. om handicap	0	0	0	0	0	0
<i>Livsverdensadfærd sidste år</i>						
Sociale kontakter med handicappede	0	0	0	0	0	0
Hjælpsomhed over for handicappede	0	0	0	0	0	0
Foreningsarbejde mv. med hand	0	0	0	0	0	0
Fritidsinteresser med handicappede	+	0	+	0	+	0
<i>Systemverdensadfærd sidste år</i>						
Arbejdsopgaver med handicappede	0	0	-	0	-	0
Samvær med handicappede kolleger	0	0	-	0	0	0
Handicappede ikke-kolleger	0	0	0	0	0	0

* Signifikante positive sammenhænge er markeret med plus, negative med minus og fraværende eller diffuse med nul.

blandt kvinder.²⁴⁾ Nogle erhvervsaktive kvinder kan udsættes for arbejdsmæssige påvirkninger, der fører til mere negative holdninger over for nye handicappede medlemmer af familien. Således har kvinder, der arbejder sammen med "handicappede", og som omgås disse uden for den egentlige arbejdstid, *mindre* imødekomende holdninger end andre kvinder.²⁵⁾

Alligevel er den overvejende tendens *positive sammenhænge* mellem parametre og holdninger. Når alle potentielt bestemmende parametre ved logistisk regressionsanalyse ansues under ét, forbliver én parameter i en model gældende for alle voksne: "handicappede" skolevenner. Som tidligere er parameteren positivt forklarende – for så vidt som voksne med "handicappede" sko-

levenner har en oversandsynlighed for at have maksimalt eller meget positive holdninger til en i familien indgiftet handicappet.²⁶⁾ Blandt andet grundet det moderate datagrundlag genfindes parameteren dog ikke separat blandt mænd og kvinder. Blandt mænd er tv- og radiovaner derimod i sidste instans negativt forklarende,²⁷⁾ mens fritidsinteresser med "handicappede" er i sidste instans positivt forklarende blandt kvinder.²⁸⁾

Det er tidligere fremhævet, at befolkningens holdninger til *oprettelse af nærliggende bofællesskaber for handicappede* er overvejende positive, idet en majoritet er uden betænkeligheder overhovedet over for otte forskellige slags bofællesskaber. I almindelighed er mænd og kvinder sandsynligvis lige imødekomende, hvorimod mennesker i Hovedstadens forstæder er mere kritiske end andre. Når kundskabs- og adfærdsparametrene inddrages, anskueliggør *oversigt 11.5* atter kundskabsindeksets manglende forklaringskraft. Derimod er der positive bivariate sammenhænge mellem otte adfærdsparametre og specifikke holdninger til bofællesskaber for handicappede, men ingen negative sammenhænge.

Såvel venskaber som andre kontakter med "handicappede" i barndommen er fremmende for nuværende positive holdninger til bofællesskaber. Det samme gælder sociale kontakter af nyere dato, herunder hjælp-somhed over for "handicappede". Også kundskabsadfærd inden for de sidste tolv måneder – samtale om eller med "handicappede", læsning og foredrag om handicap – har positive bivariate virkninger. Endelig fremmer også sociale kontakter med "handicappede", der kommer på ens eventuelle arbejdsplads, positive holdninger til bofællesskaber for handicappede.²⁹⁾

Det er overraskende, at samtlige otte bivariate "forklarende" parametre elimineres med fokus alene på mænd, mens kun én parameter – "handicappede" skolevenner – udgår blandt kvinder. Ingen af de seksten kundskabs- eller adfærdsparametrene yder således bivariate "forklaringsbidrag" blandt mænd, mens kvinder på den anden side synes mere holdningspåvirkelige.³⁰⁾ Den sidste iagttagelse er overensstemmende med, hvad der tidligere er påpeget om holdninger til "handicapgraviditeter".³¹⁾

Når ingen parametre yder bivariate "forklaringsbidrag" blandt mænd, gælder det også ved logistisk regressionsanalyse, mens den parameter, der i sidste instans er bestemmende for kvinders holdninger til bofællesskaber, er sociale kontakter med "handicappede" inden for de sidste tolv måneder. I forhold til kvinder uden kontakt overhovedet med "handicappede" har kvinder, der jævnligt omgås "handicappede", en højsignifikant oversandsynlighed for at være maksimalt positive over for bofællesskaber for handicappede som nærmeste nabo.³²⁾ Blandt mænd og kvinder under ét er en anden parameter med positiv tendens – foredrag om eller med "handicappede" – imidlertid i sidste instans forklarende. Voksne, der inden for det sidste år har overværet foredrag eller deltaget i kurser om handicap, har således en moderat oversandsynlighed for at være maksimalt positive over for nærliggende handicapbofællesskaber.³³⁾

Den sidste holdningsindikator er accept af *handicappede som medpassagerer* på en længere togrejse. Der er i kapitel 6 peget på, at befolkningens holdninger i så henseende ikke er uden forbehold, idet en majoritet gør større eller mindre reservationer. Heller ikke på dette område spiller køn en rolle,

Oversigt 11.5.

Positive, negative og fraværende bivariate samt kønsspecifikke trivariate og multivariate sammenhænge mellem specifikke holdninger til nærmest acceptable sociale afstand til et påtænkt bofællesskab for handicappede, kundskabs- og adfærdsparametre.³⁾

	Bivariat sammenhæng	Trivariat sammenhæng		Multivariat sammenhæng		
		Mænd	Kv.	Mænd	Kv.	I alt
<i>Kundskab og kundskabsadfærd</i>						
Kundskabsindeks	0	0	0	0	0	0
Samtale om/med handicappede	+	0	+	0	0	0
Læsning om handicap	+	0	+	0	0	0
Tv/radio om/med handicappede	0	0	0	0	0	0
Foredrag mv. om/med handicappede	+	0	+	0	0	+
<i>Barndomsadfærd</i>						
Sociale kontakter med handicappede	+	0	+	0	0	0
Handicappede skolevenner	+	0	0	0	0	0
Tydeligt husket handicapoplevelse	0	0	0	0	0	0
Bøger, film mv. om handicap	0	0	0	0	0	0
<i>Livsverdensadfærd sidste år</i>						
Sociale kontakter med handicappede	+	0	+	0	+	0
Hjælpsomhed over for handicappede	+	0	+	0	0	0
Foreningsarbejde mv. med hand.	0	0	0	0	0	0
Fritidsinteresser med handicapped	0	0	0	0	0	0
<i>Systemverdensadfærd sidste år</i>						
Arbejdsopgaver med handicappede	0	0	0	0	0	0
Samvær med handicappede kolleger	0	0	0	0	0	0
Handicappede ikke-kolleger	+	0	+	0	0	0

* Signifikante positive sammenhænge er markeret med plus, negative med minus og fraværende eller diffuse med nul.

hvorimod unge har flest forbehold over for handicappede medpassagerer. Når kundskabs- og adfærdsparametrene inddrages, peger *oversigt 11.6* udelukkende på positive sammenhænge. Som den første af slagsen peges der på kundskabsindeksets *selvstændige forklaringskraft*. Bivariat fremmende for positive holdninger er desuden følgende adfærdsparametre: "Handicappede" barn-

domsvenner, aktuelle kontakter med "handicappede", hjælpsomhed over for og fritidsinteresser med "handicappede", samtaler om eller med "handicappede", læsning om handicap samt foredrag mv.³⁴⁾

Som tidligere reduceres antallet af bivariat forklarende parametre væsentligt med fokus alene på mænd, mens én parameter – fore-

Oversigt 11.6.

Positive, negative og fraværende bivariate samt kønsspecifikke trivariate og multivariate sammenhænge mellem specifikke holdninger til det nærmeste sted, en handicappet kan sidde på en længere togrejse, kundskabs- og adfærdsparametre.*)

	Bivariat sammenhæng	Trivariat sammenhæng		Multivariat sammenhæng		
		Mænd	Kv.	Mænd	Kv.	I alt
<i>Kundskab og kundskabsadfærd</i>						
Kundskabsindeks	+	0	+	0	0	+
Samtale om/med handicappede	+	0	+	0	0	0
Læsning om handicap	+	+	+	+	0	0
Tv/radio om/med handicappede	0	0	0	0	0	0
Foredrag mv. om/med handicappede	+	0	0	0	0	0
<i>Barndomsadfærd</i>						
Sociale kontakter med handicappede	0	0	0	0	0	0
Handicappede skolevenner	+	+	+	+	0	0
Tydeligt husket handicapoplevelse	0	0	0	0	0	0
Bøger, film mv. om handicap	0	0	0	0	0	0
<i>Livsverdensadfærd sidste år</i>						
Sociale kontakter med handicappede	+	0	+	0	+	0
Hjælpsomhed over for handicappede	+	0	+	0	0	0
Foreningsarbejde mv. med hand.	0	0	0	0	0	0
Fritidsinteresser med handicappede	+	0	+	0	+	0
<i>Systemverdensadfærd sidste år</i>						
Arbejdsopgaver med handicappede	0	0	0	0	0	0
Samvær med handicappede kolleger	0	0	0	0	0	0
Handicappede ikke-kolleger	0	0	+	0	0	0

* Signifikante positive sammenhænge er markeret med plus, negative med minus og fraværende eller diffuse med nul.

drag mv. om handicap – udgår blandt kvinder og erstattes af en anden positivt virkende parameter: “handicappede” ikke-kolleger.³⁵⁾ Det er med andre ord ikke falsificeret, at kvinders holdninger i højere grad end mænds påvirkes af personlige handicaprelaterede erfaringer. I *oversigt 11.6* bemærkes endvidere, at kundskabsindekset udelukkende bidrager til bivariat “forklaring” blandt kvinder.

Når alle potentielt forklarende parametre inddrages i en logistisk regressionsmodel, forbliver kundskabsindekset i modellen som eneste i sidste instans forklarende parameter blandt mænd og kvinder under ét. Hvis personer, der intet eller næsten intet véd om handicappedes almene betingelser, anvendes som basisniveau, har voksne med betydelig eller nogen viden en højsignifikant oversand-

Oversigt 11.7.

Positive, negative og fraværende bivariate samt kønsspecifikke trivariate og multivariate sammenhænge mellem specifikke holdninger til at yde hjælp til en udeboende hypotetisk eller faktisk handicappet slægtning mv., kundskabs- og adfærdsparametre.³⁾

	Bivariat sammenhæng	Trivariat sammenhæng		Multivariat sammenhæng		
		Mænd	Kv.	Mænd	Kv.	I alt
<i>Kundskab og kundskabsadfærd</i>						
Kundskabsindeks	0	-	0	0	0	0
Samtale om/med handicappede	0	+	0	+	0	0
Læsning om handicap	0	0	+	0	0	0
Tv/radio om/med handicappede	0	0	0	0	0	0
Foredrag mv. om/med handicappede	0	0	0	0	0	0
<i>Barndomsadfærd</i>						
Sociale kontakter med handicappede	+	+	+	0	+	+
Handicappede skolevenner	+	0	+	0	0	0
Tydeligt husket handicapoplevelse	0	0	0	0	0	0
Bøger, film mv. om handicap	+	0	+	0	+	+
<i>Livsverdensadfærd sidste år</i>						
Sociale kontakter med handicappede	+	0	+	0	0	0
Hjælpsomhed over for handicappede	+	0	+	0	0	0
Foreningsarbejde mv. med hand.	+	0	0	0	0	0
Fritidsinteresser med handicappede	0	0	0	0	0	0
<i>Systemverdensadfærd sidste år</i>						
Arbejdsopgaver med handicappede	0	0	0	0	0	0
Samvær med handicappede kolleger	0	0	0	0	0	0
Handicappede ikke-kolleger	0	0	0	0	0	0

* Signifikante positive sammenhænge er markeret med plus, negative med minus og fraværende eller diffuse med nul.

synlighed for på en længere togrejse at være maksimalt positive over for at sidde i umiddelbar nærhed af en handicappet.³⁶⁾ Separat blandt mænd og kvinder er andre parametre imidlertid i sidste instans forklarende. Hvad mænd angår, er "handicappede" barndomsvenner og nuværende læsning om handicap af særlig stor betydning for positive holdninger til at gennemføre en togrejse

i umiddelbar nærhed af en handicappet, mens aktuelle sociale kontakter med "handicappede" – fx fælles fritidsinteresser – har afgørende betydning blandt kvinder.³⁷⁾

11.4. Hjælp og omsorg

I dette afsnit sættes der fokus på to holdningsindikatorer vedrørende potentiel

hjælpsomhed over for handicappede. Den første indikator angår voksnes villighed til at *træde hjælpende til* over for handicappede slægtninge mv., mens den anden angår interesse for at udføre frivilligt arbejde sammen med handicappede.³⁸⁾ Med hensyn til den første er der peget på, at såvel mænd som kvinder har overvejende positive holdninger. Unge er ikke mindre potentielt hjælpsomme end andre, hvorimod ældre er mere forbeholdne.

Oversigt 11.7 peger på seks positive bivariate sammenhænge, men ikke kundskabsindekset. Hvis man har haft jævnlige sociale barndoms-kontakter med "handicappede", "handicappede" skolevenner og i barndommen har læst bøger, set film mv. om handicap, øger det sandsynligheden for senere potentiel hjælpsomhed over for "handicappede" slægtninge, venner mv. Det samme gælder aktuelle kontakter med, faktisk hjælpsomhed over for og foreningsarbejde sammen med "handicappede".³⁹⁾ Nogle af disse "forklarende" parametre er dog mere interessante end andre. Det er påfaldende, at sociale barndoms-kontakter med "handicappede" adskillige år senere øger sandsynligheden for potentiel hjælpsomhed over for handicappede. Derimod er det mindre overraskende, at nuværende *de facto* hjælpsomhed er positivt korreleret med potentiel hjælpsomhed.

Når køn medinddrages, forbliver de fleste positive sammenhænge blandt kvinder imod to bivariat "forklarende" mandlige parametre med positiv og én med negativ tendens. Blandt mænd er både sociale barndoms-kontakter med "handicappede" og ny-lige samtaler om eller med "handicappede" fremmende for positive holdninger, mens det modsatte gælder viden om handicappe-

des almene betingelser.⁴⁰⁾ Blandt kvinder er såvel jævnlige sociale barndoms-kontakter og skolevennskaber med "handicappede" som læste bøger og sete film mv. om handicap fremmende for senere positive holdninger til at hjælpe handicappede. Det samme gælder nuværende kontakter med og hjælpsomhed over for "handicappede" samt læsning om handicap.⁴¹⁾

Når samtlige potentielt bestemmende parametre inddrages og successivt elimineres, forbliver to barndomsparametre i en endelig logistisk regressionsmodel gældende for alle voksne: jævnlige sociale kontakter med "handicappede" og læste bøger, sete film mv. om handicap.⁴²⁾ Visse opvækstforhold er med andre ord mest afgørende for aktuel potentiel hjælpsomhed over for "handicappede". Det gælder også, hvis fokus alene sættes på kvinder, hvorimod den i sidste instans bestemmende parameter blandt mænd er samtaler om eller med "handicappede" inden for det sidste år.⁴³⁾ Den påpegede køns-specifikke forskel synes yderligere at underbygge kvinders relativt større – i dette tilfælde langsigtede – holdningspåvirkelighed.

Når det gælder befolkningens interesse for at *udføre frivilligt ulønnet arbejde* sammen med handicappede, har interessen vist sig mindre end direkte hjælpsomhed, men dog af betydeligt omfang – ikke mindst blandt kvinder, unge og ældre.⁴⁴⁾ Hvilke kundskabs- og adfærdsparemetre forklarer voksnes interesse for at udføre frivilligt arbejde til gavn for handicappede? Spørgsmålet besvares i *oversigt 11.8*, der peger på, at viden om handicappedes almene betingelser heller ikke spiller en forklarende rolle med hensyn til denne holdningsindikator. Derimod er otte andre parametre bivariat fremmende for ønsker om at udføre frivilligt arbejde.

Oversigt 11.8.

Positive, negative og fraværende bivariate samt kønsspecifikke trivariate og multivariate sammenhænge mellem specifikke holdninger til at udføre frivilligt ulønnet arbejde sammen med og til gavn for handicappede, kundskabs- og adfærdsparametre.*)

	Bivariat sammenhæng	Trivariat sammenhæng		Multivariat sammenhæng		
		Mænd	Kv.	Mænd	Kv.	I alt
<i>Kundskab og kundskabsadfærd</i>						
Kundskabsindeks	0	0	0	0	0	0
Samtale om/med handicappede	+	+	+	+	+	+
Læsning om handicap	+	+	+	0	0	+
Tv/radio om/med handicappede	0	0	0	0	0	0
Foredrag mv. om/med handicappede	+	0	+	0	0	0
<i>Barndomsadfærd</i>						
Sociale kontakter med handicappede	0	+	0	0	0	0
Handicappede skolevenner	+	+	0	+	0	+
Tydeligt husket handicapoplevelse	0	0	0	0	0	0
Bøger, film mv. om handicap	+	+	+	0	0	0
<i>Livsverdensadfærd sidste år</i>						
Sociale kontakter med handicappede	+	+	+	0	0	0
Hjælpsomhed over for handicappede	+	+	+	0	0	0
Foreningsarbejde mv. med hand.	+	+	+	0	+	+
Fritidsinteresser med handicappede	+	+	+	+	0	+
<i>Systemverdensadfærd sidste år</i>						
Arbejdsopgaver med handicappede	0	0	0	0	0	0
Samvær med handicappede kolleger	0	0	0	0	0	0
Handicappede ikke-kolleger	0	0	0	0	0	0

* Signifikante positive sammenhænge er markeret med plus, negative med minus og fraværende eller diffuse med nul.

Særlige opvækstforhold – “handicappede” skolevenner og bøger/film om handicap – har positive virkninger.

Det gælder også parametrene vedrørende livsverdensadfærd samt to af kundskabsadfærdsparametrene.⁴⁵⁾ Desuden genfindes de fleste parametre med samme positive tendens separat blandt mænd og kvinder.⁴⁶⁾

I sidste instans har de nævnte parametre – alle med positiv tendens – ikke samme forklaringskraft. I regressionsmodellen bidrager én barndomsparameter, to parametre vedrørende livsverdensadfærd og to vedrørende kundskabsadfærd til at forklare interessen for at udføre frivilligt arbejde sammen med handicappede. I så henseende har “handicappede” venner under ens skole-

gang positive langtidsafmitninger. Derimod er det mindre bemærkelsesværdigt, at nuværende foreningsarbejde og fritidsinteresser sammen med "handicappede" alt andet lige øger interessen for at udføre frivilligt arbejde. Endelig er også samtaler om eller med "handicappede" samt læsning herom afgørende forklarende parametre.⁴⁷⁾ Med fokus på en regressionsmodel alene gældende for mænd spiller "handicappede" skolevenner fortsat en markant rolle, hvilket også gælder fritidsinteresser med "handicappede" samt samtaler om eller hermed. Blandt kvinder er foreningsarbejde og handicaprelaterede samtaler i sidste instans bestemmende for at være imødekommende over for frivilligt arbejde.⁴⁸⁾

11.5. Arbejdslivet

Mens de hidtidige analyser angik samtlige respondenter, begrænses afdækningen af holdningers bestemmende parametre i dette afsnit til erhvervsaktive.⁴⁹⁾ I det følgende sættes der fokus på fem holdningsindikatorer fra arbejdslivet samt indikatorernes bagvedliggende parametre: holdninger til handicappedes arbejdsmuligheder, til at gøre det lettere at ansætte handicappede, til et hypotetisk ansættelsesvalg mellem en handicappet og ikke-handicappet ansøger, til at arbejde sammen med en handicappet og til handicappede ikke-ansattes muligheder for at komme på virksomheden.

Når erhvervsaktive spørges, om handicappede bør have *samme muligheder som andre for at få arbejde* på deres respektive virksomheder, er positive holdninger som førnævnt fremherskende såvel blandt mænd som kvinder.⁵⁰⁾ Mens erhvervsaktive, hvis uddannelsesbaggrund alene er folkeskolen, er mest kritiske over for forestillingen om at

få handicappede kolleger, hører folk med lang videregående uddannelse til de mest positive. Rettes opmærksomheden dernæst mod holdningernes bagvedliggende parametre, anskueliggør *oversigt 11.9*, at to parametre bidrager til positiv bivariat "forklaring": udførelse af arbejdsopgaver sammen med "handicappede" og selvvalgt samvær med "handicappede" kolleger. Erhvervsaktive, der udfører arbejdsopgaver sammen med "handicappede" kolleger og er sammen med dem uden for den egentlige arbejdstid, er oftere end andre af den opfattelse, at handicappede bør have lige så gode muligheder som andre for at få arbejde på virksomheden.⁵¹⁾

De to bivariat "forklarende" parametre genfindes blandt mandlige erhvervsaktive, hvortil kommer yderligere én positivt virkende parameter: fritidsinteresser sammen med "handicappede". Erhvervsaktive mænd, der dyrker fritidsinteresser sammen med "handicappede", er med andre ord mere imødekommende end andre mænd over for nye handicappede kolleger. Hvad erhvervsaktive kvinder angår, er der ikke afdækket bivariat "forklarende" parametre.⁵²⁾ Der er derfor ikke i sidste instans bestemmende parametre blandt kvinder, mens to parametre resterer i logistisk regressionsmodel gældende for mænd: samvær med "handicappede" kolleger og en tydeligt husket barndomsoplevelse med en "handicappet".⁵³⁾ At sidstnævnte parameter indgår i regressionsmodellen, men ikke ved bivariat analyse, skyldes holdningsindikatorens dikotomisering.⁵⁴⁾ I en regressionsmodel gældende for alle erhvervsaktive bidrager alene selvvalgt samvær med "handicappede" kolleger til forklaring.⁵⁵⁾

Når erhvervsaktive spørges, om de som hypotetisk chef for virksomheden ville gøre

Oversigt 11.9.

Positive, negative og fraværende bivariate samt kønsspecifikke trivariate og multivariate sammenhænge mellem specifikke holdninger til handicappedes muligheder for at få arbejde på virksomheden, kundskabs- og adfærdsparametre.^{*)}

	Bivariat sammenhæng	Trivariat sammenhæng		Multivariat sammenhæng		
		Mænd	Kv.	Mænd	Kv.	I alt
<i>Kundskab og kundskabsadfærd</i>						
Kundskabsindeks	0	0	0	0	0	0
Samtale om/med handicappede	0	0	0	0	0	0
Læsning om handicap	0	0	0	0	0	0
Tv/radio om/med handicappede	0	0	0	0	0	0
Foredrag mv. om/med handicappede	0	0	0	0	0	0
<i>Barndomsadfærd</i>						
Sociale kontakter med handicappede	0	0	0	0	0	0
Handicappede skolevenner	0	0	0	0	0	0
Tydeligt husket handicapoplevelse	0	0	0	+	0	0
Bøger, film mv. om handicap	0	0	0	0	0	0
<i>Livsverdensadfærd sidste år</i>						
Sociale kontakter med handicappede	0	0	0	0	0	0
Hjælpsomhed over for handicappede	0	0	0	0	0	0
Foreningsarbejde mv. med hand.	0	0	0	0	0	0
Fritidsinteresser med handicappede	0	+	0	0	0	0
<i>Systemverdensadfærd sidste år</i>						
Arbejdsopgaver med handicappede	+	+	0	0	0	0
Samvær med handicappede kolleger	+	+	0	+	0	+
Handicappede ikke-kolleger	0	0	0	0	0	0

* Signifikante positive sammenhænge er markeret med plus, negative med minus og fraværende eller diffus med nul.

det *lettere eller sværere at ansætte handicappede*, har både mænd og kvinder vist sig overvejende imødekommende. Dog er yngre mænd relativt forbeholdne, mens mellemuddannede hører til de mest positive. Med fokus "forklarende" parametre er der – som vist i *oversigt 11.10* – ingen blandt alle erhvervsaktive under ét og blot én blandt

mænd: deltagelse i foredrag mv. om eller med "handicappede".

Erhvervsaktive mænd, der inden for det sidste år har overværet den slags foredrag, ønsker oftere end andre at gøre det *meget lettere* at ansætte handicappede.⁵⁶⁾ Når holdningsindikatoren dikotomiseres og derpå søges

Oversigt 11.10.

Positive, negative og fraværende bivariate samt kønsspecifikke trivariate og multivariate sammenhænge mellem specifikke holdninger til som hypotetisk chef at gøre det lettere eller sværere at ansætte handicappede, kundskabs- og adfærdsparametre.*)

	Bivariat sammenhæng	Trivariat sammenhæng		Multivariat sammenhæng		
		Mænd	Kv.	Mænd	Kv.	I alt
<i>Kundskab og kundskabsadfærd</i>						
Kundskabsindeks	0	0	0	0	0	0
Samtale om/med handicappede	0	0	0	0	0	0
Læsning om handicap	0	0	0	0	0	+
Tv/radio om/med handicappede	0	0	0	0	0	0
Foredrag mv. om/med handicappede	0	+	0	+	0	0
<i>Barndomsadfærd</i>						
Sociale kontakter med handicappede	0	0	0	0	0	0
Handicappede skolevenner	0	0	0	0	0	0
Tydeligt husket handicapoplevelse	0	0	0	0	0	0
Bøger, film mv. om handicap	0	0	0	0	+	0
<i>Livsverdensadfærd sidste år</i>						
Sociale kontakter med handicappede	0	0	0	0	0	0
Hjælpsomhed over for handicappede	0	0	0	0	0	0
Foreningsarbejde mv. med hand.	0	0	0	0	0	0
Fritidsinteresser med handicappede	0	0	0	0	0	0
<i>Systemverdensadfærd sidste år</i>						
Arbejdsopgaver med handicappede	0	0	0	0	0	0
Samvær med handicappede kolleger	0	0	0	0	0	0
Handicappede ikke-kolleger	0	0	0	0	0	0

* Signifikante positive sammenhænge er markeret med plus, negative med minus og fraværende eller diffuse med nul.

forklaret i en logistisk regressionsmodel, hvori samtlige kundskabs- og adfærdsparametre inddrages, viser læsning om handicap sig at være den afgørende forklarende parameter blandt alle erhvervsaktive under ét. Parameteren, der – for så vidt som den slags læsning fremmer ønsker om at gøre det lettere at ansætte handicappede⁵⁷⁾ – har positiv tendens, neutraliseres imidlertid i de to køns-

specifikke regresionsmodeller. Blandt mænd genfindes den førnævnte bivariat “forklarende” parameter, mens læste bøger, sete film mv. om handicap viser sig afgørende blandt kvinder.⁵⁸⁾

Hvis der var to lige kvalificerede ansøgere – den ene handicappet, den anden ikke – *hvem skulle så have stillingen*, hvis allerede

Oversigt 11.11.

Positive, negative og fraværende bivariater samt kønsspecifikke trivariate og multivariate sammenhænge mellem specifikke holdninger til ansættelse af en handicappet henholdsvis ikke-handicappet ansøger, kundskabs- og adfærdsparametre.*)

	Bivariat sammenhæng	Trivariat sammenhæng		Multivariat sammenhæng		
		Mænd	Kv.	Mænd	Kv.	I alt
<i>Kundskab og kundskabsadfærd</i>						
Kundskabsindeks	0	0	0	0	0	0
Samtale om/med handicappede	+	0	+	0	+	+
Læsning om handicap	+	0	+	0	0	0
Tv/radio om/med handicappede	+	+	0	0	0	0
Foredrag mv. om/med handicappede	0	0	0	0	0	0
<i>Barndomsadfærd</i>						
Sociale kontakter med handicappede	+	0	0	0	0	0
Handicappede skolevenner	+	0	+	0	0	0
Tydeligt husket handicapoplevelse	0	0	0	0	0	0
Bøger, film mv. om handicap	0	0	+	0	0	0
<i>Livsverdensadfærd sidste år</i>						
Sociale kontakter med handicappede	0	0	+	0	0	0
Hjælpsomhed over for handicappede	0	0	+	0	0	0
Foreningsarbejde mv. med hand.	0	0	0	0	0	0
Fritidsinteresser med handicappede	0	0	0	0	0	0
<i>Systemverdensadfærd sidste år</i>						
Arbejdsopgaver med handicappede	0	0	0	0	0	0
Samvær med handicappede kolleger	0	0	0	0	0	0
Handicappede ikke-kolleger	0	0	0	0	0	0

* Signifikante positive sammenhænge er markeret med plus, negative med minus og fraværende eller diffuse med nul. Bemærk i øvrigt, at tv/radio om/med "handicappede" er den eneste positivt bivariat forklarende parameter blandt mænd. Parameteren burde derfor også indgå i en endelig for mænd gældende regressionsmodel, hvilket den også gør. Når den ikke desto mindre er ekskluderet af oversigtens multivariate del, skyldes det, at parameterens forklaringstendens er diffus.

ansatte skulle træffe afgørelsen? Som påpeget i kapitel 7 udløser spørgsmålet oftere *ikke-holdninger* end holdninger. Hvilke parametre er afgørende for, om den handicappede ansøger får stillingen? Spørgsmålet besvares i *oversigt 11.11*, der udelukkende in-

deholder positive sammenhænge. Bivariat "forklarende" er to barndoms- og tre kundskabsadfærdsparametre, men stadig ikke kundskab *per se*. Barndoms-kontakter og venskaber med "handicappede" er fremmende for holdninger, som mennesker ad-

skillige år senere har til hypotetisk ansættelse af handicappede ansøgere. Det samme gælder samtaler, læsning og tv/radio om handicap inden for det sidste år.⁵⁹⁾

Under medinddragelse af køn genfindes kun én bivariat “forklarende” parameter – tv/radio om handicap – blandt mænd.⁶⁰⁾ Derimod forbliver tre “forklarende” for kvinders vedkommende. Hertil kommer yderligere tre med positiv tendens gældende for kvinder: barndomsbøger og film samt derudover sociale kontakter med og hjælp-somhed over for “handicappede” inden for det sidste år.⁶¹⁾

Også i dette tilfælde ses, at kvinder sandsynligvis er mere holdningspåvirkelige end mænd. I den endelige regressionsmodel gældende for kvinder viser samtaler om/med “handicappede” inden for det sidste år sig udslagsgivende,⁶²⁾ mens ingen parametre er bestemmende blandt mænd. Blandt erhvervsaktive under ét er samtaleparameteren også udslagsgivende.⁶³⁾

Selvom erhvervsaktive, der er imødekom-mende over for at indgå i et *arbejdsomt samarbejde* med en handicappet kollega, er i overtal, viste et betydeligt mindretal – navnlig unge og ældre mænd – sig at gøre visse reservationer (kapitel 7). Med fokus på kundskabs- og adfærdsparametre, der er bestemmende for, om erhvervsaktive er velvillige over for at arbejde sammen med og måske hjælpe en handicappet kollega peges i *oversigt 11.12* på to velkendte tendenser: For det første er parametrene udelukkende positivt virkende, og for det andet yder kundskabsindekset heller ikke i dette tilfælde bivariat “forklarende” bidrag. Det gør derimod fire andre parametre alle omhandlende kommunikation om eller med “han-

dicappede”.⁶⁴⁾ Med dette og andre eksempler *in mente* tegner der sig efterhånden en tendens af stor vigtighed, nemlig at social interaktion med handicappede i almindelighed er fremmede for positive holdninger over for netop den del af befolkningen. Desuden underbygger også den seneste oversigt en tendens til større kvindelig holdningssensitivitet i forhold til handicap-relateret adfærd.⁶⁵⁾

Til sidst sættes der fokus på holdninger til *handicappede, der kommer på virksomheden uden at være kolleger*. Også på dette område er mænds og kvinders holdninger overvejende positive, om end af størrelsesordenen hver tiende i alderen 25-44 år ønsker begrænsninger. Her bidrager parametrene – som vist i *oversigt 11.13* – til forklaring af holdningsvariationer på en måde, der afviger fra de tidligere påpegede generelle tendenser: Såvel bivariat som blandt mænd spiller viden om handicappedes almene betingelser nemlig en negativ “forklarende” rolle.

Om end den bivariante sammenhæng er lavsignifikant, er der en tendens til, at forholdsvis stor viden om handicappedes almene betingelser er fremmede for erhvervsaktives ønske om at begrænse “handicappede” ikke-ansattes muligheder for frit at komme på virksomheden, fx i deres egenskab af kunder. Blandt erhvervsaktive mænd er sammenhængen endog højsignifikant.⁶⁶⁾ Den negative effekt modvirkes imidlertid af to andre parametre: læsning om handicap inden for det sidste år og “handicappede” ikke-kollegeres gang på virksomheden. Mens begge parametre har bivariat positiv tendens, er den første kun gældende blandt mænd og den anden blandt kvinder.

Oversigt 11.12.

Positive, negative og fraværende bivariate samt kønsspecifikke trivariate og multivariate sammenhænge mellem specifikke holdninger til på virksomheden at arbejde sammen med en handicappet, kundskabs- og adfærdsparametre.⁷⁾

	Bivariat sammenhæng	Trivariat sammenhæng		Multivariat sammenhæng		
		Mænd	Kv.	Mænd	Kv.	I alt
<i>Kundskab og kundskabsadfærd</i>						
Kundskabsindeks	0	0	0	0	0	0
Samtale om/med handicappede	+	0	+	0	0	0
Læsning om handicap	0	0	0	0	0	0
Tv/radio om/med handicappede	0	0	0	0	0	0
Foredrag mv. om/med handicappede	0	0	0	0	0	0
<i>Barndomsadfærd</i>						
Sociale kontakter med handicappede	0	0	0	0	0	0
Handicappede skolevenner	0	0	0	0	0	0
Tydeligt husket handicapoplevelse	0	0	0	0	0	0
Bøger, film mv. om handicap	0	0	0	0	0	0
<i>Livsverdensadfærd sidste år</i>						
Sociale kontakter med handicappede	+	0	+	0	0	0
Hjælpsomhed over for handicappede	+	0	+	0	+	+
Foreningsarbejde mv. med hand.	0	0	0	0	0	0
Fritidsinteresser med handicappede	0	0	0	0	0	0
<i>Systemverdensadfærd sidste år</i>						
Arbejdsopgaver med handicappede	0	0	0	0	0	0
Samvær med handicappede kolleger	+	+	0	+	0	0
Handicappede ikke-kolleger	0	0	0	0	0	0

* Signifikante positive sammenhænge er markeret med plus, negative med minus og fraværende eller diffuse med nul.

I sidste instans elimineres kundskabsparameteren imidlertid ved logistisk regressionsanalyse, hvorefter læsning om handicap resterer for mænds vedkommende og "handicappede" ikke-kolleger blandt kvinder. Sammenholdt med mænd, som intet har læst om handicap inden for det sidste år, har mænd, der både har læst artikler og faglitteratur/skønlitteratur en signifikant

oversandsynlighed for ikke at bifalde begrænsninger.⁶⁷⁾ I forhold til kvinder, der kun undtagelsesvist eller slet ikke møder "handicappede" ikke-kolleger under udførelse af deres arbejde, har kvinder, der jævnlige ser eller omgås "handicappede", som de ikke er kolleger med, ligeledes en signifikant oversandsynlighed for at være helt uden forbehold.⁶⁸⁾

Oversigt 11.13.

Positive, negative og fraværende bivariate samt kønsspecifikke trivariate og multivariate sammenhænge mellem specifikke holdninger til, om der bør være visse begrænsninger i ikke-ansatte handicappedes muligheder for at komme på virksomheden, kundskabs- og adfærdsparametre.*)

	Bivariat sammenhæng	Trivariat sammenhæng		Multivariat sammenhæng		
		Mænd	Kv.	Mænd	Kv.	I alt
<i>Kundskab og kundskabsadfærd</i>						
Kundskabsindeks	-	-	0	0	0	0
Samtale om/med handicappede	0	0	0	0	0	0
Læsning om handicap	+	+	0	+	0	+
Tv/radio om/med handicappede	0	0	0	0	0	0
Foredrag mv. om/med handicappede	0	0	0	0	0	0
<i>Barndomsadfærd</i>						
Sociale kontakter med handicappede	0	0	0	0	0	0
Handicappede skolevenner	0	0	0	0	0	0
Tydeligt husket handicapoplevelse	0	0	0	0	0	0
Bøger, film mv. om handicap	0	0	0	0	0	0
<i>Livsverdensadfærd sidste år</i>						
Sociale kontakter med handicappede	0	0	0	0	0	0
Hjælpsomhed over for handicappede	0	0	0	0	0	0
Foreningsarbejde mv. med hand.	0	0	0	0	0	0
Fritidsinteresser med handicappede	0	0	0	0	0	0
<i>Systemverdensadfærd sidste år</i>						
Arbejdsopgaver med handicappede	0	0	0	0	0	0
Samvær med handicappede kolleger	0	0	0	0	0	0
Handicappede ikke-kolleger	+	0	+	0	+	+

* Signifikante positive sammenhænge er markeret med plus, negative med minus og fraværende eller diffuse med nul.

11.6.

Tværgående tendenser

Som nævnt indledningsvis er analysernes afsæt to hypoteser, hvis afprøvning hidtil er antydnet, men ikke tilendebragt. I den første hypotese blev det antaget, at holdninger til handicappede både bestemmes af viden og adfærd, men at adfærd er mere afgørende end viden, mens det i den anden blev hæv-

det, at sociale relationer handicappede og andre imellem øger sandsynligheden for positive holdninger over for handicappede. Den endelige afprøvning af de to hypoteser baseres på *oversigt 11.14-11.15*, hvori de analytiske hovedtendenser anskueliggøres. I den første oversigt er for hver parameter anført antallet af *positive* sammenhænge mellem parametrene og de i alt tolv i *oversigt*

Oversigt 11.14.

Antal *positive* bivariate samt kønsspecifikke trivariate og multivariate sammenhænge mellem tolv specifikke holdningsindikatorer og seksten kundskabs-/adfærdsparametre.

	Bivariat sammenhæng	Trivariat sammenhæng		Multivariat sammenhæng		
		Mænd	Kv.	Mænd	Kv.	I alt
<i>Kundskab og kundskabsadfærd</i>						
Kundskabsindeks	1	-	1	-	-	1
Samtale om/med handicappede	6	4	6	3	2	3
Læsning om handicap	6	4	6	2	-	3
Tv/radio om/med handicappede	1	2	-	-	-	-
Foredrag mv. om/med handicappede	3	1	2	1	-	1
<i>Barndomsadfærd</i>						
Sociale kontakter med handicappede	4	2	3	-	1	1
Handicappede skolevenner	7	3	4	2	-	2
Tydeligt husket handicapoplevelse	-	-	-	1	-	-
Bøger, film mv. om handicap	3	1	4	-	3	1
<i>Livsverdensadfærd sidste år</i>						
Sociale kontakter med handicappede	6	1	7	-	2	-
Hjælpsomhed over for handicappede	5	1	6	-	1	1
Foreningsarbejde mv. med hand.	2	1	1	-	1	1
Fritidsinteresser med handicappede	3	2	5	1	3	1
<i>Systemverdensadfærd sidste år</i>						
Arbejdsopgaver med handicappede	1	1	-	-	-	-
Samvær med handicappede kolleger	2	3	-	2	-	1
Handicappede ikke-kolleger	2	-	3	-	1	1

11.1 viste specifikke holdningsmål. Svarene hertil vises i den følgende oversigt samt lige *negative* sammenhænge.

Hvis hypotesen om *forholdet mellem adfærd og viden* skal undgå falsifikation, bør viden om handicappedes almene betingelser til en vis grad påvirke eller i det mindste være statistisk sammenhængende med specifikke holdninger til handicappede, mens det samtidig gælder, at andre parametre er mere af-

gørende. En samlæsning af de to oversigter peger på, at kundskabsindekset kun i ganske få tilfælde bidrager til at forklare variationer i holdninger til handicappede. Desuden er kundskabsindekset blot i ét tilfælde i sidste instans bestemmende.⁶⁹⁾ Såvel bivariate som multivariate bidrager adfærdsparametrene – herunder parametre vedrørende social interaktion mellem handicappede og andre – markant oftere til at forklare variationer i holdninger. Hypotesen er således ikke falsi-

Oversigt 11.15.

Antal *negative* bivariate samt kønsspecifikke trivariate og multivariate sammenhænge mellem tolv specifikke holdningsindikatorer og seksten kundskabs-/adfærdsparametre.

	Bivariat sammenhæng	Trivariat sammenhæng		Multivariat sammenhæng		
		Mænd	Kv.	Mænd	Kv.	I alt
<i>Kundskab og kundskabsadfærd</i>						
Kundskabsindeks	1	2	-	-	-	-
Samtale om/med handicappede	-	-	-	-	-	-
Læsning om handicap	-	-	-	-	-	-
Tv/radio om/med handicappede	-	-	-	1	-	-
Foredrag mv. om/med handicappede	-	-	-	-	-	-
<i>Bårdomsadfærd</i>						
Sociale kontakter med handicappede	1	1	-	1	-	1
Handicappede skolevenner	-	-	-	-	-	-
Tydeligt husket handicapoplevelse	-	-	-	-	-	-
Bøger, film mv. om handicap	1	-	-	-	-	-
<i>Livsverdensadfærd sidste år</i>						
Sociale kontakter med handicappede	-	-	-	-	-	-
Hjælpsomhed over for handicappede	-	-	-	-	-	-
Foreningsarbejde mv. med hand.	-	-	-	-	-	-
Fritidsinteresser med handicappede	-	-	-	-	-	-
<i>Systemverdensadfærd sidste år</i>						
Arbejdsopgaver med handicappede	-	-	2	-	1	-
Samvær med handicappede kolleger	-	-	2	-	-	-
Handicappede ikke-kolleger	-	-	-	-	-	-

ficeret, men analyserne lader ane, at viden om handicappedes almene betingelser er af marginal vigtighed for befolkningens holdninger til handicappede. Det skal dog nævnes, at hypotesetestens udfald blandt andet afhænger af måden, hvorpå kundskabsindekset er konstrueret.⁷⁰⁾

Hypotesen om betydningen af *sociale relationer handicappede og ikke-handicappede imellem* for holdninger til handicappede underbygges som tidligere nævnt, hvis de

fleste sammenhænge mellem adfærd i forhold til og specifikke holdninger over for handicappede er positive, dvs. at social interaktion såvel som anden handicaprelateret adfærd er fremmende for positive holdninger.

Endnu en samlæsning af *oversigt 11.14* og *11.15* viser de positivt virkende adfærdsparametres markante dominans.⁷¹⁾ Hypotesen er derfor ikke falsificeret, men markant underbygget.

Oversigt 11.16.

“Forklaringshierarki” med hensyn til oftest forekommende bi- og trivariat forklarende parametre, der er fremmede for positive specifikke holdninger til handicappede.

Mænd (trivariat)	Kvinder (trivariat)	Mænd og kvinder (bivariat)
1. Samtale sidste år	1. Sociale kontakter sidste år	1. Barndomsvenner
2. Læsning sidste år	2. Samtale sidste år	2. Sociale kontakter sidste år
3. Barndomsvenner	3. Læsning sidste år	3. Samtale sidste år
4. Samvær med kolleger	4. Hjælpsomhed sidste år	4. Læsning sidste år
5. Barndomskontakter	5. Fritidsinteresser sidste år	5. Hjælpsomhed sidste år
6. Tv/radio sidste år	6. Barndomsvenner	6. Barndomskontakter
7. Fritidsinteresser sidste år	7. Bøger/film i barndommen	7. Bøger/film i barndommen
8. Bøger/film i barndommen	8. Barndomskontakter	8. Fritidsinteresser
9. Sociale kontakter sidste år	9. Ikke-kolleger	9. Foredrag sidste år
10. Hjælpsomhed sidste år	10. Foredrag sidste år	10. Foreningsarbejde
11. Foreningsarbejde	11. Foreningsarbejde	11. Samvær med kolleger
12. Foredrag sidste år	12. Kundskab	12. Ikke-kolleger
13. Arbejdsopgaver		13. Tv/radio sidste år
		14. Arbejdsopgaver
		15. Kundskab

I befolkningen som helhed er “handicappede” barndomsvenner samt kontakter med og samtaler om eller med “handicappede” inden for det sidste år – som vist i *oversigt 11.16* – de oftest virkende bivariat forklarende parametre med positiv tendens. Men også aktuel hjælpsomhed over for “handicappede” såvel som sociale kontakter med “handicappede” i barndommen er ofte fremmede for positive holdninger. Dertil kommer, at andre former for adfærd, der ikke nødvendigvis indebærer direkte social interaktion mellem handicappede og andre, ikke sjældent korrelerer med positive holdninger. Det gælder fx læsning af artikler og anden litteratur om handicap inden for det sidste år samt i barndommen læste bøger og sete film mv. om handicap. Derimod synes tv- og radiovaner at være af mindre betydning for dannelse af positive holdninger til handicappede.⁷²⁾

De to hypotesetests udfald er bemærkelsesværdige på flere måder: Afprøvningen af hypoteserne peger for det første på *adfærd forrang i forhold kundskab*. For det andet er håndgribelige erfaringer og social interaktion med handicappede som hovedregel *fremmede for positive holdninger*, mens “fjerne” og “ukendte” handicappede fører til mere kritiske holdninger og muligvis ligefrem kan skabe fordomme.⁷³⁾ For det tredje underbygger de gennemførte hypotesetest, at konkrete barndomserfaringer med handicappede ikke sjældent har positive langtidsvirkninger på specifikke holdninger til handicappede. Endelig er kvinder sandsynligvis mere holdningspåvirkelige end mænd. Det sidste underbygges af *oversigt 11.14*, der anskueliggør, at antallet af afdækkede positive bivariater sammenhænge er markant større blandt kvinder end blandt mænd.⁷⁴⁾ I så henseende er multiva-

riate analyser ikke anvendelige, da de kun afdækker i sidste instans bestemmende parametre. Men ved kønsspecifikke bivariate analyser er det ikke falsificeret, at kvinder, der indgår i forskellige former for social interaktion med handicappede, påvirkes positivt heraf i højere grad end mænd.

De opsummerende bemærkninger kunne være kapitlets sidste. Imidlertid har den kritiske læser bemærket, at analyserne angår parametre, der er bestemmende for *hele* befolkningens specifikke holdninger til handicappede. Det er derfor muligt, at analyseresultaterne ændres eller modificeres, *når* der alene fokuseres på "ikke-handicappede". Derfor sættes der til sidst fokus på holdningers bestemmende parametre blandt voksne, der *ikke* i egen selvforståelse er "handicappede".⁷⁵⁾ Med afsæt i den reducerede nettostikprøve afdækkes som tidligere – og med anvendelse af samme metodologiske procedure – parametre, der i sidste instans er bestemmende for positive henholdsvis negative specifikke holdninger til handicappede, hvorpå parametrene sammenlignes med de for hele befolkningen gældende.⁷⁶⁾

Som vist i *oversigt 11.17* giver kapitlets sidste logistiske regressionsanalyser ikke anledning til væsentlige modifikationer af udfaldet af de gennemførte hypotesetest. Også blandt "ikke-handicappede" har forskellige former for adfærd i forhold til handicappede holdningspåvirkende forrang anskuet i relation til kundskab om handicappedes almene betingelser.⁷⁷⁾ Blandt "ikke-handicappede" er social interaktion handicappede og ikke-handicappede imellem desuden som altovervejende tendens fremmede for positive specifikke holdninger til handicappede.⁷⁸⁾ Endelig har "ikke-handicappedes" barndomserfaringer med handicappede samt bøger, film mv. om handicap i en del tilfælde positive langtidsvirkninger i sidste instans på specifikke holdninger til handicappede. Om end der – som vist i *oversigten* – ikke er fuldstændig overensstemmelse mellem i sidste instans bestemmende parametre blandt alle voksne henholdsvis blandt "ikke-handicappede", er der ikke iøjnefaldende diskrepanser mellem forhold, som bestemmer hele voksenbefolkningens henholdsvis "ikke-handicappedes" specifikke holdninger til handicappede.

Oversigt 11.17.

Antal *positive* versus *negative* multivariate sammenhænge mellem tolv specifikke holdningsindikatorer og seksten kundskabs-/adfærdsparametre blandt voksne i alderen 18-75 år samt blandt "ikke-handicappede" i samme alder.*)

	Voksne i alderen 18-75 år		Heraf: "Ikke-handicappede"	
	Positive sammenhænge	Negative sammenhænge	Positive sammenhænge	Negative sammenhænge
<i>Kundskab og kundskabsadfærd</i>				
Kundskabsindeks	1	-	-	-
Samtale om/med handicappede	3	-	3	-
Læsning om handicap	3	-	4	-
Tv/radio om/med handicappede	-	-	1	-
Foredrag mv. om/med handicappede	1	-	1	-
<i>Barndomsadfærd</i>				
Sociale kontakter med handicappede	1	1	-	1
Handicappede skolevenner	2	-	2	-
Tydeligt husket handicapoplevelse	-	-	-	-
Bøger, film mv. om handicap	1	-	1	-
<i>Livsverdensadfærd sidste år</i>				
Sociale kontakter med handicappede	-	-	-	-
Hjælpsomhed over for handicappede	1	-	1	-
Foreningsarbejde mv. med handicappede	1	-	1	-
Fritidsinteresser med handicappede	1	-	2	-
<i>Systemverdensadfærd sidste år</i>				
Arbejdsopgaver med handicappede	-	-	-	-
Samvær med handicappede kolleger	1	-	1	-
Handicappede ikke-kolleger	1	-	1	-

* Ved gennemførelse af logistisk regressionsanalyse foreligger der en *positiv* multivariat sammenhæng, når kundskab om eller en given adfærd i forhold til handicappede i sidste instans fører til mere positive specifikke holdninger over for handicappede. Det omvendte gælder *negative* sammenhænge. "Ikke-handicappede" er respondenter, som i egen selvforståelse er uden handicap. Oversigten omfatter ikke parametre, der indgår med diffus tendens i de endelige regressionsmodeller. Diffuse sammenhænge er logisk inkonsistente.

Noter:

- 1) Se kapitel 3, afsnit 3.2. (hypotese 8-9).
- 2) Parametre, der påvirker voksnes almene forestillingsbilleder om handicappede, er ikke uvæsentlige, men dog af mindre interesse, hvad praktisk implementering angår. Yderligere et argument for at fravælge generelle holdningsmålinger er *interviewkontekstuel sensitivitet* ved besvarelse af generelle holdningsspørgsmål (se: kapitel 8, afsnit 8.2.3.).
- 3) I så henseende er longitudinelle surveyundersøgelser, hvor samme kohorte af respondenter interviewes to, tre eller flere gange, mere velegnede (se fx: Hellevik, 1991; Olsen, 1979).
- 4) $N_{\text{alle}} = 1.035$; $N_{\text{erhv.akt.}} = 642$.
- 5) Vedrørende principper for logistisk regressionsanalyse, se: kap. 4 (afsnit 4.1). Ved analyser af den type er de specifikke holdningsmål dikotomiseret på samme måde som tidligere (uddybelse, se: kap. 6-7).
- 6) I *oversigt 11.2* og de følgende oversigter er fraværende og diffuse sammenhænge markeret med nul. Fraværende sammenhænge er ikke-signifikante, dvs. at relevante til statistiske test knyttede P-værdier er 0,05 eller derover. Diffuse sammenhænge er godtnok statistisk signifikante, men alligevel markeret med nul i oversigterne, fordi sammenhængene er inkonsistente. Hvis eksempelvis bredspektret læsning om handicap – dvs. både artikler og faglitteratur/skønlitteratur – er forbundet med signifikant *mindre* positive holdninger til handicappede end mindre bredspektret læsning, betegnes sammenhængen som diffus. Eller hvis bredspektrede kontakter med handicappede i barndommen fører til signifikant *mindre* positive holdninger til handicappede end mere begrænsede kontakter, er sammenhængen også diffus. Når diffuse sammenhænge henvises til nul-kategorien, kan det synes en arbitrær bestemmelse, men skyldes, at den slags sammenhænge er irrelevante i forhold til rendyrkede test af kapitlets to bærende hypoteser.
- 7) Scoregennemsnit vedrørende holdninger til “handicapgraviditeter” mht. kundskab: Betydelig/nogen viden: -2,6 (P = 0,68); begrænset viden: -2,7 (P = 0,81); næsten ingen viden: -3,5 (P = 0,32). Scoregennemsnit mht. samtale: Ikke talt med nogen: -4,4 (P = 0,00); enten talt med “handicappede”, “ikke-handicappede” eller fagfolk: -3,1 (P = 0,50); talt med mindst to af nævnte: -1,2 (P = 0,00). Scoregennemsnit mht. læsning om handicap: Ikke læst: -4,6 (P = 0,00); enten læst artikler, faglitteratur eller skønlitteratur: -2,8 (P = 0,95); læst mindst to af de nævnte: -1,2 (P = 0,00).
- 8) Scoregennemsnit vedr. holdninger til “handicapgraviditeter” mht. sociale barndomskontakter med “handicappede”: Samvær med “handicappede” familiemedlemmer/venner: -1,3 (P = 0,00); samvær med andre “handicappede”: -2,3 (P = 0,36); intet samvær med “handicappede”: -4,1 (P = 0,00). Scoregennemsnit mht. “handicappede” skolevenner: “Handicappede” venner: -0,7 (P = 0,02); ingen “handicappede” venner: -3,1 (P = 0,03). Scoregennemsnit mht. bøger, film mv. om handicap: Bøger/film mange gange/engang imellem: -1,2 (P = 0,02); residual: -3,2 (P = 0,02).
- 9) Scoregennemsnit mht. sociale kontakter med “handicappede” inden for det sidste år : Dagligt/ugentligt: -1,8 (P = 0,06); månedligt/sjældnere: -2,3 (P = 0,21); kender ingen: -4,2 (P = 0,00).
- 10) *Mandlige* scoregennemsnit mht. tv/radio om handicap: Både tv og radio: -2,8 (P = 0,46); enten tv eller radio: -2,9 (P = 0,29); hver tv eller radio: -5,6 (P = 0,03). *Kvindelige* scoregennemsnit mht. sociale kontakter med “handicappede” i barndommen: Samvær med “handicappede” familiemedlemmer/venner: -0,4 (P = 0,02); samvær med andre “handicappede”: -0,9 (P = 0,07); intet samvær med “handicappede”: -4,1 (P = 0,00). Kvindelige scoregennemsnit mht. bøger/film i barndommen: Bøger/film mange gange/engang imellem: 0,1 (P = 0,01); residual: -2,9 (P = 0,01). Kvindelige scoregennemsnit mht. sociale kontakter med “handicappede” inden for det sidste år: Dagligt/ugentligt: -1,1 (P = 0,11); månedligt/sjældnere: -1,1 (P = 0,04); ingen kontakt: -4,7 (P = 0,00). Kvindelige scoregennemsnit mht. fritidsinteresser med “handicappede”: Fritidsinteresser: -0,1 (P =

0,02); ingen fritidsinteresser: -2,8 (P = 0,02).

- 11) Flere parametre "påvirker" kvinders end mænds holdninger til handicappede børns fødsel.
- 12) Proceduren forudsætter som nævnt dikotomisering af holdningsvariablen. Som den ene kategori er valgt respondenter med maksimalt/overvejende positive holdninger til "handicapgraviditeter" (score +3 til +8), mens den anden er alle øvrige respondenter, *ved ikke*-svar inklusive.
- 13) Talt med mindst to af de nævnte: OR = 1,43 (P = 0,002); enten talt med "handicappede", "ikke-handicappede" eller fagfolk: OR = 1,09 (P = 0,435).
- 14) Dette underbygges ved efterfølgende dikotomisering af holdningsindikatoren i tilknytning til de bi- og trivariate sammenhænge.
- 15) Med residualen som basisniveau har kvinder, der har læst bøger/set film om handicappede mange gange/engang imellem en oversandsynlighed for at have maksimalt/overvejende positive holdninger til "handicapgraviditeter" (OR = 1,39; P = 0,025).
- 16) Scoregennemsnit vedr. holdninger til handicappede som forældre mht. kundskab: Betydelig/nogen viden: -3,4 (P = 0,62); begrænset viden: -3,5 (P = 0,78); næsten ingen viden: -3,7 (P = 0,29).
- 17) Scoregennemsnit vedr. holdninger til handicappede som forældre mht. sociale barndomscontakter med "handicappede": Samvær med "handicappede" familiemedlemmer/venner: -3,7 (P = 0,22); samvær med andre "handicappede": -3,7 (P = 0,31); intet samvær: -3,0 (P = 0,02). Scoregennemsnit mht. bøger, film mv.: Bøger/film mange gange/engang imellem: -4,0 (P = 0,04); residual: -3,3 (P = 0,04).
- 18) Scoregennemsnit for *mænd* vedrørende holdninger til handicappede som forældre med hensyn til sociale barndomscontakter med "handicappede": Samvær med "handicappede" familiemedlemmer/venner: -4,1 (P = 0,12); samvær med andre "handicappede": -4,1 (P = 0,20); intet samvær: -3,1 (P = 0,01). Andel positive/neutraler mænd mht. samtale om/med "handicappede": Enten talt med "handicappede", "ikke-handicappede" eller fagfolk: 27 pct.; mindst talt med to af nævnte: 30 pct.; ikke talt med nogen: 20 pct. (P = 0,003). Mandlige scoregennemsnit mht. samvær med "handicappede" kolleger uden for arbejdstiden: Samvær: -3,1 (P = 0,11); "handicappede" kolleger uden samvær: -3,3 (P = 0,35); residual: -3,9 (P = 0,04).
- 19) Scoregennemsnit for *kvinder* vedr. holdninger til handicappede som forældre mht. fritidsinteresser med "handicappede": Fritidsinteresser: -2,7 (P = 0,03); ingen fritidsinteresser: -3,4 (P = 0,04). Kvindelige scoregns. mht. arbejdsopgaver sammen med "handicappede": Udført den slags arbejdsopgaver: -4,0 (P = 0,03); "handicappede" kolleger, men ikke fælles arbejdsopgaver: -3,6 (P = 0,35); residual (inkl. ikke-erhvervsaktive): -3,1 (P = 0,02). Kvindelige scoregennemsnit mht. ikke-arbejdsomt samvær med "handicappede" kolleger: Samvær: -3,9 (P = 0,04); ikke-samvær: -3,4 (P = 0,78); residual (inkl. ikke-erhvervsaktive): -3,0 (P = 0,04).
- 20) Med voksne uden omgang med "handicappede" som basisniveau, har voksne, der i barndommen har været jævnlige sammen med "handicappede" familiemedlemmer og venner af husstanden, en lavsignifikant *undersandsynlighed* for at være særligt/meget positive over for handicappede som forældre (OR = 0,82; P = 0,048), mens voksne, der har været sammen med andre "handicappede", har en højsignifikant undersandsynlighed (OR = 0,74; P = 0,004).
- 21) Med *mænd* uden aktuel omgang med "handicappede" som basisniveau, har mænd, der i barndommen har været jævnlige sammen med "handicappede" familiemedlemmer og venner af husstanden, en højsignifikant *undersandsynlighed* for at være særligt/meget positive over for handicappede som forældre (OR = 0,65; P = 0,004). Mænd, der har været sammen med andre "handicappede", har ligeledes en højsignifikant undersandsynlighed (OR = 0,61; P = 0,001). Med

mænd, der ikke har talt med andre om handicap inden for det sidste år, som basisniveau har mænd, der enten har talt med "handicappede", "ikke-handicappede" eller fagfolk en ikke-signifikant *oversandsynlighed* for særligt/meget positive holdninger (OR = 1,29; P = 0,082), mens mænd, der har talt med mindst to af de nævnte, har en signifikant oversandsynlighed (OR = 1,46; P = 0,016). Hvad det andet køn angår, anvendes *kvinder* uden fritidsinteresser sammen med "handicappede" som basisniveau, hvilket fører til, at andre kvinder har en signifikant oversandsynlighed for særligt/meget positive holdninger (OR = 1,26; P = 0,029).

- 22) Se kapitel 6, afsnit 6.2.2.
- 23) Scoregennemsnit vedr. holdninger til en i familien indgiftet handicappet mht. "handicappede" skolevenner: "Handicappede" venner: 4,8 (P = 0,01); ingen "handicappede" venner: 2,7 (P = 0,01). Scoregennemsnit mht. fritidsinteresser: Fritidsinteresser sammen med "handicappede": 4,3 (P = 0,02); ingen fritidsinteresser med "handicappede": 2,7 (P = 0,02).
- 24) Scoregennemsnit for *mænd* vedr. holdninger til en i familien indgiftet handicappet mht. "handicappede" skolevenner: Én/flere "handicappede" venner: 4,2 (P = 0,04); ingen "handicappede" venner: 2,4 (P = 0,04). *Kvindelige* scoregennemsnit mht. "handicappede" skolevenner: "Handicappede" venner: 5,8 (P = 0,02); ingen "handicappede" venner: 3,0 (P = 0,02). Kvindelige scoregennemsnit mht. fritidsinteresser: Fritidsinteresser sammen med "handicappede": 5,2 (P = 0,02); ingen fritidsinteresser med "handicappede": 2,9 (P = 0,02).
- 25) Scoregennemsnit for *kvinder* vedr. holdninger til en i familien indgiftet handicappet mht. udførelse af arbejdsopgaver sammen med "handicappede": Udfører/har udført den slags arbejdsopgaver: 1,1 (P = 0,02); har "handicappede" kolleger, men har ikke udført fælles arbejdsopgaver: 3,8 (P = 0,69); residual: 3,7 (P = 0,11). Kvindelige scoregennemsnit mht. samvær med "handicappede" kolleger uden for arbejdstiden: Samvær: 1,1 (0,02); har "handicappede" kolleger, men ikke været sammen: 3,1 (P = 0,86); residual: 3,8 (P = 0,03).
- 26) Med ingen "handicappede" venner som basisniveau er oversandsynligheden: OR = 1,31 (P = 0,033).
- 27) Det bemærkes, at tv- og radiovaner ikke indgår ved bi- og trivariat analyse. Når parameteren alligevel indgår i den logistiske regressionsmodel, skyldes det holdningsindikatorens dikotomisering, hvilket er kontrolleret efterfølgende.
- 28) Når *mænd*, der hverken har set tv eller hørt radio om/med handicappede, anvendes som basisniveau, har mænd, der både har set tv og hørt radio herom, en højsignifikant undersandsynlighed for at have maksimalt eller meget positive holdninger til en i familien indgiftet handicappet (OR = 0,58; P = 0,005). *Kvinder*, der dyrker fritidsinteresser med "handicappede", har en højsignifikant oversandsynlighed for maksimalt/meget positive holdninger (OR = 1,52; P = 0,007). Med fravær af "handicappede" kolleger som basisniveau (inkl. ikke-erhvervsaktive) har kvinder, der inden for det sidste år har udført arbejdsopgaver sammen med "handicappede", en højsignifikant undersandsynlighed for maksimalt/meget positive holdninger (OR = 0,50; P = 0,003).
- 29) Scoregennemsnit vedr. holdninger til bofællesskaber mht. barndomskontakter med "handicappede": Familie/venner: 38,4 (P = 0,04); andre "handicappede": 38,3 (P = 0,34); ingen "handicappede": 37,5 (P = 0,00). Scoregennemsnit mht. "handicappede" skolevenner: "Handicappede" venner: 38,5 (P = 0,03); ingen "handicappede" venner: 37,9 (P = 0,11). Scoregennemsnit mht. nuværende kontakter med "handicappede": Dagligt/ugentligt: 38,3 (P = 0,16); månedligt/sjældnere: 38,2 (P = 0,09); ingen kontakt med "handicappede": 37,4 (P = 0,00). Scoregennemsnit mht. hjælpsomhed: Har hjulpet: 38,4 (P = 0,02); har ikke hjulpet: 38,1 (P = 0,09); kender ingen "handicappede": 37,4 (P = 0,00). Scoregennemsnit mht. samtale om/med "handicappede": Ikke talt med nogen: 37,4 (P = 0,01); enten talt med "handicappede", "ikke-handicappede" eller fagfolk: 38,1 (P = 0,55); talt med mindst to af nævnte: 38,3 (P = 0,04). Scoregennemsnit mht. læsning: Både læst artikler og faglitteratur/skønlitteratur: 38,6 (P = 0,00); ikke læst: 37,7 (P = 0,15). Scoregennemsnit mht. foredrag: Foredrag om handicap: 38,8 (P = 0,00); ingen foredrag: 37,8 (P = 0,01).

- 30) *Kvindens* scoregennemsnit vedr. holdninger til bofællesskaber mht. barndoms-kontakter med "handicappede": Familie/venner: 38,7 (P = 0,04); andre "handicappede": 38,5 (P = 0,17); ingen "handicappede": 37,4 (P = 0,00). Kvindelige scoregennemsnit mht. nuværende kontakter med "handicappede": Dagligt/ugentligt: 38,5 (P = 0,15); månedligt/sjældnere: 38,6 (P = 0,04); ingen kontakt med "handicappede": 37,1 (P = 0,00). Kvindelige scoregennemsnit mht. hjælpsomhed: Har hjulpet: 38,7 (P = 0,02); har ikke hjulpet: 38,4 (P = 0,31); kender ingen "handicappede": 37,3 (P = 0,00). Kvindelige scoregennemsnit mht. samtale om/med "handicappede": Ikke talt med nogen: 37,1 (P = 0,01); enten talt med "handicappede", "ikke-handicappede" eller fagfolk: 38,2 (P = 0,62); talt med mindst to af nævnte: 38,5 (P = 0,09). Kvindelige scoregennemsnit mht. læsning: Både læst artikler og faglitteratur/skønlitteratur: 38,8 (P = 0,01); ikke læst: 37,5 (P = 0,07). Kvindelige scoregennemsnit mht. foredrag: Foredrag om handicap: 39,0 (P = 0,00); ingen foredrag: 37,9 (P = 0,03). Kvindelige scoregennemsnit mht. "handicappede" ikke-kolleger: Mange/få: 38,8 (P = 0,01); én/ingen: 37,7 (P = 0,30); residual (ikke-erhvervsaktive): 37,8 (P = 0,12).
- 31) Uddybende herom, se: afsnit 11.6.
- 32) Med kvinder uden kontakt med "handicappede" som basisniveau er oversandsynlighederne: Daglig/ugentlig kontakt: OR = 1,67 (P = 0,001); månedlig/sjældnere kontakt: OR = 1,53 (P = 0,002).
- 33) Med ikke-overværelse af foredrag mv. inden for det sidste år som basisniveau er oversandsynligheden: OR = 1,33 (P = 0,028).
- 34) Scoregennemsnit vedr. holdninger til en togrejse i nærheden af en handicappet mht. kundskabsindeks: Betydelig/nogen viden: 29,6 (P = 0,10), begrænset viden: 29,4 (P = 0,70); næsten ingen viden: 28,8 (P = 0,01). Scoregennemsnit mht. "handicappede" skolevenner: "Handicappede" venner: 30,2 (P = 0,00); ingen "handicappede" venner: 29,2 (P = 0,00). Scoregennemsnit mht. nuværende kontakter med "handicappede": Dagligt/ugentligt: 29,7 (P = 0,06); månedligt/sjældnere: 29,4 (P = 0,38); ingen kontakt: 28,9 (P = 0,01). Scoregennemsnit mht. hjælpsomhed: Hjulpet: 29,8 (P = 0,01); ikke hjulpet: 29,3 (P = 0,96); residual (ingen "handicappet" familie mv.): 28,9 (P = 0,01). Scoregennemsnit mht. fritidsinteresser med "handicappede": Fritidsinteresser: 29,9 (P = 0,01); ingen fritidsinteresser: 29,1 (P = 0,01). Scoregennemsnit mht. samtaler om/med "handicappede": Ikke talt med nogen: 28,9 (P = 0,02); enten talt med "handicappede", "ikke-handicappede" eller fagfolk: 29,4 (P = 0,49); talt med mindst to af nævnte: 29,6 (P = 0,13). Scoregennemsnit mht. læsning: Både læst artikler og faglitteratur/skønlitteratur: 30,0 (P = 0,00); intet læst: 28,8 (P = 0,00). Scoregennemsnit mht. foredrag mv. om handicap: Foredrag: 30,1 (P = 0,01); ingen foredrag: 29,2 (P = 0,01).
- 35) *Mænds* scoregennemsnit vedr. holdninger til en togrejse i nærheden af en handicappet mht. læsning om handicap: Både læst artikler og faglitteratur/skønlitteratur: 29,8 (P = 0,07); intet læst: 28,7 (P = 0,03). Mandlige scoregennemsnit mht. skolevenner: "Handicappede" venner: 30,1 (P = 0,00); ingen "handicappede" venner: 29,0 (P = 0,01). *Kvindelige* scoregennemsnit mht. kundskabsindeks: Betydelig/nogen viden: 30,2 (P = 0,01), begrænset viden: 29,5 (P = 0,75); næsten ingen viden: 28,4 (P = 0,00). Kvindelige scoregennemsnit mht. skolevenner: "Handicappede" venner: 30,3 (P = 0,03); ingen "handicappede" venner: 29,2 (P = 0,05). Kvindelige scoregennemsnit mht. nuværende kontakter med "handicappede": Dagligt/ugentligt: 30,0 (P = 0,01); månedligt/sjældnere: 29,9 (P = 0,03); ingen kontakter: 28,4 (P = 0,00). Kvindelige scoregennemsnit mht. hjælpsomhed: Hjulpet: 30,0 (P = 0,01); ikke hjulpet: 29,9 (P = 0,04); residual (ingen "handicappet" familie mv.): 28,5 (P = 0,00). Kvindelige scoregennemsnit mht. fritidsinteresser med "handicappede": Fritidsinteresser: 30,1 (P = 0,02); ingen fritidsinteresser: 29,2 (P = 0,02). Kvindelige scoregennemsnit mht. samtaler om/med "handicappede": Ikke talt med nogen: 28,9 (P = 0,04); enten talt med "handicappede", "ikke-handicappede" eller fagfolk: 29,2 (P = 0,22); talt med mindst to af nævnte: 29,9 (P = 0,01). Kvindelige scoregennemsnit mht. læsning: Både læst artikler og faglitteratur/skønlitteratur: 30,1 (P = 0,00); intet læst: 28,9 (P = 0,06). Kvindelige scoregennemsnit mht. "handicappede" ikke-kolleger: Mange/få: 30,0 (P = 0,01); én/ingen: 28,9 (P = 0,08); residual: 28,9 (P = 0,08).

- 36) Med det nævnte basisniveau er oversandsynlighederne: Betydelig/nogen viden: 1,39 (P = 0,007); begrænset viden: 1,11 (P = 0,330).
- 37) Sammenlignet med *mænd*, der intet har læst om handicap, har mænd, der inden for det sidste år både har læst artikler og faglitteratur/skønlitteratur, en højsignifikant oversandsynlighed for at være maksimalt positive over for at sidde i nærheden af en handicappet (OR = 1,96; P = 0,000). Derimod er barndomsvennskaber med "handicappede" af mere tvivlsom betydning. Sammenlignet med mænd, der ikke havde "handicappede" venner i barndommen, har mænd med den slags venner en moderat oversandsynlighed for uforbeholdne holdninger (OR = 1,40; P = 0,033). Sammenlignet med *kvinder* uden "handicappede" i omgangskredsen har kvinder, der er sammen med "handicappede" familiemedlemmer, venner o.l. dagligt/ugentligt, en højsignifikant oversandsynlighed for forbeholdsløshed i relation til nævnte togrejse (OR = 1,65; P = 0,001), hvorimod fritidsparameteren er mere problematisk. Med kvinder uden fritidsinteresser sammen med "handicappede" er OR = 1,42 (P = 0,015).
- 38) Se kapitel 7, afsnit 7.2.
- 39) Scoregennemsnit vedr. potentiel hjælpsomhed over for handicappede mht. sociale barndomskontakter: Samvær med "handicappede" slægtninge/venner: 5,2 (P = 0,01); samvær med andre "handicappede": 4,9 (P = 0,56); intet samvær: 4,7 (P = 0,04). Scoregennemsnit mht. "handicappede" skolevenner: "Handicappede" venner: 5,3 (P = 0,04); ingen "handicappede" venner: 4,8 (P = 0,04). Scoregennemsnit mht. bøger/film om handicap: Bøger/film om handicap mange gange/engang imellem: 5,3 (P = 0,00); residual: 4,8 (P = 0,00). Scoregennemsnit mht. til aktuelle sociale kontakter med "handicappede": Dagligt/ugentligt: 5,2 (P = 0,05); månedligt/sjældnere: 5,0 (P = 0,45); ingen kontakter: 4,7 (P = 0,01). Scoregennemsnit mht. faktisk hjælpsomhed: Hjulpet: 5,2 (P = 0,01); ikke hjulpet: 5,0 (P = 0,63); kender ingen "handicappede": 4,7 (P = 0,00). Scoregennemsnit mht. foreningsarbejde med "handicappede": Deltaget: 5,2 (P = 0,02); ikke deltaget: 4,9 (P = 0,06).
- 40) *Mænds* scoregennemsnit vedr. potentiel hjælpsomhed mht. barndomssamvær med "handicappede": Samvær med familie/venner: 5,3 (P = 0,03); samvær med andre: 4,8 (P = 0,12); intet samvær: 4,9 (P = 0,49). Scoregennemsnit mht. samtale: Enten talt med "handicappede", "ikke-handicappede" eller fagfolk: 5,1 (P = 0,40); talt med mindst to af nævnte: 5,2 (P = 0,08); ikke talt med nogen: 4,7 (P = 0,01). Scoregennemsnit mht. kundskabsindeks: Betydelig/nogen viden: 4,8 (P = 0,04); begrænset viden: 5,2 (P = 0,05); næsten ingen viden: 5,0 (P = 0,87).
- 41) *Kvindes* scoregennemsnit vedr. potentiel hjælpsomhed mht. barndomssamvær med "handicappede": Samvær med familie/venner: 5,1 (P = 0,12); samvær med andre: 5,0 (P = 0,56); intet samvær: 4,6 (P = 0,03). Andel kvinder potentielt maksimalt hjælpsomme mht. barndomsvenner: "Handicappede" venner: 67 pct.; ikke "handicappede" venner: 44 pct. (P = 0,02). Scoregennemsnit mht. bøger/film om handicap: Bøger/film mange gange/engang imellem: 5,4 (P = 0,00); residual: 4,8 (P = 0,01). Scoregennemsnit mht. sociale kontakter med "handicappede": Dagligt/ugentligt: 5,2 (P = 0,03); månedligt/sjældnere: 5,0 (P = 0,63); ingen kontakter: 4,5 (P = 0,01). Scoregennemsnit mht. faktisk hjælpsomhed: Hjulpet: 5,2 (P = 0,01); ikke hjulpet: 5,0 (P = 0,54); kender ingen "handicappede": 4,5 (P = 0,00). Scoregennemsnit mht. læsning om handicap: Læst artikler og faglitteratur/skønlitteratur: 5,2 (P = 0,04); ikke læst: 4,7 (P = 0,06).
- 42) Med voksne uden sociale barndomskontakter med "handicappede" som basisniveau har voksne, der i barndommen jævnlige har været sammen med "handicappede" slægtninge og venner af husstanden en højsignifikant oversandsynlighed for at være maksimalt hjælpsomme (OR = 1,43; P = 0,000), hvorimod der ikke er nogen signifikant forskel, når det handler om jævnlige samvær med andre "handicappede" (OR = 1,05; P = 0,608). Mennesker, der mange gange/engang imellem i barndommen har læst bøger, set film mv. om handicap, har en højsignifikant oversandsynlighed for aktuelt at være maksimalt hjælpsomme over for handicappede (OR = 1,48; P = 0,000).

- 43) Med *kvinder* uden sociale barndoms-kontakter med "handicappede" som basisniveau har kvinder, der i barndommen har været jævnlige sammen med "handicappede" slægtninge og venner af husstanden en højsignifikant oversandsynlighed for at være maksimalt potentielt hjælpsomme (OR = 1,52; P = 0,003), hvorimod der ikke er nogen signifikant forskel, når det handler om jævnlige samvær med andre "handicappede" (OR = 1,15; P = 0,308). Kvinder, der mange gange/engang imellem i barndommen har læst bøger, set film mv. om handicap, har en højsignifikant oversandsynlighed for aktuelt at være maksimalt potentielt hjælpsomme over for handicappede (OR = 1,58; P = 0,002). Med *mænd*, der ikke inden for det sidste år har talt med andre mennesker om handicap, som basisniveau har mænd, der mindst har talt med to af følgende – "handicappede", "ikke-handicappede" eller fagfolk – en højsignifikant oversandsynlighed for aktuelt at være maksimalt hjælpsomme over for handicappede (OR = 1,49; P = 0,006).
- 44) Se kapitel 7, afsnit 7.2.
- 45) Andele, der udfører frivilligt arbejde eller er stærkt/ret interesseret heri, mht. "handicappede" skolevenner: "Handicappede" venner: 31 pct.; ikke "handicappede" venner: 20 pct. (P = 0,00). Tilsvarende andele mht. bøger/film om handicap: Bøger/film mange gange/engang imellem: 26 pct.; residual: 20 pct. (P = 0,00). Andele mht. aktuelle sociale kontakter med "handicappede": Dagligt/ugentligt: 29 pct.; månedligt/sjældnere: 21 pct.; ingen kontakt: 14 pct. (P = 0,00). Andele mht. faktisk aktuell hjælpsomhed: Hjulpet: 38 pct.; ikke hjulpet: 19 pct.; residual: 17 pct. (P = 0,00). Andele mht. foreningsarbejde med "handicappede": Deltaget: 36 pct.; ikke deltaget: 19 pct. (P = 0,00). Andele mht. fritidsinteresser med "handicappede": Fritidsinteresser: 32 pct.; ingen fritidsinteresser med "handicappede": 18 pct. (P = 0,00). Andele mht. samtale om/med "handicappede": Enten talt med "handicappede", "ikke-handicappede" eller fagfolk: 19 pct.; talt med mindst to af nævnte: 32 pct.; ikke talt med nogen: 11 pct. (P = 0,00). Andele mht. læsning om handicap: Læst både artikler og faglitteratur/skønlitteratur: 31 pct.; ikke læst noget: 13 pct. (P = 0,00). Andele mht. foredrag mv.: Foredrag om/med "handicappede": 31 pct.; ingen foredrag: 20 pct. (P = 0,00).
- 46) Blandt *mænd* findes de ni relevante P-værdier i intervallet 0,00-0,03. Blandt *kvinder* er otte relevante P-værdier i intervallet 0,00-0,04.
- 47) Med fravær af "handicappede" skolevenner som basisniveau har voksne, der havde den slags venner, mens de gik i skole, en moderat oversandsynlighed for at være stærkt/ret interesseret i at udføre frivilligt arbejde (OR = 1,33; P = 0,027). Voksne, der deltager i foreningsarbejde, har ligeledes en moderat oversandsynlighed for at være stærkt/ret interesseret i frivilligt arbejde (OR = 1,34; P = 0,020). Det samme gælder dyrkelse af fritidsinteresser med "handicappede" (OR = 1,32; P = 0,015). Derimod er oversandsynligheden højsignifikant, hvis man inden for det sidste år har talt med to eller flere slags mennesker om handicap (OR = 1,67; P = 0,000). Endelig forbliver også læsning om handicap i regressionsmodellen. Med ingen læsning om handicap inden for det sidste år som basisniveau har voksne, der både har læst artikler og faglitteratur/skønlitteratur en signifikant oversandsynlighed for at være imødekommende over for at udføre frivilligt arbejde (OR = 1,44; P = 0,009).
- 48) Oversandsynligheder blandt *mænd*: "Handicappede" skolevenner: OR = 1,48 (P = 0,023); fritidsinteresser med "handicappede": OR = 1,54 (P = 0,007); samtale om/med "handicappede": OR = 1,93 (OR mht.: mindst talt med to slags mennesker; P = 0,001). Oversandsynligheder blandt *kvinder*: Foreningsarbejde med "handicappede": OR = 1,73 (P = 0,001); samtale om/med "handicappede": OR = 1,81 (OR mht.: mindst talt med to slags mennesker; P = 0,001).
- 49) N = 642. Alene grundet det således reducerede datagrundlag afdækkes der forventeligt færre bi- og trivariate signifikante sammenhænge end i de foregående afsnit.
- 50) Se kapitel 7, afsnit 7.3.

- 51) Andele “mindst ligeså gode muligheder” mht. arbejdsopgaver sammen med “handicappede”: Udfører den slags opgaver: 85 pct.; har udført: 87 pct.; residual: 72 pct. (P = 0,01). Tilsvarende andele mht. selvvalgt samvær med “handicappede”: Samvær: 90 pct.; ikke samvær: 79; residual (ikke “handicappede” kolleger): 73 pct. (P = 0,00).
- 52) Andele “mindst lige så gode muligheder” mht. arbejdsopgaver sammen med “handicappede” blandt *mænd*: Udfører den slags opgaver: 88 pct.; har udført: 89 pct.; residual: 69 pct. (P = 0,01). Tilsvarende andele blandt mænd mht. selvvalgt samvær med “handicappede”: Samvær: 93 pct.; ikke samvær: 82 pct.; residual (ikke “handicappede” kolleger): 70 pct. (P = 0,01). Tilsvarende andele blandt mænd mht. fritidsinteresser med “handicappede”: Fritidsinteresser: 80 pct.; ikke fritidsinteresser: 72 pct. (P = 0,01).
- 53) I forhold til erhvervsaktive uden “handicappede” kolleger har mænd, der selvvalgt omgås sådanne uden for arbejdstiden, en højsignifikant oversandsynlighed for at bifalde, at handicappede bør have mindst ligeså gode muligheder som ikke-handicappede for ansættelse på virksomheden (OR = 2,49; P = 0,000). Derimod er den anden parameter – tydeligt husket handicapoplevelse – mere tvivlsom (OR = 1,52; P = 0,029).
- 54) Ved “tilbagedikotomisering” indgår tydeligt huskede barndomsoplevelser også bivariat blandt mænd.
- 55) Med erhvervsaktive uden “handicappede” kolleger som basisniveau har erhvervsaktive, der har været sammen med “handicappede” kolleger uden for arbejdstiden en højsignifikant oversandsynlighed for at bifalde, at handicappede bør have mindst ligeså gode ansættelsesmuligheder som ikke-handicappede (OR = 2,0; P = 0,000).
- 56) Andele blandt *mænd*, der som hypotetisk chef for virksomheden vil gøre det *meget lettere* at ansætte handicappede mht. deltagelse i foredrag mv.: Foredrag mv.: 56 pct.; ingen foredrag: 22 pct. (P = 0,00).
- 57) Med erhvervsaktive, der intet har læst om handicap, som basisniveau har erhvervsaktive, der inden for det sidste år både har læst artikler og faglitteratur/skønlitteratur herom, en moderat oversandsynlighed for at ville gøre det *meget lettere* at ansætte handicappede (OR = 1,41; P = 0,022).
- 58) *Mænd*, der inden for det sidste år har overværet foredrag mv. om handicap, har en højsignifikant oversandsynlighed for at ville gøre det *meget lettere* at ansætte handicappede (OR = 2,45; P = 0,000). *Kvinder*, der mange gange/engang imellem i barndommen har læst bøger, set film mv. om eller med “handicappede” har en signifikant oversandsynlighed for at ville gøre det samme (OR = 1,68; P = 0,009).
- 59) Scoregennemsnit vedr. holdninger til ansættelse af handicappede ansøgere mht. barndoms kontakter med “handicappede”: Samvær med familie/venner: 2,6 (P = 0,04); intet samvær: 1,4 (P = 0,34). Tilsvarende scoregennemsnit mht. barndomsvenner: “Handicappede” venner: 3,1 (P = 0,04); ingen: 1,5 (P = 0,05). Scoregennemsnit mht. samtale: Talt med mindst to slags mennesker om handicap: 2,7 (P = 0,01); ikke talt med nogen: 0,9 (P = 0,11). Scoregennemsnit mht. læsning: Både læst artikler og faglitteratur/skønlitteratur: 2,8 (P = 0,01); ikke læst: 0,9 (P = 0,08). Scoregennemsnit mht. tv/radio: Både tv og radio: 2,9 (P = 0,01); hverken tv eller radio om handicap: 1,1 (P = 0,33).
- 60) *Mænds* scoregennemsnit mht. tv/radio og handicap: Både tv og radio: 3,1 (P = 0,01); hverken tv eller radio: 0,7 (P = 0,06).
- 61) *Kvindes* scoregennemsnit mht. skolevenner: “Handicappede” venner: 5,0 (P = 0,00); ingen venner: 2,1 (P = 0,11); Tilsvarende gennemsnit mht. bøger/film: Bøger/film mange gange/engang imellem: 3,8 (P = 0,02); residual: 1,8 (P = 0,05). Scoregennemsnit mht. sociale kontakter med “handicappede” inden for det sidste år: Dagligt/ugentligt: 3,5 (P = 0,09); ingen kontakter: 1,0 (P = 0,02). Tilsvarende mht. hjælpsomhed: Hjælpet: 3,7 (P = 0,02); kender ingen “handicappede”: 0,9 (P = 0,01).

Tilsvarende mht. samtale om/med "handicappede": Mindst talt med to slags mennesker: 2,8 (P = 0,09); ikke talt: -0,2 (P = 0,02). Tilsvarende mht. læsning: Både læst artikler og faglitteratur/skønlitteratur: 3,1 (P = 0,02); ikke læst: 0,5 (P = 0,09).

- 62) I forhold til erhvervsaktive *kvinder*, der ikke inden for det sidste år har talt med andre om handicap, har kvinder, der har talt med mindst to forskellige slags mennesker ("handicappede", "ikke-handicappede" versus fagfolk), en signifikant oversandsynlighed for at være maksimalt positive over for at ansætte en handicappet i den "ledige" stilling (OR = 2,60; P = 0,006).
- 63) I forhold til erhvervsaktive, der ikke har talt med andre om handicap, har erhvervsaktive, som har talt med mindst to forskellige slags mennesker, en signifikant oversandsynlighed for at være maksimalt positive over for at ansætte en handicappet i den "ledige" stilling (OR = 1,55; P = 0,005).
- 64) Andele, der arbejder sammen med "handicappede", eller som *helt sikkert* vil gøre det mht. sociale kontakter med "handicappede" inden for det sidste år: Dagligt/ugentligt: 81 pct.; ingen kontakter: 63 pct. (P = 0,00). Tilsvarende andele mht. hjælpsomhed: Hjulpet: 81 pct.; kender ingen "handicappede": 68 pct. (P = 0,01). Tilsvarende andele mht. samtale om/med "handicappede": Talt med mindst to forskellige slags mennesker: 75 pct.; ikke talt med nogen: 59 pct. (P = 0,01). Tilsvarende andele mht. samvær med "handicappede" kolleger: Samvær: 76 pct.; ingen "handicappede" kolleger: 61 pct. (P = 0,00).
- 65) Blandt erhvervsaktive *mænd* er der blot én bivariat "forklarende" sammenhæng (P = 0,00), men tre blandt *kvinder* (P = 0,00-0,03). I sidste instans, dvs. ved logistisk regression, er dog kun én parameter forklarende såvel blandt kvinder som mænd. For *kvinders* vedkommende er det hjælpsomhed over for "handicappede" inden for det sidste år (OR = 2,11; basisniveau: kender ingen "handicappede"; P = 0,000), mens den for *mænd* gældende oversandsynlighed for *helt sikkert* at ville arbejde sammen med en handicappet er på kanten af signifikans (OR = 1,44; basisniveau: ingen "handicappede" kolleger; P = 0,047). Blandt alle erhvervsaktive under ét er den udslaggivende parameter den samme som blandt kvinder. I forhold til erhvervsaktive uden "handicappede" kolleger har erhvervsaktive, som har hjulpet "handicappede" inden for det sidste år, en højsignifikant oversandsynlighed for at være *helt uden forbehold* i relation til at arbejde sammen med en "handicappet" kollega (OR = 1,79; P = 0,000).
- 66) Andele blandt erhvervsaktive, der bifalder begrænsninger mht. kundskabsindeks: Betydelig/nogen viden: 12 pct.; begrænset viden: 5 pct.; næsten ingen viden: 7 pct. (P = 0,02). Tilsvarende andele blandt erhvervsaktive *mænd*: 15 pct., 6 pct. og 5 pct. (P = 0,00).
- 67) OR = 2,14 (P = 0,007). Mænd, der *enten* har læst artikler, faglitteratur *eller* skønlitteratur, har ligeledes en oversandsynlighed for ikke at bifalde begrænsninger (OR = 2,00; P = 0,001).
- 68) OR = 1,82 (P = 0,006).
- 69) Der er i alt afdækket 55 positive og negative bivariante sammenhænge, hvoraf blot to angår kundskabsindekset svarende til en andel på 4 pct. Blandt mænd og kvinder er de tilsvarende andele 7 pct. henholdsvis 2 pct.
- 70) Som nævnt i kapitel 9 er indekset relativt "abstrakt" og tager ikke tager højde for mere praktisk erfaret viden om handicappede.
- 71) Andelen af negative bivariante sammenhænge i forhold til samtlige er én tyendedel. Blandt mænd og kvinder er de tilsvarende andele én tiendedel henholdsvis herunder. Multivariat er andelen af negative sammenhænge i forhold til samtlige af størrelsesordenen én tyendedel. Blandt mænd og kvinder er de tilsvarende andele én syvededel henholdsvis én fjortendedel.

- 72) Ved logistisk regressionsanalyse er følgende adfærdsparametre oftest positivt forklarende i sidste instans: Samtale om/med "handicappede" inden for det sidste år, læsning om handicap inden for det sidste år samt "handicappede" skolevenner. Tv- og radiovaners marginale betydning viser sig også ved, at parameteren ikke indgår i blot én logistisk regressionsmodel.
- 73) Resultatet ville formodentlig kunne overføres til undersøgelser af specifikke holdninger til andre udsatte befolkningsgrupper, fx indvandrere eller hjemløse.
- 74) Blandt mænd er der i alt afdækket 26 positivt virkende sammenhænge, mens antallet er næsten dobbelt så stort blandt kvinder, nemlig 48. Eftersom de to delstikprøver er af nøjagtig samme størrelse, kan forskellen ikke forklares ved kønsspecifik statistisk usikkerhed.
- 75) $N = 743$.
- 76) De for hele voksenbefolkningen bestemmende parametre fremgår af *oversigt 11.14-11.15*.
- 77) Blandt "ikke-handicappede" er kundskabsindekset i intet tilfælde i sidste instans bestemmende for positive eller negative holdninger til handicappede.
- 78) Kun i ét tilfælde er social interaktion handicappede og ikke-handicappede imellem *hæmmende* for positive holdninger til handicappede. Ligesom blandt alle voksne under ét drejer det sig om betydningen af sociale barndoms-kontakter med handicappede for holdninger til en handicappet nær slægtning eller vens egnethed til at opdrage børn. Med "ikke-handicappede" uden barndoms-kontakter med "handicappede" som *basisniveau* har "ikke-handicappede", der jævnligt i barndommen var sammen med "handicappede" familiemedlemmer og/eller venner af husstanden, en lavsignifikant undersandsynlighed for at være særligt positive eller overvejende neutrale (score -2 til +16) over for handicappedes egnethed som forældre (OR = 0,78; P = 0,039). "Ikke-handicappede", der jævnligt i barndommen var sammen med andre "handicappede" end de netop nævnte, har en højsignifikant undersandsynlighed for at have tilsvarende positive eller neutrale holdninger (OR = 0,66; P = 0,001).

Tabel- og figuroversigt

	Kapitel 1	Side
1.1.	Generelle holdninger til handicappede. Særskilt efter holdningstendenser og tendensernes overhyppighed i særlige befolkningsgrupper.	19
1.2.	Specifikke holdninger til handicappede. Særskilt efter holdningstendenser og tendensernes overhyppighed i særlige befolkningsgrupper.	25
1.3.	Mulige sammenhænge mellem specifikke holdninger til handicappede, adfærd i forhold til handicappede og viden om handicappedes almene betingelser.	30
	Kapitel 2	
2.1.	Holdningskomponenter. Særskilt efter generelle og specifikke holdninger.	53
	Kapitel 3	
3.1.	Mulige sammenhænge mellem holdninger til handicappede, adfærd i forhold til handicappede og viden om handicappedes betingelser.	60
3.2.	Undersøgelsens problemstillinger og hypoteser.	61
3.3.	Svaropnåelse, bortfald og bortfaldsårsager.	63
3.4.	I undersøgelsen anvendte baggrundsvariabler og deres kategorielle udfald.	65
	Kapitel 4	
4.1.	Definitioner af handicappede. Totalprocent.	70
4.2.	Definitioner af handicappede. Særskilt efter uddannelsesmæssig baggrund. Procentuel fordeling.	73
4.3.	Generelle holdninger til, om handicappedes forhold alt i alt er så gode, som det er muligt. Særskilt efter køn.	74
4.4.	Procentuelle andele, hvis generelle holdning er, at handicappedes forhold kan blive meget bedre. Særskilt efter aktuel hovedbeskæftigelse og køn.	75
4.5.	Generelle holdninger til seks påstande om handicappedes sociale integration.	76
4.6.	Generelle holdninger til handicappedes sociale integration. Holdningsskala baseret på stillingtagen til seks påstande. Særskilt efter køn.	77

4.7.	Generelle kognitive holdninger til ligestilling mellem handicappede og andre mennesker. Særskilt efter køn.	78
4.8.	Generelle kognitive holdninger til ligestilling mellem handicappede og andre. Særskilt efter skole- og erhvervsuddannelse.	79
4.9.	Generelle konnotative holdninger til diskrimination af handicappede. Særskilt efter stillingtagen til seks adjektiviske kontrastpar.	80
4.10.	Generelle holdninger til diskrimination. Holdningsskala baseret på stillingtagen til seks adjektiviske kontrastpar. Særskilt efter køn.	81
4.11.	Generelle holdninger til handicappede som forældre i forhold til ikke-handicappede forældre. Særskilt efter otte handicap.	82
4.12.	Generelle holdninger til handicappede som forældre i forhold til ikke-handicappede forældre. Holdningsskala baseret på stillingtagen til otte handicap. Særskilt efter køn.	83
4.13.	Generelle holdninger til handicappede som forældre i forhold til ikke-handicappede forældre. Gennemsnitlig score baseret på stillingtagen til otte handicap (ekskl. 1-8 ved ikke-svar). Særskilt efter køn og alder.	84
4.14.	Tværgående positive og negative overordnede generelle holdninger. Særskilt efter køn.	86
4.15.	Procentuelle andele med tværgående positive overordnede generelle holdninger. Særskilt efter uddannelsesmæssig baggrund og køn.	87
	Kapitel 5	
5.1.	Generelle kognitive holdninger til politikeres indsats over for handicappede. Særskilt efter køn.	96
5.2.	Generelle kognitive holdninger til politikeres indsats for mennesker med handicap. Særskilt efter skole- og erhvervsuddannelse.	97
5.3.	Generelle holdninger til den offentlige handicapindsats sammenlignet med holdninger til tre andre offentlige indsatsers virkemåde. Særskilt efter køn.	98
5.4.	Generelle holdninger til statens og kommunernes anvendelse af økonomiske midler til handicappede. Særskilt efter køn.	99
5.5.	Generelle holdninger til reduktion af offentlige udgifter til handicappede i forhold til reduktion af udgifter inden for seks andre udgiftsområder. Særskilt efter køn.	100

5.6.	Generelle holdninger til offentlig omsorg og service over for handicappede, fx hjemmehjælp og hjælpemidler. Særskilt efter køn.	101
5.7.	Generelle holdninger vedrørende mindre offentlig omsorg og service til handicappede til gengæld for mere hjælp fra familie, venner og private hjælpeorganisationer. Særskilt efter køn.	102
5.8.	Generelle holdninger til, om der gøres for meget eller for lidt for, at handicappede selv kan bevæge sig omkring og komme ind på lige fod med andre. Særskilt efter fire slags handicap samt efter køn.	103
5.9.	Generelle holdninger til, om der gøres for meget eller for lidt for, at handicappede selv kan bevæge sig omkring og komme ind forskellige steder. Holdningsskala baseret på spørgsmål om blinde, døve, gangbesværede og kørestolsbrugere. Særskilt efter køn.	104
5.10.	Tværgående kritiske og ikke-kritiske generelle holdninger til det offentliges indsats over for handicappede. Særskilt efter køn.	105
5.11.	Generelle kognitive holdninger til handicappedes arbejdsmuligheder. Særskilt efter køn.	106
5.12.	Generelle holdninger til en påstand om at arbejdsgivere bør ansætte handicappede, selv om det kan udelukke andre fra at få arbejde. Særskilt efter køn.	107
5.13.	Generelle holdninger til en hypotetisk påstand om, at private arbejdsgivere tænker mere på egen virksomhed og penge end på hensynet til handicappede ved ansættelse af nye medarbejdere. Særskilt efter køn.	108
5.14.	Tværgående positive og negative generelle holdninger til handicappede i arbejdslivet. Særskilt efter køn.	109
5.15.	Tværgående positive generelle holdninger til handicappede. Særskilt efter køn.	110
5.16.	Generelle holdningsspørgsmål hierarkiseret efter dertil knyttede andele af <i>ved ikke</i> -besvarelser. Enkeltspørgsmål med angivelse af procentuelle <i>ved ikke</i> -andele	112
5.17.	Andele med tværgående positive generelle holdninger til handicappede. Særskilt efter handicapdefinition og køn.	113
	Kapitel 6	
6.1.	Specifikke holdninger til afbrydelse af egen/ægtefælles hypotetiske graviditet, hvis fosteret var handicappet. Særskilt efter otte fosterhandicap.	122

6.2.	Specifikke holdninger til afbrydelse af egen/ægtefælles hypotetiske graviditet, hvis fosteret var handicappet. Holdningsskala baseret på stillingtagen til otte fosterhandicap. Særskilt efter køn.	123
6.3.	Specifikke holdninger til afbrydelse af egen/ægtefælles hypotetiske graviditet, hvis fosteret var handicappet. Holdningsskala baseret på stillingtagen til otte fosterhandicap. Gennemsnitlig score særskilt efter alder og køn.	124
6.4.	Specifikke holdninger til en hypotetisk handicappet nær slægtning eller vens egnetted til at opdrage børn i forhold til en faktisk nær slægtning/ven, der ikke er handicappet. Særskilt efter otte handicap.	125
6.5.	Specifikke holdninger til en hypotetisk handicappet nær slægtning eller vens egnetted til at opdrage børn i forhold til en faktisk nær ikke-handicappet slægtning/ven. Holdningsskala baseret på otte handicap. Særskilt efter køn.	126
6.6.	Specifikke holdninger til en hypotetisk handicappet nær slægtning eller vens egnetted til at opdrage børn i forhold til en faktisk nær ikke-handicappet slægtning/ven. Holdningsskala baseret på otte handicap. Gennemsnitlig score særskilt efter alder og køn.	127
6.7.	Specifikke holdninger til en nær slægtnings hypotetiske indgåelse af ægteskab med en handicappet i form af følelse af tilpashed eller utilpashed ved jævnligt samvær med sidstnævnte. Særskilt efter otte handicap.	128
6.8.	Specifikke holdninger til nær slægtnings hypotetiske indgåelse af ægteskab med en handicappet i form af følelse af tilpashed henholdsvis utilpashed ved jævnligt samvær med sidstnævnte. Holdningsskala baseret på otte handicap. Særskilt efter køn.	129
6.9.	Specifikke holdninger til nær slægtnings hypotetiske indgåelse af ægteskab med en handicappet i form af følelse af tilpashed eller utilpashed ved jævnligt samvær med sidstnævnte. Holdningsskala baseret på otte handicap. Gennemsnitlig score særskilt efter geografisk placering og køn.	130
6.10.	Specifikke holdninger vedrørende nærmeste acceptable sociale afstand til et påtænkt bofællesskab for handicappede. Særskilt efter otte handicap. Procentuel fordeling.	131
6.11.	Specifikke holdninger vedrørende nærmest acceptable sociale afstand til et påtænkt bofællesskab for handicappede. Holdningsskala baseret på otte handicap. Særskilt efter køn.	132
6.12.	Specifikke holdninger til det nærmeste sted, en handicappet kan sidde på en længere togrejse, hvis medpassagereren (dvs. respondenteren) skal kunne føle sig tilpas. Særskilt efter otte handicap.	133

6.13.	Specifikke holdninger til det nærmeste sted, en handicappet kan sidde på en længere togrejse, hvis medpassagereren (dvs. respondenteren) skal kunne føle sig tilpas. Holdningsskala baseret på otte handicap. Særskilt efter køn.	134
6.14.	Specifikke holdninger til det nærmeste sted, en handicappet kan sidde på en længere togrejse, hvis medpassagereren (dvs. svarpersonen) skal føle sig tilpas. Holdningsskala baseret på otte handicap. Gennemsnitlig score særskilt efter alder og køn.	135
6.15.	Tværgående positive og negative specifikke holdninger til handicappedes sociale integration. Særskilt efter køn.	136
6.16.	Procentuelle andele med tværgående positive holdninger til handicappedes sociale integration. Særskilt efter geografisk placering og køn.	136
Kapitel 7		
7.1.	Specifikke holdninger vedrørende villighed til at yde hjælp til en hypotetisk eller faktisk udeboende handicappet slægtning, ven eller nabo, der beder om hjælp. Særskilt efter tre hjælpeformer.	144
7.2.	Specifikke holdninger til efter anmodning at bistå udeboende slægtninge, venner eller naboer med praktisk hjælp, følelsesmæssig omsorg og/eller indflytning i maksimalt én måned. Holdningsskala baseret på tre spørgsmål om praktisk hjælp, følelsesmæssig støtte og omsorg samt midlertidig indflytning. Særskilt efter køn.	145
7.3.	Specifikke holdninger til efter anmodning at bistå udeboende slægtninge, venner eller naboer. Holdningsskala baseret på tre hjælpeformer. Gennemsnitlig score særskilt efter køn og alder.	146
7.4.	Interesse for at udføre frivilligt ulønnet arbejde sammen med og til gavn for handicappede. Særskilt efter køn.	147
7.5.	Specifikke holdninger blandt erhvervsaktive til handicappedes muligheder for at få arbejde, hvor pågældende arbejder. Særskilt efter køn.	148
7.6.	Specifikke holdninger blandt erhvervsaktive til i egenskab af hypotetisk chef for virksomheden at gøre det lettere eller sværere at ansætte handicappede. Særskilt efter køn.	149
7.7.	Specifikke holdninger blandt erhvervsaktive til ansættelse af en handicappet henholdsvis en ikke-handicappet ansøger med samme kvalifikationer til en stilling, hvor pågældende arbejder. Særskilt efter fem handicap.	150

7.8.	Specifikke holdninger blandt erhvervsaktive til ansættelse af en handicappet versus en ikke-handicappet ansøger med samme kvalifikationer til en stilling, hvor pågældende arbejder. Holdningsskala baseret på fem handicap. Særskilt efter køn.	150
7.9.	Specifikke holdninger blandt erhvervsaktive til at arbejde sammen med en handicappet og bruge lidt tid på at hjælpe pågældende, fx en halv time om dagen. Særskilt efter køn.	151
7.10.	Specifikke holdninger blandt erhvervsaktive til, om der bør være visse begrænsninger i ikke-ansatte handicappedes muligheder for at komme på virksomheden, fx som kunder o.l. Særskilt efter køn.	152
7.11.	Tværgående positive og negative specifikke holdninger blandt erhvervsaktive til handicappede i virksomheden. Særskilt efter køn.	153
7.12.	Tværgående positive og negative specifikke holdninger til handicappedes sociale integration og til at hjælpe handicappede med behov. Særskilt efter køn.	155
7.13.	Specifikke holdningsspørgsmål hierarkiseret efter dertil knyttede andele af <i>ved ikke</i> -besvarelser. Enkeltspørgsmål med angivelse af procentuelle <i>ved ikke</i> -andele.	157
7.14.	Tværgående specifikke holdninger til handicappede børn og forældre. Andel med tværgående positive og negative holdninger (ekskl. residualkategori). Særskilt efter køn og art af handicap.	159
7.15.	Tværgående specifikke holdninger til handicappedes sociale integration. Procentuel andel med tværgående positive holdninger. Særskilt efter køn og art af handicap.	160
7.16.	Tværgående specifikke holdninger til handicappedes sociale integration. Procentuel andel med tværgående positive holdninger. Særskilt efter skole- og uddannelsesmæssig baggrund samt art af handicap.	161
7.17.	Tværgående specifikke holdninger til handicappedes sociale integration. Procentuel andel med tværgående positive holdninger. Særskilt efter geografisk placering samt art af handicap.	162
	Kapitel 8	
8.1.	Generelle holdninger til handicappedes forhold (alenestående spørgsmål) sammenholdt med specifikke holdninger til en nær slægtning indgåelse af ægteskab med en handicappet.	173

8.2.	Generelle holdninger til handicappedes forhold (alenestående spørgsmål) sammenholdt med specifikke holdninger til et bofællesskab for handicappede.	174
8.3.	Generelle holdninger til handicappedes forhold (alenestående spørgsmål) sammenholdt med tværgående specifikke holdninger til handicappedes sociale integration.	175
8.4.	Generelle holdninger til integration af handicappede (skala baseret på seks spørgsmål) sammenholdt med specifikke holdninger til nær slægtning eller vens indgåelse af ægteskab med en handicappet (skala baseret på otte handicap).	176
8.5.	Generelle holdninger til integration af handicappede (skala baseret på seks spørgsmål) sammenholdt med tværgående specifikke holdninger til handicappedes sociale integration.	177
8.6.	Generelle holdninger til handicappedes ligestilling (kognitivt spørgsmål) sammenholdt med specifikke holdninger til en nær slægtning eller vens indgåelse af ægteskab med en handicappet (skala baseret på otte handicap).	178
8.7.	Generelle holdninger til handicappedes ligestilling (alenestående kognitivt spørgsmål) sammenholdt med specifikke holdninger til et bofællesskab af handicappede (skala baseret på otte handicap).	179
8.8.	Generelle holdninger til handicappedes ligestilling (alenestående kognitivt spørgsmål) sammenholdt med specifikke holdninger til en længere togrejse med en handicappet (skala baseret på otte handicap).	180
8.9.	Generelle holdninger til handicappedes ligestilling (alenestående kognitivt spørgsmål) sammenholdt med tværgående specifikke holdninger til handicappedes sociale integration.	181
8.10.	Generelle holdninger til handicappede som forældre (skala baseret otte handicap) sammenholdt med specifikke holdninger til en hypotetisk handicappet nær slægtning eller vens opdragelse af børn sammenlignet med ikke-handicappede slægtninge eller venners børneopdragelse (skala baseret på otte handicap).	182
8.11.	Generelle holdninger til, om handicappede bør kunne klare sig med mindre offentlig omsorg og service, men med mere hjælp fra familie, venner og private hjælpeorganisationer, sammenholdt med specifikke holdninger til at hjælpe en handicappet slægtning, ven eller nabo.	183

8.12.	Generelle holdninger til, om handicappede bør kunne klare sig med mindre offentlig omsorg og service til gengæld for med mere hjælp fra familie, venner og private hjælpeorganisationer, sammenholdt med specifikke holdninger til at udføre frivilligt ulønnet arbejde.	184
8.13.	Tværgående generelle holdninger til det offentliges indsats over for handicappede sammenholdt med tværgående specifikke holdninger til potentiel egenindsats.	185
8.14.	Erhvervsaktives generelle holdninger til handicappedes arbejdsmuligheder sammenholdt med erhvervsaktives specifikke holdninger til det samme.	185
8.15.	Erhvervsaktives generelle holdninger til handicappedes arbejdsmuligheder sammenholdt med erhvervsaktives specifikke holdninger til på virksomheden at arbejde sammen med og hjælpe en handicapet.	186
8.16.	Tværgående generelle holdninger til handicappede i arbejdslivet blandt erhvervsaktive sammenholdt med tværgående specifikke holdninger blandt erhvervsaktive til det samme.	187
8.17.	Generelle holdninger til, om handicappedes forhold alt i alt er så gode i Danmark, som det er muligt. Samme spørgsmål stillet og besvaret to gange. Totalprocent.	189
8.18.	Generelle holdninger til, om handicappedes forhold alt i alt er så gode i Danmark, som det er muligt. Samme spørgsmål stillet og besvaret to gange.	190
8.19.	Besvarelse af tre komponentielt forskellige versioner af et spørgsmål om holdninger til ligestilling mellem handicappede og andre mennesker.	191
8.20.	Sammenhænge mellem generelle kognitive og specifikke kognitive holdninger til ligestilling mellem handicappede og andre mennesker.	192
8.21.	Sammenhænge mellem generelle kognitive og affektive holdninger til ligestilling mellem handicappede og andre mennesker.	192
8.22.	Sammenhænge mellem specifikke kognitive og generelle affektive holdninger til ligestilling mellem handicappede og andre mennesker.	193
8.23.	Besvarelse af tre komponentielt forskellige versioner af et spørgsmål om holdninger til politikernes indsats over for handicappede.	194
8.24.	Besvarelse af tre komponentielt forskellige versioner af et spørgsmål om holdninger til handicappedes arbejdsmuligheder.	195

	Kapitel 9	
9.1.	Ti kundskabsspørgsmål om handicappedes almene betingelser og dertil knyttede sande svar. Procent.	204
9.2.	Kundskabsindeks vedrørende handicappedes almene betingelser. Særskilt efter køn.	205
9.3.	Kundskabsindeks vedrørende viden om handicappedes almene betingelser. Særskilt efter uddannelsesmæssig baggrund.	205
9.4.	Talt med andre inden for de sidste 12 måneder om handicap eller om at være handicappet. Særskilt efter køn.	206
9.5.	Procentuel andel, der <i>ikke</i> inden for de sidste 12 måneder har talt med andre om handicap eller om at være handicappet. Særskilt efter uddannelsesmæssig baggrund og køn.	206
9.6.	Læst noget om handicap eller handicappede inden for de sidste 12 måneder. Særskilt efter køn.	207
9.7.	Procentuelle andele, der <i>ikke</i> har læst noget om handicap eller om handicappede inden for de sidste 12 måneder. Særskilt efter uddannelsesmæssig baggrund og køn.	208
9.8.	Set tv og/eller hørt radio om eller med handicappede inden for de sidste 12 måneder. Særskilt efter køn. Procentfordeling.	209
9.9.	Foredrag eller deltagelse i kurser om handicap eller handicappede inden for de sidste 12 måneder. Særskilt efter køn. Procentfordeling.	209
9.10.	Tværgående mål for kundskabsadfærd (kilder til kundskab om handicappede). Særskilt efter køn. Procentfordeling.	210
9.11.	Kundskabsindeks vedrørende handicappedes almene betingelser (gennemsnitlige indeksværdier) sammenholdt med tværgående mål for kundskabsadfærd. Særskilt efter køn.	211
	Kapitel 10	
10.1.	Procentuelle andele, der jævnligt var sammen med "handicappede" i barndommen. Særskilt efter alder og køn.	216
10.2.	"Handicappede" venner i skoleårene blandt voksne, der jævnligt var sammen med én eller flere "handicappede" i barndommen. Særskilt efter køn. Procentfordeling.	217

10.3.	Hyppighed af læsning af bøger om handicappede samt af film- og teaterbesøg mv. om handicappede i barndommen. Særskilt efter køn.	218
10.4.	Potentielle sociale relationer med "handicappede" familiemedlemmer, venner og/eller naboer. Særskilt efter køn. Procentfordeling.	219
10.5.	Hyppigheden af sociale kontakter med "handicappede" familiemedlemmer, venner og/eller naboer inden for de sidste 12 måneder blandt personer, der har sådanne. Særskilt efter køn. Procentfordeling.	220
10.6.	Praktisk, følelsesmæssig eller anden hjælp til "handicappede" familiemedlemmer, venner og/eller naboer inden for de sidste tolv måneder blandt personer, der har sådanne. Særskilt efter køn. Procentfordeling.	221
10.7.	Fritidsinteresser dyrket sammen med "handicappede" inden for de sidste tolv måneder. Særskilt efter køn. Procentfordeling.	221
10.8.	Deltagelse i foreningsarbejde sammen med "handicappede" inden for de sidste tolv måneder. Særskilt efter køn. Procentfordeling.	222
10.9.	Erhvervsaktive procentuelt fordelt efter, om der er ansat "handicappede" på virksomheden. Særskilt efter køn.	223
10.10.	Erhvervsaktive procentuelt fordelt efter om der kommer "handicappede" ikke-ansatte på virksomheden. Særskilt efter køn.	224
10.11.	Erhvervsaktive, der arbejder på virksomheder, hvor der kommer "handicappede" ikke-ansatte, procentuelt fordelt efter hvor ofte de inden for det sidste år har haft direkte personlig kontakt med én eller flere handicappede. Særskilt efter køn.	225
	Kapitel 11	
11.1.	Potentielle sammenhænge mellem specifikke holdninger til handicappede, adfærd i forhold til handicappede og viden om handicappedes almene betingelser.	234
11.2.	Positive, negative og fraværende bivariante samt kønsspecifikke trivariate og multivariate sammenhænge mellem specifikke holdninger til afbrydelse af egen/ægtefælles hypotetiske graviditet, kundskabs- og adfærdsparetre.	237
11.3.	Positive, negative og fraværende bivariante samt kønsspecifikke trivariate og multivariate sammenhænge mellem specifikke holdninger til en handicappet nær slægtning eller vens egnethed til at opdrage børn, kundskabs- og adfærdsparetre.	239

11.4.	Positive, negative og fraværende bivariante samt kønsspecifikke trivariate og multivariate sammenhænge mellem specifikke holdninger til en nær slægtning indgåelse af ægteskab med en handicappet, kundskabs- og adfærdsparametre.	240
11.5.	Positive, negative og fraværende bivariante samt kønsspecifikke trivariate og multivariate sammenhænge mellem specifikke holdninger til nærmest acceptable sociale afstand til et påtænkt bofællesskab for handicappede, kundskabs- og adfærdsparametre.	242
11.6.	Positive, negative og fraværende bivariante samt kønsspecifikke trivariate og multivariate sammenhænge mellem specifikke holdninger til det nærmeste sted, en handicappet kan sidde på en længere togrejse, kundskabs- og adfærdsparametre.	243
11.7.	Positive, negative og fraværende bivariante samt kønsspecifikke trivariate og multivariate sammenhænge mellem specifikke holdninger til at yde hjælp til en udeboende hypotetisk eller faktisk handicappet slægtning mv., kundskabs- og adfærdsparametre.	244
11.8.	Positive, negative og fraværende bivariante samt kønsspecifikke trivariate og multivariate sammenhænge mellem specifikke holdninger til at udføre frivilligt ulønnet arbejde sammen med og til gavn for handicappede, kundskabs- og adfærdsparametre.	246
11.9.	Positive, negative og fraværende bivariante samt kønsspecifikke trivariate og multivariate sammenhænge mellem specifikke holdninger til handicappedes muligheder for at få arbejde på virksomheden, kundskabs- og adfærdsparametre.	248
11.10.	Positive, negative og fraværende bivariante samt kønsspecifikke trivariate og multivariate sammenhænge mellem specifikke holdninger til som hypotetisk chef at gøre det lettere eller sværere at ansætte handicappede, kundskabs- og adfærdsparametre.	249
11.11.	Positive, negative og fraværende bivariante samt kønsspecifikke trivariate og multivariate sammenhænge mellem specifikke holdninger til ansættelse af en handicappet henholdsvis ikke-handicappet ansøger, kundskabs- og adfærdsparametre.	250
11.12.	Positive, negative og fraværende bivariante samt kønsspecifikke trivariate og multivariate sammenhænge mellem specifikke holdninger til på virksomheden at arbejde sammen med en handicappet, kundskabs- og adfærdsparametre.	252

11.13.	Positive, negative og fraværende bivariante samt kønsspecifikke trivariate og multivariate sammenhænge mellem specifikke holdninger til, om der bør være visse begrænsninger i ikke-ansatte handicappedes muligheder for at komme på virksomheden, kundskabs- og adfærdsparametre.	253
11.14.	Antal <i>positive</i> bivariante samt kønsspecifikke trivariate og multivariate sammenhænge mellem tolv specifikke holdningsindikatorer og seksten kundskabs-/adfærdsparametre.	254
11.15.	Antal <i>negative</i> bivariante samt kønsspecifikke trivariate og multivariate sammenhænge mellem tolv specifikke holdningsindikatorer og seksten kundskabs-/adfærdsparametre.	255
11.16.	“Forklaringshierarki” med hensyn til oftest forekommende bi- og trivariat forklarende parametre, der er fremmede for <i>positive</i> specifikke holdninger til handicappede.	256
11.17.	Antal <i>positive</i> versus <i>negative</i> multivariate sammenhænge mellem tolv specifikke holdningsindikatorer og seksten kundskabs-/adfærdsparametre blandt voksne i alderen 18-75 år samt blandt “ikke-handicappede” i samme alder.	258

Litteratur

- Aiken, L.R. (1997)**
Questionnaires and Inventories. Surveying Opinions and Assessing Personality. New York: John Wiley & Sons Inc.
- Ajzen, I. (1988)**
Attitudes, Personality and Behavior. Chicago: Dorsey Press.
- Ajzen, I. & Fishbein, M. (1980)**
Understanding Attitudes and Predicting Social Behavior. New Jersey: Prentice-Hall, Inc.
- Alwin, D.F. & Krosnick, J.A. (1991)**
The Reliability of Survey Attitude Measurement. *Sociological Methods & Research*. Vol. 20, No. 1.
- Anderson, B. et al. (1961)**
Sociologiska metoder. Stockholm: Svenska Bokförlaget.
- Andersson, B-E. (1985)**
Som man frågar får man svar. Stockholm.
- Andreassen, T.A. (red.) (1993)**
Begrebet "funksjonshemmet" - en diskusjon. Oslo: Norges Byggeforskningsinstitut.
- Antonak, R.F. & Livneh, H. (1988)**
The Measurement of Attitudes Toward People With Disabilities. Springfield: Charles C. Thomas.
- Argyle, M. (1992)**
The Social Psychology of Everyday Life. London: Routledge.
- Baddeley, A. (1990)**
Human Memory. Theory and Practice. London: Lawrence Erlbaum Ass.
- Baker, C. (1992)**
Attitudes and Language. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Baker, L.R. (1995)**
Explaining Attitudes. Cambridge University Press.

- Baldursson, E.B. & Pedersen, B.T. (1992)**
Fortolkning og mening. *Nordisk Psykologi*. Nr. 1.
- Bang, B. (1995)**
Politikens Retskrivnings- og Betydningsordbog. København: Politikens Forlag.
- Barton, L. (ed.) (1996)**
Disability and Society. London: Longmans.
- Bengtsson, S. (1997)**
Handicap og funktionshæmning i halvfemserne. København: Socialforskningsinstituttet.
- Berglund, A-K. (1995)**
Disability, Attitudes and Handicap. Uppsala Universitet.
- Borg, I. & Mohler, P.Ph. (1994)**
Trends and Perspectives in Empirical Social Research. Berlin & New York: Walter de Gruyter.
- Brown, R.I. (1997)**
Quality of Life for People with Disabilities. Cheltenham: Stanley Thornes.
- Clausen, H. et al. (1998)**
Fortelling, konstruksjon og mennesker med funksjonshemming. Oslo: Tano.
- Coleridge, P. (1993)**
Disability, Liberation and Development. Oxford: Oxfam
- Det danske Sprog- og Litteraturselskab (1975)**
Ordbog over det danske Sprog. Bd. 1-26. København.
- Eagly, A.H. & Chaiken, S. (1993)**
The Psychology of Attitudes. New York: Harcourt Brace College Publ.
- Eiser, J.R. (1986)**
Social Psychology. Attitudes, Cognition and Social Behavior. Cambridge University Press.
- Elbro, C. et al. (1991)**
Danskernes læsefærdigheder. En undersøgelse af 18-67-åriges læsning af dagligdags tekster. København.

- Eysenck, M.W. (1993)**
Principles of Cognitive Psychology. Hove: Lawrence Erlbaum Ass.
- Feerup, A.L. (1998)**
En undersøgelse af handicappedes tilknytning til arbejdsmarkedet. Århus: DSI-U.
- Fløtten, T. (1992)**
Funksjonhemmede i Europa. En rapport utarbeidet på oppdrag fra Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon. Oslo.
- Foddy, W. (1993)**
Constructing Questions for Interviews and Questionnaires. Cambridge University Press.
- Forsberg, E. & Hall-Lord, M.L. (1997)**
Deltagarbaserad handikappforskning. Karlstad: Centrum för Folkhälsoforskning.
- Fraser, C. & Gaskell, G. (1990)**
The Social Psychological Study of Widespread Beliefs. Oxford: Clarendon Press.
- Giddens, A. (1989)**
Sociology. Cambridge: Polity Press.
- Gilbert, D.T. et al. (1998)**
The Handbook of Social Psychology. Vol. I-II. Boston: The McGraw-Hill Comp., Inc.
- Gilje, N. & Grimen, H. (1993)**
Samfunnsvitenskapens forutsetninger. Oslo.
- Gyldendal (1995)**
Gyldendals fremmedordbog. København:
Gyldendals Røde Ordbøger.
- Hales, G. (ed.) (1996)**
Beyond Disability: Towards an Enabling Society. London: Sage.
- Halse, J. & Kjerulf (1976)**
Handicaps - holdninger og beskrivelser. København: Gad.
- Hellevik, O. (1991)**
Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap. Oslo: Universitetsforlaget.

- Henerson, M.E. et al. (1987)**
How to Measure Attitudes. Newbury Park: Sage Publications.
- Hippler, H-J. et al. (eds.) (1987)**
Social Information Processing and Survey Methodology. New York.
- Hjelmquist, E. & Kebbon, L. (eds.) (1998)**
Methods for Studying the Living Conditions of Persons with Disabilities. Stockholm: Socialvetenskapliga Forskningsrådet.
- Hjelmquist, E. et al. (1994)**
Svensk forskning om handikapp. En översikt med social- och beteendevetenskapliga perspektiv. Stockholm: Socialvetenskapliga Forskningsrådet.
- Hogg, M.A. & Vaughan, G.M. (1995)**
Social Psychology. An Introduction. London.
- Hosmer, D.W. & Lemeshov, S. (1989)**
Applied Logistic Regression. New York.
- Hviid, J. (1972)**
Ikke-handicappedes reaktioner over for handicappede. København: Gyldendal.
- Jensen, M.K. (1991)**
Kvalitative metoder i anvendt samfundsforskning. København: Socialforskningsinstituttet.
- Johansson, N-O. (1971)**
Attityder till handikappede. Stockholm: Prisma.
- Järvinen, M. & Bertilsson, M. (red.) (1998)**
Socialkonstruktivisme. Bidrag til en kritisk diskussion. København: Hans Reitzels Forlag.
- Kohlström, G. (1996)**
Identitetsförändring vid anpassning till funktionshinder/handikapp. Halmstad: Idé & Text.
- Krebs, D. & Schmidt, P. (eds.) (1993)**
New Directions in Attitude Measurement. Berlin: Walter de Gruyter.
- Krosnick, J.A. (1991)**
Response Strategies for Coping with the Cognitive Demands of Attitude Measures in Surveys. *Applied Cognitive Psychology*. Vol. 5, No. 2.

- Krosnick, J.A. & Alwin, D.F. (1987)**
An Evaluation of a Cognitive Theory of Response Order Effects in Survey Measurement. *Public Opinion Quarterly*. Vol. 51, No. 2.
- Körmendi, E. (1986)**
Os og de andre. Danskernes holdninger til indvandrere og flygtninge. København: Socialforskningsinstituttet.
- Lieth, L., v.d. (1992)**
Teoretiske artikler om handicapplære. København: Institut for Almen og Anvendt Sprogvidenskab.
- Lindzey, G. & Aronson, E. (1985)**
The Handbook of Social Psychology. New York: Random House.
- Ljungström, C. (1989)**
Kan holdninger måles? *Udkast*, nr. 1, 17. årg.
- Menard, S. (1995)**
Applied Logistic Regression Analysis. Series: Quantitative Applications in the Social Sciences. Sage Publications. Thousand Oaks & London.
- Michailakis, D. & Sundbom, L. (1998)**
Arbetsförhållanden och attityder - professionellas möte med personer med funktionshinder. Stockholm: Statens Offentliga Utredningar. Nr. 121.
- Nielsen, A. et al., (1973)**
Statistik og sandsynlighed - anvendt i medicin. København: FADL.
- Oftedal, E. (1992)**
Holder holdninger? *Sociologi i dag*. Vol. 22, nr. 4.
- Olsen, H. (1999)**
Handicapforskning i 1990'erne. Typologisering af handicapforskning mv. i Danmark, Norge, Sverige og Storbritannien i perioden 1990-1998 med eksempler på forskningsresultater. København: Socialforskningsinstituttet (arbejdsnotatet er ikke offentliggjort, men kan rekvireres ved henvendelse til forfatteren).
- Olsen, H. (1998)**
Tallenes talende tavshed. Måleproblemer i surveyundersøgelser. København: Akademisk Forlag.
- Olsen, H. (1995)**
Tallenes talende tavshed. En kundskabsrejse om sprog og hukommelse i surveyundersøgelser. København: Socialforskningsinstituttet.

- Olsen, H. (1979)**
Some Notes on the Measurement of Effects in Longitudinal Studies. I: Orimo, H. et al. (eds.), *Recent Advances in Gerontology*. Amsterdam: Excerpta Medica .
- Oppenheim, A.N. (1992)**
Questionnaire Design, Interviewing and Attitude Measurement. London: Pinter.
- Oskamp, S. (1977)**
Attitudes and Opinions. Englewood Cliffs: Prentice-Hall Inc.
- Osgood, C.E. et al. (1971)**
The Measurement of Meanings. University of Illinois: Illini Books.
- Ottosen, M.H. (1993)**
Os og dem - gensidig tilpasning? København: Socialforskningsinstituttet.
- Peterson, G. (1996)**
Handikapp och fritid. Stockholm: Liber.
- Petty, R.E. & Cacioppo, J.T. (1996)**
Attitudes and Persuasion: Classic and Contemporary Approaches. Colorado: WestviewPress.
- Petty, R.E. & Krosnick, J.A. (eds.) (1995)**
Attitude Strength. Antecedents and Consequences. Mahwah: Lawrence Erlbaum.
- Pratkanis, A.R. et al. (1989)**
Attitude Structure and Function. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Ass., Publ.
- Rajecki, D.W. (1990)**
Attitudes. Sunderland: Sinauer Associates.
- Rasinski, K.A. (1989)**
The Effect of Question Wording on Public Support for Government Spending. *Public Opinion Quarterly*, nr. 53.
- Redder, K.W. et al. (1970)**
Introduktion til sociologisk metode. København: Munksgaard.
- Schuman, H. & Presser, S. (1981)**
Questions and Answers in Attitude Surveys. New York: Sage.

- Schwarz, N. & Sudman, S. (eds.) (1996)**
Answering Questions. San Francisco: Jossey Bass.
- Shakespeare, T. (ed.) (1998)**
The Disability Reader. London: Cassell.
- Sherif, C.E. et al. (1965)**
Attitude and Attitude Change. Philadelphia: W.B. Saunders Company.
- Skinhøj, K.T. (1993)**
Forbrødringsritualer og rusmidler. Ungdomsgruppers regulering af alkohol- og hashbrug. København: Socialforskningsinstituttet.
- Solvang, P. (1993)**
Biografi, normalitet og samfunn. Bergen: Sociologisk Institutt.
- Sudman, S. & Bradburn, N.M. (1982)**
Asking Questions: A Practical Guide. San Francisco.
- Trochim, W.M.K. (1999)**
Research Methods Knowledge Base, 2nd edition (internet).
- Wonnacott, T.H. & Wonnacott, R.J. (1990)**
Introductory Statistics for Business and Economics. New York & Toronto: John Wiley & Sons.
- Yuker, H.E. (ed.) (1988)**
Attitudes Toward Persons with Disabilities. New York: Springer Publications.
- Zeuner, L. (red.) (1997)**
Social integration. København: Socialforskningsinstituttet.
- Zimbardo, P.G. & Leippe, M.R. (1991)**
The Psychology of Attitude Change and Social Influence. Philadelphia: Temple University Press.

Socialforskningsinstituttets udgivelser siden 1.1.1999

- 99:1 Bengtsson, S.: Social service til alle - om organisering gennem 30 år. 1999. 192 s. ISBN 87-7487-606-6. Kr. 120,00.
- 99:2 Bunnage, D. & Bruhn, H.H.: De unge ældre i år 2010. 1999. 144 s. ISBN 87-7487-607-4. Kr. 100,00.
- 99:3 Vestergaard, H., Benjaminsen, L., Christensen, G., Mazanti, B., Munk, A. & Ørum Rasmussen, I.: Byudvalgets boligsociale aktiviteter. SBI-rapport 311. I samarbejde med Statens Byggeforskningsinstitut. 1999. 148 s. ISBN 87-563-1037-4. Kr. 250,00.
- 99:4 Heide Ottosen, M.: Børnesagkyndig rådgivning. Evaluering af et forsøg i to statsamter. 1999. 196 s. ISBN 87-7487-609-0. Kr. 130,00.
- 99:5 Christensen, E.: Forældre i fængsel - en undersøgelse af børns og forældres erfaringer. 1999. 124 s. ISBN 87-7487-610-4. Kr. 95,00.
- 99:6 Gregersen, O. & Nygaard Christoffersen, M.: Langvarige sociale sager - klienternes holdninger. 1999. 195 s. ISBN 87-7487-612-0. Kr. 130,00.
- 99:7 Liebing, C.S., Pico Geerdsen, L., Munksgaard, M.B. & Pedersen, L.: SofiS - en strukturmodel. 1999. 99 s. ISBN 87-7487-613-9. Kr. 85,00.
- 99:8 Csonka, A.: Det fleksible arbejde. 1999. 107 s. ISBN 87-7487-614-7. Kr. 90,00.
- 99:9 Ekspertgruppen om social arv: Social arv - en oversigt over foreliggende viden. 1999. 164 s. ISBN 87-7487-617-1. Kr. 85,00.
- 99:10 Binder, M.: Aktiv arbejdsmarkedspolitik og økonomisk marginalisering - en teoretisk analyse af den aktive arbejdsmarkedspolitik's langsigtede virkninger på ledighedens størrelse og fordeling. Ph.d.-afhandling, Økonomisk Institut, Københavns Universitet. Rød serie nr. 55. 1999. 205 s.
- 99:11 Fridberg, T.: Skolebørns fritidsaktiviteter - Kultur- og fritidsaktivitetsundersøgelsen 1998. 1999. 159 s. ISBN 87-7487-619-8. Kr. 110,00.
- 99:12 Bach, H.B.: Længerevarende ledighed - jobsøgning og beskæftigelseschancer. 1999. 111 s. ISBN 87-7487-620-1. Kr. 85,00.
- 99:13 Gregersen, O.: Kommuner i front - organisationsudvikling blandt kommunale socialforvaltninger. 1999. 147 s. ISBN 87-7487-622-8. Kr. 120,00.
- 99:14 Hansen, H.: Elements of Social Security. 1999. 242 s. ISBN 87-7487-623-6.
- 99:15 Bengtsson, S. & Høgelund, J.: Reform af førtidspensionen - hvad kan vi lære af erfaringerne fra Holland og Sverige? 1999. 129 s. ISBN 87-7487-624-4. Kr. 110,00.

- 99:16 Larsen, M. & Weise, H.: Virksomhedernes sociale engagement. Årbog 1999. 1999. 177 s. ISBN 87-7487-625-2. Kr. 115,00.
- 99:17 Ploug, N. & Søndergaard, J.: Velfærdssamfundets fremtid. Sammenfatning af resultater og indsigter fra Socialforskningsinstituttets forskningsprogram. 1999. 101 s. ISBN 87-7487-626-0. Kr. 90,00.
- 99:18 Nygaard Christoffersen, M.: Risikofaktorer i barndommen – en forløbsundersøgelse særligt med henblik på forældres psykiske sygdomme. 2000. 141 s. ISBN 87-7487-627-9. Kr. 135,00.
- 99:19 Munk, A.: Byudvalgets boligsociale indsats. SBI-rapport 319. I samarbejde med Statens Byggeforskningsinstitut. 1999. 90 s. ISBN 87-563-1033-1. Kr. 175,00.
- 99:20 Larsen, M., Rosdahl, A. & Weise, H.: Virksomheders sociale engagement. Årbog 1999 – Sammenfatning. 1999. 37 s. ISBN 87-7487-628-7. Kr. 55,00.
- 99:21 Stax, T.B.: Én gang socialt marginaliseret – altid ...? En analyse af ca. 1.000 menneskers livsforløb efter ophold på forsorghjem, herberger, krisecentre mv. i '88-'89. 2000. 246 s. ISBN 87-7487-629-5. Kr. 150,00.
- 99:22 Andersen, D. & Hestbæk, A-D.: Ansvar og værdier. En undersøgelse i børnefamilier. 2000. 321 s. ISBN 87-7487-630-9. Kr. 210,00.
- 00:1 Fridberg, T.: Kultur- og fritidsaktiviteter 1975-1998. 2000. 362 s. ISBN 87-7487-631-7. Kr. 200,00.
- 00:2 Csonka, A.: Ledelse og arbejde under forandring. Om indholdet, udbredelsen og konsekvenserne af fleksible organisationsformer i danske virksomheder. Ph.d.-afhandling, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet. Ph.d.-serien 2000/2. 2000. 400 s. ISBN 87-7487-632-5. Kr. 300,00.
- 00:3 Pedersen, L. (red.): Danske arbejdspladser. Antologi. 2000. 200 s. ISBN 87-7487-633-3. Kr. 130,00.
- 00:4 Pedersen, L. & Deding, M.: Lønforskelle mellem kvinder og mænd i Danmark. 2000. 82 s. ISBN 87-7487-636-8. Kr. 85,00.
- 00:5 Bach, H.B.: Når lønmodtagere fratræder virksomheder. 2000. 99 s. ISBN 87-7487-637-6. Kr. 90,00.
- 00:6 Olsen, L., Nygaard Madsen, J., Rasmussen, B. & Larsen, M.: Indsatsen under EU's beskæftigelsesprogrammer - afsluttende evaluering af Mål 3 og EMPLOYMENT 1994-1999. 2000. 179 s. ISBN 87-7487-638-4. Kr. 135,00.
- 00:7 Hansen, H.: Elements of Social Security. A comparison covering: Denmark, Sweden, Finland, Austria, Germany, The Netherlands, Great Britain, Canada. 2000. ISBN 87-7487-639-2.
- 00:8 Platz, M.: Danskere med livserfaring - portrætteret i tal. Aspekter af levekår i fødselsårgangene 1920, 1925, 1930, 1935, 1940 og 1945. 2000. 135 s. ISBN 87-7487-641-4. Kr. 100,00.
- 00:9 Heide Ottosen, M.: Samboskab, Ægteskab og Forældrebrud. En analyse af børns familieforhold gennem de første leveår. 2000. 197 s. ISBN 87-7487-642-2. Kr. 150,00.

- 00:10 Christensen, E.: Det 3-årige barn. Rapport nr. 3 fra forløbsundersøgelsen af børn født i 1995. 2000. 177 s. ISBN 87-7487-643-0. Kr. 135,00.
- 00:11 Schmidt, G. & Jakobsen, V.: 20 år i Danmark. En undersøgelse af nydanskeres situation og erfaringer. 2000. 322 s. ISBN 87-7487-646-5. Kr. 245,00.
- 00:12 Damgaard, B.: Kommunerne, virksomhederne og den aktive socialpolitik. Casestudier af det lokale samarbejde. 2000. 183 s. ISBN 87-7487-644-9. Kr. 140,00.
- 00:13 Høgelund, J. Kruhøffer, A.: Virksomheders sociale engagement. Årbog 2000. 2000. 201 s. ISBN 87-7487-645-7. Kr. 150,00.

Social Forskning er instituttets nyhedsblad. Det udkommer fire gange om året og orienterer i en lettilgængelig form om resultaterne af instituttets arbejde. Lejlighedsvis udkommer Social Forskning som udvidet tema-nummer med bidragydere udefra.

Abonnementet er gratis og kan tegnes ved henvendelse til instituttet.
Tema-nummer af Social Forskning: Social arv. December '99

Emneopdelte lister over instituttets publikationer kan ses på instituttets hjemmeside: www.sfi.dk. Hver titel er forsynet med en kort omtale, og der er mulighed for at bestille rapporterne via hjemmesiden.

En fuldstændig liste over instituttets udgivelser kan fås ved henvendelse til Socialforskningsinstituttet tlf. 33 48 09 46, e-mail: library@sfi.dk.